

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU (GENEL KAMU HUKUKU)
ANABİLİM DALI

ULUSLAR ARASI TAHKİM VE EGEMENLİK
Doktora Tezi

Nilüfer KUMCUOĞLU UYGUN

Ankara – 2012

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU (GENEL KAMU HUKUKU)
ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI TAHKİM VE EGEMENLİK
Doktora Tezi

Nilüfer KUMCUOĞLU UYGUN

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Anıl ÇEÇEN

Ankara – 2012

ÖNSÖZ

Egemenlik kavramı tarih boyunca, hukuk ve siyaset bilimi için en temel kavramlardan biri olmuştur. Ancak, günümüzde küreselleşme ile birlikte bu kavramın da son yıllarda oldukça değişime uğradığına tanıklık etmekteyiz.

Bu çalışmanın temel amacı; uluslararası tahkim müessesesinin kapitalist sistemle birlikte gelişerek küreselleşme güdümünde egemenlik ve ulus devlet yapılarına olan etkilerini incelemektir.

Bu çalışmada gerek fikri açıdan gerekse akademik olarak eşsiz yardımlarını esirgemeyerek hatta sonsuz destek vererek bana yol gösteren ve beni yüreklendiren değerli hocam, kıymetli insan sayın Prof. Dr. Anıl ÇEÇEN'e sonsuz teşekkür ederim.

NİLÜFER KUMCUOĞLU UYGUN

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
İÇİNDEKİLER	II
KISALTMALAR CETVELİ	VII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK EGEMENLİK

1- Egemenlik Kavramı ve Ortaya Çıkışı	2
A- Egemenlik Kavramı	2
B- Ortaya Çıkışı	9
a. Ortaçağ	14
b. Feodalite	15
c. Rönesans ve Reform (iktidarın laikleşmesi)	24
2- Siyasal Düşünceler Tarihinde Egemenlik	33
A. Jean Bodin	33
B. Thomas Hobbes	41
C. John Locke	49
D. Montesquieu	52
E. Jean Jockues Rousseau	53
3- Egemenliğin Unsurları	57
4- Özellikleri	59

5- İç Egemenlik ve Dış Egemenlik Ayrımı	63
A. İç Egemenlik.....	64
B. Dış Egemenlik	65
6- Demokratik Egemenlik Anlayışı	67
A. Halk Egemenliği	67
B. Milli Egemenlik	70
C. Ulus Devlet ve Milli Egemenlik	71
D. Klasik Egemenlikten Sınırlı Egemenliğe Geçiş	81

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE EGEMENLİK

1- Küreselleşme Kavramı.....	84
A. Tanımı	84
B. Tarihçesi.....	96
2- Küreselleşme Kavramına Yaklaşımlar	131
A. Radikaller (Küreselleşme Taraftarları).....	133
B. Şüpheciler (Red Cephesi) (Küreselleşme Karşıtları).....	139
C. Dönüşümcüler	151
3- Küreselleşme Türleri.....	154
A. Ekonomik Küreselleşme	154
B. Siyasal Küreselleşme	162
C. Sosyo Kültürel Küreselleşme	167

D. Teknolojik Küreselleşme	173
E. Çevresel Küreselleşme	174
4- Küreselleşmenin Temel Aktörleri	175
A. Çok Uluslu Şirketler	188
B. Bretton Woods Kurumları: IMF ve Dünya Bankası	197
C. Dünya Ticaret Örgütü ve Gümrük Tarifeleri Genel Anlaşması (GATT)	205
D. Çok Taraflı Yatırım Anlaşması (MAI).....	211
E. Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS)	216
F. Birleşmiş Milletler	218
G. Bölgesel Bloklar	219
5- Küreselleşme Sürecinde Sarsılan Ulus Devlet ve Milli Egemenlik	219

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ULUSLARARASI TAHKİM

1- Uluslararası Tahkimin Ortaya Çıkışı	235
2- Türleri	240
A. Ulusal ve Uluslararası Tahkim.....	240
B. Zorunlu ve İhtiyari Tahkim	241
C. Geçici ve Kurumsal Tahkim	241
D. Kamuda Tahkim – Özel Tahkim ve Karışık Tahkim	243
3- Uluslararası Tahkimin Hukuki İşlevi ve Nitelikleri	243

A. Hukuki İşlevi	243
B. Nitelikleri.....	248
a. Tahkimin Uluslararası Niteliği	248
b. Ticari Niteliği.....	251
c. Tahkimin Hukuki Niteliği	253
4- Uluslararası Tahkimin Hukuki Dayanakları	256
A. GATT Anlaşması.....	257
B. GATTs ve TRİPS	257
C. İki Taraflı Anlaşmalar	258
a. İki Taraflı Yatırım Anlaşmaları	258
b. Yatırımların Karşılıklı Korunması ve Teşviki Anlaşmaları (BITS).....	260
c. Çok Taraflı Yatırım Anlaşmaları (MAI).....	264
1. Çok Taraflı Yatırım Anlaşması (MAI)	265
2. Çok Taraflı Garanti Kuruluşu Sözleşmesi	270
3. Devletler ve Diğer Devlet Vatandaşları Arasındaki Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümlemesi Hakkında Sözleşme (Washington Sözleşmesi)	271
4. Uluslararası Ticari Tahkim Hakkında Amerikan Devletleri Arasındaki Sözleşme (Panama Sözleşmesi)	273
5. Uluslararası Ticari Hakemlik Hakkında Avrupa Sözleşmesi (Cenevre Sözleşmesi)	274

5. Tahkim Kararının Tanınması, Tenfizi ve Uygulanması	275
6. Türkiye’de Uluslararası Tahkim ve Uyum Sorunu	279
SONUÇ	292
ÖZET	302
SUMMARY	304
KAYNAKÇA	305

KISALTMALAR

A.B.D.	: Amerika Birleşik Devletleri
A.Ü.S.B.F.	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
AB	: Avrupa Birliği
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AGÜ	: Az Gelişmiş Ülkeler
APEC	: Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği
AR-GE	: Araştırma Geliştirme
ASEAN	: Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (Association of Southeast Asian Nations)
ASO	: Ankara Sanayi Odası
BM	: Birleşmiş Milletler
C.Ü.	: Cumhuriyet Üniversitesi
Çev.	: Çeviren
Çev.	: Çeviren
ÇUŞ	: Çok Uluslu Şirket
DB	: Dünya Bankası
DER	: Derleyen
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
Ed.	: Editör

EFTA	: Avrupa Serbest Ticaret Birliği
GATS	: Hizmet Ticareti Genel Anlaşması
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülkeler
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
Haz.	: Hazırlayan
IBRID	: Yeniden Yapılanma ve Geliştirme Uluslararası Bankası (International Bank For Reconstruction and Development)
ICC	: Uluslararası Ticaret Odası (International Chamber of Commerce)
ICSID	: International Centrefar Settlement of Inverstment Disputes
IMF	: Uluslararası Para Fonu
ITO	: Uluslararası Ticaret Örgütü
İ.İ.B.F.	: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İTÜ	: İstanbul Teknik Üniversitesi
İTY	: İki Taraflı Yatırım Anlaşmaları
MAI	: Çok Taraflı Yatırım Anlaşması
NAFTA	: Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması
NGO	: Non Govemmental Organization
NSA	: United States Of Amerika
OECD	: İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü

OSI	: Açık Toplum Enstitüsü
S.	: Sayfa
TBB	: Türkiye Barolar Birliği
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TDK	: Türk Dil Kurumu
TÜBİTAK	: Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu
UAD	: Uluslararası Adalet Divanı
UK	: United Kingdom
UNCİTRAL	: Birleşmiş Milletler, Milletlerarası Ticaret Hukuku Komisyonu (United Nations Commision on İnternational Track Law)
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilimsel ve Kültürel rgt
V.d	: Ve devamı
Vol	: Volume
WB	: World Bank
WHO	: Dünya Sağlık rgt
WTO	: Dünya Ticaret rgt
YDD	: Yeni Dünya Düzeni
YKKT	: Yatırımların Karşılıklı Korunması ve Teşviki Anlaşmaları
YTÜ	: Yıldız Teknik Üniversitesi

GİRİŞ

Uluslararası tahkim Türk Hukuk Sistemine girdiği günden beri tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmanın mihenk taşlarını ise; uluslararası tahkim müessesesinin egemenlik kavramıyla uyumlu olup olmadığı, içinde bulunduğumuz çağda küreselleşmenin kaçınılmaz bir gerçek olarak hayatımıza girmesi neticesinde artan uluslararası ticaret ilişkileri bahane edilmek suretiyle ülkelere dayatılan bir küreselleşme müessesesi olup olmadığı oluşturmaktadır.

Bu tez çalışmasında küreselleşme, ulus-devlet ve uluslararası tahkim ilişkisi ve altında yatan sebepler analiz edilmeye çalışılmıştır.

Bu amaçla; çalışmanın ilk bölümünde; egemenlik kavramı, ortaya çıkışı, siyasal düşünceler tarihindeki yeri, unsurları, özellikleri, türleri açıklanmaya çalışılmış ve günümüzde aldığı boyut incelenmiştir.

İkinci bölümde; kapitalizmle bağlantılı olarak küreselleşme kavramına, tarihçesine, türlerine, küreselleşmeye yaklaşımlara ve küreselleşmenin dünyada yayılmasını sağlayan aktörlere ve son olarak da küreselleşme sonucunda sarsılan ulus devlet ve milli egemenliğe değinilmiştir.

Üçüncü bölümde; uluslararası tahkimin ortaya çıkışı, türleri, hukuki ve işlev ve nitelikleri; hukuki dayanakları, tahkim kararlarının tanınması, tenfizi ve uygulaması ile Türkiye'nin gerçekleştirdiği Anayasal değişiklik, yasal düzenlemeler, yapılan uluslararası tahkime ilişkin önemli çok taraflı anlaşmalar ve ikili anlaşmalar ve son olarak da Türkiye'de uluslararası Tahkim ve uyum sorunu incelenecektir.

Bu bölümde ayrıca, uluslararası sermayenin uluslararası tahkim müessesesi vasıtasıyla egemenlik kavramında yol açtığı değişimler ve bunun temel amacı açıklanmaya çalışılacaktır. Böylelikle ulus devletlerin ekonomik hatta siyasal alan üzerindeki egemenliklerinin nasıl boyut değiştirdiğine de ışık tutacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK EGEMENLİK

1- Egemenlik Kavramı Ve Ortaya Çıkışı

A. Egemenlik Kavramı

Tarih boyunca pek çok düşünür tarafından unsurları belirtilen egemenlik kavramı; “devlet” in ortaya çıkışıyla siyasi kimlik bulmuş ve “iktidar” ı meşrulaştırmıştır.

İnsanların toplu halde yaşama zorunluluğunun bir sonucu olarak devlet kurumu ortaya çıkmıştır. Çünkü toplu halde yaşama zorunluluğunun farkına varmaları, insanları toplum halinde yaşamayı sağlayacak kuralları geliştirmeye zorlamıştır. İnsan toplulukları kendi içlerinden çıkan bir güçle örgütlenme yoluna girdikleri ve tüm örgütleri kapsamına alan daha geniş bir örgüt kurdukları zaman devletten söz edilmeye başlanmıştır. Buna göre devlet; toplumu her yanından saran ve tüm alt güçleri denetimi altına alan siyasal iktidara sahip bir üstün güçtür.

Devlet; “sınırları belli olan bir toprak parçası üzerinde yaşayan bir topluluk ve bu topluluk üzerinde zorlayıcı yetkiye sahip bir otorite tarafından yönetilen, aynı zamanda hukuki ve siyasal düzene sahip olan bir siyasal kuruluştur.”¹ Gerçekten de siyasal bir örgütlenme modeli olarak devletin birincil işlevi, “toplumun ortak çıkarına hizmet” tir.²

Devlet kelimesi çeşitli dillerde “Etat, Staat, Stato, Estado” şeklindedir ve bu kelimeler aslen “durum ve vaziyet” anlamını içeren Latince “Status” kelimesinden türemiştir.³

Romalılar, devlet karşılığında “Civitas” veya “Res Publica” kelimelerini kullanmışlardır. Civitas, “site, medine, şehir devleti” demektir. Res Publica,

¹ Faruk KOCACIK, **Temel Toplumsal Kurumlar**, Dilek Ofset Matbaacılık, Sivas, 1999, s.179

² Cem EROĞUL, **Devlet Nedir?**, İmge Kitabevi Yayınları., Ankara, 2002, s. 28.

³ Erdoğan TEZİÇ, **Anayasa Hukuku**, Beta Yayınları, İstanbul, 2009, s.107

şey (res) ve kamu (publica) kelimelerinden oluşmakta “kamu malı” “herkese ait olan şey” anlamına gelmekteydi. Bu kelime daha sonra Fransızcaya Republique yani cumhuriyet anlamında geçmiştir. Orta Çağda devlet için Imperium, Regnum (hükümdarlık, krallık) gibi terimler kullanılmıştır. Yine devlet yerine zaman zaman Populus, Gens (halk); Terra, Terre, Land (toprak, yer, ülke, memleket) gibi terimler de kullanılmıştır. Yine Ortaçağ boyunca devlet yerine Citta, Cite, Ville, Bourg gibi şehir anlamına gelen terimler de kullanılmaya devam edilmiştir.⁴

HOBBS devleti; insanlardan oluşan yapay bir olgu biçiminde görmektedir. Hobbes bu ifadesiyle; devletin temel ögesi olarak kişilerin birbirlerine olan toplumsal bağı, yani kişisel/kişilere bağlı egemenliği ön plana çıkarmıştır.⁵

Alman sosyolog Max WEBER’ in belirttiği gibi, devlete mahsus özellik otoriteyle birlikte, güç bütünleşmesidir. Ona göre; “Bir devlet, belirli bir toprakta/alanda fiziksel güç kullanımı meşruiyeti tekeli iddia eden bir insan topluluğudur”.⁶

Devlet; bir sosyo-ekonomik kuruluştadır, ekonomik egemenliği elinde bulunduran bir sınıfın, kendi çıkarlarını diğer sınıf ve katmanlara kabul ettirmesini ve onlar karşısında güvence altında tutulmasını sağlayan, belirleyici politik iktidar mekanizmasıdır.⁷

Tarih boyunca toplumlardaki devlet yapısının genel bir tanımını yapmak için pek çok denemeler yapılmıştır. Bu kuram ve görüşler genel olarak dört gruba ayrılmıştır:

- Bir devlet hedefinden kaynaklanan tanımlar (Aristoteles, Augustin, Macchiavelli, Bodin),

⁴Kemal GÖZLER, **Anayasa Hukukuna Giriş**, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2011, s.42

⁵ Mustafa KOÇAK, **Batı’ da ve Türkiye’de Egemenlik Anlayışının Değişimi: Devlet ve Egemenlik**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2006, s.95-96

⁶Rod HAGUE ve Martin HARROP, **Comperative Government and Politics**, Published by Palgrave, Second Edition, New York, 2001, s.6

⁷Monfred BUHR ve Alfred KOSING, **Bilimsel Felsefe Sözlüğü**, Çev: Veysi Bildik, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1999, s.96.

- Toplumsal bir olgudan kaynaklananlar (Adam Müller, Rudolf Smend, Herman Heller),
- Saf bir norm ilişkisinden kaynaklanan tanımlamalar (Hans Kelsen),
- Hakların ve yükümlülüklerin birbirine bağlanmasını belirli bazı öğelerden çıkartan tanımlar (George Jellinek)

Bu sınıflandırmaya göre; BODİN' e göre devlet; pek çok aile ocağı ile onların ortak yararlarının egemen bir güç tarafından doğru yola sokulmasıyla oluşur. Herman HELLER devlet tanımına sosyolojik bir bakış açısıyla; insanların ancak bilinçli, akıl ve anlayışla yoğrulmuş eylemleriyle devletin ortaya çıkıp geliştiği yönündedir. Hans KELSEN devleti hukukun önemi bakımından saf bir norm düzeni olarak yorumladıktan sonra devleti, hukuksal cephesi bakımından yalnız hukuksal ilişkilerin bütünüdür şeklinde tanımlamıştır. Tüm bu tanımlama denemeleri, Yakınçağ' dan bugüne kadar değerini yitirmeyen George JELLİNEK' in tanımlamasıyla noktalanmıştır. O devleti; “belli bir ulusu olan, belli bir ülkede yaşayan ve bir devlet gücüyle donatılmış insan topluluğudur”. şeklinde tanımlamıştır.⁸ Bu tanım “Üç-Öge Kuramı” olarak anılmaktadır. Genel kabul görmüş olan bu kurama göre; devlet, en az üç temel ögenin bir araya gelmesiyle oluşmaktadır.

Böylece her türlü felsefi, sosyolojik ya da sübjektif amaçlardan kurtarılmış hemen hemen bütün devletleri ifade edebilecek bir basit ama işlevsel bir tanımlama ile karşı karşıya gelmekteyiz. Her türlü devlet tipini içerecek pratik ve hukuksal temelleri olan bir tanım yapmıştır.

Üç öge kuramına göre; devlet, belli bir ulusu olan ve ülke denilen bir toprak parçası üzerinde yaşayan, devlet gücü ile donatılmış bir insan topluluğudur. Yani bu tanıma göre devletin öğeleri;

⁸ Karl DOEHRING, **Genel Devlet Kuramı**, Çev: Ahmet Mumcu, İnkılap Yayınları, Ankara, 2002, s.21 vd.

1) İnsan ögesi veya ulus ögesi (millet ögesi)

2) Toprak ya da ülke ögesi

3) İktidar ya da egemenlik ögesidir.

İnsan Topluluğu: Devlet her şeyden önce bir insan topluluğudur. Ancak her insan topluluğu devlet olamaz. İnsan topluluğunun millet veya ulus olabilmesi için ırk birliği, dil birliği, din birliği, amaç birliği gibi bağların bir veya bir kaçıyla bir arada olmaları gerekmektedir.⁹

Ülke: Devlet olmanın bir başka var olma koşulu ülkedir. Devleti oluşturan topluluğun, üzerinde yerleştiği belli yere ülke denir. Ülke, devleti meydana getiren topluluğun doğal çevresini ve siyasi iktidarın yer yönünden yetki alanını, devletin iç ve dış varlığının ve egemenliğinin sınırlarını belirler.¹⁰

Kendi üstünde bir otoriteye bağlı olmayan bir siyasal yönetim-Egemenlik: Devletin üçüncü unsuru egemenliktir. Bir devletin kurulabilmesi için, insan topluluğu ve ülke unsurları gereklidir. Ancak bu unsurlar egemenlik olmadan devleti oluşturmaz. Devletin oluşabilmesi için, insan topluluğunun bu ülke üzerinde egemen olması gerekir. Egemenlik; devletin, kendi yetkilerini ve kendi temel hukuk kurallarını serbest iradesiyle belirlemesidir. Egemenlik kavramı iki unsur içerir ki; bunların biri hiçbir şeyle bağımlı olmama, diğeri ise her şeyi zorlayabilmedir.

Egemenlik, bir devletin, otorite yapısını ve sınırları içerisindeki bu otoritesini etkin bir biçimde kullanabilmesini ifade etmektedir. Egemenlik, hem bir kural koyma otoritesi hem de bu kuralı uygulayabilme kapasitesidir.¹¹

Egemenlik; yasal ve politik otoritenin yerini, politik gücün kullanımını ve uluslar arası düzeyde politik toplumun bağımsız statüsünü tanımlayan,

⁹ GÖZLER, 2011, s.43-45

¹⁰ Şeref GÖZÜBÜYÜK, **Anayasa Hukuku**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2010, s.12

¹¹ M. Harry MAKLER and. L. Walter NESS, “How Financial Intermediation Challenges National Sovereignty In Emerging Markets”, **The Quarterly Review of Economics and Finance**. Vol. 42, 2002, p.827-851

kural koyanlar ile bu kurallara uyanlar arasındaki ilişkiyi açıklayan bir kavramdır.¹²

Egemenlik, yetkinin en üst kullanım biçimi olup, devletin egemenliği, devletin kayıtsız şartsız bağımsızlığa sahip olması, diğer devletlerle hukuken eşit durumda bulunması ve sahip olduğu üstün kudret ve kuvvete, ülke dahilinde rakip olabilecek veya karşı gelebilecek bir başka kuvvetin bulunmaması anlamına gelir.

Egemenlik kavramının iki yönü vardır. İlki; yasaları yapma iktidarını ifade eder: sert yaptırımlarla toplumun üyelerini bağlayıcı direktiflerdir. İkincisi ise; diğer tüm toplumsal varlıklar, egemen varlıktan daha aşağı ve ona bağlı ve bağımlıdır. Bu egemen yapı, diğer egemen yapılardan hiçbirine bağlı değildir. Hepsinin üstünde egemen güçtür.¹³

Devlet, toplum üzerinde kanun koyma ve hukuk belirleme tekeli elinde bulunduran iktidar olduğu için toplumu düzenleme, kontrol etme ve belirlediği ilkeler çerçevesinde disipline etme aracı olarak kullanılır.¹⁴

Yukarıda zikrettiğimiz üçüncü öge olan Egemenlik olmazsa, devlet ortaya çıkamaz. Bu üstün güç yani Egemenlik, tarihte ilk kurulmuş devlet ya da devletlerin varlıklarıyla birlikte ortaya çıkmıştır.¹⁵

O halde tezimizin ana konularından olan “Egemenlik” nedir?

Bu kavram, Batı dillerinde çeşitli şekillerde kullanılmaktadır. Kökeninde “superanus” kelimesi vardır. Bodin, egemenlik kavramını Latince en yüksek, en üst anlamlarına gelen işte bu “superanus” teriminden türetmiştir. Fransız

¹² Raia PROKHOVNIK, “The State Of Liberal Sovereignty” , **British Journal of Politics and International Relations**, Vol.1, No: 1,1999, s.63 vd.

¹³ Harry ECKSTEIN, “Devlet Bilimi Üzerine”, **Devlet ve Hukuk**, Der: Mehmet TURAN, Gündoğan Yayınları, Ankara,1996, s.40

¹⁴ Norman YOFFE, “Context and Authority”, **State Formation and Political Legitimacy**, Edited by: Roland COHEN-Judith D. TOLAND, Transaction Books, New Brunswick (USA)-Oxford (UK), 1998, S.173

¹⁵ Bedri GÜRSOY, Ahmet MUMCU, Engin KARAPINAR, Metin SÜZEN, **Milli Egemenlik ve TBMM**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu , Ankara, 1987, s.4

Hukukçu, “bir devletin mutlak ve sürekli gücünü nitelemek için “souverainete” (egemenlik) kavramını ortaya atmıştır.¹⁶

Bodin yapıtını Fransızca’dan Latinceye çevirirken “maiestas” ve “potestas” terimlerini egemenliğe karşı gelmek üzere kullanmış; Hobbes, Leviathan’da bu kavramları “egemenlik” (Sovereignty) nitelemesi ile İngilizce’de de teke indirmiştir.¹⁷ Bu kelime olağan niteliklerin, olağan durumlarında üstüne, en üstün anlamını taşımaktadır. Bunu biz de “süper” şeklinde kullanmaktayız. Superanus, “en üstün iktidar” anlamına gelmektedir. Bizim dilimizde bu kavramı ifade etmek üzere daha önceleri “hakimiyet” kavramı kullanılmıştır. Örneğin, 1921 ve 1924 Anayasalarında “Hakimiyet, ...milletindir” denmiştir. Hakimiyet, bugün kullandığımız egemenlik kavramını ifade etmektedir.

Son dönem İslam Hukuku literatüründe egemenlik kavramı “El-Hakimiyye” ve “Es-Siyade” terimleriyle ifade edilmiştir.¹⁸

Egemenlik kavramını ilk kez kullanan düşünür Fransız “Jean Bodin” dir. J. Bodin, egemenlik kavramını 1576 yılında yayınladığı “Devletin Altı Kitabı” adlı yapıtında ortaya koymuştur. J. Bodin, o günün koşullarında egemenlik tanımını da yapmıştır. Ona göre egemenlik; yurttaşlar ve uyruklar üzerindeki en yüksek, mutlak ve en sürekli güçtür. Egemenlik aynı zamanda emredilmeden ve zorlanmadan emretme ve zorlama gücüdür.” Bu tanım 16. yüzyılın son çeyreğinde yapılmıştır. J. Bodin, egemenlik kavramını tanımlayan, sistemleştiren, açıklayan ilk kişidir.

İktidarın ortaya çıkışı, topluluk olarak yaşayan ya da bir toplumda yer alan insanlar arasında eşit olmayan güç ilişkilerini düzenlemek ve üstün olan

¹⁶ Jean BODİN, “Sovereignty is the absolute and a perpetual power of a commonwealth.”, **On Sovereignty**, ed. ve İng. Çev. D.H. Frankin, 6. Baskı, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, s.1

¹⁷ Alexandr Passerin D Entreves, **The Notion of The State: An Introduction of Political Theory**, Oxford University Press, Oxford, 1977, s.102’den aktaran Selahattin Akkuş, **Modern Egemenliğin Doğuşu: Pratik ve Kavramsal Belirleme**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1995, s.12.

¹⁸ Talip TÜRÇAN, **Devletin Egemenlik Unsuru ve Egemenlikten Kaynaklanan Yetkileri**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2001, s.77

karşısında güçsüz kalanın haksızlığa uğramasını engellemek düşüncesine dayanmaktadır. İktidar kavramı, en basit şekilde “...tip ya da kaynakları, meşrulaşma biçimi, hedefleri, kullanım yöntemleri ne olursa olsun, bazı kişiler ya da kümelerin başka kişiler ya da kümeler üzerindeki etkisini anlatır.”¹⁹

Egemenlik, “devlet gücünün her alanda üstün bir biçimde belirmesi”²⁰ dir. Egemenlik, devlet kavramı ile iç içe bir kavram olup aynı zamanda “devletin üstün emretme ayrıcalığı”²¹ nı da içermektedir. Egemenlik, eski Türk metinlerinde “idi/ede” olarak geçen ve memleket sahibi anlamını taşıyan bir sözcüktür.²² Batıda ise aynı kavramın karşılığı olarak en üstün güç anlamına gelen Latince “souverainete” sözcüğü kullanılmaktadır.²³ Carl Schmitt’ in “modern devlet kuramının bütün önemli kavramları, dünyevileştirilmiş ilahiyat kavramlarıdır.”²⁴ şeklindeki ünlü saptamasını temel alırsak, egemenliğin de bu yargıdan bağımsız olmadığını görürüz. Egemenliğin ima ettiği anlam, çok uzun süreler, Tanrı’nın dünya üzerindeki hâkimiyetini ifade etmek için kullanılmıştır.

Egemenlik, “bir toplumun bağımsız olarak, kendi kendine hareket etmesini, karar almasını, kimseden emir almadan kendi işlerini yürütebilmesini, kendi kendine yeterliliğini”²⁵ anlatır.

İktidar yani egemenlik kavramının önemini Bertrand Russell şu sözlerle ifade etmektedir, “Doğa bilimlerinde fizik bilimlerinde enerji ne ise sosyal bilimlerde de iktidar o anlama gelir”. Russell da, sosyal bilimlerin tümünü kapsayacak şekilde ifade etmiştir bu kavramı yani ister pozitif ister normatif yönüyle olsun, iktidar yani egemenlik; sosyal bilimlerin temel kavramıdır.

¹⁹ Cemal Bali AKAL, **İktidarın Üç Yüzü**, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 5.Basım, Mart 2012, s.49

²⁰ Bedri GÜRSOY, Ahmet MUMCU, Engin KARAPINAR, Metin SÜZEN, 1987, s.4

²¹ GÖZÜBÜYÜK, 2010, s.55

²² Özkan TİKVEŞ, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Şerhi ve Uygulaması**, İstanbul, Sulhi Garan Matbaası, 1969, s.37

²³ TEZİÇ, 2009, s.120

²⁴ Carl SCHMITT, **Siyasi İlahiyat: Egemenlik Kuramı Üzerine Dört Bölüm**, çev. E. Zeybekoğlu, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2010, s. 41

²⁵ Kemal DAL, Milli Egemenlik ve Temsili, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, cilt:2 Sayı 4 (Kasım 1985) s.96

Hangi devlet tipi olursa olsun onun bir hukuku vardır. Genel olarak hukuku koyan, o hukuka geçerliliğini sağlayan bu güce devlet iktidarı diyoruz. Devlet iktidarı yani egemenlik; devletin ülkesi ve bu ülkede yaşayan ulus ve tüm insanlar üzerinde geçerli olan, onlar üzerinde uygulanabilen iktidardır.

İktidar kavramı ile doğrudan bağlantılı ve yaklaşık 400 yıldır kamu hukuku literatürünün esaslı kavramlarından olan ve hatta yukarıda belirttiğimiz gibi devletin öğelerinden bahsederken iktidar kavramı yerine bazı hukukçuların bu kavramı kullandıklarını görmekteyiz.

Egemenlik, “Egemen olma durumu”, “milletin ve onun tüzel kişiliği olan devletin yetkilerinin hepsi, hükümlanlık, hakimiyet” ; egemen ise “yönetimini hiçbir kısıtlama veya denetime bağılı olmaksızın sürdüren, bağımlı olmayan, hükümlan, hakim” şeklinde tanımlanabilir.²⁶

B. Ortaya Çıkışı

Egemenliğin modern kavramı ilk kez yeni bir olgu olarak, 16.yüzyılın son yarısında ifade edilmiştir. 16.yüzyıldan başlayarak 19.yüzyılın ikinci yarısına gelinceye dek egemenlikle ilgili geliştirilen teorilerin ortak yanını egemenliğin “üstün ve nihai bir güç” biçiminde ifade edilen devletin, bir vasfı veya bizzat devlet gücünün kendisi olarak görülmesi oluşturmaktadır.²⁷

Bir olgu olarak egemenliğin gelişim süreci, modern devletle başlar. İktidarın tek ve merkezi bir nitelik kazanması, tarih sahnesine yeni çıkmaya başlayan burjuvazinin desteğini arkasına alarak alternatif güç odaklarını tedricen ortadan kaldırması ve Rönesans ile Reform deneyimlerinin ardından Avrupa’da kilisenin etkinliğinin azalıp siyasal ve toplumsal hayatın laik bir kimliğe bürünmesi ile mümkün olmuştur.²⁸ Bu açıdan modern devletin doğuşunu sağlayan pratik koşullar, 15. ve 16. yüzyıllar Avrupa’sında aranmalıdır. Kurgunun pratik yaşamda ifade ettiği anlama baktığımızda

²⁶ TDK, 1988, s.434

²⁷ H. MORGENTHAU, **Uluslararası Politika: Güç ve Barış Mücadelesi**, Çev: Baskın Oran & Ünsal Oskay , Sevinç Matbaası, Ankara,1970, s.403

²⁸ Yusuf Şevki HAKYEMEZ **Mutlak Monarşilerden Günümüze Egemenlik Kavramı**, Seçkin Yayınları. Ankara, 2004, s.62

egemenliğin bir bakıma monarşilerin kilise ve imparatorluk karşısında rüşünü ispat etmesinin aracı olduğunu görürüz.²⁹

Egemenlik, İlk ve Orta Çağ'daki bütün devletlerde, niteliği belli olmayan, hatta sezilemeyen bir güç biçiminde varlığını sürdürmüştür. Bu çağlardaki toplumlar, henüz milletlik bilincine sahip olmadıklarından bir arada yaşama zorunluluğundan kaynaklanan devleti çok doğal bir olgu olarak kabullenmişler, devlet gücünü de hükümdarın kişiliğinde toplamışlardır. Bu durum ise devletlerin sık sık parçalanmasına, dolayısıyla egemenliğin de süreklilik gösterememesine, sonuçta aynı toplumda zaman içinde çeşitli egemenlerin belirlemesine yol açmıştır.³⁰

Egemenliğin kişisel bir özellik taşıdığı bu dönemde yönetenin birtakım dini metafizik öğelere sahip olması, yönetimin benimsenmesinde ve sürekliliğin de en önemli etken olmuştur. Böylelikle toplumun üyeleri, “bir kutsal hakka dayanarak toplumu yönetme yetkisi”³¹ni kullandığı yönünde bir görüşü paylaşımları ölçüsünde yönetenin iktidarının meşruluğunu da sağlamlaştırmış oluyorlardı.

Egemenliğin meşruluk temeli önceleri gökyüzünde, Tanrı'da ve kutsal kaynaklarda aranmıştır. Bu inanç, değişik şekil ve anlayışlarda en eski zamanlardan ve ilkel toplumlardan yakın zamanlara kadar taşınmıştır. Bu teolojik meşruluğun en ilkel türünü eski çağların “Tanrı-Kral”larında görmek mümkündür. Böylece hükümdar aynı zamanda bir yeryüzü Tanrısı' ydı ve onun iktidarına itaat sadece bir siyasal zorunluluk değil, aynı zamanda dini bir görev oluyordu. Daha sonraları bu anlayış biraz değişmiş ve hükümdarın kendisinin Tanrı olmayıp, ancak “Tanrı'nın oğlu” olduğu anlayışına geçilmiştir. Tarihsel süreç içerisinde bu tür yaklaşımlarda da birtakım değişiklikler yaşanmıştır.³²

²⁹ Kurt SCHILLING, **Toplumsal Düşünce Tarihi: Birey-Topluluk-Toplum**, çev. N. Önoğlu, Varlık Yayınları, İstanbul, 1971, s.216

³⁰ Bedri GÜRSOY, Ahmet MUMCU, Engin KARAPINAR, Metin SÜZEN , 1987, s.5

³¹ Münici KAPANI, **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2010, s.76

³² ibid, s 68-69

Gelişmiş ve sistemleştirilmiş teokratik doktrinlerin ise Orta Çağ'ın sonlarında ve Yeni Çağ'ın başlarında Katolik kilisesinin ve dogmatığının önemli bir rol oynamasıyla ortaya çıktığını belirtmek gerekir. Avrupa'da mutlak monarşilerin kurulmasıyla birlikte kralların hükümlanlık haklarını meşru bir temele dayandırma zorunluluğu da kendini göstermiştir. Saint Paul'ün daha başlangıçta “Bütün iktidarlar Tanrı'dan gelir” (Omnis potestas a Deo) özdeyişinden hareketle kralların da iktidarlarını doğrudan doğruya Tanrı'dan, onun kutsal iradesinden almaları düşüncesi geliştirilmiştir. Burada bizzat kralın kişiliğinin tanrısal niteliği artık söz konusu olmamakla beraber iktidarının kaynağının tanrısal olduğu fikri üzerinde durulmaya başlanmıştır.³³

Monarşi adı verilen bu devlet biçimi, çok uzun süre yaşamıştır. Tarihin genel akışı içinde bazı değişiklikler geçirmişse de monarşinin temelindeki özellik; yani egemenliğe sahip olduğuna inanılan hükümdara ve ailesine bu gücün tanrısal yollarla geldiğinin varsayılması, hep aynı kalmıştır. Sonuçta kaynağını dine dayandıran bir hükümdar, egemenliğin manevi ögesini de koymuş bulunmakta ve tartışılmaz bir duruma gelmekteydi. Artık din olgusunu benimseyen insanlar, monarşiyi de içtenlikle benimsemektedirler.³⁴

Teziç' e göre teokratik görüşlerin ortak noktası, iktidara ilahi bir temel sağlamalarıdır. Ama Tanrı'nın hükümdarı belirlemesi bakımından teokratik görüşler, tabiatüstü ve providansiyel ilahi hukuk doktrinleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadırlar.³⁵

Tabiatüstü hukuk doktrinine göre, “Tanrı, toplum düzenini ve onun korunması amacıyla, iktidarı yaratırken, aynı zamanda iktidarı kullanacak olanı da belirler. Bu görüşe göre, belli bir ülkede iktidar; “Tanrının seçtiği” hükümdara ya da hanedana verilmiştir”³⁶

Providansiyel hukuk görüşüne göre ise, “... iktidarın kaynağı ilahidir. Fakat iktidarı kullanan hükümdar, ya da hanedan, doğrudan Tanrı tarafından

³³ ibid, s.69

³⁴ Bedri GÜRSOY, Ahmet MUMCU, Engin KARAPINAR, Metin SÜZEN, 1987, s.6

³⁵ TEZİÇ, 2009, s.87

³⁶ ibid, s.87-88

seçilmemiştir. Tanrı, tabii ve insani olayları, üstün iradesi ile yönlendirir”³⁷
Dolayısıyla monarşinin meşruluğu,

“... egemenliği kullanan hükümdarın Tanrı tarafından seçilmesine değil, Tanrının eseri olan toplum düzeninin doğal yasalarına dayanmasındandır. Ancak bu düşünüş yolu sonunda, egemenliğe sahip olan hükümdarın kendisi değil ama yetkisi tanrısallaştırıldığından sonuç gene aynı olmaktadır. Yani egemenliğin kaynağı toplum üstündeki kuramsal bir güç durumuna erişmektedir”.³⁸

St. Thomas d'Aquin' in düşünceleri, bu görüş açısından iyi bir örnek oluşturmaktadır.

St. Thomas Aquin'e göre; bütün erkler Tanrı'dan gelir. Kral, başında bulunduğu topluluğun mutluluk içinde yaşamasını sağlamak üzere erkini Tanrı'dan alır.³⁹ Ancak kaynağı Tanrı'da olan siyasal iktidarı yeryüzünde kullanacak olanlar belirlenmemiştir. Bu nedenle toplum, iktidarı kullanacakları kendisi belirleyecektir.⁴⁰

Egemenlik karşılığı olarak kullanılan ve en üstün güç anlamına gelen Latince kökenli “souverainete” kavramı 16. yüzyılda, feodal düzenin çöküşü ve merkezileşmeye doğru gidişle ortaya çıkmıştır.⁴¹

Batı'da merkezi devletlerin kurulması sırasında özellikle Fransız krallarının bir yandan papalara diğer yandan feodal beylere karşı yaptıkları mücadeleler “egemenlik” kavramı üzerinde düşünme yolunu açmıştır. Güçlü merkezi devletler ortaya çıkıp, İlk ve Orta Çağ'ın basit yapıli devletleri kaybolunca kralların mutlak hükümdarlıklarını destekleyebilmek için “egemenlik” kavramı geliştirilmiş ve türlü açılardan incelenmiştir.⁴² Modern devletle beraber Ortaçağın parçalı ve çoklu iktidar yapılanmasının ortadan

³⁷ ibid, s.89

³⁸ Bedri GÜRSOY, Ahmet MUMCU, Engin KARAPINAR, Metin SÜZEN , 1987, s.8

³⁹ Mete TUNÇAY, **Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi**, Cilt I: Eski ve Orta Çağlar, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Düşünce Tarihi Dizisi, 2011, s.360

⁴⁰ Ayferi GÖZE, **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, İstanbul:, Beta Yayınları, 2009, s.83

⁴¹ Teziç, 2009, s.118

⁴² Bedri GÜRSOY, Ahmet MUMCU, Engin KARAPINAR, Metin SÜZEN, 1987, s.5

kalkması, gücün sınırlanması değil merkezileşmesi olarak anlaşılmalıdır.⁴³ Bu süreç sonucunda “egemenlik”; günümüzde, bir hukuk düşüncesine dayanması ve bireyler tarafından hukuk kuralları koymaya yetkili olarak kabul edilmesi açısından “hukuki”, egemen devletin egemenliğini başka bir otoriteden almaması anlamında “asli” ve asli olmasının da bir sonucu olan, devletin, egemenliğini kullanırken daha üstün başka bir otoriteye bağımlı olmaması yönünden “en yüce bir iktidar” olma özelliklerine kavuşmuştur. Artık “egemenlik”, dışarıdan ve daha önceden var olan hiçbir normdan kaynaklanmadığı için “kayıtsız ve koşulsuz bir iktidar”dır.⁴⁴

Egemen otorite olarak modern devlet, ekonomik kurallar, ölçü birimleri ve hukuk normlarını standartlaştırmış, toprakları üzerinde güvenliğin sağlanması güvencesi vermiş; böylece ekonomik faaliyetlerin akışını kolaylaştırarak kapitalizmin önünü açmıştır. Bu nedenle Habermas, “bürokrasi ve kapitalizm ikizi” olarak nitelediği modern devletin hızlı toplumsal modernleşmenin en etkin aracı olarak ortaya çıktığını savunur.⁴⁵ Avrupa modernliğini belirleyen dinamiklerin kapitalizmin gelişiminden ayrılamayacağı gerçektir. Kapitalist ekonomi içinde devlet, ekonomik ilişkilerin belirli ticari kuralla uygun yürütülmesini ve Pazar mekanizmasının düzenli işleyişini sağlayacaktır.⁴⁶ Bu nedenle devletin tek yetkin siyasal örgütlenme olarak görülmesi, temel kaygısı Pazar güvenliğini sağlamak olan kapitalizmin güç kazanması ile doğrudan bağlantılıdır.⁴⁷

⁴³ Cristopher PIERSON, **Modern Devlet**, çev. D. Hattatoğlu, Çiviyazıları Yayınları, İstanbul, 2011, s. 28

⁴⁴ TEZİÇ, 2009, s.119

⁴⁵ Jürgen HABERMAS, “The European Nation-State: It’s Achievements and It’s Limits: On The Past and Future of Sovereignty and Citizenship”, ed. G. Balakrishnan, **Mapping the Nation**, Publisher: Verso, London & New York, 1996, s.282

⁴⁶ Immanuel WALLERSTEIN, **Modern Dünya Sistemi: Kapitalist Tarım ve 16. Yüzyılda Avrupa Dünya Ekonomisinin Kökenleri**, çev. L.Boyacı, Bakış Yayınları, İstanbul, 2004, s.33.

⁴⁷ Michael MANN, “States, Ancient and Modern”, ed. John. A. Hall, **The State: Critical, Concepts, Vol.1**, Routledge Pub., London, New York, 1994, 479,

a) Ortaçağ

Ortaçağ, toplumsal ilişkileri, ekonomisi ve siyasal kurumları ile feodalitenin üzerine kuruludur.⁴⁸ Başka bir ifade ile modern devleti yaratan siyasal ilişkilerin doğması tarım ekonomisinin hâkim olduğu, ticaretin ve kent yaşamının sönüklüğü nedeniyle halkın kırsal alanda “manor”lar etrafında toplandığı, (ki kent nüfusunun genel nüfusa oranı yalnızca yüzde on’dur.⁴⁹) toprak sahibi olmanın – yerel düzeyde ve oldukça sınırlı da olsa – siyasal iktidarı elinde bulundurma anlamına geldiği feodal dönemin aşılması ile mümkün olmuştur.⁵⁰ Buna karşılık merkezi, bürokratik işleyiş mekanizmaları ve normatif ilkeler esasında şekillenen yapısıyla, modern devletin belirmesinin dünyanın tüm coğrafyalarında feodal ilişkilerin ortadan kalkması ile mümkün olduğu düşünülemez. Bu bakımdan feodalite, modern devletin kaçınılmaz olarak doğması ile sonuçlanacak bir uğrak değil, yalnızca belirli bir coğrafyada ve yine belirli bir dönemde yaşanan, devleti önceleyen bir süreçtir. Kuşkusuz, feodal iktidarın siyasal açıdan parçalanmış yapısı, modern çağlarla geçiş sürecinde, değişen iktisadi ve ticari koşulların gerektirdiği güvenliği ve hukuksal yeknesaklığı sağlamaktan uzaktır. Ters açıdan bakıldığında ise, feodalitenin hem bu toplumsal ve iktisadi yapısı hem de dünyevi ve uhrevi iktidarın güç mücadelesiyle, yani değişen koşullara uyum sağlayamaması nedeniyle, temel özelliği iktidarı merkezileştirmek olan modern devletin kuruluşunu kolaylaştırdığı görülür.

Ortaçağ, gerek iktisadi ve siyasal kurumlarıyla gerekse düşünsel açıdan egemenlik kavramına uzaktır. Feodalitenin parçalı iktidar yapısı, bunun yanında dinin hem dünyevi hem de uhrevi yaşamı yönlendirme çabası, bunlarla ilişkili olarak siyasal otoritenin güçsüzlüğü, merkezileşmiş ve belirli bir coğrafi alan üzerinde hâkimiyeti tam anlamıyla eline almış kurumsal bir yapı olarak devletin hâlâ ortalarda olmadığını göstermektedir. Üstüne üstlük, kolları Hristiyan coğrafyasının her yerine uzanan ve kendini tüm

⁴⁸ Alaeddin ŞENEL, *Siyasal Düşünceler Tarihi: Tarihöncesinde İlkçağlarda Ortaçağda ve Yeniçağda Toplum ve Siyasal Düşünüş*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara. 2011, s.260

⁴⁹ Henry PIRENNE, *Ortaçağ Avrupası’ nın Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, çev. U. Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s.52.

⁵⁰ GÖZE, 2009, s. 61-62

dünyevi otoritelerin üzerine yerleştiren kilise, bu dönemde insanlığın evrensel kurtarıcısı rolünde ve siyasal iktidarı bu kutsal amacını gerçekleştirmek üzere yararlanacağı basit bir aygıt olarak görme eğilimindedir.

b) Feodalite

Egemenlik her zaman en üstün otorite sayılmamıştır. Bu durumun bir örneğini, feodalite düzeninin karakterize ettiği Orta Çağ dönemi oluşturmaktadır. “Egemenlik” olgusunun belirginleşmesi, bu dönemde yaşanan bir dizi olay sonucunda gerçekleşecektir. Bu nedenle Lütem, egemenlik için, “Onu muazzam kuvvetlerin yüzyılları kapsayan mücadeleleri doğurmuştur”⁵¹ demektir.

Feodalite, “Orta Çağın sosyal, siyasal, ekonomik ve hukuki düzenini belirleyen sistem”in⁵² adıdır. Bu sistem, Roma uygarlığının çözülmesi karşısında Kıta Avrupası’nın “Batı dışı halklardan gelen baskı altında kendisini korumak için aldığı toplum biçimidir.”⁵³ Her şeyden önce bir üretim tarzıdır. Bu açıdan bir üst lordun iktisadi taleplerini karşılamak üzere üreticiye kendi iradesi dışında ve zor yoluyla dayatılan istekler feodal düzenin iktisadi karakteristiğini belirler.⁵⁴

Avrupa’da Orta Çağ boyunca ekonomik düzeyde kendi kendine yeterli bir kapalı tarım ekonomisi egemen olmuş, kültürel düzeyde Hıristiyanlık kurumsallaşmış, siyasal iktidar da kilisenin tekelinde bulunan “skolastik” anlayış doğrultusunda, “teokratik” bir biçimde örgütlenmiş ve insanların dünyaya bakış biçimleri, değer yargıları ve tutumları da Hıristiyanlık tarafından belirlenmiştir.⁵⁵

⁵¹ İlhan LÜTEM **Egemenlik Kavramı ve Devletlerarası Hukuk**, Sakarya Basımevi, Ankara, 1947, s. 11

⁵² GÖZE, 2009, s.59

⁵³ İsmail COŞKUN, **Modern Devletin Doğuşu**, İstanbul, Der Yayınları, 1997, s.127

⁵⁴ Maurice DOBB **Kapitalizmin Gelişimi Üzerine İncelemeler**, Çev. F. Akar, ek bölüm: İ. Üşür, Belge Yayınları, İstanbul, 1992, s.33

⁵⁵ Mehmet Ali AĞAOĞULLARI ve Levent KÖKER, **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, İmge Kitabevi, Ankara, 2011, s.77

Feodal sistem, “her insanın doğuştan bir mertebeye, mertebesine uygun bir toplumsal konuma ve bu konuma uygun yükümlülüklerle ve haklara sahip olduğu, hiyerarşik bir yapı” ya⁵⁶ sahiptir. Kral, en yüksek senyördür ve feodal hiyerarşinin en yüksek katını işgal etmektedir. Başka bir deyişle kral, senyörlerin senyörü durumundadır. Bu bakımdan bütün “vassal”lar ona tabidirler. Ancak kralın, vassal senyörlerinin toprağında yaşayan halkın hayatına karışmaya hakkı yoktur. Kralın doğrudan yönetimi yalnızca kendi dükalığıyla sınırlıdır. Kralın bu dükalık üzerindeki egemenliği, kendisinin de feodal senyör olmasından kaynaklanmaktadır. Bu yüzden kralın dükalık üzerindeki egemenliği, öteki senyörlerin kendi toprakları üzerindeki egemenlikleri gibi feodal hukuka bağlıdır.⁵⁷ Böylece feodal düzende siyasal iktidar,

“...toprak sahibi soyluların güçlü olduğu bölgesel düzeyde kökleşmiştir. Merkez, bölgelere uzaktır ve bölgeler üzerindeki denetimi yüzeyseldi. Kral ile soylular arasındaki klasik Ortaçağ diyalogunda, üstünlük başlangıçta soylulardaydı. Kral, egemen olmaktan çok, benzerleri arasında önde giden birisiydi.”⁵⁸

Kısacası siyasal görünümü ile feodalite, merkezi devlet iktidarını oluşturan yetkilerin parçalandığı ve yerelliğin ön plana çıktığı, toprağın aynı zamanda siyasal iktidar sahibini de belirlediği bir düzeni belirtmektedir.

Egemenliğin kaynağını, Ortaçağ’ın sonlarını ve Yeniçağ’ın başlarını kapsayan uzun bir zaman şeridi içinde gerçekleşen tarihsel olaylarda aramak gerekmektedir. Yüzyıllar süren bu olaylar, Avrupa’da büyük güçler arasında çetin bir üstünlük mücadelesi şeklinde kendini göstermiştir. Bu üstünlük mücadelesinde taraflar, bir yanda başta Fransa Krallığı olmak üzere monarşiler, öte yanda ise; feodalite, Papalık ve Roma Cermen İmparatorluğu’dur. Fransa kralları, uzun zaman bir yandan ülke içinde feodal senyörlerle öbür yandan da Avrupa’daki bütün monarşiler üzerinde üstünlük

⁵⁶ Leslie LIPSON, **Demokratik Uygarlık**, çev: Haldun Gülap ve Türker Alkan, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1984, s. 172

⁵⁷ Murat SARICA, **100 Soruda Siyasi Düşünce Tarihi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 2000, s. 38-39

⁵⁸ LIPSON, 1984, s. 173

iddiasında bulunan Papalık ve Roma-Cermen İmparatorluğu ile savaşmak zorunda kalmışlardır. Sonunda bu devlet savaşından Fransa kralları, galip olarak çıkmış ve içeride feodal güçlere karşı kesin üstünlüklerini kabul ettirdikleri gibi, dışarıda da Papalık ve imparatorluk karşısında bağımsızlıklarını kazanmışlardır.⁵⁹

Siyasal ve dini otoritenin birbirlerine karşı üstünlük mücadeleleri, Avrupa tarihinin şekillenmesinde en önemli rolü oynamıştır. İki Kılıç Kuramı da her iki iktidar arasındaki belli bir zaman kesiti içerisindeki “de facto” durumundan kaynaklanan ilişkilerin teorik düzeyde kilise lehine açıklanmasıdır.

Hristiyanlık, güçlü bir hukuk ve idare sistemine sahip bir devlet örgütlenmesinin egemenlik alanına giren topraklar üzerinde ortaya çıkmış bir inanç sistemi olarak, Roma imparatorlarının henüz Hristiyanlığı kabul etmedikleri ilk dönemde Roma İmparatorluğu karşısında kendi inançlarını korumak için yeryüzü işleri ile öbür dünya işlerini birbirinden ayırmayı, devletin iktidar alanına giren işlerden kendilerini mümkün olduğunca dışarıda tutmayı en uygun çözüm yolu olarak benimsemişti.⁶⁰ Sonuçta kilise, devlet iktidarı karşısında kendi özerkliğini koruma arayışı içerisine girmişti. Sonradan ise bu anlayışta değişiklikler yaşanacak ve kilise, gücünün artmasına paralel olarak dünyevi iktidar karşısında bir üstünlük kurmaya kalkışacaktı.

Bu dönemde Hristiyanlığın devlete olan yaklaşımı ile ilgili olarak Göze şunları söylemektedir:

“Hristiyanlığa göre insan için hayatın amacı, maddi değerler ve bu dünyadaki yaşam biçimi ve nimetleri değildir. İnsan için asıl önemli olması gereken öbür dünyadır, manevi değerlerdir ve inancıdır. Bu durumda devlet yeryüzü kurumu olarak insan için son hedef olmayacaktır, devletin varlığı ya da yokluğu Hristiyan kişi için fazla önemli de sayılmayacaktır. Hristiyan kişi

⁵⁹ KAPANİ, 2010, s. 55-56

⁶⁰ AĞAOĞULLARI ve KÖKER, 2011, s.111-112

için önemli olan, devlet ile olan ilişkisi değil, Tanrı ile olan ilişkisidir, böylece devlet kavramı önemini ve değerini yitirmiştir.⁶¹

Ortaçağ siyasal düşüncesine damgasını vuran kavram “İki Kılıç Kuramı”dır. Daha doğrusu bu kuram, siyasal iktidar ve kilisenin çatışmalı ilişkileri ile farklı yorumlanarak bir evrim geçirmiş ve dünyevi iktidarın kilise tarafından kuşatılmasına yol açacak pratik sonuçlara varmıştır. Beşinci yüzyılın sonuna doğru iktidar sorunsalına çözüm getirmeye çalışan Papa I. Gelasius’ un yaklaşımına göre; dünyevi otorite kilesinin otoritesini kabul edip, dini konularda kesinlikle kiliseye tabi olacaktır. Buna karşılık kilise de yönetim işlevi bakımından İmparatorun görelî özerkliğini kabul edecektir. Aynı şekilde kilise mensupları kendilerine ait görevleri yerine getirirken dünyevi otorite tarafından hiçbir şekilde engellenmeyeceklerdir.⁶²

I. Gelasius’un ortaya koyduğu öğretilerde, İsa’nın krallar ile rahiplerin yapacakları işleri birbirinden ayırdığı, bunları yalnızca şeytanın bir araya getirmeye çalışacağı savunulmuştur.⁶³ Bu görüşlerin ışığında Katolisizm, toplumların aslında ikisi de kutsal ve doğal yasalara uygun olarak yürütülen, birinin başında rahiplerin (*sacerdotium*) diğerinin başında ise dünyevi otoritelerin (*Imperium*) olduğu iki ayrı yönetsel düzlemde oluşması gerektiğini söyler. Buna göre; dünyevi/cismani iktidar (*regalis potestatis*) ile uhrevi/ruhani iktidar (*auctoritas sacerdotium*) tek bir organda birleşemez; ancak, her ikisi birbirine yardım etmek ve kutsal ve doğal yasaların sınırları dışına çıkmamakla yükümlüdür.⁶⁴ Ancak burada bir tür kuvvetler ayrılığından söz edemeyiz. Zira dünyevi iktidar, son kertede tanrısal yasalara tabi olmakla yükümlüdür ve zaten kilisenin alanına girmeye çalıştığında kavganın ilk kıvılcımları atılmıştır.

Kilise ile İmparatorluk arasında ilk önemli sorun “atama tartışması” nedeniyle ortaya çıkmıştır. Feodal düzende kilisenin geniş toprakları

⁶¹ GÖZE, 2009, s.74

⁶² Jacob BEN-AMITTAY, **Siyasal Düşünceler Tarihi: Çağlar Boyunca Siyasal Düşüncenin Değişimi**, Çev: M.A. KILIÇBAY ve L.KÖKER, Savaş Yayınları, Ankara, 1983, s.91-92.

⁶³ Cemal Bali AKAL, **Yasa ve Kılıç**, Engin Yayıncılık., İstanbul, 1995,s. 119.

⁶⁴ George SABINE, **Siyasal Düşünceler Tarihi 2, Yeni Çağ**, Çev: A. Öktem, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Ankara,1969, s. 222.

nedeniyle sadece dini değil, ekonomik açıdan da önemli bir güç olduğu açıktır. Kilisenin mülkiyetinde bulunan, farklı bölgelerdeki toprakların yönetimini sağlayan piskoposları atamaya yönelik yetki, 1073 yılında papalığa VII. Gregorius'un gelişine dek İmparator'da iken, yeni Papa'nın bu yetkiyi onun elinden almasıyla kavga patlak vermiştir. Kuşkusuz, Papa'nın bu davranışıyla güttüğü amaç, kilisenin dünyevi iktidar karşısındaki konumunu daha güçlü bir hale getirmektedir. Bu harekete Kutsal Roma Cermen İmparatoru IV. Henri'nin yanıtı VII. Gregorius'u görevden almaya çalışmak olmuştur. Papa'nın gecikmeyen karşı yanıtı, İmparatoru aforoz etmek ve kendisine bağlı vassalları İmparator ile olan anlaşmalarını bozma noktasında serbest bırakmaktadır.⁶⁵ Papa ile imparator arasındaki bu karşılıklı hamleler, VII. Gregorius' un IV. Henri' yi mat etmesiyle sonuçlanmıştır. Cermen prenslerinin aforoz kalkmadığı sürece imparatoru tanımayacakları yönündeki tehditleri üzerine IV. Henri, Papadan af dilemek durumunda kalacaktır. Tahmin edilebileceği gibi karşılıklı hamlelerle geçen bu süreçten en kazançlı çıkan İmparator üzerindeki otoritesini kanıtlayan kilise olacaktır. Dünyevi iktidar, böylece "en üstün" olmak bir yana başka bir otoriteye "tabi" bulunduğunu kabul etmiştir.

Papa ile imparator arasındaki mücadelede her iki taraf da "İki Kılıç Kuramı"nın öncülerine yaslanırlar. Kilise, dünyevi iktidar karşısında kendi özerkliğini savunurken, İmparatorun tavrı, siyasal alanı kendi denetiminden çıkarmamaya yöneliktir. Atama tartışmaları sırasında iktidarın iki yüzünün kesin sınırlarının belirsizliği nedeniyle her an çatışabileceği görülmüştür. Bu iktidar mücadelesi, gücünü somut olarak kanıtlayan Papa VII. Gregorius'un iki kılıcının iyelik hakkını Tanrı adına eline almasıyla sonuçlanır. Gerçi kılıçlardan birisi hala imparatorun elinde kalacaktır; ancak, İmparator bu kılıcı kilisenin buyruklarına göre kullanmayı taahhüt edecektir. Böylece kilise yönetim pratiklerinin dışında kalmış gibi görünmekte, gerçekte ise tam tersine siyasal iktidarın merkezine yerleşmektedir. Gelişmelerin sonunda ruhani iktidar, cismani iktidarı kapsamış ve kuşatmış olmaktadır. Kilisenin gündelik

⁶⁵ AĞAOĞULLARI ve KÖKER, 2011, s. 169

yönetim pratiklerinin dışında kalması ve bu işi krala havale etmesi kavramın içini tam olarak dolduran bir teokrasinin belirmesini engellemiştir. Papa'nın ve yandaşlarının amacı, dünyevi iktidarı Hristiyan bakış açısı ve normları bağlamında denetlemek ve yönlendirmektir. Kilisenin bu bakış açısı, bir tür egemenlik iddiası olarak görülebilir; ancak, "egemenlik mantığı" açısından hayli sorunlu bir anlayış yansıtır. Zira kilise, son tahlilde, yönetim işlevini aktardığı dünyevi otoritenin kendisi dışında belirlenmiş tanrısal yasalara bağlı kalmasını ister.⁶⁶ Oysa laik, modern bir siyasal yapılanma içinde yasaların meşruiyeti "kendinden menkul" şekilde doğar. "Toplumsal yarar"ın taşıyıcısı durumunda bulunan devlet, bu amaç doğrultusunda herhangi bir merciin onamasına ihtiyaç duymadan yasa üretir.

Bu dönemde "Tanrısal egemenliğe" yönelik önemli bir kuramsal katkı Salisburyli John'dan gelir. Salisburyli John, tavrını "eğer", "ama" gibi sözcüklere ihtiyaç duymadan, gayet net bir şekilde ortaya koyacaktır: Her güç Tanrı'dan gelir ve Tanrı'nın adaleti ile yasasının uygulanması, yeryüzündeki temsilcisi olan kilise aracılığıyla gerçekleşir.⁶⁷ Bu nedenle kilisenin başı olan Papa tüm dünyevi yöneticilerin de üzerinde konumlanır. Monarşinin başındaki kral, toplumu yönetme yetkisini haiz tek dünyevi yöneticidir;⁶⁸ ancak bu otoritesini temsil eden kılıcını kiliseden alır. "Yine kılıcın sahibi kilisedir; fakat kilise bunu, maddi baskı gücünü verdiği prensin aracılığıyla kullanır, manevi konulardaki yetkisini ise piskoposların kişiliğinde kendinde alıkoyar."⁶⁹ Kilise, kendisinin altında örgütlenecek bir dünyevi iktidara ihtiyaç duyar. Zira "Hükümdar, (yönetim işinin) rahiplerin eline yakışmayan kısmını yapar."⁷⁰ Salisburyli'nin dolambaçlı yollara sapmadan açıkça ortaya koyduğu gerçek, iki kılıcın da kiliseye ait olduğudur. Güç mücadelesinin zorunlu sonucu olarak ortaya çıkan savaşma, ölme ve öldürme gibi kanlı edimler söz

⁶⁶ Gerard MAIRET, **Devlet Kuramı**, Der: Cemal Bali AKAL, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2000, s. 225

⁶⁷ Alaeddin ŞENEL, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, Bilim ve Sanat Yayınevi, Ankara, 2011, s.326

⁶⁸ AKKUŞ, 1995, s. 42

⁶⁹ Salisburyli JOHN, "Devlet Adamının Kitabı'ndan Seçme Parçalar" , çev. N. Çolakoğlu, der. M. TUNÇAY, **Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi-1: Eski ve Orta Çağlar, Seçilmiş Yazılar**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 245

⁷⁰ William EBENSTEIN, **Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri**, Çev: İ.Özel, 2.Baskı, Şule Yayınları, İstanbul, 2005, s. 101.

konusu olduğunda bunları üstlenen “taşeron” kral olmaktadır. John’un getirdiği tanım gereği, kralın yetki alanı kilise tarafından belirlenmiştir ve olabildiğince kısıtlıdır. Kendisine ait yetki çerçevesinin dışına çıkan ve tiran durumuna gelen hükümdarın ise öldürülmesi yasaya uygun ve erdemli bir davranıştır.⁷¹ Böylece Salisburyli John, kilisenin dünyevi yönetimi kapsadığı ve kuşattığı bir model sunar. Bu yönüyle John, kilisenin “tüm iktidar Tanrı’dan gelir” ya da “Tanrı’dan gelmeyen iktidar yoktur.” cümlelerinde ifadesini bulan “plenitudo potestas” anlayışının güçlü bir seslendiricisidir.

Salisburyli’nin dünyevi iktidarı kilise karşısında geri planda bırakan bu yaklaşımı adeta bir hükümdarın nasıl egemen olamayacağı sorusuna verilen en açık yanıttır. Ardılı Aquinumlu Thomas ise bütünlüklü ve sistematik düşünce kurgusuyla bir yandan kilisenin egemenliğini tartışmasız hale getirecek, bir yandan da insanın değişik yaşam alanlarını ayrıştırarak modern siyaset anlayışının doğuşunun ilk haberlerini verecektir. Bağlı bulunduğu Dominiken tarikatının Aristoteles’e kapılarını açmasının ardından bu kapıyı kullanan düşünürlerin en önemlisi olan Thomas,⁷² öncelikle toplumsal bir varlık olan insanın ortak iyiyi bulmak için örgütlenme ihtiyacı bulunduğunu kaydeder. Bunun yanında toplum içinde bilgi ve adaleti ile toplumun geri kalanlarını aşan bir bireyin üstünlüğünü kabul etmek herkes adına olumlu sonuçlar doğuracaktır. Yönetici, topluma “ortak iyi”ye gidecek en kısa yolu gösterecek liyakate ve yeteneğe sahip birey olacaktır. Bu yönüyle bir bağımlılık ilişkisinin doğuşundan söz edilebilir. Toplum yöneticiye, yönetici de topluma ihtiyaç duyar.⁷³ Dolayısıyla Thomas, siyasal iktidarı toplumsallığın doğal bir sonucu olarak görür.⁷⁴ Thomas’a göre, tıpkı doğada olduğu gibi insanlar arasında da hiyerarşik bir değerler sistemi bulunması olağan karşılanmalıdır. Nitekim toplum içinde diğerlerine göre daha adil ve bilgili insanların denetiminde bulunacak dünyevi iktidar, pratik ve gündelik ihtiyaçların giderilmesi amacıyla oluşturulmuştur. Bu açıdan her iktidar

⁷¹ AĞAOĞULLARI ve KÖKER, 2011, s. 191

⁷² Eduard JEAUNEAU, *Ortaçağ Felsefesi*, çev. B. Çotuksöken, İletişim Yayınlar., İstanbul, 2006, s. 95-96

⁷³ AĞAOĞULLARI ve KÖKER, 2011, s. 208

⁷⁴ AKKUŞ, 1995, s.49

kaynağı Tanrı'da olmakla beraber, hukuksal ve kurumsal açıdan insanlığın eseridir ve bu özelliği nedeniyle tarihsellik ve yersellik taşır.⁷⁵

Yöneticiler bu hedefleri ve siyasal düzeni yasalar aracılığıyla sağlarlar. Bu şekilde iktidar ile yasalar arasında doğrudan bir bağ kurulmuş olur. İktidar, meşruiyetini, yasalar doğrultusunda faaliyette bulunmasından alır; yasa da iktidara zorlayıcı gücünü verir.⁷⁶ Öte yandan yasa, toplumdaki en yetkin birey(ler)in taşıdığı iktidarın otoritesinden çıktığı için bir olumluluk içerir. Bu yüzüyle yasa, insan aklının ürünüdür ve dünyevidir, ancak elbette yasalar hiyerarşisinin tepesinde bulunan tanrısal yasalar, insan ürünü olan diğerlerinin üzerinde yer alır.

Aquinumlu açısından devlet doğal bir kurum olsa da iktidar Tanrı'dan geldiği ve Tanrı'dan gelmeyen hiçbir iktidar olmadığı (plenitudo potestas) için kiliseye tabi bulunmalıdır. Ancak iktidarın ne şekilde kullanılacağını belirleyen toplumun kendisi olmalıdır. Thomas, yönetim biçimleri için üç seçenek getirir: Monarşi, Aristokrası ve Politea. Bunların her birinin yozlaşmaya eğilimli olduğunu savunan Thomas'a göre bu nedenle en iyisi teokratik, aristokratik ve demokratik güdülerin birleştirildiği "karma yönetim" olarak belirecektir.⁷⁷ Burada ilginç olan Thomas'ın bu noktaya uzun bir monarşi savunusundan sonra varmış olmasıdır.⁷⁸ Thomas'ın monarşiyi en iyi model olarak seçeneksiz bırakmamasının ve karma anayasayı savunmasının nedeni, monarkın kolayca tiranlığa kayabilmesinden endişe etmesidir.

Thomas, bu tavrıyla selefi, Salisburiyeli John'un aksine siyasal iktidarı kilisenin denetimine alan "İki Kılıç Kuramı"nı savunmaz; bunun yerine Gelasiusçu öğretinin güncel bir yorumunu sunar.⁷⁹ Kilisenin dünyevi iktidara üstünlüğü Aquinumlu Thomas'ın kuramında da yaşamsal bir öneme sahiptir. Bu üstünlük nedeniyle Papa'nın kuramında da yaşamsal bir öneme sahiptir.

⁷⁵ İlhan AKIN, **Kamu Hukuku**, 7. Bası, Beta Yayınları, İstanbul, 1999, s. 57.

⁷⁶ GÖZE, 2009, s. 83.

⁷⁷ BEN-AMITTAY, 1993, s. 101

⁷⁸ Aquinum'lu THOMAS , "En İyi Yönetim Biçimi Krallıktır", çev. M. Tunçay, der. M. Tunçay, **Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi-1; Eski ve Orta Çağlar, Seçilmiş Yazılar**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları İstanbul, 2010, s. 275-276

⁷⁹ AĞAOĞULLARI ve KÖKER, 2011, s. 169

Bu üstünlük nedeniyle Papa'nın tanrısal yasaları çiğneyen hükümdarı aforoz ederek tahtından uzaklaştırma yetkisi bulunur.⁸⁰ Ancak kilisenin bu yeri, dünyevi gücün sınırlandırılmasını ya da iki otorite arasındaki çizginin belirsiz hale getirilmesini gerektirmez. Thomas'a göre, kilisenin üstünlüğü manevi bir içerik taşır ve mutlaka hukuksal alana taşınma zorunluluğu bulunmamaktadır. Dolayısıyla Aquinumlu' nun kuramında dinsel, otorite karşısında siyasal alana göreceli bir özerklik tanındığı söylenebilir. Bu özerklik, siyasal kurumlar hukuksal normlar oluşturulmasının dünyevi iktidara bırakılması anlamındadır.

Anlaşılabacağı gibi Thomasçı çizgi, siyasal iktidar ile kiliseyi ayrı tutmaya, kilisenin plenitudo potestas anlayışının ötesinde, uhrevi koşullar tarafından belirlenmeyen, içinde doğduğu özgün durumun ürünü, bu açıdan kendi tarihselliğine ve özgünlüğüne sahip bir siyasal iktidar tanımı yapmaya çalışmıştır. Bu bağlamda Thomas'ın en önemli katkısı; iktidarı insanın toplumsallaşma sürecinin doğal bir sonucu olarak göstermesidir. Aynı siyasal iktidar, güncel ve somut koşullara uygun yasa yapma yetkisi ile donatılmış olacaktır. Yasanın insan aklının ürünü olarak tanımlanması, bu yasalara uymayı bilinçli mantıksal tercihlerinin sonucu olarak kabullenecek bir kitlenin varlığını da gerektirir. Thomas'ın "yurttaş" nitelemesi ile andığı bu kitlenin dünyevi iktidarın yasalarına uyması, modern çağların meşruiyet anlayışının ilk ipuçlarını verir. İlk dile getirdikleri dönemde kilise tarafından yadsınan Thomas'ın görüşlerinin, izleyen süreçte Katolik kilisesinin resmi öğretisi haline gelmesi, Aquinumlu'nun son kertede ağırlığı kiliseye de verse dünyevi-uhrevi ilişkileri çözümlemede nispi bir denge yakaladığını gösterir. Bu bakımdan Thomas'ın "laik devlet kuramı" için "girizgah" niteliğinde görüşlere sahip olduğu dahi ileri sürülebilir.

⁸⁰ C.Northcote PARKINSON, **Siyasal Düşüncenin Evrimi**, Çev: Mehmet HARMANCI, 2.Basım, Remzi Kitabevi, 1984, s.73.

c) Rönesans ve Reform (İktidarın Laikleşmesi):

1500' lü yıllarda dinsel alanda görülen Reform süreciyle, bir yandan mülkiyet ve gelirden Kilise aleyhine el değiştirme ve yeni bir paylaşım gerçekleşmiş, öte yanda eleştirel anlayış boy atmaya başlamıştır.⁸¹

Modern iktidar ilişkilerinin alt yapısını Rönesans ve Reform hareketleri hazırlamıştır. Kuşkusuz her iki olgunun ortaya çıkış nedenleri, gelişim süreçleri, etkileri ve ulaşmak istedikleri sonuç birbirinden farklıdır. Ancak tarihçilerin Rönesans ve Reformu yerleştirdiği zaman diliminin sonunda, daha güçsüz bir kilise örgütü ve siyasal toplumun yönetimini büyük ölçüde eline geçirmeyi başarmış monarşilerle karşılaşmaktadır.

Ortaçağ'ın sonlarında feodalitenin çözülmesi ve kapitalizmin yükselişiyle sonuçlanan ekonomik ve siyasal gelişmelerin düşün alanına yansması Rönesans ve Reform aracılığıyla olmuştur. Dolaylı olarak Reform'un da arka planında yer alan Rönesans, öncelikle bir uğrak, Avrupa tarihi içerisinde Ortaçağ ve modernite arasında yer alan bir zaman dilimidir. Bu bağlamda bugünkü Avrupa kültürünün temellerinin atıldığı Rönesans 14. ve 16. yüzyıllar arasına yerleştirmek hiç de yanlış olmayacaktır.⁸²

Rönesans sözcüğü etimolojik açıdan “yeniden doğuş” anlamına gelir. Yeniden doğuş ile kastedilen, eski Yunan ve Roma uygarlıklarında bulunan kültürel özlerin keşfedilmesi ve düşüncenin kilise boyunduruğundan çıkarılmasıdır. Rönesans, eski Yunan klasiklerinin keşfiyle başlamıştır. Siyasete, sanata ve insanın doğasına ilişkin pek çok felsefi sorunun kendilerinden binlerce yıl önce tartışıldığını görmek Rönesans aydınını şaşırtmış olsa gerekir. Hristiyan teolojisinin kapattığı düşünsel insanlığın bu kadim yapıtlarının yeniden keşfiyle canlılık kazanmıştır. Ancak bu noktada

⁸¹ Mehmet Semih GEMALMAZ, *Ulusalüstü İnsan hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2010, s.18

⁸² John F. H. NEW, *The Renaissance and Reformation: A Short History*, 2. Baskı, Alfred A. Knopf, New York, 1977, s.57.

Aristoteles'in Politika'sını tekrar su yüzüne çıkaran Aquinumlu Thomas gibi din adamlarının katkısı yadsınmamalıdır.⁸³

Rönesans "insan"ı "birey" olarak "toplum"dan ayrı bir varlık olarak gören yeni bir insan anlayışının temellerini döşeyen bir hareket niteliğindedir. Rönesans'ın yeni insan anlayışının ilk belirginleştiği nokta; "insan"ın "birey" olarak potansiyel yaratıcı bir güce sahip olduğu, kendi yaşamını kendi eylemleriyle kurma ve böylelikle yine kendi eylemiyle kendini gerçekleştirip geliştirme güç ve olanağına sahip bir varlık olduğu anlayışının temellerinin atılması olmuştur. Bunun sonucunda Rönesans ile birlikte "insan", tüm toplumsal bağlarından soyutlanarak değerlendirilebilir bir varlık niteliğini kazanmıştır.⁸⁴

Kilisenin tüm engelleyici çabalarına rağmen bilimsel alanda meydana gelen gelişmeler, Bertrand Russell'in belirttiği gibi din ile bilim arasındaki mücadelenin nüvelerini atmış⁸⁵ ama aynı zamanda Katolik Kilisesinin kendi içinde bölünmesine yol açmıştır. Daha tutucu bir görüntü çizen Dominikenler ile yeniliklere açık görünen Cizvitler arasında zorlu bir mücadele başlamıştır.⁸⁶ Tüm bunların ötesinde Katolik kilisesinin yüz yüze bulunduğu çok daha ciddi bir sorun vardır: Protestanlık.

Rönesans'ın insanlık için ilk önemli sonucu kilisenin dogmalarına karşı insan aklının öne çıkmaya başlamasıdır. Eski Yunan yapıtlarının keşfi aracılığıyla üretilen söylem Hristiyanlık ile paganizmin eklemlenmesinden oluşacaktır. Burada altı çizilmesi gereken en önemli nokta ise Rönesans' la beraber Hristiyanlığın Avrupa halkları için eski merkezi konumunu yitirmeye başlamasıdır. Böylece özünde insan olan hümanistik bir kültür doğmaya başlamıştır. Aynı süreçte aklı ve iradesini kullanarak özgürce davranışlarda bulunan, yerel bağlılıklarından kurtulmuş "birey" fikri oluşmaya

⁸³ Quentin SKINNER, **The Foundations of Modern Political Thought-Volume One: The Renaissance**, 5. Baskı, Cambridge University Press, Cambridge, 1990, s. 50-51.

⁸⁴ AĞAOĞULLARI ve KÖKER, 2011, s. 155-157

⁸⁵ Bertrand RUSSELL, **Din ile Bilim**, Çev: Akşit Göktürk, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008, s.55

⁸⁶ Augusto FORTI "Modern Bilimin Doğuşu ve Düşünce Özgürlüğü", der. F.Mayor, A. Forti, **Bilim ve İktidar**, çev. M.Küçük, 6. Baskı, TÜBİTAK Yayınları, Ankara, 1999, s 27.

başlayacaktır.⁸⁷ Bunun pratikteki sonucu, dinin öğütlediğine uygun olarak edilgen, kanaatkâr ve münzevi bir yaşam süren insan tipinin yerini etken, yazgısına hâkim olmaya çalışan, tam da kapitalizmin öngördüğü gibi “girişimci ruh”a sahip bireye bırakmasıdır.⁸⁸

Rönesans, modern çağlara geçiş açısından önemli bir uğraktır. İlginç olan, bu uğrağın yaşandığı dönemin aynı şekilde etkili toplumsal ya da siyasal gelişmelere sahne olmamasıdır.⁸⁹ Bu dönemde sarf edilen “Kent havası insanı özgür kılar” özdeyişi oldukça anlamlıdır. Zira kentlere yönelik aynı zamanda toprağa bağlı kölelikten, yerel bağ ve aidiyetlerden kurtulma anlamına da gelmektedir. Böylece yeni şehirli sınıf, senyörün kimi durumlarda keyfi uygulanabilecek hukukundan kurtulmuş olmaktadır; ancak, aristokrasinin hukuksal ayrıcalıklarından da yoksundur. Burjuvazinin tarihi koşulları hukuksal açıdan kendi çıkarları doğrultusunda değiştirebilmek çabası yüzyıllar boyunca sürecektir. Bu süreçte bir bakıma daha sonra yaşanacak geniş çaplı değişimlerin tohumları atılmıştır. Aynı süreçte yaşanan diğer bir dizi gelişme ise Rönesans’tan çok farklı kaygılarla ortaya konulmuş olsa da kilisenin otoritesini aşındırması anlamında Rönesans ile benzer sonuçlar doğuracaktır.

Laik iktidarın kurumsal temellerinin atılması açısından ise en büyük pay düşünceleriyle siyaset felsefesinin o güne kadarki mecrasının değişmesini sağlayan Machiavelli’ye aittir. Machiavelli, siyasal iktidarın amacını siyaseti aşan dinsel, ahlaki ya da kültürel öğelerle açıklamayı reddetmiş; iktidarın varlık sebebini kendinden menkul görmüştür.⁹⁰ Siyasal iktidar, herhangi bir hedefi gerçekleştirmek için yararlanılan bir araç değil, toplumsal düzeni sağlamanın amacıdır. İktidarın bizatihi kendisinin bir amaç olarak nitelenmesi onu haklılaştırmak için gerekçeler üretme zorunluluğunu ortadan kaldırır. Böylece iktidar dinsel ve metafizik etmenlerden ayrılmakta

⁸⁷ SKINNER, 1990, s.78

⁸⁸ Lucien FEBVRE, **Rönesans İnsanı**, çev. M.A. Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1995, s.33

⁸⁹ Stephen TOULMIN, **Kozmopolis: Modernitenin Gizli Gündemi**, Çev. H.Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2002, s.38

⁹⁰ EBENSTEIN, 2005, s. 167.

ve laik bir temele oturmaktadır. Bunun yanında Machiavelli hükmettiği alanda üstün örgütlü bir güç ve diğer devletlerle ilişkilerinde çıkarlarını savunan bir siyasal kurum olan "devlet"ten söz etmiş; bu şekilde hâlâ adı konulmamış olan egemenlik kavramına oldukça yaklaşmıştır.⁹¹

Machiavelli, siyasete getirdikleri kadar, kendisini önceleyen süreçte hâkim olan anlayıştan dışarı bıraktıklarıyla da "yeni" bir söyleme sahiptir. Siyasette ahlâki temeller aramanın anlamsızlığı kadar, dinsel öğelerin dışarıda bırakılması üzerinde de durur. Ona göre siyaset; yaşamın genel akışının yarattığı dinamikler boyunca ilerlemektedir, siyasetin somut pratiklerinin yarattığı durumları ahlaki ya da dinsel ilkelerin arkasına gizlemeye gerek yoktur. Machiavelli, aynı zamanda ordunun ulusallığı üzerinde durur ve o dönemde İtalyan prensliklerinin revaçtaki uygulaması paralı askerliğe karşı çıkar. Bu şekilde ulus-devletin zorunlu ya da gönüllü şekilde bir yurattaşlık vazifesi olarak gördüğü askerliğin ulusallığı ilk kez Machiavelli tarafından ortaya atılır. Nitekim ulusallığa yaptığı bu vurgular, Machiavelli 'nin İtalyan milliyetçiliğinin erken dönem mimarı olarak görülmesini sağlamıştır.⁹²

Niccola Machiavelli' nin özellikle Prens'teki çabası siyasal iktidarı teke indirmeye ve yalnızca tek bir hükümdarın bulunması durumunda siyasal düzenin devamlılığının sağlanacağını göstermeye yöneliktir. Machiavelli kendisini önceleyen düşünürlerle, özellikle Hristiyanlığın iktidarın kaynağını bire (Tanrı'ya) indiren ve St. Paul'un "Tüm güç, Tanrı'nın gücüdür." sözüyle en veciz ifadesini bulan tasarımına çok şey borçludur.⁹³ Ancak düşünürün asıl başarısı din temelli bu siyasal öngörüğü dönemin somut koşulları ekseninde yeniden yorumlayıp "tek" iktidara laik bir içerik kazandırması, böylece Avrupa'da siyasal evrimin yönünü kestirebilmesidir. İlerleyen süreçte kaçınılmaz bir gerçek halini alacak olan ulusal birliğin anlamı da ilk olarak Machiavelli tarafından kavranmıştır. Bu bağlamda Cassierer' in belirttiği gibi

⁹¹ Mehmet Ali AĞAOĞULLARI- Levent KÖKER, **Tanrı Devletinden Kral-Devlete**, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara, 2011, s. 156.

⁹² Antonio GRAMSCI, **Selections From The Prison Notebooks of Antonio Gramsci**, Ed. Ve Çev. Q.Hoare, G.N. Smith, 4.Basım, London, Lawrence and Wishart, 1978, s. 172

⁹³ AKAL, 2012, s.103

Machiavelli skolastizmden koparak, iktidarı laik bir temele oturtan ilk düşünürdür.⁹⁴

İtalyan düşünür, “stato” terimi ile tanımladığı laik, merkezi, ulusal devlete giden kuramsal yolda ilk adımları atacak; iktidarın nitelikleri konusunda getirdiği tanımlamalarla yapıtını neredeyse kendisini eleştirmeye hasreden Fransız düşünür Bodin’e esin kaynağı olacaktır.

10. yüzyılda Kilise, Batı Avrupa’nın ekonomik bakımdan güçlü kurumlarından birisi olmuştur. İtalya topraklarının çoğunu elinde tutan kilise, diğer ülkelerde de büyük mülklere sahipti ve bu özelliğiyle en büyük toprak sahibi kurumdur.⁹⁵ Kilisenin bu ekonomik zenginleşmesinde endüljans sisteminin de büyük bir katkısı olmuştur.

Bir yandan papanın tutumunun Papalık makamının hiyerarşisinde yer alan bazı kişilerin olumsuz tepkisine neden olması sonucunda yaşanan “Büyük Ayrım” ve sonrasında iyice belirginleşen bunalım diğer yandan siyasal iktidar-papa mücareleleri ve sonunda toplumun alt katmanlarında, özellikle de köylüler arasında baş göstermiş olan hoşnutsuzluklar, tüm Avrupa’yı kapsayacak yeni bir dini ve siyasal hareketi başlatmıştır. 16. yüzyıldan itibaren Avrupa’nın batısı ile doğusunda yaygınlaşan bu hareket, “Reform hareketi” olarak bilinmektedir.⁹⁶

Reform hareketi, din alanında Katolik kilisesinin iktidarına ve kurduğu hiyerarşik düzene bir karşı çıkışı başlatıyor ve Hristiyanlığın kaynağına dönüşünü öneriyordu. Martin Luther ve Jean Calvin gibi reformcular dini alanda bireyin özgürlüğünü savunuyorlar, papaya baş kaldırıyorlar ve onu protesto ediyorlardı. Bu yüzden de onlara “Protestan” denilmekteydi.⁹⁷

Reformatörler, Hristiyanların vicdan ve düşüncelerini papaların dogmatik boyunduruğundan kurtarmayı amaçlamakla birlikte bu hareketin siyasal bir yönü bulunmamaktaydı. Çünkü reformatörlerden gerek Martin

⁹⁴Ernst CASSIRER, **Devlet Felsefesi**, Çev:Necla ARAT, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1987, s.32

⁹⁵ AĞAOĞULLARI ve KÖKER, 2011, s.174

⁹⁶ ibid, s. 80-87

⁹⁷ SARICA, 2000, s.56

Luther gerekse Jean Calvin ister iyi isterse zorba tüm yönetimlere mutlak itaati emretmişlerdi. Fakat reformatörlerden sonra Protestan düşünürler, kendileri açısından “yeni ve gerçek din”e düşman olan, “Tanrı dini”nin gelişmesini ve yayılmasını engelleyen yöneticilerin iş başına gelmelerinden ve özellikle Saint-Saint –Barthelemy katliamından sonra zorba yönetim sorununa eğilecekler, zorba yönetimlere karşı direnme görüşünü işleyeceklerdir.⁹⁸

Reform hareketi siyasal bir öğretisi bulunmamasına rağmen dolaylı bir biçimde etkisini siyasal düzlemde de göstermiştir. Çünkü reform sürecinde, “Vicdan ve düşünce özgürlüğünü elde eden kişi, daha sonra siyasal özgürlük savaşına da girecektir. Bu bakımdan Reform hareketi demokrasi ve özgürlük yolunda atılan önemli bir adım sayılmıştır.⁹⁹ Lipson da bu konuda, aynı görüşleri paylaşmakta ve şunları söylemektedir.

“Saldırının amacı çok yönlü olduğu için ve reformun doğrultusu konusunda bir anlaşma olmadığı için, protesto çok farklı biçimler aldı. Siyasal olduğu kadar düşünsel düzeyde de bir şeye karşı birleşmek, bir şey için birleşmekten her zaman daha kolaydır ve bu nedenle de demokrasi yanlısı olmadıkları kesin olan bir çok düşünür, yine de Papalığa ve feodalizme karşı çıkmak yoluyla ona katkıda bulunmuştur.¹⁰⁰

Reform’ un genel olarak 31 Ekim 1517 günü Luther’in ünlü “Doksanbeş Tez’inin yayımlanmasıyla başladığı kabul edilse de arkasındaki geniş birikim asla gözden kaçırılmamalıdır. Bunun yanında siyasal açıdan da önemli sonuçları olan Reform, yalnızca Luther ve Calvin gibi din adamlarının kişisel çabalarıyla da hayat bulmamıştır. Reformu etkileyen en önemli etmenlerden biri ticaretin gelişmesiyle beraber gelirlerini artıran krallıkların Ortaçağ boyunca otoritesi altında ezildikleri kilise ile hesaplaşma istekleridir.¹⁰¹ Aynı şekilde Luther’in de kilise otoritesine karşı gireceği

⁹⁸ GÖZE, 2009, s. 120

⁹⁹ GÖZE, 2009, s. 120

¹⁰⁰ LIPSON, 1984, s. 41

¹⁰¹ Kaan H. ÖKTEM, **Reformasyon Dönemi Siyasal ve Dinsel Düşünce Tarihine Giriş**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2003, s. 103-104

başkaldırı hareketinde arkasında monarşilerin desteğini hissetmek istediği söylenebilir.¹⁰² Dolayısıyla Reform, kilisenin kurumsal yapısına karşı çıkan bir grup din adamı ile kilise karşısında kendi konumlarını güçlendirmek isteyen dünyevi yöneticilerin ittifakı sonucu gelişen bir süreçtir. Nitekim reformcu hareketlerin asıl etkiyi siyasal güçler tarafından aktif olarak desteklendiği Almanya’da göstermesi, monarşinin arka çıkmadığı Fransa’da ise hemen hemen hiç güç kazanamaması bu ilişkinin göstergesidir.¹⁰³

Katolik kilisesinin, özellikle maddi kazanç söz konusu olduğunda, dünya ile fazlaca ilgili görünmesi, örneğin Ortaçağ’da önemli toprak sahiplerinden biri olarak belirmesi kilise mensubiyetinin sadece dinsel değil ekonomik yüzü de olan bir mahiyet kazanmasıyla sonuçlanmıştır. Bu durum, aristokrasinin yanında bir diğer ayrıcalıklı sınıf haline gelen kilise mensupları ile halk arasındaki mesafenin açılmasıyla sınırlı kalmamıştır. Monarşiler de Ortaçağ boyunca geniş topraklarına rağmen vergi ödemeyi reddeden, üstelik afroz gibi manevi yaptırımlar aracılığıyla iktidar üzerinde maddi bir baskı kuran kilisenin konumundan rahatsızlık duymuşlardır. Bu dönemde krala vergi ödemeyi reddeden kilise, diğer feodal beylerin aksine gelirlerinin bir kısmını siyasal otoriteye aktarmaması nedeniyle zenginliğini giderek artıracaktır. Ayrıca günahların karşılığı olan cezaların kilise tarafından iptal edilmesini sağlayan “endüljans”lar aracılığıyla kilise yeni gelir kaynakları bulmuştur. Nitekim Luther’in “Doksanbeş Tez’ inin kalkış noktası da endüljanslara yönelik eleştiridir.¹⁰⁴ Ancak burada, Luther’in gerçek amacının, kilisenin mevcut yapılanmasını sorgulama için bir yol açmak olduğunu söylemek gerekir; Doksan Beş Tezi ile dönemin din bilginlerini endüljansların dinsel geçerliliğini tartışmaya çağırması bunun sadece bir aracıdır.¹⁰⁵

Rönesans’la beraber ortaya çıkan hümanizmden etkilenen Luther, bu düşüncenin kaynaklara geri dönülmesi fikrini benimseyecektir; ancak, geri döndüğü kaynak hümanistlerin aksine Hristiyanlık öncesi Pagan Döneminin

¹⁰² SABİNE, 1969 (cilt II), s

¹⁰³ EBENSTEIN, 2005, s. 180-181

¹⁰⁴ ÖKTEM, 2003, s. 143.

¹⁰⁵ AĞAOĞULLARI ve KÖKER, 2011, s. 98

yapıtları değil, Kitab-ı Mukaddes'in Yunanca ve İbranice aslı olacaktır. Orijinal dilinden Kitab-ı Mukaddes okumaları, Luther'i endüljansın dinsel bir nitelik taşımadığı sonucuna ulaştıracak ve onun bu fikirleri hem oldukça fazla sayıda yandaş, hem de sayıları bunlardan hiç de az olmayan oranda karşıt bulacaktır. Luther'in ilk yaptığı, İncil'i Almanca'ya çevirmek olmuştur. Matbaanın yaygınlaşmasıyla geniş halk kitlelerinin daha önce kilise tarafından sunulan yorumuyla kabul ettikleri kutsal kitaplarını okuyabilmesi eş zamanlı olarak çevirinin sahibinin fikirlerinin de yayılmasını ve belirli ölçüde destek bulmasını sağlamıştır. Kilisenin Luther'e açıkça cephe alması, bu ilahiyat profesörünün kendisini savunmak için kendi görüşlerini detaylandırması ve netleştirmesiyle; en sonunda da "Protestanlık" adını alacak yeni bir mezhep oluşturmasıyla sonuçlanmıştır.

Luther'in Rönesans hümanistlerinden etkilendiği açıktır. Gerçekten de Hümanistler ile Reformcular değerlerle kutsal imgeleri yeniden tartışmaya açmaları ve insana yönelik yeni yaklaşımları bağlamında birbirlerine yakın fikirleri seslendirirler. Ancak dünya görüşleri, insanın kapasitesine ve otoritenin kaynağına yönelik algıları açısından da birbirlerinden önemli ölçüde ayrılırlar.¹⁰⁶ Her şeyden önce Luther inançlı bir Hristiyan'dır ve eleştirilerinin hedefi dinin kendisi değil, kilise örgütlenmesidir. Bunun dışında Luther, dinsel tutuculuğu açısından (örneğin cadıların ve içlerine şeytan girdiği sıvıyla zihinsel engelli insanların öldürülmesi gibi düşünceleriyle) kilise mensuplarının hiç de gerisinde değildir. Teolojik görüşlerinin ötesine geçildiğinde ise Luther'in Ortaçağ siyasal felsefesinden çıkış açısından kritik bir noktada bulunduğu söylenebilir.¹⁰⁷

Luther'in siyaset kuramına en önemli katkısı, Ortaçağ boyunca siyasal düşüncenin en fazla revaç bulunan kavramı olan "İki Kılıç Kuramı"na karşı ürettiği tezlerdir. Luther, öncelikle dünyevi iktidarın dışında uhrevi bir iktidarın varlığını kabul etmez. Ona göre dünyevi iktidar tanrısal kökenlidir; ancak, bu

¹⁰⁶ NEW, 1977, s. 121

¹⁰⁷ W.D THOMPSON ve J. CARGILL, "Martin Luther ve "İki Krallık", der. D. THOMPSON, **Siyasi Düşünce Tarihi**, Çev. Kurul, Ed. David Thompson, **Siyasi Düşünce Tarihi**, Şule Yayınları, İstanbul, 2000, s. 42

iktidarın başında bulunan kral, yetkisini kiliseden değil, doğrudan Tanrı'nın kendisinden almaktadır.¹⁰⁸

“Hristiyan olan herhangi bir kimse için adaletli veya adaletsiz hareket etsin, hükümetine karşı çıkmak hiçbir şekilde uygun değildir.”¹⁰⁹ diyen Luther’e göre siyasal iktidarın adaletsiz eylemleri de Tanrı'nın iradesiyle ortaya çıktığı için yöneticilere direnmek aslında Tanrı'ya karşı çıkmak anlamına gelmektedir. Bu tezlerle beraber kendilerine her koşulda itaat edilmesi öğütlenen monarşiler yeni bir meşruiyet aracına kavuşmuşlardır: Tanrı. Monarşinin Tanrısal bir hak olduğu yolundaki iddialar yeni değildir; ancak Luther ile beraber yeni bir boyut kazanmıştır. Monarşinin dinsel temelleri Ortaçağ düşüncesinde de kullanılan bir argümandır.¹¹⁰ Luther'in Ortaçağ Hristiyan düşüncesinden farklı olarak ortaya koyduğu iktidarın kökeni meselesidir. Luther, monarkın iktidarını kullanabilmesi için kiliseyi aradan çıkarmış; iktidarın monarka doğrudan Tanrı tarafından verildiğini savunmuştur. Dolayısıyla dünyevi iktidarın sahibi monarşidir ve bu hakkı kullanabilmesi için kilise tarafından yetkilendirilmesine ya da eylemlerinin onaylanmasına ihtiyacı yoktur. Sonuçta Luther'in tezleri ile kılıç teke inmiştir ve o da dünyevi iktidara aittir.¹¹¹ Elbette, burada söz konusu edilen siyasal iktidar, yetkin bir kurumsal yapılanmaya sahip “devlet” değildir ve egemenliğin kökenleri bu dönemde hâlâ yeryüzüne inmemiştir.

Protestanlığın bir diğer öncüsü Calvin de dünyevi iktidarın kiliseden bağımsızlığı fikrindedir. Ancak, Calvin, iktidara, herkesin Tanrı'ya tapmasını sağlamak, imansızlığı, küfrü ve sapkınlığı engellemek görevini yükler. Kilisenin değil, Hristiyanlığın hizmetindeki bir siyasal iktidar arayışındadır, Calvin. Düşünür, devlet ile kilisenin birleşmesine karşı çıkmıştır. Ancak burada hareket noktası, kilisenin dünyevi iktidarın işlerine karışmasının engellenmesi değildir. Calvin' in endişesi siyasal iktidarın kiliseye müdahale edebileceğine yöneliktir. Kilise hem kendi işleyişinin düzenli bir şekilde

¹⁰⁸ ibid, s. 43

¹⁰⁹ SABINE, 1969, s.33

¹¹⁰ PARKINSON, 1984, s. 72

¹¹¹ AĞAOĞULLARI ve KÖKER, 2011, s. 111

sürmesini sağlamak hem de öğretisine direnenlere karşı güç kullanmak için iktidarın gücüne ihtiyaç duymaktır.¹¹²

Calvinist kuram açısından siyasal iktidar, tanrısallık atfedilerek meşrulaştırılmış olmaktadır.¹¹³ Siyasal iktidar ile ilişkiler bakımından Luther’le benzer öncüllerden hareket eden Calvin’in Alman din adamından en önemli farkı, tiranlık yönetimlerine direnme hakkını kabul etmesidir.¹¹⁴ Ancak bunun sebebinin somut koşullara dayandığını, daha açık bir ifadeyle Calvin’ in görüşleri ilk dile getirdiği ülke olan Fransa’dan çıkarılması olduğunu görmek gerekir.¹¹⁵ Örneğin bir din devleti kurma fırsatı yakaladığı Cenevre’de aynı düşüncenin arkasında durmaması, bu “konjonktürel” etmeni izah eder. Hatta Calvin, kendi ilkelerinden hareketle vücut bulan Cenevre siyasal yönetiminde yöneticilerin sapkınları öldürme hakkı bulunduğunu savunmuş ve buna yalnız Protestanlığın sapkın bir mezhep olmadığı düşüncesini eklemiştir.¹¹⁶

2. Siyasal Düşünceler Tarihinde Egemenlik

A. Jean Bodin

Egemenlik kavramının bazı unsurları Ortaçağ düşüncesinde kendini göstermektedir, ama modern anlamıyla egemenliği sistemli bir şekilde ele alan ve siyaset biliminin temel taşı haline getiren 1576’da yayınladığı **Les six livres de la Republique (Devletin Altı Kitabı)** ile Jean Bodin (1529-1596) olmuştur.

Bu eserinde Bodin egemenliği; ülke üzerinde yaşayan bütün insanlar, bütün vatandaşlar ve teba üzerinde kanunla kısıtlanamayan en üstün iktidar olarak tanımlamıştır.¹¹⁷

¹¹² SABINE, 1969 , s. 35

¹¹³ Jean CALVIN, “Hristiyan Dininin Öğretisi’nden Seçme Parçalar”, Çev. Ş. Alpay, der. M.Tunçay **Batı’da Siyasal Düşünceler Tarihi Seçilmiş Yazılar: Yeni Çağ**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011, s.91

¹¹⁴ EBENSTEIN, 2005, s. 183

¹¹⁵ SABINE 1969, s. 34

¹¹⁶ Anthony D. SMITH, **Ulusların Etnik Kökeni**, Çev: Derya Kömürcü, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003, s. 195

¹¹⁷ KAPANİ, 2010, s.56

Bodin'in egemenlik kuramı, kaynağını Ortaçağ Roma Hukuku'ndan alır.¹¹⁸ Hukuki olarak egemenlik Prens'in 'sivil kanunların üstünde' olduğu yani bunlarla sınırlı olmadığı anlamına gelir. Bu anlamda Bodin' in egemen ile kanunlar arasındaki ilişkiyi yorumlaması Ortaçağ'da Papa'nın hâkimiyetini kanıtlamak için kilise kuramcılarının benimsedikleri yaklaşıma benzemektedir ve hatta Bodin Roma Hukuku'ndan olduğu kadar bu kuramcılarının metinlerinden de etkilenir. Ona göre egemen; toplumu yönetecek kanunların belirlenmesinde ve bunların uygulanışına ilişkin kurallarının seçiminde özgürdür.

Dolayısıyla Bodin'in egemenlik kuramının temelinde la loy (kanun) yapabilme yetisi yatmaktadır. Bodin' e göre kanun, egemenin kendi başına kurallar koyabilme iradesine sahip olması fikrine dayanır; onun isteğini yansıtır. Ayrıca her şey egemenin iradesine bağlı olduğu için kendini sınırlayacak kanunlar koyması da mümkün değildir, ancak egemenin bu kanun koyma hakkı sınırsız değildir. Doğa kanunlarının ve temel yasaların getirdiği sınırlamaları, egemenliğin ebediyetini sağlamak üzere, kendi isteğiyle dikkate alan egemen “(...) tıpkı gemi kaptanının, gerektiğinde istediği yöne çevirebilmesi için dümeni elinde tutma kuralı gibi” her zaman yasa yapma ve kaldırma hakkını elinde tutar. Bodin'in, egemenliğin belirtileri olarak saydığı tüm özellikler de bu haktan türevlenir.

Egemenliğin tüm hakları, nitelikleri ve özellikleri bu aynı yasa koyma ve kaldırma gücüyle anlaşılır; öyle ki gerçek anlamda egemenliğin tek işaretinin bu olduğu söylenebilir çünkü tüm öteki haklar bunun içindedir; savaş ilan etmek ya da barış yapmak gibi; yüksek devlet görevlileriyle ilgili son yargı kararlarını vermek, önemli askerleri göreve getirmek ya da görevden almak; uyruklara çeşitli yükümlülükler yüklemek ya da onları bu gibi şeylerden bağışık tutmak; af çıkarmak ya da yasaları yumuşatmak; unvanları

¹¹⁸ Oliver BEAUD, “Egemenlik”, **Siyaset Felsefesi Sözlüğü**, Çev:İ. Yerguz vd.; İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.59

yükseltmek ya da düşürmek, paraların değerlerini belirlemek; uyruklara her koşulda ve durumda sadakat yeminleri ettirmek”¹¹⁹

Nitekim, Bodin’ in siyasal düşüncesinin odak noktasında ve onun siyasal düşünceye katkısının temelinde egemenlik kavramı yer almaktadır.¹²⁰

Monarşinin reşit olması, yalnızca ülke içinde siyasal denetimi eline almasıyla sınırlı bir gerçekliğe işaret etmez; aynı zamanda dış güçlerin ülke içi sorunlara karışmasına izin vermemesi anlamına gelmektedir. Yasalar artık monarkın iradesinin ürünü olarak ortaya çıkacak; devlet, edim ve eylemlerinde dış unsurların etkisinden bağımsız davranma imkânına kavuşacaktır. Bu bağlamda Bodin, aslında yalnızca kralın üstünlüğünü yasal bir zemine oturtmamakta; aynı zamanda idari hüküm sürmenin eşgüdümle yürütülen bir sistemini tanımlamakta ve savunmaktadır.¹²¹

16.yüzyıldaki egemenlik anlayışı Bodin’ le yeni bir döneme girmiştir. Bodin’ in egemenlik fikrinin temelini, bugün bile hala önemli bir ölçüt olmayı sürdüren, devletin dış egemenliği kavramının yanı sıra, egemenliğin tekliği, bölünmezliği oluşturur.¹²²

Öte yandan hukuk düzeninin toplumun gelişimine bağlı değişim gösterebilmesi bir anlamda dünyevileşmesine de bağlıdır. Bu yüzdendir ki, klasik egemenlik kuramının Bodin tarafından temellerinin atıldığı bu dönemde, dünyevi iktidar ile kilise iktidarının siyasal alandaki karşılıklı görece durumlarını anlamak, egemenlik kuramının ne gibi değişiklikler geçirdiğini görmek için oldukça önemlidir. Bu açıdan bakıldığında, Avrupa coğrafyasında Ortaçağ, kilisenin her alanda söz sahibi olmayı talep ettiği, dolayısıyla siyasal iktidarın da kendisine bağlı olması için çalıştığı bir dönemdi. İlk bakışta kilise ile prens arasında, alana göre bir yetki paylaşımı var gibi gözükse de,

¹¹⁹ Simone GOYARD-FABRE, **Siyaset Felsefesi Sözlüğü**, Çev. İsmail Yerguz, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.114

¹²⁰ ŞENEL, 2011, s.314

¹²¹ Anthony GIDDENS, **Ulus-Devlet ve Şiddet**, çev. C. Atay, Kalkedon Yayıncılık., İstanbul, 2008, s. 133

¹²² Ece GÖZTEPE, **Avrupa Birliği’ nin Siyasal Bütünleşmesi ve Egemenlik Yetkisinin Paylaşılması Sorunu**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2008, s.22

dünyevi iktidarın meşruiyet kaynağı olan kutsal gücün temsilcisinin kilise olması bu kuruma güç kazandırmaktır. Ortaçağ'da Papa ile imparator arasındaki ilişki, Paulus'un "İktidar yalnızca Tanrı'dan gelir ve iktidardakiler Tanrı tarafından atanmışlardır." ifadesinin çizdiği çerçeve içinde şekillenmekteydi.

Oysa egemenlik kuramının öngördüğü sistemde, dünyevi iktidarın hiçbir şekilde sınırlanması mümkün değildi. Yukarıda da belirtildiği gibi egemen, kural koyma yetkisine sahipti ve bu kuralların belirlenmesinde hiçbir üst otoriteye tabi değildi. Ayrıca Bodin' e göre, yaşamında tanık olduğu din savaşlarının açıkça gösterdiği gibi, siyasal alana ilişkin kuralların dini otorite tarafından şekillendirilmesi farklı mezhep mensuplarının bir arada yaşamasını zorlaştırmaktan başka bir işe yaramıyordu. Dünyevi iktidar sahiplerinin, kilisenin yönlendirmesiyle, farklı mezhepten kişiler üzerinde baskı kurması ise toplumdaki anarşiyi arttırıyordu. Doğru dinin arayışına düşmek toplumda büyük kötülöklere sebep olabiliyordu; bu yüzden en doğrusu devletin din karşısında tarafsız durmasıydı.¹²³

Fransız düşünürün, **De le souverainete (Egemenliğe Dair)** başlıklı bölümün (Kitap I, Bölüm VIII) giriş cümlesinde belirttiği gibi "egemenlik, bir cumhuriyetin mutlak ve ebedi gücü" olarak tanımlanabilir.¹²⁴ Egemenlik zamana bağılı değildir, yani bir süreklilik unsurunu içinde barındırır. Egemenlik bölünmez ve devredilemez.

Ortaçağ'ın siyasal düşüncesinde süreklilik Tanrısal bir özelliktir. Buna karşın Tanrı yaratısı olan dünya, yaratıcısı tarafından hareketli kılınmış ama aynı zamanda dünyadaki ilişkiler geçici ve önemsiz olarak tanımlanmıştır.¹²⁵ Kentlerin ve ticaretin gelişimi, yukarıda belirtildiği gibi, feodal güçlerin gerilemesini hazırladığı gibi yeni etik anlayışını ve dünya algısını da beraberinde getirmiştir. Tacir için dünyada yaşananlar, yaratılanların

¹²³ BEAUD, 2003, s. 65-66

¹²⁴ Jean BODİN, "Devlet Üstüne Altı Kitaptan Seçme Parçalar", Çev: Özer Ozankaya, **Batı' da Siyasal Düşünceler Tarihi-2, Seçilmiş Yazılar, Yeniçağ**, Derleyen: Mete TUNÇAY, Teori Yayınları, 2011, s.22

¹²⁵ AKAL, 2012, s.67

ölçümlerinin yapılması, yaşananların ve yaratılanların karşılıklarının dünyada alınması önemlidir. Bunun sonucu da, Kilise karşısında verilen, yeni bir hukuk sistemi ve değerler mücadelesidir. Bu mücadele içinde, değişken dini bayramlara göre düzenlenen Kilise takviminin yeri 1 Ocak'ın başlangıç kabul edildiği tek bir takvim sistemi, çan seslerinin yerini ise meydan saatleri almıştır. Tüm bu gelişmelerin, egemenlik kuramı açısından önemi, zamanın dünyevi amaçlar doğrultusunda kullanılmasının meşrulaştırılması ve dünyanın içinde yeni bir sürekli güce duyulan ihtiyacın somutlaştırılmasıdır.¹²⁶

Bodin tarafından dinsel temele dayandırılan egemenlik; “sınırsız, bölünmez, mutlak, tek, devredilemez ve sürekli bir siyasi güç”¹²⁷ olarak tanımlanmış ve kral, Tanrının temsilcisi olarak ifade edilmiştir. Bu güç bölünemediğinden, bir ülkede tek bir egemen olacaktır. Birden çok egemenin varlığı halinde ise bunlardan hiçbirinin egemen sıfatından söz edilemeyecektir. Böylece kavramın siyasi ve hukuki merkezileşme temelinde yerleşmesine çalışılmış ve Hristiyan evrenselliği, kilise ve feodalite karşısındaki monarşi güçlendirilmeye çalışılmıştır.¹²⁸

Bodin devletin var olması için gereken egemen gücün içte kişiler üzerinde sınırsız ve üstün, dışta ise bağımsız bir iktidar olması gerektiğini belirtmiş ve bu gücün niteliklerinin ifadesi için egemenlik sözcüğünü kullanmıştır.¹²⁹ Buna göre; devletin varlığı için şart olan egemen güç içte kişiler üzerinde sınırsız ve üstün olup dışta da bağımsız bir iktidar niteliğindedir.¹³⁰

Bodin için, kamu gücü ebedidir. Bir başka deyişle, eğer kamu gücü zamanla sınırlanmış ise, egemen değildir. Bu anlayışın açıklamasını yaparken Fransız hukukçu, tarihte tanınan yöneticileri örnek olarak sayarak

¹²⁶ ibid, s.69

¹²⁷ Sibel İNCEOĞLU, “Türkiye: AB’ nin Yetkileri Karşısında Nasıl Bir Egemenlik Anlayışı” <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/anyarg22/sibel.pdf>, 02 Mart 2012, s.1

¹²⁸ ibid., s.1

¹²⁹ Recai Galip OKANDAN, **Umumi Amme Hukuku**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1976, s.527

¹³⁰ Mehmet TURHAN, “XII. Milli Egemenlik Sempozyumu”, http://www.tbmm.gov.tr/kultur_sanat/milliegemenliksemp13.htm, Erişim Tarihi: 6 Şubat 2012, s.6

bu kişilerin aslında egemen olmadıklarını, çünkü yönetim güçlerinin görev süreleriyle veya ölümlerine kadar yönetme/kanun koyma hakkına sahip olmaları durumunda ise, hayatlarıyla sınırlı olduğunu belirtir.¹³¹ Oysa yönetim biçimi ne olursa olsun, egemenlik herhangi bir zaman kısıtına tabi olmadan, süreklilik düşüncesi içerir. Daha önceleri 'Kral öldü, yaşasın yeni kral' ifadesiyle açıklanan kraliyetin sürekliliği, Bodin ile birlikte soyut bir kavram olan Cumhuriyet'e teslim edilmiştir. Bu sürekliliği sağlayan ise 'temel kanunlarla' korunan Cumhuriyet 'tir. O halde egemenlik, sınırlamasız ve kesintisiz olarak Cumhuriyet 'e bağlıdır.

Bodin' in egemenliğin ebedi yönü olarak incelediği ve Cumhuriyet'e bağladığı bu süreklilik fikri, aslında, devletin sürekliliği ilkesinden başka bir şey değildir. Kamu gücünün sürekliliğini soyut bir varlıkla açıklayarak, hâlâ bağını tam koparmadığı Ortaçağ düşünürlerinden ayrılarak modern devletin temsilcisi halini alır. Krallar ölür ama Cumhuriyet bakidir. Bodin' in tanımladığı devredilemezlik özelliği bu egemenliğin sürekliliği fikrini pekiştirici bir nitelik taşır.

Bodin 'in egemenlik kuramını önemli kılan ayırıcı özelliklerinden bir diğeri de, egemenliğin kavramsal biçimde dile getirilerek bölünmez nitelikte kurgulanmasıdır. Bölünmezlik sıfatının egemenliğe yakıştırılması ile şüphesiz egemenliğin tek bir yere bağlanması ile ilgilidir. Beaud 'nun ifadesiyle, "çoğunlukla tam tersi söylense de, yöneticilerin tüm davranışlarını önceleri Egemen, sonraları Devlet adlandırmalı bir merkeze bağlamaya dayanan böyle soyut bir iktidar düşüncesi, Bodin' den ve 16. yüzyıldan önce hiçbir zaman var olmamıştı; hatta Avrupa hukuk biliminin doğduğu Roma'da bile yoktu"¹³² . Bodin ise egemenliği tek bir makama bağlayarak bölünmezliğinden ilk kez Methodus'da bahseder.¹³³ Bu çalışmasında Bodin, karma anayasa modeline dayanan cumhuriyetler üzerine yaptığı tarihi incelemelerin sonunda monarşi, aristokrasi ve demokrasi dışında dördüncü bir modelin olmadığını

¹³¹ BODİN, 2003, s. 122-129

¹³² BEAUD, 2003, s.51

¹³³ H. Julian FRANKLIN, **John Locke and the Theory of Sovereignty: Mixed Monarchy and the Right of Resistance in the Political Thought of English Revolution**, Cambridge University Press, Cambridge, 1981, s.45

belirtir. Hukuki sistemin birliğinin, iktidarın bir kişinin ya da bir grubun elinde toplanması gerektirdiği sonucuna varır.¹³⁴

Methodus' da egemenliğin beş işaretinden biri olarak sayıp geçtiği konun yapma hakkını R publique' de iyice  ne çıkararak Fransız hukukçu, egemenliğin bölünmezliğini açıklarken de bu haktan yola çıkar.¹³⁵ Bodin için, kanun koyma birlik gerektiren bir eylemdir. Egemen, son yetkili olarak karar verme hakkını kullanıp gerekli yasal düzenlemeleri yapar. Bu son karar verme hakkını, ne tebaasıyla ne de en yüksek devlet adamlarıyla paylaşabilir. Dolayısıyla Bodin' in egemenliğin b l nmezliğinin arkasında karma anayasaya karşı çıkış kadar egemenliğin karar alması (decisionniste) algılanışı da vardır.¹³⁶ Karar almacı algı, egemen iktidarın sahibi ile bu iktidarın kullanıcısını birbirinden ayırmanın imk nsızlığına dayanır.

Bunlardan birincisi, devletin ilk amacının düzeni ve barışı sağlamak olduğuna dair inancın Bodin için bölünmezlik fikrini savunurken de en temel kaygılardan biri olduğunun tespiti. Böylece karar verme tekeli kamu düzeninin sağlanması için gerekli olan acil karar verme ve uygulama temelinde açıklanır.¹³⁷ İkinci tespit ise, egemenliğin birden fazla kişi ya da kurum arasında bölüşülmesi halinde, bu bölüşümün ister istemez anlaşmazlıklara gebe olacağı ve ülkeyi iç savaşa s r kleyebileceğine dair inançtır. Bu iki tespit ile Bodin, egemen yöneticinin aslında bir kişi yani monark olmasının faydalı olduğu görüşünü destekler. Nasıl ki aile reisi ailenin, kafa da vücudun yöneticisi ise Cumhuriyet'in bir başı olmalıdır. Bu yüzde ki Bodin için, mutlak monarşi en iyi yönetim şeklidir.¹³⁸

Egemenliğin bölünmezliği ile ilgili temel sorun, kamu gücünün vazgeçilmez bir öze sahip olup olmadığı ile ilgilidir.

¹³⁴ BEAUD, 2003, s. 134

¹³⁵ ibid, 134

¹³⁶ BEAUD, 2003, s.135

¹³⁷ ibid, s.136

¹³⁸ Jean BOD N, **On Sovereignty**, ed. ve  ng.  ev. J. H.Franklin, 6.Baskı, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, s.32

Bodin için bu vazgeçilemez öz, kanun yapma hakkıdır. Diğer tüm unsurların bu haktan türevlendiğine inanır.

Franklin, Bodin'in kanun yapma hakkının üstünlüğünü vurgularken, özel kişiler için yapılan kanunlardan çok, diğer yönetim ve yargı güçlerinin haklarını etkileyen kanunları düşündüğünü belirtir.¹³⁹

Artık Bodin'in "egemenliğin işaretlerinin" meşru üst yönetme hakkının ayrılmaz bir parçası olarak görülmeye başlamasıdır. Ortaçağ'da değişik iktidar merkezleri arasında bölüşülebilen yönetsel yetkiler artık süreklilik kazanan bir Cumhuriyet'e teslim edilmiştir. Bu anlamda da feodal toplumdaki iktidar yapısı incelenirken değinilen egemenliğin ikiliği son bulmuştur. Auctoritas ve Potestas artık Cumhuriyet'de toplanmış ve temsilcileri egemenliğin kullanıcıları olmuştur.

Klasik egemenlik teorisinin kurucusu olarak kabul edilen Bodin ile birlikte, iktidarın süreklilik kazanan bir merkezde toplanması fikri benimsenmiş ve bu şekilde modern devletin temelleri atılmıştır, Egemenlik kuramı, ilk kez açık ve kesin bir biçimde Jean Bodin 'de ifadesini bulmuştur.¹⁴⁰

Bodin, egemenliği, "bir devlette... yurttaşlar ve uyruklar üstündeki en yüksek, mutlak ve sürekli güç"¹⁴¹ şeklinde tanımlamaktadır. Böylece egemen erk ya da egemenlik, siyasal topluma içkindir ve devleti diğer topluluk öğelerinden ayıran öğedir. Bu nedenle egemenlik olmazsa, siyasal toplumun birliği bozulur, parçalanır; dolayısıyla devlet yok olur.¹⁴²

Krallarına hizmet eden Bodin ve Hobbes, monarşinin ulusal birliği sağlayacak tek siyasal sistem olduğu düşüncesiyle, yani "devletin bekâsı" için sürekli, tek, bölünmez egemenliğin adresini monarşi olarak gösterir ve bu

¹³⁹ FRANKLIN, 1981, s.50

¹⁴⁰ LÜTEM, 1947, s.14

¹⁴¹ Mete TUNÇAY (der), **Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi**, Cilt II: Yeni Çağ, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Düşünce Tarihi Dizisi, 2011, s.163

¹⁴² Mehmet Ali AĞAOĞULLARI, Cemal Bali AKAL ve Levent KÖKER, **Kral Devlet ya da Ölümlü Tanrı**, Ankara, İmge Kitapevi, 2009, s.19

şekilde güncel bir soruna kuramsal çözüm getirirler. İlerleyen süreçte egemenliğin monarktan ulusa geçmesi, egemenliğin özünün monarşide olduğu zaman da temsili olarak belirmesi nedeniyle içeriğini değiştirmemiştir. Nitekim egemenliğin içkin olduğu “süreklilik” anlayışına uygun olarak Fransız Devrimcileri de mevcut iktidar yapılanmasını koruma yoluna giderler. Mehmet Ali Ağaoğulları’nın deyimiyle bu dönemde, “egemenliğin monarktan halka geçişi, isim sahipliği düzeyinde olur, yoksa merkezi egemen gücün özüne dokunulmaz.”¹⁴³ Böylece hem “devletin devamlılığı” sağlanmış olur; hem de güçlü bir iktidara en fazla ihtiyaç duyulduğu bu dönemde, güç parçalanmasının ulusal yapı içinde meydana getirebileceği muhtemel otorite boşluklarına izin verilmez.

Bodin’ e göre egemenliğin belirtisi, yönetilenlere danışmadan yasama yetkisini kullanmak; bir “üst”ün, bir “eşit”in ya da bir “alt”ın rızasını almadan toplu olarak ya da teker teker yurttaşların hukukunu belirlemektir. Kralın özgürlüğü, kendi yaptığı yasalarla bile sınırlanamaz. Kral, bunlara isterse uyar isterse uymaz. Her ne kadar Bodin; kralın, Tanrı buyruklarını dinleyeceğini belirterek doğal hukuku insan yapısı hukuktan üstün tutsa bile aynı zamanda o, kralın doğal hukuka aykırı yasalar çıkarması durumunda onu bundan ötürü sorumlu tutacak ya da yargılayacak bir makamın olmadığını da söylemiştir.¹⁴⁴

B. Thomas Hobbes

5 Nisan 1588 yılında dünyaya gelen Hobbes ’un doğumu ile ilgili sıkça bahsedilen bir husus, annesinin İspanya donanmasının geldiğine dair haberler üzerine kapıldığı panik sonrasında Hobbes’ u henüz dokuz ay dolmadan doğurduğudur. Bu yönüyle savaş koşullarının olumsuzlukları karşısında dirlik ve düzen arayacak olan Hobbes’ un konuya atfettiği önemin doğumundan kaynaklandığından da söz edilebilir. Orta sınıf bir ailenin mensubu olan Hobbes’ un annesi bir çiftçinin kızı iken alt düzey bir kilise

¹⁴³ Mehmet Ali AĞAOĞULLARI, “Halk ya da Ulus Egemenliği’nin Kuramsal Temelleri Üzerine Birkaç Düşünce A.Ü.S.B.F.D, C. XLI No. 1-4, Ocak 1986, s. 141,

¹⁴⁴ AKIN, 1999, s. 95-86

adamı olan babası, kendisi henüz küçükken aileyi terk etmiştir. Amcası tarafından yetiştirilen Hobbes, sıra dışı bir zekâyâ sahiptir ve henüz dört yaşındayken okuma-yazmayı sökmüştür. Klasik dillere eğilim gösteren Hobbes, 15 yaşında Oxford Üniversitesi'ne adım atmış ve 20 yaşında buradan mezun olmuştur. Sonraları buradaki yıllarının kendisine bir şey kazandırmadığını söylese de, söz konusu dönemin siyasal düşünceye Hobbes' u kazandırdığından söz edilebilir. Keza Oxford'da öğrendiklerine karşı tepkisi, onun idealist felsefeye karşı çıkıp materyalist bir dünya görüşüne eğim göstermesine neden olmuştur.¹⁴⁵

Hobbes' un bilinçli bir şekilde şahit olduğu ilk büyük çatışma Avrupa' da dini inanç ve toprak anlaşmazlıklarından doğan Otuz yıl Savaşları' dır. Savaş hiçbir kural tanımadan, düşünülebilecek en vahşi biçimde sürmüştür. Hemen hemen bütün köyler yakılmış, kentler yağmalanmış, kadınlar ve çocuklar katledilmiştir. Her yan soyulmuş, yakılmış ve yıkılmıştır.¹⁴⁶

Hem insani hem de maddi açılardan çok büyük bir yıkıma neden olan bu savaşlar Hobbes' un özellikle Leviathan adlı eserine esin kaynağı olan İngiliz İç Savaşı'na neden olmuştur. İngiliz İç Savaşı'nın bir tarafı İngiltere' nin devlet kilisesi olan Anglikan Kilisesi'nin doktrinini savunan Kral I. Charles ve ona destek veren toprak sahibi aristokratlarken, diğer tarafı Parlamento'nun alt kolu Avam Kamarası ve ona destek veren bağımsız Protestan kiliseleri ve orta sınıflardan oluşmaktaydı. Protestanlar Anglikan Kilisesi' nin doktrinini Katolik Kilisesi'ne çok yakın olduğunu düşünmekte ve bundan rahatsızlık duymakta idi. Parlamento ile Charles I' in arasındaki temel husumet iktidarın nihai olarak kimin elinde olduğu ile ilgiliydi Charles I iktidarını doğrudan Tanrı'dan aldığını iddia etmekte ve Parlamento'nun kendisini sınırlayabileceği fikrini kabul etmemekte ve dahası Anglikan Kilisesi'nin doktrinini tüm İngiliz halkına dayatabileceğini düşünmekte idi. Orta sınıfların rahatsızlıkları da büyük oranda Parlamento' da temsil edilme hakkının feodal toprak beylerine tanınırken kendilerine tanınmamasıydı. Bu gerilimler oldukça kanlı bir iç

¹⁴⁵ ŞENEL, 2011, s. 318

¹⁴⁶ Ernst H. GOMBRICH, **Genç Okurlar İçin Dünya Tarihi**, Çev: Ahmet MUMCU, İnkılap Yayınları, 9. Baskı, İstanbul, 2009

savaşa yol açmıştır. Savaşın galibi parlamento ve tarafları olmuştur. Kral Charles I savaşın sonunda idam edilmiştir. İktidara Parlamento güçlerinin savaştaki lideri General Oliver Cromwell gelmiş ancak onun kısa bir süre sonra ölmesi üzerine tahta Charles I'ın oğlu Charles II getirilmiştir. Tüm bu dehşet verici olaylara şahit olmuş ve “Korku ve ben ikiz kardeşleriz” diyecek kadar hayatı kaygı ve karamsarlıkla dolu olarak geçmiştir.

Hobbes içinde yaşadığı dönemin bilimsel ruhundan ilham almıştır. Galileo, Bacon ve Descartes 'ı şahsen tanımıştır. Hobbes, zamanının bilimsel bakış açısını sosyal ve siyasal olayları açıklamakta kullanmaya çalışmıştır.

İnsanın bireysel ve sosyal davranışı da tıpkı doğadaki cansız varlıkların eylemlerinin fizik kanunları çerçevesinde mekanik bir şekilde açıklanabilmesi gibi açıklanabilirdi. Nasıl bir cismi başka bir cismin itmesi veya çekmesi harekete geçiriyorsa insanı da eyleme geçiren dış etkenler vardır. İnsanın bireysel davranışını açıklamak psikolojinin işidir. İnsanın sosyal davranışının yani diğer bireylerle olan etkileşiminin açıklanması da siyaset teorisinin işidir. Bu bakış açısının materyalist bir bakış açısı olduğunu söyleyebiliriz.¹⁴⁷

Thomas Hobbes' un da insan doğası üzerine kötümser bir bakış açısına sahip olduğunu söylemek mümkündür. Hobbes da insanın ayırt edici özelliği olan aklını öne çıkarmak yerine onun hayvani yönlerini vurgulamıştır. Ona göre insanoğlu, akıl aracılığıyla bulunabilecek olan ahlaki bir neden, bir ideal doğrultusunda harekete geçmemekte, bunun yerine belirleyici konumda kendini koruma güdüsü biçiminde psikolojik bir neden yer almaktadır.¹⁴⁸

İnsanları bir topluluk haline getiren insanoğlunun doğal bir özelliği olarak toplumsallığı değil, şiddetli bir ölümden duyulan korku karşısında bir sığınak bulma arayışıdır. Bu anlamda bir toplumun sağlayacağı başlıca yarar

¹⁴⁷ George SABİNE, **A History of Political Theory**, New York, Henry Holt and Company, 1961, s. 457

¹⁴⁸ Leo STRAWS, **Natural Right and History**, New York, Henry Holt and Company, 1989, s. 49

da içinde insanoğlunun kendi doğasını mükemmelleştireceği romansı bir çevreden ziyade güvenlik ve korunmadır.

Sosyal sözleşme teorileri, en genel hali ile Sofistlere ve Platon'un çalışmalarına kadar gitmekle birlikte esas itibarı ile düşünce tarihindeki önemini 17. yüzyılda kazanmıştır. Burada bireyin toplumdan önce geldiğini gösterilmesi toplumun kökeninin açıklanması ve ulus devletin kuruluşu sırasında geleneksel otoritenin mahkûm edilmesi gibi amaçların gerçekleştirilmesine hizmet etmiştir.¹⁴⁹ Böylesi bir sözleşme ile meşru hükümet özgür ahlaki bireylerin kendi isteklerine dayanan bir anlaşmanın ürünü olarak görülecek; devletin varlığı bu şekilde haklı kılınıp sözleşme öncesinin durumu yadsınabilecektir. Bu anlamı ile sosyal sözleşme teorisi; sivil toplumu temellendirmek, devlet otoritesini meşrulaştırmak için tarih öncesine dair bir hipotez olarak yararlanılan bir politik öneri olarak tanımlanabilir.¹⁵⁰

Doğa durumundan siyasal topluma geçişin birey açısından en önemli sonucu, hak ve özgürlüklerin güvence altına alınmış olmasıdır. Böylece pozitif hukuk ve toplumu oluşturan her bireyin bağlı ve sınırlı olduğu etik ve hukuksal kurallar siyasal otoritenin görev çizgisini de belirlemiştir. Devletin buradaki rolü herkesin haklarını güvence altına almak ve hak ihlallerini önlemektir.¹⁵¹

Bu çerçevede 1650 ile 1800 yılları arasının, sosyal sözleşme teorilerinin altın çağı olarak nitelendirilmesi mümkündür. Bu zaman dilimi içinde birçok farklı filozof, çıkış noktası ya da sonuçları itibarıyla birbirinden farklı konumlara yerleştirilebilecek olan düşüncelerini dile getirmede, sosyal sözleşme teorilerinden yararlanmışlardır. Hobbes' un Leviathan 'ının ise söz konusu altın çağın başlangıç noktasına yerleştirilmesi yanlış olmayacaktır.¹⁵²

¹⁴⁹ Ahmet CEVİZCİ, **Felsefe Sözlüğü**, İstanbul, Paradigma Yayınları, 2010, s. 850

¹⁵⁰ ibid, s 851

¹⁵¹ Ömer ÇAHA, **Aşkın Devletten Sivil Topluma**, Plato Film Yayınları., İstanbul, 2007, s. 42-43

¹⁵² Patrick RİLLEY, **Toplum Sözleşmeleri**, Blackwell'in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi, Haz. Dawid Miller, Ankara Ümit Yayıncılık, 1994, s. 377

Hobbes, toplumun veya devletin nasıl meydana geldiğini açıklarken merkezi bir egemen gücün çevresinde örgütlenmiş toplumsal-siyasal düzenin gerekliliğini ve geçerliliğini göstermek amacıyla, devletin bulunmadığı bir insanlar kalabalığı ortamı tasarlar ve bunu “doğa durumu” olarak adlandırır. Doğal yaşama dönemi, birtakım mantıklı sonuçlara ulaşmak için Hobbes’ un ileri sürdüğü bir varsayımdır.¹⁵³

Doğal yaşamda her kişi kendisinde her şeyi yapma hakkını görür. Bu hak herkeste eşit olarak bulunduğu için her insan ele geçirdiklerini gücünün yettiği ölçüde alıkoymak isteyecektir. Herhangi bir sınırlama olmadığı, herkes aynı haklara sahip çıktığı için, haklı-haksız diye bir ayrım söz konusu değildir. Kendisinde her hakkı gören insan, elde ettiğiyle yetinmeyecek, daha fazlasını isteyecektir.¹⁵⁴ Bu ise; rekabet, güvensizlik ve herkesten üstün olma tutkusuyla hareket eden insanları birbirleriyle savaşılmaya itecektir. Savaş herkesin herkesle, herkesin herkese karşı savaşıdır ve savaşıma iradesinden kaynaklanan sürekli bir durumdur.¹⁵⁵ Hobbes’un;

“Doğa, insanları beden ve zihin yetilerinde öyle eşit yaratmıştır ki, bazen besbelli bedence daha güçlü ya da bir başkasından daha keskin zihinli olan biri bulunsa bile, her şey hesaba katılınca, iki insan arasındaki fark, bir kimsenin kendisinde başkalarında bulunmayan bir üstünlük olduğu savını öne sürebilmesine elverecek kadar büyük değildir.”¹⁵⁶

Hobbes’ un ifadesiyle doğa hayatı;

“...Böyle bir ortamda çalışmaya yer yoktur. Çünkü çalışmalarının karşılığı belirsizdir ve dolayısıyla toprağın işlenmesine de gerek yoktur; ne denizcilik, ne de deniz yoluyla ithal edilecek malların kullanılması, ne rahat yapılar, ne fazla güç gerektiren şeyler, ne yeryüzü hakkında bilgi, ne zaman hesabı, ne sanat, ne yazı, ne de toplum vardır. Hepsinden kötüsü, hep

¹⁵³ AKIN, 1999, s.105

¹⁵⁴ İbid, s.107

¹⁵⁵ GÖZE, 2009, s. 131-132

¹⁵⁶ TUNÇAY, 2011, s. 184

şiddetli ölüm korkusu ve tehlikesi vardır ve insan hayatı yalnız, yoksul, kötü, vahşi ve kısa sürelidir.”¹⁵⁷

İnsanın mutluluğa (felicity) ulaşmasının önündeki bu açmazdan çıkması gerekmektedir.

Bu çıkış yolu devleti kurmaktan geçer. Hobbes devletin varlık nedenini şu şekilde açıklar:¹⁵⁸

Hobbes’ a göre doğa durumunda doğal hukuk (law of nature) bulunmaktadır. Hobbes’ un ifadesiyle “Bir Doğa Kanunu (Lex Naturalis), akıl sayesinde bulunan genel bir kural, bir önermedir. Bu kural ile insanın kendi hayatını yok eden veya onu devam ettiren şeyleri elden alan eylemleri yapması yasaklanır.”¹⁵⁹

Hobbes’a göre, ancak yapılan antlaşmaları güce dayalı olarak yürütecek bir kurumun, yani devletin (commonwealth) ortaya çıkması ile mümkün olacaktır. Hobbes’ un deyişiyle kılıcın gücü ile desteklenmeyen antlaşmalar boş sözlerdir.¹⁶⁰ Bu durumun farkına varan bireyler tüm güçlerini bir kişiye veya bir meclise devrederek devleti yaratacaklardır. Bu bir sosyal sözleşme teorisidir ve devletin varoluşunu onu kuran bireylerin rızasıyla temellendirmektedir. İktidar bu çerçevede Tanrı’dan değil, bireylerden kaynaklanmaktadır.

Hobbes’ un deyişiyle amansız deniz canavarı LEVIATHAN’ dır. Bu gücü elinde bulunduran kişi veya meclis EGEMEN’ dir. Egemenin yanında herkes tebaadır (subject).¹⁶¹ Bu ölümlü Tanrı’dır (mortal God). Ölümlüdür çünkü bireyler tarafından yaratılmıştır. Tanrı’dır çünkü gücü mutlaklıdır. Böyle bir anlaşma ile tesis edilen Egemen’in yetkileri şunlardır.

¹⁵⁷ Donald TANNENBAUM, David SCHULTZ, **Inventors of Ideos: Introduction To Western Political Philosophy**, Ontario, Thomson Wadsworth, 2003, s. 162

¹⁵⁸ Thomas HOBBS, “**Leviathan**”, Çev. Kapadokya MYO Çeviri ve Redaksiyon Heyeti, Der. Alev Alatl, **Batıya Yön Veren Metinler II. Rönesans/Protestan Reformu/Erken Modern Dönem/Bilim Çağı (1350-1650)**, İlke Eğitim ve Sağlık Vakfı, 2010, s. 830-836

¹⁵⁹ Thomas HOBBS, **Leviathan**, eds. Richard E. Flathman and David Johnston. New York: W. W. Norton&Company, 1997, s, 72

¹⁶⁰ibid, s. 93

¹⁶¹ibid, s. 95-96

1- Tebaa yönetim biçimini değiştiremez.

2- Egemen güç kaybedilemez.

3-Egemenin yaptığı hiçbir şey yönetilenler tarafından cezalandırılmaz.

4- Egemen tebaasının barışı ve korunması için neyin gerekli olduğunun ve onlara nelerin öğretilceğinin karar vericisidir.

5- Yönetilenlerin neyin kendilerine ait olduğunu ve başkasının adaleti çiğnemediği neyi kendilerinden alamayacağını bilmelerini sağlayan kuralların yapılması hakkı Egemen'e aittir.

6- Yargı ve uyuşmazlıkları karara bağlama hakkı Egemen'e aittir.

7- Kendisinin uygun gördüğü şekilde savaş ve barış yapma hakkı,

8- Hem barış hem de savaş zamanında tüm danışman ve bakanları seçme hakkı,

Çalışma konumuz açısından Egemenin yetkilerinden olan yargılama hakkı;

Toplumsal veya doğal hukuk ile ve olgularla ilgili olarak ortaya çıkabilecek bütün anlaşmazlıkları dinleyip çözüme bağlama hakkı da egemenliğin bir parçasıdır. Çünkü anlaşmazlıklar çözüme bağlanmazsa bir tebaa başka bir tebaa tarafından verilen cezalara karşı korunamaz, “benim” ve “senin” hakkındaki yasalar boşunadır ve herkes kendini korumanın doğal ve gerekli isteğinden hareketle kendini kendi gücüyle koruma hakkına sahip olmaya devam eder ki bu, savaş durumu olup devletlerin kuruluş amacına aykırıdır.¹⁶²

Leviathan, mutlak egemen güç, toplumda yasayı yapan ve değiştiren tek güçtür. Bu sebeple kendi yaptığı yasalarla kendini bağlaması da mümkün

¹⁶² İbid, s.102

olamaz. Egemen gücün iradesi hukukun tek kaynağıdır ve örfi hukuk ancak onun üstü kapalı onayı sayesinde varlığını koruyabilir.¹⁶³

Her ne kadar kral kanun koyucu olarak sınırsız bir güce sahipse de Hobbes kralın kendi mantığı ve devlet yönetiminin gerekleri ile sınırlandırılacağını düşünmektedir. Çünkü insafsız ve baskıcı bir rejim olan savaş durumundan insanları kurtarmaya çalışan Hobbes için anlamlı bir teori ortaya koymayacaktır. Bu sebeple Hobbes' un mutlak egemenlik anlayışını yargılarken ona haksızlık etmemek adına Hobbes' un insanları düzene, barışa ve özgürlüğe kavuşturmak için Leviathan' ı kurmaya çalıştığı unutulmamalıdır.¹⁶⁴ Burada dikkat edilmesi gereken nokta, egemen sıfatıyla yetkilendirilen kişi ya da kurulun bu sözleşmenin taraflarından biri olmamasıdır. Sözleşme, toplum üyeleri arasında bağitlanmıştır ve egemenin sözleşmenin tarafı olmamasının ilk sonucu, altına imza koymadığı sözleşmenin kendisi için bağlayıcılık taşımamasıdır. Egemenin sözleşmede taraf olmaması Hobbes 'un sözleşme ve egemenlik tanımlarına uygundur. Hobbes' a göre sözleşme, "karşılık hak devredilmesi" yani iki taraf açısından da karşılıklı olarak hak ve yükümlölüklerin doğmasıdır.¹⁶⁵

Görüldüğü üzere; Bodin ve Hobbes' un düşünceleri üzerine kurulan klasik egemenlik teorisi, egemen gücün mutlak, sürekli ve bölünmez nitelikte olduğu görüşüne dayanmaktadır. Egemen güç, yetkisini kullanırken; ne kendisine eşit ne de kendisinden üstün herhangi bir güce bağlı değildir. Egemenlik, bir kişide, azınlıkta veya halkın çoğunluğunda toplanabilir. Önemli olan egemenliğin bölünmemesi, tek bir egemen güç olmasıdır. Devlet içinde birden çok egemen güç varsa; kilise, feodal beyler, egemenlik iddiasında bulunuyorlarsa, böyle bir düzenin ayakta kalabilmesi mümkün değildir.

¹⁶³ GÖZE, 2009, s. 514

¹⁶⁴ AKIN, 1999, s.114

¹⁶⁵ Thomas HOBBS, **Levithan veya Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi, Kudreti**, çev. Semih Lim, 10.Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012, s.99

Gerçekte, böyle bir durumda, egemen bir devletin varlığından söz edilemez.¹⁶⁶

C. John Locke

Locke, toplumun kökünü bulmak için, doğal yaşama ve sözleşme fikrinden hareket eder. Locke' a göre, doğal yaşama dönemi özgürlüğün, insanlar arasındaki eşitliğin alabildiğine hüküm sürdüğü bir çağdır. Ancak, doğal yaşamının sağladığı bu özgürlük bir başı boşluk demek değildir.¹⁶⁷

Doğa durumunu yöneten ve herkesi bağlayan bir doğa yasası; yani akıl vardır ve bu yasa ona danışan bütün insanlığa, eşit ve özgür olduklarını anlatır, kimsenin başkasının yaşamına, sağlığına, özgürlüğüne ve mallarına zarar vermemesi gerektiğini öğretir.¹⁶⁸ Böylece doğa durumunda akıl ve mantık kurallarına göre hareket eden insanlar, iyi niyetlidirler ve birbirleriyle yardımlaşırlar. Siyasal iktidara yetki devri, bireylerin kendilerini koruma haklarının kısmen, suçluları cezalandırma yetkilerinin tamamen devlete aktarılmasıyla gerçekleşir. İnsanın doğuştan sahip olduğu temel haklar bu devir ilişkisin dışında kalacak, doğa durumunda olduğu gibi siyasal toplumda da tüm bireyler bu hakları bağlamında dokunulmazlığa sahip olacaklardır.¹⁶⁹

Doğa durumunda bulunan insanların iki hakkı vardır:

“Birincisi, herkese ortaklaşa olan doğa yasasının izin verdiği sınırlar içinde, kendisinin ve başkalarının korunmasında uygun bulduğu her şeyi yapmasıdır. Doğa durumunda insanın elinde tuttuğu öteki erk, o yasaya karşı işlenmiş suçları cezalandırma erkidir.¹⁷⁰

İkinci erk üzerinde durulacak olursa; bu gücün kullanılması, Göze'nin ifadesiyle “kişilerin kendi davalarının yargıcı olmaları” sonucunu doğuracaktır. Göze'ye göre bu durumda, suçun ağırlığı ile orantılı adil ceza sınırları

¹⁶⁶ Oktay UYGUN, “Ulusüstü Siyasal Birlikler ve Küreselleşme”, <http://www.stratejikyildiz.edu.tr/makale7.htm>, erişim Tarihi: 01.02.2012

¹⁶⁷ AKIN, 1999, s.129-130

¹⁶⁸ TUNÇAY, 2011, s. 230

¹⁶⁹ Helen STACY “Relational Sovereignty”, *Stanford Law Review*, vol. 55. s 2034

¹⁷⁰ TUNÇAY, 2011, s. 240

aşılabilir, bu ise; karışıklıklara, düzensizliklere neden olur. İnsanların üstünde, gerektiğinde ceza veren bir otoritenin bulunmadığı zaman, suçlu ile cezalandırma hakkını kullananlar bir anlamda savaş haline girerler.¹⁷¹

Bu durumda özgürlük insanlığın ilerisi açısından tehlikeli olmaya başlamıştır. Güven ise, ancak toplum haline uyacağı yasaların, tarafsız yargıçların, bir devlet gücünün bulunduğu bir düzene geçmekle sağlanabilirdi.¹⁷² Sonuçta, bunun bilincine ulaşan insanlar,

“... iyi bir dönem olmakla birlikte, olumsuz yönleri de olan doğal yaşama dönemine istek ve iradeleri ile son vererek, aralarında yapacakları bir anlaşmayla anlaşmazlıklarını çözümleyecek, suçluları cezalandıracak bir otoritenin, iktidarın kurulacağı siyasal toplum haline geçerler ve cezalandırma haklarını da siyasal iktidara devrederler”¹⁷³

Görüleceği üzere, toplum düzenine geçişte insanlar yalnızca “cezalandırma hakları”nı siyasal iktidara bırakacaklardır.

21.yüzyılın terminolojisini kullanırsak; bütün insanlar özgürlük ve eşitlik doğal (veya insan) haklarıyla doğmuştur, ama doğa durumunda bu haklardan yararlanma güvenliği yoktur. Toplum ve devlet insan haklarından daha güvenli olarak yararlanmayı sağlamanın araçlarıdır.¹⁷⁴

Lipson’ a göre Locke, bireyin bir insan olarak yaratılmasından ileri gelen haklara sahip olduğu ve bu hakların, devletin yönetim yoluyla güvence altına aldığı ya da zorunlu kıldığı haklardan önce geldiği görüşünü öne sürmektedir. Dolayısıyla Locke, devletin varlığının sınırlı amaçlar için geçerli ve yalnızca bireylerin rızası ile teslim edilmiş olan yetkileri kullanma hakkına sahip olduğunu belirtmiştir.¹⁷⁵ Yasamanın amacı ise, kişilerin yararına işlemlerde bulunmak, yasaları halkın iyiliği için yapmaktır. Bundan ötürü

¹⁷¹ GÖZE, 2009, s. 152

¹⁷² AKIN, 1999, s. 131

¹⁷³ GÖZE, 2009, s. 152

¹⁷⁴ Jack DONNELLY, **Teoride ve Uygulamada Evrensel İNSAN HAKLARI**, Türkçesi: Mustafa ERDOĞAN-Levent KORKUT, Yetkin Yayınları, Ankara, 1995, s.100

¹⁷⁵ LIPSON, 1984,s. 42

yasama gücü, yalnızca genel yasalar koyar; kişisel kararlar alamaz, sözlü buyruk veremez, mülkiyet hakkını bu hakka sahip olanın gönlünü almadan sınırlayamaz, ortadan kaldıramaz. Özgürlükle aynı anlama gelen mülkiyet hakkına saldıran bir yasama gücü, kendi amacına aykırı davranmış olur.¹⁷⁶

Yasama gücü, toplumu ve yurttaşları devlet gücünün nasıl koruyacağını gösteren yasalar biçiminde ortaya çıkarken, bu yasaların uygulanmasını sağlayacak bir yürütme gücüne, bir de, savaş açma, barış antlaşması imzalama gibi devletlerin dış işlemlerini yönetecek federatif bir güce ihtiyaç vardır. Yasama ve yürütme güçlerinin tek elde toplanması ise birtakım sorunlara neden olur. Bunlardan birincisi, yetkilerin kötüye kullanılmasıdır. Yasa koyucular, kendilerini yasaların üstünde görme ve yasaları kendilerine uygulamama yoluna gidebilirler ya da kendilerine uygularken özel çıkarları doğrultusunda bir uygulamaya gidebilirler. İkincisi, yasaların sürekli olarak uygulanmasının denetlenememesidir. Yasama ve yürütme güçlerinin özdeşleşmesi durumunda, denetim işlevinin gerçekleşmesi tehlikeye girer. Üçüncüsü, yasama ve yürütme güçlerini çalışma sistemlerinin farklılığından kaynaklanan iki gücün birleşmesinin yaratacağı sorunlardır. Yasama gücünün, gerekli yasaları çıkardıktan sonra gerektiğinde yeniden toplanmak üzere dağılmasına rağmen, yürütme gücü, sürekli çalışır. İki gücün ayrı ellerde bulunması bu açıdan da gereklidir. Sürekli olarak çalışan, işlemde bulunan bir yasama gücü, sürekli olarak yeni yeni yasalar çıkarmak zorunda kalacağına göre faydadan çok zarar getirir.¹⁷⁷ Çünkü bu durumda çıkan yasalar, yurttaşların özgürlük alanlarının daralması ile sonuçlanacak düzenlemeler içerebilecektir.

Locke, egemenliğin kaynağına ve onu kullanacak olanların meşruluğuna ilişkin şunları söylemektedir:

“Halkın onayı ve atanmasıyla bu olmaksızın hiç kimse başkalarını bağlayacak yasalar yapma yetkisini alamaz – yetkilendirilmiş kişilerin ve onların yönetimi altında halkın birliğinin sürekliliğini sağlayan yasama

¹⁷⁶ AKIN, 1999, s. 135-136

¹⁷⁷ ibid, s. 138

organının kuruluşu, toplumun birinci ve temel yasasıdır. Halkın yasa yapmak için atamadığı herhangi bir kimse ya da birden çok kişiler, yasa yapmayı kendi üstüne alırsa yasaları yetkisiz olarak yapar. Halk bu gibi yasalara uymak zorunda değildir; uymayınca da uyrukluktan çıkar ve yetkisiz olarak kendisine herhangi bir şeyi zorlamak isteyenlerin gücüne karşı direnmek konusunda tam bir özgürlükle, en iyi nasıl sayıyorsa öylece, yeni bir yasama organı kurabilir.¹⁷⁸

Tüm bunlardan da anlaşılacağı üzere, Locke, egemenliğin sahibinin halk olduğunu ve onu kullanacak olan yasama gücünün kuruluşunu da halkın belirleyeceğini söylemektedir. Locke' a göre yasa koyucular, halktan kaynaklanmayan bir yetki kullanacak olursa kendi meşruluklarının sonunu da hazırlayacaklar ve halkın kendisinden uzaklaşan bu yönetime karşı direnme hakkı olacaktır. İşte bu noktada artık en üstün gücü kullanan kişi veya kişiler ile halkın özdeşleştirilmesi düşüncesinden de uzaklaşmaktadır. Çünkü Locke' un yurttaşlara direnme hakkını vermesi, egemenliği kullanacak olanların halkın isteklerine uygun düşmeyecek bir davranış içerisine girebileceklerini de kabul etmesi demektir. Oysa egemen-halk özdeşleştirilmesinde böyle bir durumun ortaya çıkması mümkün değildir. Çünkü, bu durumda tek bir irade vardır, o da egemenin iradesiydir. Böylece, Locke' un bu düşünceleriyle, “halk” egemenliği doktrininin tohumu¹⁷⁹ da atılmış olmaktadır.

D. Montesquieu

Montesquieu' nun politika öğretisi dengeye, iktidarın iktidarla sınırlanmasına dayanır. Ona göre, iş başındakilerin devlet gücünü kedi çıkarına yönelik kullanması ancak ikinci bir iktidarın varlığıyla engellenebilir. Bunu sağlamak için, devleti ortaya çıkaran çeşitli güçleri birbirinden ayırarak,

¹⁷⁸ TUNÇAY, 2011, s.250

¹⁷⁹ LÜTEM, 1947, s.21

değişik ellerle vermek gerekir. Siyasal özgürlüğü güvenliğe kavuşturacak olan iktidarlar dengesi başka türlü kurulamayacaktır.¹⁸⁰

Montesquieu' ya göre, özgürlük, "yasaların izin verdiği her şeyi yapmak hakkıdır."¹⁸¹ O, özgürlüğün ılımlı yönetimlerde ve iktidarın kötüye kullanılmasının önlenmiş olması koşuluyla bulunabileceğini belirtir.¹⁸² İktidarın amacına uygun kullanımı ise ancak "iktidarın iktidarla dengelenmesi" sonucunda gerçekleşebilecektir.

Montesquieu' ya göre, her devlette; yasama, yürütme ve yargılama olmak üzere üç güç vardır. Yasama gücü; yasa yapar, eldeki yasaları değiştirir ya da kaldırır. Savaş açmak, barış imzalamak, elçi gönderip kabul etmek, ülkenin güvenliğini sağlamak, düşman saldırılarını önlemek, yürütme gücünün yetki alanına girer. Üçüncü kuvvet olan yargılama gücü ise, suçluları cezalandırmak, kişiler arasındaki anlaşmazlıkları çözümlemekle yetkilidir.¹⁸³

Montesquieu; senato ve millet meclisinin yetkisinde bulunan yasama gücünün, kral ve bakanlardan kurulu yürütme gücünün ve yargıçlara tanınan yargılama gücünün birbirlerine karışmalarını istemez. Her güç, kendi iş alanında, kendi kurumlarının aracılığıyla kendi görevini yerine getirmelidir.¹⁸⁴ Fakat bu durum, bu güçlerin, ellerindeki roller ve araçlar mantığı içerisinde değerlendirilmeleri sonucunda benzer veya farklı dengeleme öğeleri taşımalarına engel değildir.

E. Jean Jacques Rousseau

Rousseau, insanların toplum haline gelmeden önce doğal bir yaşama döneminde bulunduklarını belirtir. Ona göre; doğal yaşama döneminde insanlar; özgür, birbirlerine eşit ve mutludurlar. Ama zamanla bu mutlu yaşam sona ermiştir.¹⁸⁵ Bunun nedenini açıklarken, Rousseau'nun, bakış açısının

¹⁸⁰ AKIN, 1999, s. 150

¹⁸¹ TUNÇAY, 2011, s. 312

¹⁸² GÖZE, 2009, s. 183

¹⁸³ AKIN, 1999, s. 153

¹⁸⁴ ibid, s. 152

¹⁸⁵ SARICA, 2000, s. 8

arka planında; “İnsanların, sürekli bir gelişme ve ilerleme içinde bulundukları”¹⁸⁶ düşüncesi yatmaktadır.

O, yöneticiyi aile babasına, halkı çocuklara benzeterek aileyi ilk siyasal toplum modeli olarak görmektedir.¹⁸⁷

Rousseau’ya göre, insanın gelişme ve ilerleme yeteneği, ilk olarak onun doğa karşısında harekete geçerek zekâsında belli ilişkiler kavramı doğurmuş ve ardından bu ilişkiler insanda düşünme yeteneğini yaratmıştır. Rousseau, insanın zekâsının aydınlanmasının beraberinde becerilerinin de arttığını ve insanoğlunun bir defa gelişme sürecine girdikten sonra hızla geliştiğini söylemiştir. Ona göre insanoğlunun yaşadığı bu gelişmeler ise, beraberinde aralarındaki mutluluğu ve eşitliği alıp götürecektir. Çünkü, başkasının yardımına ihtiyaç duyarken iki insana yetecek kadar yedek besine ve araç-gerece sahip olmasının kendisi için yararlı olacağı düşüncesinin insanların akıllarında canlanması uzun sürmeyecektir.¹⁸⁸

Bu noktada Rousseau’ya göre öyle bir sistem kurmak gerekiyordu ki, bir yandan toplum hayatında da doğal yaşama halinde olduğu kadar özgür kılınabilmeli öte yandan herkesin özgürlüğü de kurulmuş olan devlet tarafından güvenlik altına alınabilmeliydi. Ona göre bunun gerçekleşmesinin ilk koşulu herkesin hep birden bütün haklarının topluma devretmesi; ikinci koşulu ise herkesin iktidara katılmasıydı.¹⁸⁹ Bu düşüncelerin yaşama geçirilmesi içinse bir toplum sözleşmesine ihtiyaç vardı ve sonuçta o da yapılacaktı.

Toplum sözleşmesine katılan bireyler birbirlerine şu sözü vererek bağlanırlar: “Her birimiz bütün varlığımızı ve bütün gücümüzü bir arada genel

¹⁸⁶ AKIN, 1999, s. 158

¹⁸⁷ GÖZE, 2009, s.202

¹⁸⁸ ibid, s. 189-193

¹⁸⁹ SARICA, 2000, s. 83-84

istemin buyruğuna verir ve her üyeyi bütünün bölünmez bir parçası kabul ederiz”.¹⁹⁰

Rousseau’ya göre, toplum sözleşmesiyle, toplum üyelerinden her biri, bütün haklarıyla birlikte kendini başta başka topluluğa bağlar ve sonuçta kendini topluma bağlayan kişi, hiç kimseye bağlanmamış olur. Çünkü, bir kez, her kişi kendini tümüyle topluma verdiğinden, durum herkes için “bir” olur; yani kendi üzerinde başkasına tanıdığı hakların aynısını elde etmeyen hiçbir üye kalmaz. Durum herkes için bir olunca da, bunu başkalarının zararına çevirmekte kimsenin bir çıkarı olmaz.¹⁹¹

Rousseau, aslında toplum sözleşmesinde bireyler açısından birtakım haklardan vazgeçmek yerine, yararlı bir değiş tokuş yapıldığını ve hatta bireylerin durumlarının önceki durumlarına göre daha iyi olduğunu söyler. Çünkü ona göre sözleşmeye katılanlar,

“Kararsız ve iğreti bir durum yerine, daha iyi ve daha güvenli bir durum; doğal bağımsızlık yerine özgürlük; başkasına zarar verme gücü yerine, kendi güvenliklerini; başkalarının alt edebileceği güçleri yerine, toplumsal birliğin yenilmezleştirdiği bir hakkı seçmişlerdir.”¹⁹²

O’ nun kuramı devleti ve hükümdarı hükümetten ayırarak halk egemenliğine dayandırmaktır. O’ nun kuramında hükümet, hükümdarın ajanı ve vekilinden oluşmaktadır. Hobbes’ da kral’ i mutlakiyet, Rousseau’ da ise “genel irade” nin mutlak üstünlüğü söz konusudur. Egemenlik, bu iradenin kullanılmasından oluşmaktadır. Rousseau’ ya göre egemenlik; devredilememe, bölüştürülemezlik, daima kamu iyiliği önünde ilerleme ve mutlak olma özellikleri taşımaktadır.¹⁹³

¹⁹⁰ Jacques ROUSSEAU, **Toplum Sözleşmesi**, çev. Vedat Günyol, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2010, s. 26

¹⁹¹ ibid, s. 25-26

¹⁹² ibid, s. 26

¹⁹³ İlhan LÜTEM, Devletler Hukuku Dersleri, Balkanoğlu Matbaacılık Ltd., 2.Baskı, Birinci Kitap, Ankara, 1969, s.17-23

Rousseau'ya göre egemenliğin ya da genel iradenin birtakım özellikleri vardır. Bunları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz.¹⁹⁴

Birincisi, genel iradenin devredilemez oluşudur. Egemenlik, halk oyununun yürütülmesinden başka bir şey olmadığı için hiçbir zaman başkasına geçirilemez. İktidar başkasına geçebilir ama irade geçemez.

Egemenliğin ikinci özelliği, egemenliğin temsil edilmesinin de olanaksızlığıdır. Egemenlik başlıca genel iradeye dayanır, genel iradeyse temsil edilemez. Çünkü ya genel iradedir ya değildir, ikisinin ortası olamaz. Buna göre, milletvekilleri milletin temsilcileri değildirler ve olamazlar. Milletvekilleri, ancak milletin geçici işlerinin görevlileridirler. Ne olursa olsun, bir millet kendine temsilciler seçer seçmez, özgürlüğünü de, varlığını da yitirmiş olur.

Egemenliğin üçüncü özelliği, bölünmezliğidir. Rousseau'ya göre, egemenlik hangi nedenlerden ötürü başkasına bağlanamazsa, yine aynı nedenlerden ötürü bölünemez. Çünkü, irade ya geneldir ya da değildir; ya halkın tümünün isteğidir ya da sadece bir kısmınındır. Birinci durumda, açığa vurulan bu irade bir egemenlik işidir, yasayı oluşturur; ikincisindeyse sadece özel bir irade ya da bir yönetim işidir ve bu durum da olsa olsa bir kararnamedir. Ayrıca son bir özellik olarak, genel irade, her zaman doğrudur yani yanılmaz ve kamusal yararlaraya yöneliktir. Ama bundan, halkın kararlarının her zaman aynı doğrulukta olduğu sonucu çıkmaz. İnsan her zaman kendi iyiliğini ister, ama bunun ne olduğunu her zaman kestiremez. Halk hiçbir zaman bozulmaz, ama çoğu kez aldatılabilir; işte, ancak o zaman kötülüğe eğilimli gibi görünebilir. Çoğu zaman, herkesin iradesi ile genel irade arasında ayrılık bulunur. Genel irade yalnız ortak yararı göz önünde tutar, öbürü ise özel çıkarları gözetir ve özel iradelerin toplamından başka bir şey değildir. Ama bu aynı iradelerden birini yok eden artılarla eskileri çıkarınca, ayrılıkların toplamı olarak, elde genel irade kalır.

¹⁹⁴ ROUSSEAU, 2010, s.35

Yasa, genel iradenin kamuya bildirilmesinden başka bir şey değildir. Bu nedenle yasama yetkisinde halkın temsil edilemeyeceği açıktır. Başka bir deyişle yasalar, toplum halinde birleşmenin koşullarından biridir. Yasalara boyun eğen halk, onları çıkaran halkın kendisi olmalıdır. Çünkü toplum koşullarını düzenlemek birleşenlerin işidir. Sonuçta yasalar, halkın onayı olmadan asla geçerlilik kazanamayacaktır. Özü gereği, oybirliği ile onanma isteyen bir tek yasa vardır; o da toplum sözleşmesidir. Çünkü her insan özgür ve kendi kendisinin efendisi olarak dünyaya geldiği için, her ne bahane ile olursa olsun, hiç kimse onu isteği dışında buyruk altına alamaz. Fakat bu ilk sözleşme yanında, çoğunluğun oyu, öbür yurttaşların hepsini her zaman bağlar. Bu ise sözleşmenin gerektirdiği bir sonuçtur.¹⁹⁵

3.Egemenliğin Unsurları

Egemenliğin temel özelliklerinden birisi onun bir otorite ilişkisi olmasıdır. Otorite ise “A’ nın, B’ den kendisini izlemesini istediği ve B’ nin bunu gönüllü olarak gerçekleştirdiği bir sosyal ilişki” yi açıklamaktadır. Bu nedenle; otorite, bir aktör tarafından çıkarılan ve bir ikincisi tarafından itaat edilmesi beklenen emirler olarak karakterize edilmektedir.¹⁹⁶ Başka bir deyişle kavram, bireyin bir önerinin haklılığını düşünmeksizin onu gerçekleştirmesi ve yine bireyin yanlış olduğuna inanmasına rağmen bir öneriyi yerine getirmesi olmak üzere iki tür duruma atıfta bulunmaktadır.¹⁹⁷

Bir devletin egemen sayılabilmesi için aşağıdaki yedi unsuru gerçekleştirmesi gerekmektedir. Bir devlet için içsel ve yapısal olan konular (eğitim, sağlık, ulaşım, yasa, düzen vb.) bu yedi ana ilkenin gerçekleşmesi sonucunda oluşmaktadırlar. Bu ana yedi unsur düzgün politikalar üretmek için rehber niteliği taşımaktadırlar. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz: ¹⁹⁸

¹⁹⁵ ibid, s. 109

¹⁹⁶ A. David LAKE, “The New Sovereignty In International Relations”, **International Studies Review**, 2003, Vol. 5, s.303 vd

¹⁹⁷ J. Michael HILL, **The Sociology of Public Administration**, Great Britain: World University, 1972, s.107

¹⁹⁸ Alistair MC CONNACHIE, “The Seven Principles of Sovereignty”, February 2003 issue of Sovereignty, <http://sovereignty.org.uk/features> , Erişim Tarihi: 07.07.2011

- Hür Siyasi İrade: Bireylerin, dış etkiler olmadan kendilerini yönetme, kendi ihtiyaçlarına uygun yasalarını yapma ve istenmeyen, ihtiyaç duyulmayan yasaları reddetme yeteneğidir. Devleti oluşturan bireylerin hiçbir zorlama, baskı altında kalmadan kendi geleceklerini belirleyebilme kabiliyetlerini ifade etmektedir.

- Ekonomik Egemenlik: Bu unsur, bir ülkenin kendi para birimini kullanmasını, ekonomik kararlarını hiçbir baskı altında kalmadan alabilmesini, kendi isteği ile ticaret yapabilmesini, ithalat ve ihracatı kontrol edebilmesini, kendi para birimini spekülasyondan korumak için kurallar, düzenlemeler uygulamasını içerir. Küreselleşme ve serbest piyasa sistemi bu ilke ile uyumsuzdur.

- Sınırların Kontrolü: Ekonomik veya fiziksel kendi sınırlarını kontrol edemeyen ülkeler, bağımsız değildir. Her devlet kendi sınırları içerisinde yaşayan bireylerin ihtiyaçları için ekonomisini geliştirmesi gerektiğinden, sınır kontrolü, ekonomik bağımsızlık ve yerelleşme ile aynı şekilde önemlidir ve savunulmalıdır.

- Küreselleşme Değil, Yerelleşme: Yerelleşme egemenliğin ana unsurudur. Çünkü, ekonomik egemenliği kurar ve sağlar. Alternatifi olan küreselleşme ise bireylerin, toplulukların ve ulus devletlerin kendi varoluşlarına karar verme yeteneklerini ve egemenliklerini yok eder. Küreselleşme ticaretin kurlsızlaşması anlamına gelmektedir ve hükümetler ile insanların ekonomik güçlerini ellerinden alır. Yerelleşme ile ilgili politikalar, ekonominin ulus devlet tarafından kontrolünü artırmaktadır. Sonuç ise toplumsal uyumun artması, fakirlikte azalma, sosyal altyapının gelişmesi ve çevrenin korunması ve güvenliğin artmasıdır.

- Gıda ve Suda Kendine Yeterlik: Aynı zamanda gıda ve su egemenliğidir. Bu kaynaklar herhangi bir zamanda azalabilir ve kaybedilme riski taşımaktadır. Gıda ve suda kendine yeterlilik dış kaynaklara bağımlı olmama anlamına gelmektedir.

- Enerjide Bağımsızlık: Egemen birey, toplum veya ulus kendi enerji ihtiyaçlarını sağlayabilendir. Ulus devletin amacı enerji bağımsızlığını sağlamak olmalıdır. Enerji bağımsızlığını sağlayamayan bir ulus diğer kaynaklara dayanmak zorunda kalır veya diğer ülkeleri tehdit eden emperyalist politikalar geliştirmek zorundadır.

- Her Hür İrade İçin Meşru Müdafaa: Egemenlik, birisinin kendi varoluşu üstündeki yetkisidir. Ancak egemenliğin yürütülmesi güce bağlıdır. Egemen birey, toplum veya ulus kendini koruyabilmelidir. Eğer koruyamazsa daha kuvvetli bir güç tarafından yok edilebilir.

4. Özellikleri

Egemenlik, “devleti devlet yapan güç” veya bir başka deyişe “üstün devlet gücü”dür.¹⁹⁹ Egemenlik, eş kabul etmediğinden ve takibi de olmadığından üstün güçtür.²⁰⁰

Bu son açıklamanın ışığı altında egemenliğin belli başlı özellikleri şöylece özetlenebilir.²⁰¹

- Egemenlik devletin üstün gücü olduğuna göre, bir devlet içinde, onun üzerinde veya ona denk başka bir güç söz konusu olamaz. Bu doğrultuda egemenlik, devletin varlık koşulunu oluşturan soyut nitelikli bir irade olarak belirmekte ve “ilk güç” konumunda bulunmaktadır.²⁰² Buna göre başka bir iradeye bağlı olmayıp, her zaman buyurucu nitelikte olan ve bu doğrultuda eylem alanını, ne yapabileceğini, ne yapması ya da yapmaması gerektiğini kendisi belirleyen bir irade olarak egemenlik, “yalnızca kendisi tarafından

¹⁹⁹Bedri GÜRSOY, Ahmet MUMCU, Engin KARAPINAR, Metin SÜZEN , 1987, s.5

²⁰⁰Hamza EROĞLU, **Atatürk ve Milli Egemenlik**, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 1998, s.5

²⁰¹Bedri GÜRSOY, Ahmet MUMCU, Engin KARAPINAR, Metin SÜZEN, 1987, s. 5-6

²⁰²Hayati HAZIR, **Anayasa Hukuku (Genel Esaslar ve Siyasi Rejimler)**, Alter Yayınları, Ankara, 2009, s. 20

belirlenen, başka bir irade tarafından, belli bir harekete zorlanamayan bir irade” olarak ortaya çıkmaktadır.²⁰³

- Egemenlik bir devletin içinde ve dışında göze çarpar. Diğer devletlere karşı bağımsızlığı ifade eden dış egemenlik, bir devletin uluslar arası alanda kişilik sahibi olmasını gerektirir. Bir devletin egemenliği dışarıya yansımıyorsa, tam bir devlette söz etmek mümkün değildir. Dolayısıyla egemenlik konusunda belirleyici olan husus; nihai ve üstün nitelikteki bu güce, başka kişi ve kurumların ya da ortaçağ’da olduğu gibi farklı meşruluk kaynaklarına sahip otoritelerin (kilise, imparatorluk, aristokrasi) ortak olmamasıdır. Böyle bir durumda “üstünlük” özelliğinden söz edilemeyeceğinden, egemenlik de söz konusu olmayacaktır.

- Egemenliğin bir devletin içindeki görünüşü, dışa yansıyan yüzünden çok daha mutlaktır. Egemenlik hakkı bir devletin içinde hiçbir zaman sınırlanamaz. Zaten egemenliğe denk veya onun üzerinde başka hiçbir güç olmadığından, böyle bir imkân da yoktur. Yalnızca egemenlik hakkını “kullanan” siyasal iktidarın yetkileri sınırlanabilir, çeşitli organlar arasında bölüşülebilir. Ancak, devletin üstün gücünün kendisi hiçbir biçimde sınırlanamaz, bölüşülemez. Böyle bir durum gerçekleşirse “devletlik” niteliği ortadan kalkar.

Egemenlik hakkının sınırsız kullanımı, devlete, kendi sınırları içinde en üstün otorite olarak davranma ve böylece devletin çıkarları ile bekasının mutlak belirleyici olduğu bir pozisyon belirleme fırsatı yaratır. Bu bakımdan devletlerin diğer devletlerle ilişkilerini belirleyen temel parametreler kendi çıkarları ekseninde şekillenir.²⁰⁴

²⁰³ Leon DUGUIT, **Egemenlik ve Özgürlük**, Çev. Didem KÖSE – Sedef KOÇ, Devlet Kuramı Der. Cemal Bali AKAL, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2000, s. 383

²⁰⁴ Vladimir KULAGİN, “The World Between Hobbes and Kant: A View from Russia”, **Contemporary Security Policy**, Vol. 20, No:2, August, 1999, s.1

- Karar verme ve emretme gücü olarak egemenlik, belli bir coğrafi alanda ya da bir siyasi toplulukta kullanılmakta ve bu itibarla “yersellik/ülkesellik” özelliğine sahip bulunmaktadır.²⁰⁵

“Yersellik/ülkesellik; karar verme gücünün kullanımının fiziksel sınırı olarak belirlemekte ve bu yönüyle modern devletin de ayırt edici bir özelliğini teşkil etmektedir.²⁰⁶

Halkın egemen olduğu bir ülkede gözlerin çevrildiği tek merkez yasalarıdır. Böylece yönetilen tarafından feodal düzende senyörde, monarşide krala gösterilen bağlılık, demokraside yasalara yöneltilmiş olur. Bu açıdan bakıldığında devlet, egemenliğin somut ifadesi olan yasanın bir aracı olarak belirir.

Devletin egemenliği ülkesi ile sınırlı olup, hiçbir devlet, kendi egemenliğini başka bir devletin ülkesinde uygulayamayacaktır.²⁰⁷

- Hükmetme gücünün temel özelliği “süreklilik” olup; devlet bu süreklilik sayesinde, siyasi iktidarı kullananların ötesinde bir varlık kazanabilmektedir.²⁰⁸

- Egemenlik mutlaklıktır yani kesin, tam ve koşulsuzdur. Tek bir üstün otorite ya da egemen gücün bulunmasıdır, devlet içinde bir devlette, birden çok üstün otorite ya da egemen güç varsa veya kilise, feodal beyler ya da başka güçler, üstün otorite (egemenlik) iddiasında bulunuyorlarsa, böyle bir düzenin ayakta kalabilmesi mümkün olmayıp, bu durumda egemen bir devletin varlığından da söz edilemeyecektir.²⁰⁹

²⁰⁵ Reyhan SUNAY, **Tartışılan Egemenlik**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2007, s. 34.

²⁰⁶ John AGNEW, “Sovereignty Regimes: Territoriality and State Authority in Contemporary world Politics” **Annals of the Association of American Geographers**, 95 (2), 2005, s. 439

²⁰⁷ Jürgen HABERMAS, **Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akibeti** Çev. Medeni Beyaztaş, Bakış Yayınları, İstanbul, 2008, s. 65

²⁰⁸ Cemal Bali AKAL, **Sivil Toplumun Tanrısı**, Engin Yayıncılık, İstanbul, 1995, 2. Baskı, s. 67.

²⁰⁹ Oktay UYGUN, **Federal Devlet**, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2007, s. 116

Birden fazla egemenin bulunması kargaşa ya da iç savaş anlamına gelmekte ve bu durum gerçekte yönetimsizliği ya da devletin bulunmadığı bir durumu ifade etmektedir.²¹⁰

Hobbes’a göre; devletin yanında, üstünlük iddiasında bulunabilecek ve bundan dolayı devlete rakip olabilecek başka toplulukların (birliklerin) var olmaları, gerek devlet, gerekse toplum için bir güçsüzlük kaynağı olarak belirdiğinden, bundan doğacak karışıklığın ve düzensizliğin giderilmesi için bütün iktidarın yada üstün gücün devlette toplanması gerekmektedir.²¹¹

Ancak burada şunu önemle ifade etmeliyiz ki; “mutlak” ibaresi, doğrudan doğruya sınırsızlık ya da keyfilik anlamına gelmeyip, esas itibariyle; devlete vücut veren bir özellik olarak hükmetme gücünün, kesin ya da koşulsuz bir nitelik arz etmesi söz konusu olmaktadır. Yani ilk güç anlamında “mutlak” egemenlik, doğrudan doğruya her istenilenin yapılmasına dayanak teşkil eden ya da buna ilişkin bir özellik değildir. Nitekim Bodin, “mutlak” olma niteliğinin, mutlakiyetçilik olarak yorumlanmayacağını belirttikten sonra, ayrıca egemen gücün kullanılması bakımından da ilahi yasalar, krallığın doğal yasaları ve devletler hukuku ilkeleri biçiminde bir takım sınırlamalar öngörmektedir.²¹²

Dolayısıyla egemenliğin özünü; egemenin ne isterse yapabilmesi oluşturmayıp, buradaki ayırt edici kriteri; aynı yetki sınırları içinde, başka hiçbir otoritenin ya da gücün, egemen devletin üstün iradesini engellememesi veya reddetmemesi oluşturmaktadır.²¹³

Diğer bir özellik; egemenliğin “paylaşılmaz” olmasıdır. Belli bir yetki alanı içinde geçerli olan emretme gücünün, başka herhangi bir otorite ile (kilise, imparatorluk, feodalite) paylaşılmamasını ifade etmektedir. Yani bir irade “kısmen” var olamaz. Dolayısıyla emretme gücünün de “kısmen” var olması söz konusu olmayıp, birden fazla karar verme gücünün bulunduğu bir

²¹⁰ AĞAOĞULLARI-AKAL-KÖKER, 2009, s.35

²¹¹ AKAL, 1995, s. 104.

²¹² Jean BODİN, “On Sovereignty”, **For Chapter From The Six Boks of the Common Wealth**, Ed. And Traslated By Julion H. Franklin, Cambridge University Pres, Cambridge 1992, s.20-21.

²¹³ PIERSON, 2000, s. 33-34.

yerde de egemenlik mevcut olmayacaktır. Buradan hareketle egemenliğin varlığı bakımından ülke üzerinde başka bir rakip irade ya da emretme iradesinin bulunmaması gerekmektedir.²¹⁴

Toplumda, iki ya da daha fazla efendi oluşturulması anlamına gelen “paylaşılmış egemenlik” durumu; hem devletin yok olmasının, hem de toplumsal barışın bozulmasının başlıca kaynağı olarak belirmektedir. Devlet, esas itibarıyla “toplumu yönetme ve hukuk düzeni belirleme konusunda” bir yetkiye sahip olup, egemenlik bu süreçte, yönetme yetkisine kaynaklık eden ve devlet iktidarının bağımlı olduğu bir “ilk güç” konumunda yer almaktadır.²¹⁵

5. İç Egemenlik ve Dış Egemenlik Ayrımı

Modern ulus-devletin varlığını oluşturan en önemli öge “egemenlik” iddiasında bulunmasıdır. Egemenlik hem içeriye hem de dışarıya yönelik çifte bir iddiadır. İçeriyi yönelik olarak devletin egemenliği, devletin kendi sınırları içinde akıllıca gördüğü her türlü politikayı izleyebileceği, zorunlu gördüğü her türlü yasayı çıkarabileceği ve bunu, devletin içindeki hiçbir birey, grup ya da alt devlet yapısına yasalara uymayı reddetme hakkı tanımaksızın yapabileceğidir. Dışarıya yönelik olarak devletin egemenliği; sistemdeki başka hiçbir devletin sınırları içinde dolaylı ya da dolaysız hiçbir otorite uygulama hakkına sahip olmadığı, çünkü böyle bir girişimin devletin egemenliğini ihlal etmek demek olduğu savıdır.

Egemenlik kavramı “devletin iç hâkimiyeti” ve “devletin dış hâkimiyeti” olarak ikiye ayrılmak suretiyle incelenmektedir. Devlet, dış egemenliğinin milletlerarası hukukla, iç hâkimiyetinin ise kuvvetler ayrılığı ve ferdi hak ve hürriyetlerle sınırlıdır.²¹⁶

Ulus devletin, denetim gücünün diğeri ile paylaşılması ya da egemenliğinin dolaylı da olsa aksaması ulus-devletin krizini gündeme getirir.

²¹⁴ Leon DUGUÏT, **Kamu Hukuku Dersleri** Çev. Süheyye Derbil, AÜHF Yayınları, Ankara, 1954, s.386

²¹⁵ SUNAY, 2007, s. 42-43.

²¹⁶ Ali Fuat BAŞGİL, **Esas Teşkilat Hukuku**, Baha Matbaası, İstanbul, 1960, s.191-215

A. İç Egemenlik

“En üstün güç” tanımı egemenliğin sadece bir yüzüne karşılık gelmektedir. Klasik egemenlik teorisi, kavramının temelde iki farklı boyutu olduğu üzerinde durur: İç ve dış egemenlik. Buna göre geleneksel olarak iç egemenlik, “devletin belirli bir coğrafi alan ve o alanda yaşayan halk üzerinde mutlak hükmetme yetkisi²¹⁷ ya da “siyasal toplumda bulunan nihai ve mutlak otorite²¹⁸ olarak tanımlanabilir. BM düzeni de dahil olmak üzere hiçbir dönemde egemenlik yetkilerinin kullanımı uluslar nezdinde gerçekleşmemiştir.²¹⁹ Devlet iktidarının başka hiçbir güce bağlı olmadığı, bundan dolayı hiçbir otorite tarafından sınırlandırılmayacağı, kısacası kendi içinde son sözü söyleme yetkisinin devlete ait olduğu düşüncesi, iç egemenliğin temel varsayımıdır.²²⁰ Bu yüzüyle iç egemenlik, devlet otoritesi ile yurttaşlar arasındaki ilişkide belirleyici rolü her zaman devletin oynayacağı fikrine gönderme yapar. Ancak nihai ve mutlak güç, siyasal toplumun özünde yatar. İç egemenlik anlayışıyla devlet, kendisine meydan okuma ihtimali bulunan potansiyel güç odaklarının tamamının önünü keserek siyasal toplumun yönetimini kendi eline almış; toplum üyelerinin tamamının devlete itaat yükümlülüğü doğmuştur. Konu üzerine klasikleşmiş yapıtlardan birinin sahibi olan Hinsley, iç egemenliğin siyasal topluluğun düzeni ve devamlılığını sağlayacak meşruiyet ilkesinin üretmesi bakımından tarihsel bir başarı olduğunu savunur.²²¹ Zira egemenlik kavramının içerdiği, mutlaklık, süreklilik ve devredilmezlik gibi unsurlar, gücü merkezileştirme ve siyasal iktidarın sürekliliğini sağlama açısından devlete eşsiz bir kuramsal dayanak sağlar.

19.yüzyıl devletinin özelliği; her devletin kendi topraklarında tüm güç ve yönetim yetkilerinin tek sahibi olmasıdır. 19.yüzyıl hukuk devletini niteleyici daha somut özelliklerine baktığımızda; devlet topraklarının bütünlüğünün

²¹⁷ John HOFFMAN, **Sovereignty**, Open University Press, Buckingham, 1998, s. 16.

²¹⁸ F.H. HINSLEY, **Sovereignty**, Basic Books, London, 1966, s. 26.

²¹⁹ John RAWLS, **Halkların Yasası ve “Kamusal Akıl Düşüncesinin Yeniden Ele Alınması”**, çev. G. Evrin, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 26

²²⁰ Mehmet TURHAN, “Değişen Egemenlik Anlayışının Hak ve Özgürlüklerinin Korunmasına Etkileri ve Türk Anayasa Mahkemesi”; **Anayasa Yargısı 20**, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2003, s. 217

²²¹ HINSLEY, 1966, s. 15

olduğunu, bu toprakların askeri açıdan savunulabilecek, olabildiğince sürekli coğrafi sınırlarla çevrili olduğunu, devletin tek bir para biriminin ve maliyesinin olduğunu ve tek bir hukuk sisteminin olduğunu görürüz.²²²

Bu açıdan, bir bakıma egemenliğin entellektüel tarihini oluşturan Bodin ve Hobbes gibi düşünürlerin kavramsallaştırdıkları egemenlik modeli iç egemenliktir. Bu anlayış, kamu otoritesinin devlet içerisinde örgütlenmesinin ve siyasal yapılanma üzerinde kurduğu denetim mekanizmalarının incelenmesine dayanır. Bodin ve Hobbes gibi düşünürler, yaşadıkları çağın güncel sorunlarına çözüm ararken karmaşanın ve siyasal düzensizliğin önlenmesi amacıyla istikrarlı bir düzen kurulması üzerinde durmuşlar ve öncelikle dinsel inanış farklılıklarına rağmen toplum içindeki tüm bireyleri meşru olarak kabul edip benimseyecekleri bir örgütlenme ortaya koymak istemişlerdir.²²³

Weber' in; “belirli bir alan içinde meşru fiziksel güç kullanımı monopolüne başarıyla sahip çıkabilen bir kurum” olarak devlete ilişkin ünlü tanımı, içsel olarak egemenliği yansıtmaktadır.

B. Dış Egemenlik

Dış egemenlik devletlerin uluslar arası sistem içerisinde eşit özneler olarak belirmeleri, birbirinin işlerine karışmamaları, böylece fiili bir özerkliğe sahip olmaları olarak anlaşılabilir.²²⁴ Bu nedenle dış egemenliğin anlamını “bağımsızlık” sözcüğünün ifade ettikleri ile özdeşleştirmek yanlış olmayacaktır.²²⁵ Ancak aynı bağımsızlığa sistem içerisinde var olan tüm devletlerin ayrı ayrı sahip oldukları unutulmamalıdır. Dolayısıyla uluslararası sistem, tüm devletlerin egemen bağımsız birimler olarak belirledikleri ve normatif açıdan birbirlerine karışma haklarının bulunmadığı bir “anarşi”

²²² Gianfranco POGGI, **Çağdaş Devletin Gelişimi**, Sosyolojik Bir Yaklaşım, Hürriyet Vakfı Yayınları, Çev: Şule KUT-Binnaz TOPRAK, 1.Baskı, Ağustos 1991, s.96

²²³ Stephen. D. KRASNER, **Sovereignty: Organized Hypocrisy**, Princeton University Press, New Jersey, 1999, s. 11

²²⁴ S. D. KRASNER, “Sovereignty”, **Foreign Policy**, January-February, 2001, s. 23.

²²⁵ Alain de BENOİST, “What is Sovereignty”, İng. Çev. J. Kostova, **Telos**, sayı 116, Summer 1999, s. 99 vd.

ortamını resmeder. Bu anlayış, bir bakıma içte düzeni kurma ve koruma arayışlarını doğurmuş, dış dünya açısından genel hatları hukukla belirlenmiş bir yapının bulunmasını zorunlu kılmış ve böylece “iç düzen”, “dünya düzeni”ne tercih edilmiştir.

Dışsal egemenlik; devletlerin karşılıklı olarak birbirlerinin belirlenmiş toprakları üzerindeki monopollerinin tanınması anlamına gelmektedir.²²⁶

Devletin iç siyaset ve yurttaşlar üzerinde aktif müdahalede bulunabilmesi açısından iç egemenlik, “pozitif egemenlik” olarak da anılır. Doğal olarak bunun karşısında “negatif egemenlik” anlayışı bulunur. Devletin, dış otoritelerin müdahale ve denetimlerinden bağımsız olması anlamında kullanılan negatif egemenliğin karşılığı tahmin edilebileceği gibi yukarıda “dış egemenlik” olarak nitelediğimiz modeldir.²²⁷

Aslında iki tanım da belirli bir noktada kesişmektedir. Kesişme noktası, adına “ülke” dediğimiz coğrafi sınırlar içerisinde, devlet aygıtının yönetimini elinde bulunduran ve kendisi üzerinde hiçbir güç tanımayan bir otoritenin varlığıdır. Bu otorite, gücünü başka bir otorite merkezinden almış değildir; örneğin bir devletin içinde yer alan kurum ve birlikler, zaten kısmi ve sınırlı olan otoritelerini devletten devşirirken, egemenliği için devletin bu yetkisi aslidir ve hiçbir yerden iktibas edilmemiştir.²²⁸ Yegâne egemen birim olan devlet, iç siyaseti kendi belirlediği kurallar çerçevesinde sürdürecektir ve yurttaşlarından koyduğu kurallara uymalarını bekleyecektir. Devlet, aynı şekilde dış siyasetinde tamamen bağımsız hareket etme ve diğer devletlerle ilişkilerini başka aktörlerin zorlayıcı müdahaleleri olmadan kendi çıkarları doğrultusunda belirleme şansı bulacaktır. Bu bağlamda egemenliğin belirleyici özelliği bağımsızlıktır. Devletin iç alanında mutlak; “kendi alter ego’suyla, başka bir devletin egemenliğiyle karşılaştığı dış alanda (ise) görelî”

²²⁶ Tim O’RIORDAN and Andrew JORDAN, “Institutions for Global Environmental Change”, **Global Environmental Change**, 1997, Vol.7, No.2, s.175 vd.

²²⁷ Oktay UYGUN, “Üniter ve Federal Devlet Açısından Egemenliğin Bölünmezliği İlkesi” **Cumhuriyet’in 75. Yıl Armağanı**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1999, s. 396-397.

²²⁸ Ali Fuad BAŞGİL, **Türkiye’nin Siyasi Rejimi ve Esas Teşkilat Hukuk Dersleri-Birinci Cilt-Fasikül 1**, Baha Matbaası, İstanbul, 1957, s.135

dir, egemenlik.²²⁹ Bundan dolayı iç egemenlik ile dış egemenlik, aslında tek ve aynı sistemi oluştururlar. Başka bir ifadeyle devlet egemenliği, ancak, bu başka devletlerle karşılaşıldığında ve onlar tarafından saygı görünce anlam taşır. Bu nedenle egemenlik mantığı, bir “uluslararası sistem”in varlığını gerektirir. Egemenlik, dışsal boyutu açısından, zayıf ülkeleri kendilerinden güçlü ülkelere karşı koruyan normatif bir sığınaktır. Bu bağlamda egemenliğin “kıskanç” bir tavırla korunmaya çalışılması, bağımsızlığın sürdürülmesi bakımından önemlidir.

6. Demokratik Egemenlik Anlayışı

A. Halk Egemenliği

Locke, devletin ortaya çıkmasından önce, yani doğal yaşam döneminde, insanlar arasında barış ve özgürlük olduğunu savunmuştur. Sorun olarak gördüğü, suçluların cezalandırılması konusu olmuştur. Locke’ a göre bu dönemde suç işleyenleri cezalandıracak teşkilat bulunmamaktadır. Kural olarak suç işleyeni cezalandırmaya ve adaleti sağlamaya herkes yetkilidir. Tasvir edilen bu dönemde otoritenin yokluğu insanlar arasındaki barış ve huzurun tehlikeye düşmesine neden olabilirdi. Bu sakıncayı ortadan kaldırmak için insanlar kendi aralarında bir sözleşme yaparak sahip oldukları cezalandırma haklarından toplum yararına vazgeçmişlerdir. Bu sözleşmeyle insanlar doğal toplum halinden siyasi toplum haline, yani devlet haline geçmişlerdir.²³⁰ Locke, üstün gücün kimin elinde bulunması gerekeceği meselesiyle uğraşmış ve bunun toplulukta, halkta bulunmasına karar vermiştir. Böylece “halk egemenliği” öğretisinin temeli atılmış olmaktadır.

Halk egemenliği kavramının; Hobbes ile temelleri atılıp Rousseau ile anlamını bulduğu ifade edilebilir. Belirtildiği üzere, Rousseau tarafından egemenliğin halka ait olduğu bireylerin iradelerinin yekünü ile meydana geldiği belirtilmiştir. Azınlık iradesi yanıltıcıdır. Buna göre; halk egemenliğinin başlıca dört özelliği vardır: devredilemez, bölünemez, yanılmaz ve mutlaktır.

²²⁹ BEAUD, 2003, s. 274

²³⁰ GÖZLER, 2011, s.57

Halk egemenliği teorisine göre, egemenlik, somut bir kavram olan halka aittir. Bu ilkeye göre halk; halkı oluşturan bireylerin toplamıdır, bir sentezi (birleşimi) değildir.²³¹ Halk, birbirine eşit ve her biri ayrı bir kişiliğe sahip bireylerden kurulu bir toplumdur.²³²

Halkçılık gücün ve yetkilerin halka verilmesi, halkın elinde bulundurulmasıdır. Genel yönetim halkın elinde olacağı için, toplulukta her isteyen hak ve yetki sahibi olabilecek, herkese iş ve çalışma olanağı sağlanacaktır. Hiç kimsenin halkın egemenliğine karışma hakkı yoktur.²³³

Fransız Devrimi ile bir anayasa ilkesi haline gelen milli egemenlik teorisi, egemenliğin nitelikleri bakımından herhangi bir değişiklik getirmiş değildi. Egemenlik; hükümdara ait olduğu zaman nasıl üstün, mutlak ve sınırsız bir irade, bir emretme gücü idiye, yine yleydi. Fransız Devrimi sonrasında değişen tek şey, egemenliğin sahibi ve süjesi olmuştu

Halk belli bir ülkede, belli bir anda yaşayan vatandaşlar topluluğu demektir. Bu teoriye göre egemenlik; halka yani halkı oluşturan tek tek her bireye aittir. Herkes, oransal olarak egemenliğin bir bölümüne sahiptir.²³⁴ Rousseau da bu durumu Toplum Sözleşmesi adlı eserinde “egemen varlığın yurttaşla ilişkisi, onbinin bire ilişkisi gibidir; yani onbin vatandaşın bulunduğu bir devlette her vatandaş egemenliğin onbinde birine sahiptir.” diye belirterek, halk egemenliğini açıkça vurgulamıştır.²³⁵

Demokrasilerde siyasi kurumların ve iktidarın kaynağı olarak halk kabul edilir.²³⁶ Karar alma organlarının oluşumunda ve politik kararların alınmasında halkın talep ve isteklerinin esas alınması amaçlanır. Küreselleşme ortamında uluslararası kurumların yetki alanlarının giderek genişlemesi; halka dayalı meşruiyet esaslarının devre dışı kaldığı bir egemenlik kullanımına sebebiyet vermektedir.

²³¹ GÖZÜBÜYÜK, 2010, s.56

²³² DAL, 1985, s.99

²³³ Anıl ÇEÇEN, **Atatürk ve Cumhuriyet**, İmge Kitabevi Yayınları, 1998, Ankara, s.101-102

²³⁴ GÖZLER, 2011, s.52

²³⁵ ROUSSEAU, 2010, s.49

²³⁶ KAPANİ, 2010, s.80

Halk egemenliği teorisine göre, egemenlik, halka ait olduğundan, halkın, kendisini oluşturan bireylerden ayrı hukuki bir varlığı yoktur; bireylerin iradelerinin toplamından oluşur. Bunun anlamı da, genel iradenin, en fazla sayının, yani çoğunluğun iradesinin olmasıdır.²³⁷ Dolayısıyla halk egemenliği teorisine göre halkı oluşturan her birey egemenliğin bir payına sahiptir.

Gözübüyük, halk egemenliği teorisinin özelliklerini şu şekilde sıralamaktadır.

a) Egemenlik halkın iradesidir. Buna göre, halkın iradesi, halkı oluşturan bireylerin iradelerinin toplamıdır. Bunun doğal sonucu ise, her vatandaş, halk egemenliğinin paydaşıdır. Egemenlik, bu payların toplamıdır.

b) Halk egemenliği bölünebilir, fakat devredilemez. Ulusal egemenlik anlayışından farklı olarak halk egemenliği, vatandaşlar arasında bölüşülmüştür. Halk egemenliğine bölümlü egemenlik de denir; egemenlik bölünmüş olmasına karşın, ulusal egemenlikte olduğu gibi kimseye devredilemez.

c) Halk egemenliğinde, ulusal egemenlikten farklı olarak halk; egemenliği doğrudan kullanma hakkına sahip olduğu gibi, temsilcileri eliyle de kullanabilir; yarı doğrudan demokrasinin tüm araçlarından yararlanabilir. Temsilcilerin, halk tarafından görevlerinden uzaklaştırılmaları da mümkündür.

d) Halk egemenliğinde seçmenler, bir görevi değil, bir hakkı yerine getirirler. Halk egemenliğinde, temsilcileri seçme bir haktır. Çünkü her seçmen, egemenlik hakkının bir bölümüne sahiptir; temsilcisini seçerken bu hakkını kullanır. Hiçbir vatandaş, bu haktan yoksun bırakılamaz; genel seçim hakkı bunun doğal bir sonucudur.²³⁸

²³⁷ TEZİÇ, 2009, s. 92

²³⁸ GÖZÜBÜYÜK, 2010, s. 57

B. Milli Egemenlik

Milli egemenlik yaklaşımına göre, belli bir zamanda ve ülkede yaşayan insanların kişiliklerinden ayrı bir manevi kişiliği olan “millet”, egemenliğin tek meşru kaynağı ve sahibidir. “Millet”, fizik bir varlığa sahip olmasa da, bir “manevi kişi” olarak kendine özgü bir iradeye sahiptir.²³⁹ “Millet”, sadece belli bir dönemde yaşayanları değil, fakat geçmiş ve gelecek nesilleri de kapsayan, manevi bir varlıktır.²⁴⁰

Bu teoriye göre; egemenlik millete aittir. Millet, kendisini oluşturan bireylerden ayrı ve onların üzerinde yer alan manevi bir varlıktır. Bu anlamda millet, halk kavramından farklıdır. Millet sadece belli bir ülke üzerinde yaşayan bireyleri değil, aynı zamanda geçmişte yaşamış, gelecekte doğacak olanları da kapsayan bir kavramdır. Bugün yaşayanların dahil olduğu gibi tüm gelmiş ve geçmişi de kapsar. Tüzel bir kişiliği vardır. Bu takdirde egemenlik halka, tek tek vatandaşlara değil; millete, yani geçmişte yaşamış ve gelecekte yaşayacak olanlara da aittir.²⁴¹

Bütün fertleri birbirine kaynaşmış bir tüzel kişilik oluşturan millete ait olan egemenlik; bir bütündür, parçalanamaz, bölünemez ve devredilemez. Ayrıca, millet, söz konusu egemenliği doğrudan kullanmadığı için ancak seçim yoluyla belirlediği temsilcileri aracılığıyla kullanabilir.²⁴²

Devlet kudreti, mutlak bir kudret veya iktidar anlamı taşımamaktadır. Hukukun varlığı, devletin kudret ve iktidarını sınırlandırdığı gibi, aynı zamanda egemenliği de sınırlamaktadır. Devletin hukuki şahsiyete sahip olmasının sonucu, devlet egemenliğinin belli bir kişiye veya gruba değil, devletin manevi ve hukuki şahsiyetine yani siyasi olarak örgütlenen millete ait olmasını gerektirir. Bu sebeple, topluluk içerisinde yaşayan herhangi bir kişi veya grup, devletin şahsiyetine bağlı olan egemenlik hakkı üzerinde hak iddiasında bulunamaz.

²³⁹ KAPANİ, 2010, s. 72

²⁴⁰ TEZİÇ, 2009, s. 93-94

²⁴¹ ibid, s.88

²⁴² DAL, 1985, s.99

C. Ulus Devlet ve Milli Egemenlik

Ulus devlet, her şeyden önce, 18.yüzyıldan itibaren gelişen ve günümüzde evrensel ölçekte yaygınlığa erişen bir siyasi yapılanma biçiminin adıdır. Dolayısıyla, mevcut bir olguyu ifade eder.²⁴³

Fransız ve Amerikan Devrimleri “kolektif egemenlikleri kendilerinin politik ifadesi olan bir devlette somutlaşan, bir yurttaşlar topluluğu” şekilden bir anlam yükledikleri “ulus” u “devlet” le özdeşleştirerek ulus-devlet formuna ulaşmışlardır.²⁴⁴

Bugün ulus kavramı, “bireylerin, belirli sınırlar içerisinde, boy gibi, kabile ve aşiret gibi birliğe kan bağıyla bağlı olmaktan; kölecî ve feodal birliğe bedensel bağlılıktan/ bağımlılıktan; tarikat, mezhep, din gibi birliğe inançsal bağlarla bağımlı bulunmaktan, toplumsal ölçekte kurtulmalarının, yani özgür bireyler haline gelmelerinin maddî temelini oluşturan ekonomik bütünleşme üzerinde, siyasal olarak örgütlendiği birlik” olarak tanımlanmaktadır.²⁴⁵

Modern devlet olarak tanımladığımız devlet tipi kapitalizm olarak ifade bulan, ekonomik, düşünsel, toplumsal alanda yaşanan değişim ve dönüşümün ürünüdür. “kapitalist modern devletin ilk formu mutlakîyetçi monarşidir. Mutlakîyetçi monarşi pazarın gelişmesiyle eş zamanlı bir gelişme göstermiştir. Mutlakîyetçi monarşinin belirleyici özelliği kural koyan ve kuralları uygulatan güç olmasıdır. Pazar mekanizmasının işlerliği, kural birliği, kararlılığı, iç barışı gerekli kılmaktadır. Yerel güç odaklarının varlığı ve işlemesi pazarın gelişmesi önünde engeldir.”²⁴⁶

Bu anlamda feodal siyasî ayrışmayı yok eden bu siyasal birlik, toplumsal bütünleşme çerçevesinde oluşmaya başladığında feodal sınıf ve

²⁴³ Ozan ERÖZDEN, **Ulus-Devlet**, On İki Levha Yayıncılık, 2008, s.122

²⁴⁴ Eric HOBSEBAWM, **Sosyal İsyancılar**, Çev: Necatî Doğru, Sarmal Yayınları, İstanbul, 1995, s.35

²⁴⁵ Muzaffer İlhan ERDOST, **Ulus, Uluslaşma, Demokratikleşme**, Onur Yayınları, Ankara, 1991, s.18

²⁴⁶ Gencay ŞAYLAN, **Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi**, 2.baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s.39

kilisenin krallar karşısındaki gücü zayıflamaya başlamıştır. Devletin ulusal biçimine yol açacak bu yeni süreç, idari ve adli yapının merkezileşmesini gerektirir. Bu merkezileşmenin temelinde şu üç koşul yer alır. Birincisi; yargılama yetkisini kral, kilise ve feodal sınıf arasında paylaşılmasına son verip, yargı yetkisinin belli ellerde ve belli bir merkezde toplanmasının sağlanmasıdır. İkincisi; merkezi biçimde örgütlenmiş, alt üst ilişkileri çerçevesinde yöneten ve yönetilen ayrımını kalıcılaştıran bürokratik bir mekanizmanın doğmasıdır. Üçüncüsü; devletin içerde, kilisenin ve feodal sınıfın yönlendirilmesinden kaynaklanan ayaklanmaları kırabilecek, dışarıda ise gerektiğinde askeri işgalleri başarıyla yürütebilecek, dışarıdan gelebilecek saldırıları etkisiz kılacak, ayrıca devleti uluslararası sömürgecilik ve ticaret yarışmasında etkin bir konuma yükseltebilecek, merkezi biçimde denetlenebilen güçlü bir orduya sahip olmasıydı.²⁴⁷

Modern devlet, mutlakiyetçi monarşi formu içinde şu üç temel işlevi yerine getirerek, kapitalizme özgü artı değer merkezileşmiş bir biçimde dolaşımına girmesine de kaynaklık etmiştir.²⁴⁸

Bunlardan birincisi; yasa ve düzen işlevidir. Böylece belli bir düzen sağlama işlevi, kapitalizmin, bir başa deyişle, Pazar mekanizmasının ve meta üretiminin gelişmesiyle uyumlu bir biçimde yürümektedir. İç barış ve pazarın güvenliği esas olarak, yol ve ulaşım güvenliği, kentlere ve pazarlara güvenilir meta akışının sağlanması ve üniform Pazar ilişkilerinin yürütülmesi gibi hususlar içermektedir. Bunun için yeni devlet, yerel soyluların ve grupların gücünü kırmak, onların güç ve olanaklarını merkezi yönetime ve merkezi yönetimce yapılan kurallara tabi tutmak zorundadır.

İkinci işlev; kamu finansmanı sağlamak işlevidir. Yasa ve düzeni sağlamak içeride yerel güçlerin iktidarlarını kırmak ve diğer benzer devletlerle dünya pazarında yarışmak gerçeği yasa zorunluluğu iki kuruma gereklilik göstermektedir. Bunlar, sürekli ordu ve yapılan kuralları yorumlamaya yönelik

²⁴⁷ Bülent AKSOY, Milli Kimliğin Kazanılmasında Coğrafyanın Önemi”, **Türk Yurdu**, Cilt:23, Sayı:194, 2003, s.94

²⁴⁸ ŞAYLAN, 2003, s.39 vd.

etkin bir yargı olarak tanımlamak mümkündür. Ordu ve yargı mekanizmasına kaynak sağlama yani kamu finansmanı sorunu gündeme getirmiştir. Modern devlet para kaynağına gereksinim duymaktadır. Bu da etkin bir yönetsel mekanizmanın varlığına bağlıdır.

Üçüncü işlevi; ekonomi politikası olarak merkantilizmin uygulanmasıdır. Merkantilizm, temel mantığını ticaretin gelişmesinde ve güçlenmesinden almaktadır. 16. Yüzyıldan 18.yüzyılın ortalarına kadar süren bu dönemde modern devletler, bir devlet politikası olarak ellerindeki toplam altın ve gümüş miktarını artırmaya, birbirleriyle kesin bir yarışma sürecine girmeye başlamışlardır.

Modern devlet, kendi ulusal tüccarına üstünlük sağlaması için her türlü korumacı ekonomik önlemleri ve askeri düzenlemeleri yapmıştır. Ancak dünya pazarında sağlanan etkinlik ile ülkenin elindeki toplam kıymetli maden miktarı artırılabilir. Yani kapitalizm dünya sahnesine çıktığı andan itibaren bir dünya sistemi olma özelliği taşımaktadır.

Sonuç olarak, modernleşmenin siyasi anlamda getirdiği en büyük sonuç olarak ulus-devletin oluşması gösterilebilir. Ulus devlet 16. ve 18.yüzyıllarda Batı Avrupa’ da yaşanan kapitalist dönüşümün ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bu süreçte, ulus-devlet kapitalist meta üretiminin gerektirdiği pazarın genişlemesi ve homojen bir üretim ve tüketim ortamının yaratılması gereği olarak şekillenmiştir. Modern devletin ilk formu olan mutlakiyetçi monarşiler merkantilist politikalarla, kapitalizme özgü artı değer merkezileşmiş bir biçimde dolaşıma girmesinde önemli işlevleri yerine getirmiştir. Yaşanan gelişmeler, devletin ulusal biçime dönüşümünü sağlamıştır. Ulusallık siyasal iktidarın temel ilkesi haline gelmiştir. Fransız devrimi ile birlikte siyasal iktidarın meşruiyeti, halkta olduğu düşüncesi ulusal egemenlik anlayışı temel kabul görmüştür. Böylelikle, 18.yüzyılın sonunda yer alan liberal ve demokratik devrimler, yalnızca halkın iradesi veya

anlaşmasının hukuka dayalı bir siyasal gücü kurabileceğini ifade ederek siyasal meşruluğun kaynağını halka ya da ulusa taşımıştır.²⁴⁹

18.yüzyıl, aynı zamanda Aydınlanma Çağı olarak adlandırılmaktadır. Bu yüzyılda Avrupa’ da yaşanan dinsel gerilimlerde bir rahatlama görülmüştür. Yüz yıldan uzun bir süredir din savaşlarıyla tükenen halk, enerjisini laik konulara yöneltmiştir. Kuşkuculuk, bilim ve bireysel özgürlük; Aydınlanmanın en iyi bildiği Akıl Çağı adı ile gelişmesine katkıda bulunmuştur. Ancak Aydınlanmanın, genellikle bireysel olan siyasal görüşü ile bu çağın mutlakîyetçi ve monarşik olan siyasal uygulamaları arasında önemli bir çelişki söz konusu olmuştur. Kendi kişisel egemenliğini vurgulayan 14. Louis, “Ben devletim” bile demiştir. Bu çelişki, İngiltere’ de, 1688 yılında parlamenter egemenliğin kurulmasıyla kısmen çözümlenmiştir. Kıta Avrupası’ nda ise devrim yüz yıl kadar gecikmiş ve vakit geldiğinde daha şiddetli olmuştur.²⁵⁰

Ulus-devlet modern dünyanın şekillenmesinde önemli olan kurumlardan biridir. Bu nedenle ulus-devlet olgusu günümüz yapılanmalarının açıklanması ve anlaşılmasında önemli bir konuma sahiptir. Ulus-devlet tarih sahnesine çıktığı andan günümüze kadar, tüm dünyada alternatifi düşünülmeyecek bir egemenlik alanı oluşturmuştur. Zira; bir siyasi yapılanma biçimi olarak ulus-devlet modelinin; milli egemenlik ve milli kimlik “temel unsurları” ile, ülkesel bütünlük, siyasi bütünlük ve idari bütünlük “yapısal özelliklerinden” müteşekkildir.²⁵¹

Ulus-devlet egemenliğinin iki esas üzerinde yükseldiği söylenebilir. Bunlardan ilki siyasal otoritenin kendi yetkilerini ve temel hukuk kurallarını serbestçe belirleyebilme hak ve yeteneğidir. İkincisi ise egemenliğin kaynağı

²⁴⁹ H.MADRİD, “Foreword: National Sovereignty and Globalization (International Law In The Americas: Rethinking National Sovereignty In An Age Of Regional Integration)”, **Houston Journal of International Law**. Vol.19, 1997, No. 3, s.553 vd

²⁵⁰ O. Mark DICKERSON and Thomas FLANAGAN, **An Introduction to Government And Politics**, Toronto, Thomson Nelson Publishing, 2005, s.44

²⁵¹ GIDDENS, 2005, s.116

olarak ulusun kabul edilmesiyle devletin halk egemenliği esasına dayandırılmasıdır.²⁵²

Ulus-devlet; insanların kendi kaderlerini milli politik mekanizmalar ve kurumlar çerçevesinde belirledikleri bir devlet modelini ifade etmektedir. Bu aynı zamanda feodal karakterdeki bir siyasi düzenden, merkeziyetçi özellikleri ağır basan bir siyasi düzene geçişı temsil etmektedir. Aynı dili konuşan, aynı soydan gelen, aynı dine mensup, aynı kültüre sahip, aynı tarihi geçmişii paylaşan, ortak düşmanı veya düşmanları bulunan bir insan topluluğu olarak “millet” in, siyasi olarak örgütlenmiş biçimi olan ulus-devlet, meşruiyet kaynağı olan ulusun etrafında birleştiğı bir kurumdur. Ulus-devlet kavramı, feodal nitelikler taşıyan bir yapılanma biçiminden, merkeziyetçi bir temelde gelişme gösteren sosyolojik ve tarihsel bir olguyu temsil etmektedir. Bu bağlamda ulus devlet; ortak değerler etrafında toplanan ve ulusal politikalarla şekillenen siyasi bir çerçevede yaşayan ve fikir beyan eden milletlerin bir arada yaşadığı siyasi bir düzen olarak da ifade edilebilmektedir.²⁵³

Ulus-devlette, devletin egemenlik alanı olarak tanımlanabilecek ülke ile ulus arasında milliyetçi ideolojiden kaynaklanan moral ve siyasi nitelikte bağlar söz konusudur. Moral ağırlıklı bağ; ülkenin atalardan kalan, onların hatıraları ile dolu vatan olarak sisteme yerleştirilmesiyle sağlanmakta, bu şekilde ülke kutsal bir mahiyeti olan, önemli bir sadakat öğesi konumuna gelmektedir.²⁵⁴ Dolayısıyla, ulus-devlet yapılanmasında ülke unsurunun daha önceki devlet biçimleriyle kıyas edilemeyecek düzeyde manevi öneme sahip olduğu ileri sürülebilir.

Ulusun ön plana çıkmasıyla birlikte hem egemenliğin yapısında bir süreklilik sağlanmış hem de siyasal mitte bir tersine dönüş yaşanmıştır. Ulusal egemenlik ve seçimler otoriteyi meşrulaştıran yeni ilkeler olmuşlardır. Bu durum, Fransız Devrimi zamanında Fransa’ da kökleşen, Abbe Sieyes’ in

²⁵² Ali Solmaz GÜNDOĞAN, Devlet ve Milliyetçilik, **Doğu Batı**, Sayı: 21, Ocak 2003, s.184

²⁵³ Deniz ÖZYAKIŞIR, “Ulus-Devlet ve Milli Egemenlik Bağlamında Teorik Bir Küreselleşme Eleştirisi”, **Jeopolitik Dergisi**, Ağustos 2006, Yıl: 5, Sayı:31

²⁵⁴ SMITH, 2003, s.193-194

egemenlik anlayışını yansıtmaktaydı. Böylelikle egemenlik demokrasi teorisiyle ilişkilendiriliyordu.²⁵⁵

Birbirinden farklı pek çok tanım yapılmış olmakla birlikte; daha çok hukuksal bir varlık olan algılanan devleti; sınırları belirli bir toprak parçası üzerinde belirli, bir hükümet yönetiminde egemenliği haiz siyasal bir örgütlenme olarak tanımlamak mümkündür. Bu tanıma genel olarak uyan devlet yapılanmasının boy göstermesi ise 1648 Westfalya Antlaşması ile mümkün olmuştur. Kilise ile mücadelenin ardından imzalanan bu anlaşma sonrasında feodal yapıdan uzaklaşmış, Avrupa’da laiklik anlayışının temelleri atılmış, ulus devletler siyasi ve ekonomik gücü ellerinde barındırır hale gelmiştir.

Bu antlaşma, ulus-devletin uluslararası düzendeki yerini göstermesi ve kendi sınırları içinde nasıl bir güce sahip olduğuna işaret etmesi bakımından bir dönüm noktasını temsil etmektedir. Westfalya Modeline göre; devletler, devletlerarası hukukta eşit özneler olarak yer alan siyasi aktörlerdir.²⁵⁶

Egemenlik; Avrupa’ da Westfalya anlaşması ile kurulan devletler sisteminden bu yana “Modern Devletin Tamamlayıcı Ögesi” olarak kabul edilmiştir. Egemenlik siyasal bir otoritenin sınırlı bir toprak parçası üzerindeki mutlak kontrolünü öngörmektedir.²⁵⁷

Siyasi egemenliğin kaynağı ve sahibi ulus-devlette ulustur. Bu özellik, devlet biçimleri içinde ilk defa ulus-devlet modelinde net bir şekilde kendine yer bulmuştur.

Egemenliğin Hobbes-Bodin çizgisiyle kurgulanan ve Westfalya sonrasında uluslararası düzlemde yapısallaşan doğası hatırlatıldığında ulus

²⁵⁵ J.Luc WINTGENS, “Sovereignty and Representation”, **Ratio Juris**, Vol. 14, No:3, 2001, s.272

²⁵⁶ Nihat BULUT, “Küreselleşme: Sosyal Devletin Sonu Mu?”, **A.Ü.H.F Dergisi**, 2003, Cilt:52, Sayı:2, s.185

²⁵⁷ Ramazan KILINÇ, “Küreselleşmeyi İnşa Etmek: Egemenliğin Dönüşümü Olarak Küreselleşme”, **Liberal Düşünce Dergisi**, Sayı:25-26, Cilt 7, 2002, s.25-26

devletlerin hükmettikleri coğrafi alan içerisinde geniş bir hareket özerkliğine sahip bulundukları görülecektir.²⁵⁸

Millet egemenliği kavramının ifadesini bulabilmesi için çok önemli bir unsur olan ulus devletlerin; Weastphalia Barış Antlaşması ile birlikte uluslararası arenada baş aktör olarak tescil edildiği kabul edilmektedir.²⁵⁹ Bu aşamadan sonra devletler; uluslararası arenada sınırları belirlenmiş bir coğrafi alan üzerinde kendi hükümetlerine sahip olmuşlar ve diğer devletlerle eşit sayılmışlardır. Ulus devlet oluşumunun egemenlik kavramına sağladığı katkı, bu kavramı belirginleştirmek ve anlamını bireyle egemen arasındaki ilişkiden egemen devletlerarası ilişkilere taşımak olmuştur. Ulus devlet olgusu, milli egemenlik kavramı ile eşleştirilmediği sürece gerçek ifadesini bulamayacaktır.

Ulus kavramı, bir siyasi aktör olarak ulus-devletin, kendini meşrulaştırmada ve egemenlik gücünün temelini oluşturmada kullandığı bir kavramdır. Ulus-devlet kendi egemenliği altındaki alanları, sınırlar vasıtasıyla diğer egemen ülke topraklarından ayırmaktadır. Ve bu alan içinde herhangi başka bir egemenlik kaynağı veya unsuru kabul etmemektedir.²⁶⁰

Ulus-devlet egemenlik yapılanması Westfalyan egemenlik çerçevesinde milli egemenlik anlayışıyla tesis edilen bir devlet modelidir. Gerek Westfalyan gerekse milli egemenlik esasları iç hukukta bağımsız olma (dış otoritelerin dışarıda tutulması) amacına matuf oluşturulmuşlardır. Westfalyan egemenliğin başlıca ilkeleri; iç işlerine karışmama ve dış otoritelerin dışarıda tutulması ilkeleridir. Ulus-devlet modeline şekil veren “milli egemenlik” ilkesi ise; devlet egemenliğini, herhangi bir üst otoriteye

²⁵⁸ Justin COOPER, “The State, Transnational Relations and Justice: A Critical Assessment of Competing Paradigms of World Order”, ed. L.E.Lugo, **Sovereignty at the Crossroad**, Rowman & Littlefield Pub., Lanham, Boulder, New York, London, 1996, s.7

²⁵⁹ Oktay UYGUN, “Ulusüstü Siyasal Birlikler ve Küreselleşme”, <http://www.stratejikyildiz.edu.tr/makale7.htm>, Erişim Tarihi: 01. 02. 2012

²⁶⁰ H. Emre BAĞÇE, “Küreselleşme, Devlet ve Demokrasi”, **Amme İdaresi Dergisi**, 1999, Sayı 32 ,s.6

bağılı olmaksızın kurallar koyabilme, kararlar alabilme ve bu kural ve kararları uygulayabilme gücü şeklinde dizayn etmektedir.²⁶¹

Westphalia Antlaşması sayesinde devletler kendi tebaaları üzerinde tek yetkili konuma geliyor ve tebaaları ile olan ilişkilerinde kimseye hesap vermek durumunda kalmıyorlardı.²⁶²

Herhangi bir konunun ulusal yetki alanına girip girmediğini kim belirleyecektir? Bir görüşe göre, her devlet ulusal yetki alanını bizzat kendisi tayin eder. Buna karşılık, bugün giderek yaygınlaşan ve genellikle paylaşılan görüşe göre ise; uluslararası hukukun veya anlaşmaların kapsamına giren konular, devletlerin özel yetki alanının (iç hukukun) sınırları içinde sayılmazlar. Dolayısıyla, bu konularda belli kurallara uyulması için diğer devletler tarafından yapılacak girişimler, bir devletin “içişlerine karışmama” olarak nitelendirilemez. Ancak uluslararası hukukta bir dayanağı olmayan siyasal girişimler veya baskılar, bir devletin içişlerine karışma sayılabilir.²⁶³

Stephen D. KRASNER egemenliğin farklı boyutlarına dikkat çekmiş ve kavramı dördü bir tasnife tabi tutmuştur: ²⁶⁴

- İç Egemenlik: Bir devlette kamu otoritesinin örgütlenmesi ve bu otoritenin denetim mekanizmasına, kontrol gücüne sahip olması,
- Sınırlı ve Karşılıklı Bağımlılık Egemenliği: Kamu otoritesinin sınır aşan hareketlerini de denetleyebilme kabiliyeti,
- Uluslararası Hukuk Egemenliği: Devletlerin birbirlerini tanımaya dayalı egemenlik alanı,
- Westfalyan Egemenlik: Dış aktörlerin iç otorite konfigürasyonuna müdahale etmemesi;

²⁶¹ Özkan GÜRSEL, “Avrupa Birliği Hukuku ve Egemenliğin Devri”, **2023**, Sayı: 16, Ağustos 2002, s.34

²⁶² Çağlar KEYDER, Globalleşme ve Devlet, <http://www.stratejik.yildiz.edu.tr/makale6.htm>, 09.08.2010

²⁶³ Münici KAPANI, **İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları**, Bilgi Yayınevi, 2011, s.92

²⁶⁴ KRASNER, 1999, s.3 vd

Bu sınıflandırmaya göre; bir ülkenin kendi iç egemenliği, sınırlardaki geçişleri kontrol edebilmeye dayalı sınır egemenliği, uluslararası egemenlik bakımından karşılıklı olarak tanınmışlığa dayalı uluslararası egemenliği, bu ulus devletin ulusal egemenlik alanına başka bir egemenin müdahale edememesine dayalı egemenliği gibi farklı boyutlar söz konusu olmaktadır.

Devlet, kendi sınırları dâhinde yasa tekeline ve zamanlama gücüne sahip bulunan otoritedir. Devletin otoritesi ülkede bulunan herkesi kapsamakta; ülkede bulunan herkes, devlet gücü dışında herhangi bir otoriteyle karşı karşıya kalmamaktadır.²⁶⁵

Milli egemenlik kavramı, temsile imkân tanınması, hatta temsili zorunlu kılması sebebiyle halk egemenliğinden ayrılmaktadır. Burada egemenliği kullanmak yetkisinin yöneticilere ve yetkili organlara ait olduğu kabul edilmektedir; ancak egemenliğin yegâne sahibi millettir ve egemenlik ancak millet adına kullanılabilir. Yurttaşlar egemenliği kendileri tarafından doğrudan değil, temsilcileri eliyle kullanabileceklerdir.

Millet; kavram olarak bölünmez bir bütünü ifade etmektedir ve kendini oluşturan bireylerden ayrı bir mevcudiyete sahiptir. Bu anlamda birey iradelerinin toplamından farklı olarak onlardan üstün bir varlıktır. Halk; belirli bir dönemde yaşamakta olan bireyleri, millet ise geçmiş ve gelecek nesilleri kapsayan bir kavramdır. Halk somut, millet ise soyut bir tanımlamadır. Halk egemenliği, bu yönüyle millet egemenliğinden farklı ve daha sınırlı bir kavramdır.

Milli egemenlik, yönetenlerin iktidar erkini, Tanrıdan ya da gelenekten değil millettten aldığıının ifadesidir ve bir dış ülkenin egemenliğini de reddeder.

Egemenliğin dış kaynaklı olmaması bağımsızlığı, millettten gelmesi de ulus devlet anlayışını simgeler.²⁶⁶ Egemen devlet, egemenliğini başka bir

²⁶⁵ Mürteza HASANOĞLU, “Küreselleşmenin Devlet Yönetimine Etkileri”, **Sayıştay Dergisi**, 2001, Sayı:43 (Ekim-Aralık), s.74

²⁶⁶ Emre KONGAR, “Milli Egemenlik İrade ve Demokrasi”, (Erişim) <http://www.kongar.org/aydinlanma/2004/416> Milli egemenlik. Milli İrade ve Demokrasi php, 2 Temmuz 2011, s.1.

otoriteden almayacağı gibi, devlet egemenliğini kullanırken kendisinden daha güçlü bir otoriteye bağımlı değildir; egemenlik, devletin kendi yetkilerini ve kendi temel hukuk kurallarını serbest iradesiyle belirlemesidir.²⁶⁷

Yukarıda da zikrettiğimiz gibi; egemenlik bünyesinde iki önemli unsur barındırmaktadır: iç egemenlik ve dış egemenlik. İç egemenlik; bağımsızlık ve devletin ülke sınırları dâhilinde herhangi bir ortak kabul etmeksizin tüm sosyal ve siyasi gruplara karşı en üstün kuvvet olması ile açıklanabilir. Dış egemenlik ise; bir devletin uluslararası düzeyde diğer devletler karşısında bağımsız ve eşit statüye sahip olarak kararlarında serbest olmasını ifade etmektedir.²⁶⁸

Devletin iç egemenliği; doğrudan devletin devlet olmasından kaynaklanan asli bir yetki olmasından ötürü ülke sınırları içerisinde başka hiçbir yetkinin kullanımı kendisiyle eş düzeyde olamaz. Bu bakımdan ülke sınırları dahilinde tek olan “asli ve en yüksek emir ve kumanda ehliyet veya yetkisidir.”²⁶⁹

Ancak çağdaş hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü ilkeleri doğrultusunda devlet iç egemenlik yetkisi bireylerin temel hak ve özgürlükleri lehine kısıtlanmıştır. İç egemenlik yetkisinin bu yönüyle mutlaklığı ya da sınırsızlığından bahsedilemeyecektir.

Uluslararası ilişkilerde bütün devletlerin hukuk karşısında eşit sayılması, devletin başka devlete bağlı olmaması ve ilişkilerde diğer devletler yanında ikincil pozisyonda olmaması ve ilişkilerde diğer devletler yanında ikincil pozisyonda olmaması gereğini ifade eden dış egemenlik kavramı da tıpkı iç egemenlik gibi mutlak ya da sınırsız nitelikte değildir. Devlet, diğer devletler huzurunda kendi hür iradesiyle kendini kısıt altına alabileceği gibi, ayrıca uluslararası hukuktan doğan sınırlama ve yükümlülöklere uygun

²⁶⁷ TEZİÇ, 2009, s.118

²⁶⁸ Fevzi DEMİR, Şükrü KARATEPE, **Anayasa Hukukuna Giriş**, İstanbul Evrim Basın Yayın, 1994, s.38.

²⁶⁹ Server TANİLLİ, **Devlet ve Demokrasi**, Alkım Kitabevi, İstanbul, 2007, s.8.

hareket etmekle sorumludur. Bu durum, bir çeşit sınırlama olarak değerlendirilebilir.

Bir başka söylemle iç egemenlik yetkisinin iç hukuk doğrultusunda birey lehine ve dış egemenlik anlayışının da uluslararası hukuk ve uluslararası kurumlar lehine değişim göstermesi söz konusudur.

En üstün iktidar amacı ve siyasal iktidarın meşruiyet kaynağı olarak halkı esas alan yapısına bakılarak klasik egemenlik anlayışının siyaseten; içte bağımsız politika geliştirebilme, etkili devlet kontrolü sağlayabilme ve halk egemenliği ilkesinin uygulanmasını içerdiği söylenebilir.

Bağımsız politika geliştirebilme ilkesinin temelde iki açıdan aşıldığı söylenebilir. Birincisi, gelişen uluslararası hukukun klasik egemenlik anlayışının mutlaklığını zedeleyen bir faktör olarak kendini göstermesiyle alakalıdır. Devletlerin özellikle milli sınırları aşarak evrensel boyutlar kazanan insan hakları (özellikle tez konumuz olan uluslararası ticaretin bir sonucu olan uluslararası tahkim konusunda) egemenlik ve iç işlerine karışmama gibi kavramları ileri sürmeleri giderek güçleşmektedir.²⁷⁰

Uluslararası toplumun BM aracılığıyla ulus devletlerin iç işlerine özellikle de “insani amaçlarla” müdahale edilebileceğinin kabul edilmiş olması, uluslararası toplumun insani müdahale hususunda her hangi bir davet olmadan harekete geçebilmesi milletlerarası sistemin geleneksel temeli olan “iç işlerine karışmama” ilkesinin değerini zaten öteden beri azaltmaktadır.²⁷¹

D. Klasik Egemenlikten Sınırlı Egemenliğe Geçiş

Devletin kesin yüce otoriteye sahip olması, uluslararası toplumsal yaşamı düzenleyen hiçbir kural ve düzenin bulunmadığını, bulunmayacağını varsaymaktadır. Devletin üzerinde hiçbir otorite yok ise, o takdirde devletlerin de uyması gereken herhangi bir kurallar bütünü söz konusu olmayacaktır.

²⁷⁰ KAPANİ, 2011, s.62

²⁷¹ GÜRSEL, 2002, s.35

Ancak, toplumsal ve tarihsel gereklilikler, önce Avrupa’ da 1648 Westfalya Anlaşmaları ile devletlerarasında yerleşmeye başlayan ortak düzenin, uluslararası hukuk düzeninin doğmasını zorunlu kılmıştır.²⁷²

20.yüzyılda uluslararası örgütlerin öneminin artması ile birlikte, bu uluslararası örgütlerin rölü ile ilgili olarak iki farklı görüş gündeme gelmiştir. Bunlardan birincisine göre, uluslararası örgütlerin tamamen devlet sistemini yansıtması beklenmektedir. Diğerine göre ise, uluslararası örgütler uluslararası toplumu düzenlemeye çalışmaktadırlar. İkinci görüş egemenlik kavramını eleştirerek, mutlaklığını kabul etmemektedir.²⁷³

1648’ den bu yana hukuki anlamda egemenlikte değişiklik olmamış fiili anlamda farklılıklar oluşmuştur. Temel sorun fiili ve hukuksal egemenliğin çelişmesidir. Hukuksal açıdan, 1648 Westfalya’ dan bu yana devletlerin eşit egemenlik ilkesi varlığını tamamen korumaktadır. Uluslararası sistemin anayasası olan Birleşmiş Milletler anlaşması’ nın ikinci maddesi devletlerin egemen eşitliği ilkesi hukuki olarak halen geçerliliğini korumaktadır. Buna karşın, fiili durumun çok farklı olduğu yönündeki tartışmalar artmıştır. Varılan sonuç, fiili durumda tahakküm kurma ve/veya vesayet altına girme durumu söz konusu olduğu şeklindedir. Uluslararası sistemde belirginleşen ve hatta netlik kazanan görüş “Amerika vesayetinde sınırlı ve güvencesiz egemenlikler sistemi oluşturulmaya çalışılmaktadır.” şeklindedir.²⁷⁴

Bu noktada, devletin ulus devlet kimliğinden çıkıp küreselleşme ile beraber yaşadığı dönüşümün en belirleyici göstergelerinden biri uluslararası anlaşmaların Anayasa’ ya aykırılık taşıdığı durumlarda bile o anlaşmanın Anayasa’ ya uygunluğunun sağlanabilmesidir. Teorik olarak en üst hukuk kaynağı anayasalar iken, uygulamada uluslararası anlaşmalar ve küresel aktörler tarafından uygulanan programlar çoğu zaman Anayasa’ nın önünde yer almaktadırlar. Devletin yürütme gücü olan hükümetin, ülkesinde

²⁷² Hüseyin PAZARCI, **Uluslararası Hukuk**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2011, s.20

²⁷³ HAKYEMEZ, 2004, s.115

²⁷⁴ Mithat SANCAR, “Değişen Egemenlik Sürecinde Meşruiyet Sorunu ve Anayasal Düzen”, **Anayasa Yargısı 20**, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2003

uyguladığı ekonomik, mali ve diğer politikalarda bu anlaşma ve programlara uyması egemenliğin bu dönüşümünü sorgulamamıza yol açmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE EGEMENLİK

1-Küreselleşme Kavramı

A. Tanımı

Toplumsal yaşamın bütün alanları ile yakın ilişkili ve karşılıklı etkileşim içinde olmasıyla birlikte, küreselleşme esas olarak ekonomik süreçlerle ilgili bir olgudur. Buna göre küreselleşme; toplumsal, ekonomik ilişkilerin, ulusal devletin tanımlanan sınırlarının dışına çıkarak dünyaya genişlemesi, ülkeleri ve toplulukları birbirine bağlayan bağların sıkılaşması ve böylece giderek artan ölçüde bir bütünleşme sürecini ifade etmek üzere kullanılmaktadır.

Küreselleşme; genel olarak, ekonomik etkinliklerin uluslar arası nitelik kazanmasını ifade eden bir kavram olarak¹ anlaşılmakla birlikte, kendi başına bir amaç olmayıp bir olgu², diğer bir tanıma göre de; devletler arasındaki ekonomik, siyasal ve sosyo-kültürel ilişkilerin yaygınlaşarak gelişmesi, maddi ve manevi değerlerin, değerler çerçevesinde oluşmuş hükümlerin ulusal sınırları aşarak dünya çapında yayılmasıdır.³

Anthony GIDDENS' in da söylediği üzere; "Küreselleşmeye değinmeyen hiçbir siyasal konuşma tam değildir".

Küreselleşme ile tarif edilmek istenilenin ne olduğuna, küreselleşmenin tanımının nasıl yapılması gerektiğine dair bulanıklık içinde, egemen neo-liberal söylem şu temel iddia üzerine kurulmuştur: siyasal düzlemde liberal demokrasi, iktisadi düzlemde neo-liberal politikalar ve kültürel politikalar ve kültürel düzlemde post-modernizm evrensel boyutlar kazanmış ve bu

¹ Peter MARCUSE, "Küreselleşmenin Dili", Çev. Ali TARTANOĞLU, **Mülkiye Dergisi**, Cilt:XXV, Sayı:229, 2000, s.201

² Lionel JOSPIN, "Küreselleşme Siyasi Yapıda Bir Sorundur, Siyasi Bir Cevabı Gerektirmektedir", **İdea ve Politika**, 2001, s.62

³ Mehmet YÜKSEL, **Küreselleşme, Ulusal Hukuk ve Türkiye**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2001, s.1

evrenselleşme sonucunda küresel bir toplum ortaya çıkmış durumdadır.⁴ Hatta bu küresel toplumu vurgulamak için sosyoloji profesörü Marshall McLuhan 1960' lı yıllarda “küresel köy” tabirini kullanmıştır.⁵

Gerçekten de Dünya, sınırların ortadan kalktığı büyük bir köye dönüşmekte, ancak herkes bu köyde yaşar hale gelememektedir. Zira küresel elitler ve profesyonel seçkinler her hangi bir sınırla karşılaşmazken, geriye kalan milyarlarca insan, karşısında şimdiye dek hiç olmadığı kadar yüksek sınırları bulmaktadır. Artık refah devletinin ortadan kaldırılmasının, işçi sendikalarının zayıflatılmasının, çokuluslu şirketlerin önündeki tüm yasal engellerin ve başka sınırlamaların kaldırılmasının, uluslar arası sermaye için yeni kar alanlarının açılmasının esas amaç olduğu yeni ekonomik düzende, piyasanın mutlak hakimiyeti geçerli kılınmaya çalışılmaktadır. Ayrıca mevcut düzenin başka hiçbir alternatifinin bulunmadığı görüşü de özellikle sık sık yinelenmektedir.

Küreselleşme, özellikle iktisadi alanda yaşanan ve “coğrafyanın sonu” olarak da anılan hızlı finansal akışın ve küresel kapitalizmin dünyanın geniş kesimlerine yayılmasının sonucudur.⁶ Bu bağlamda küreselleşmeyi liberal ekonomik düzenin uluslararası düzleme yansıması olarak nitelemek yanlış olmayacaktır.⁷

Kavram olarak sadece sosyo-politik çözümlemelerde değil, sinema sektöründen, müzikteki yeni akımlara, insanların tüketim alışkanlıklarından tutumlarına bütün kültürel dokuları derinlemesine etkilemiştir. Bu anlamıyla küreselleşme, yaşamın olduğu her alana sızmıştır. Küreselleşme, elde ettiği bu popülerite sayesinde pek çok çözümlemeye de merkezi öbek olarak kullanılmıştır. Dar manasıyla, sermaye hareketlerinin dünyanın tümüne yayılması etkisi olarak ifadelendirilebilecek olan küreselleşmenin özellikle

⁴ Joseph STIGLITZ, “Unraveling the Washington Consensus An Interview with Joseph STIGLITZ”, **Multinational Monitor**, April 2000, Volume 21, Number 4, s.69, <http://multinationalmonitor.org/mm2000/00april/interview.html>, Erişim tarihi:20.06.2011

⁵ Marshall MCLUHAN, **Understanding Media: The Extensions Of Man**, New York, 1966, s.68

⁶ Vincent CABLE, “The Diminished Nation-State: A Study in the Loss of Economic Power”, **Daedalus**, No: 2, Spring, 1995, s.26

⁷ Mim Kemal ÖKE, **Küresel Toplum**, ASAM Yayınları Ankara, 2001, s.34

teknolojik gelişmelerin paralellerinde dünyayı bir finans piyasasına çevirdiği görülmektedir. Öyle ki; uluslararası mali piyasalarda yirminci yüzyılın son iki yılında olağanüstü bir büyüme ve genişleme olmuştur.⁸ BM İnsani Kalkınma Raporu'na göre her gün 1.5 trilyon dolardan fazla para el değiştirmektedir.⁹ Dünya Bankası verileri 1979 yılında bu akışın yıllık olarak sadece 17.5 trilyon dolar olduğunu gösterir.¹⁰ Fakat tüm bunlara rağmen küreselleşmeyi sadece finans piyasalarının etkinliğinin artması şeklinde yorumlamak sığ bir bakış açısına sahip olmak demektir. Çünkü küreselleşme ekonomik olduğu kadar siyasal, teknolojik ve kültürel bir olgudur.

Finansal küreselleşme, hem küreselleşmenin bir parçası hem de küreselleşmeyi hızlandıran önemli bir unsur olmuştur. Dünya piyasalarında dolaşan dolar işlem hacminin 1.5 trilyon dolar olması, ayrıca 500 büyük bankanın dünyada özellikle yükselen piyasalara açmış olduğu kredilerin 2.4 trilyon dolar olması, küreselleşmenin ekonomik ve/veya finansal boyutlarını gözler önüne sermiştir.¹¹

Sermaye hareketlerinin son derece hızlandığı günümüzde, tamamen spekülasyon amaçlarıyla hareket eden kısa vadeli sermayenin, çevre ülkelerin ekonomilerini rant ekonomilerine dönüştüreceğinden ve mali kırılganlığı artıracağından çok büyük krizlere sebep olacağını söylemek yanlış olmaz. Mali sermaye önündeki engellerin kaldırılması, küresel ekonomi için son derece güçlü bir istikrarsızlık unsuru durumuna gelmiştir.¹²

Kapitalizm (Anamalcılık), anamala dayanan ve kar amacı güden üretim düzenidir.¹³ Bir başka tanıma göre ise, üreticilerin dolaysız ihtiyaçlarını karşılamaktan ziyade satış, mübadele ve kar amacını güden bir ücretli emek ve meta üretimi sistemidir.

⁸ Saskia SASSEN, *Losing Control? Sovereignty in an Age of Globalization*, New York, Columbia University Press, 1996, s.40

⁹ Veysel BOZKURT, *Küreselleşmenin İnsani Yüzü*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s.29

¹⁰ David HELD vb., *Global Transformations: Politics, Economics and Culture*, Polity Press, London, 1999, s.209

¹¹ Osman ULAGAY, *Qua Vadis? Küreselleşmenin İki Yüzü*, İstanbul, Doğan Kitapçılık, 2000, s.65

¹² Wayne ELWOOD, *Küreselleşmeyi Anlama Klavuzu*, Çev: B.D.Genç, Metiş Yayınları, İstanbul, 2002, s.20

¹³ Orhan HANÇERLİOĞLU, *Ekonomi Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, Ocak 1999, s.15

Küreselleşme sözcüğü iki anlamda kullanılmaktadır. İlkinde dünya gezegenine gönderme yapmak. İkincisinde ise, bir bütünü ya da bir bütün olarak kavranan bir faktörler dizisini çağrıştırmak için. Bu ikinci anlamda küreselleşme; ekonomik, sosyal ve kültürel alanda artarak homojenleşen bir dünyayı ve bu homojenleşmeyle aynı anda var olan farklılığın onaylanıp sürdürülmesine yönelik diyalektik tepkiyi içeren bir süreci ifade etmektedir.¹⁴

Bir kavramı tanımlamak sınırlarını çizmek demektir. Küreselleşmenin ise sınırları kolayca çizilecek bir olgu olmadığı tüm özellikleriyle ortadadır. Sözgelimi, çok boyutlu bir olgu olan küreselleşmeyi tüm boyutlarını ihtiva eden bir tanımla ifade etmek oldukça zor hatta imkânsızdır. Dolayısıyla, küreselleşmeye ilişkin hemen hemen her tanımın biraz eksik biraz muğlak olması doğaldır. Yine eklektik bir tanım yapmaktan kaçınmak da pek mümkün değildir. Mahiyet, tarihsel süreç, kullanım alanları ve yaklaşım analizlerinden ulaşılan, kavramın ruhu olarak ifade edilebilecek zaman ve mekan sıkışmasının hızlı bir değişim süreci yarattığına kanaat getirilerek ve temel süreçlerini göz önüne alarak küreselleşmeyi; teknolojik gelişmeler ve serbest ticaret anlayışının ulusal sınırları engel olmaktan giderek çıkarmasıyla, toplumlararası ilişkilerde ve ekonomik bağımlılıkta görülen artıştan kaynaklanan, sosyal, ekonomik ve siyasi yapıları görülmemiş düzeyde değişime zorlayan bir süreçler bütünü şeklinde tanımlamak mümkündür.

Kapitalizm, 19.yüzyıldaki yeni sosyo-ekonomik oluşumun içinde sermayenin merkezi konumunu ve temel üretim biçimini belirtmek için üretilen bir kavramdır.¹⁵

Küreselleşme, ekonomik açıdan bakıldığında, ekonomik faaliyetlerin dünya düzeyinde bütünleşmesini ifade etmektedir.¹⁶ Dünya pazarlarında

¹⁴ Nilgün YILDIZ, “İnsan Hakları ve Küreselleşme”, http://www.isguc.org/insanhaklari_kuresellesme.php (16 Kasım 2011), s.1

¹⁵ Sezgin KIZILÇELİK, **Küreselleşme ve Sosyal Bilimler**, Anı yayınları, Ankara, Ocak 2003, s.21

¹⁶ Davut DURSUN, “Küreselleşme ve Toplumun İnşasında Bilginin Artan Önemi”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı:20-21 Nisan 1998, s.154-161

Üretilen malların ve sermayenin hiçbir engelle karşılaşmadan serbestçe dolaşması anlamına gelmektedir. Böylece, dünya ticaret hacmi ve yeni teknolojilerle üretim artmış, maliyetler düşmüş, neticesinde meydana gelen gelişmelerle küreselleşme süreci hızlanmıştır.

Yeldan da küreselleşmeyi şu biçimde tanımlamaktadır: Geniş bir ifade ile, küreselleşme olgusunu dünya ekonomisini oluşturan sosyal ve iktisadi parçaların birbirleriyle ve giderek dünya piyasalarıyla eklemlenmesi olarak algılıyoruz. Ticaretin ve sermaye akımlarının serbestleştirilmesi, küreselleşmenin en dar tanımıyla iktisadi olgularını sunmaktadır.¹⁷

Kongar' a göre küreselleşme, dünyanın yaşadığı tarım ve endüstri devrimlerinden sonra ortaya çıkan üçüncü büyük devrimin, iletişim-bilişim devriminin görüntülerinden biridir. İki temel kaynağı vardır: Birincisi, iletişim-bilişim devrimi, ikincisi, SSCB'nin çökmesi ve soğuk savaşın sona ermesidir.¹⁸ Demir perde ile kendini kapitalist dünyadan soyutlamaya çalışan, başka bir deyişle kapitalizmin öngördüğü küreselleşmeye karşı direnen Sovyetler küreselleşmenin estirmeye başladığı değişim rüzgarlarının önünde fazla direnememiştir. Küreselleşme gelişen uydu teknolojisi sayesinde demir perdeyi uzaydan doğru aşmayı başarınca kapitalist Batı' daki tüketim toplumu normları, klasik zgrlkler, Amerikanvari yaşam tarzı Sovyet insanının sosyal ve ekonomik taleplerini artırmıştır. Mevcut sistemin yükselen beklentileri düşük üretim verimliliğı yüzünden karşılayamamasının doğurduğu rahatsızlıklar bloklar arası silahlanma yarışının getirdiğı mali yükle de birleşince Sovyet ekonomisi kaçınılmaz olarak kmştr.¹⁹

Sovyetlerin dağılması, daha önceki teorisyenlerin öngördükleri gibi ne nükleer ve kanlı bir nc Dünya Savaşı ne de Sovyetler içindeki Müslüman toplulukların dini-milliyetçi başkaldırıları sonucu olmuştur. Sovyetler' in bir anda beklenmedik bir şekilde yıkılmasına yol açan temel sebep küreselleşmenin karşı koyulmaz yükselişi olmuştur. Berlin duvarının

¹⁷ Erinç YELDAN, "Neoliberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Söylemi zerine Değerlendirmeler" **Praksis Dergisi**, Sayı:7, (Yaz 2002a), s.20

¹⁸ Emre KONGAR, **Küresel Terör ve Türkiye**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2003, s.29

¹⁹ ibid, s.22

sembolize ettiği tüm değerlerle birlikte yıkılması ve demirperdenin ortadan kalkması ile en büyük düşmanını da tarihe gömen küreselleşme, artık zaferini ve karşı konulmazlığını ilan etmiştir.

Önemli sosyologlardan biri olan Giddens da küreselleşme konusunda farklı açılımlar sunmuştur. Giddens küreselleşmeyi; “uzak yerleşimleri birbirlerine, yerel oluşumların millerce ötedeki olaylarla biçimlendirildiği ya da bunun tam tersinin söz konusu olduğu yollarla bağlayan dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması” olarak tanımlamaktadır.²⁰

Yeni ekonomik düzenin temeldeki öğretisi, bütün ülkelerin tek Pazar oluşturmak üzere dünya pazarıyla bütünleşmesi ve mal-hizmet-sermaye hareketlerinin tam serbestleşmesiyle küreselleşmenin gerçekleşmesidir.²¹

Yeni ekonomik düzenin temeldeki öğretisi, evrensel düzeyde serbest piyasa ekonomisine geçişteki bütün ülkelerin tek Pazar oluşturmak üzere dünya pazarıyla bütünleşmesi ve mal-hizmet-sermaye hareketlerinin tam serbestleşmesiyle küreselleşmenin gerçekleştirilmesidir. Bu amaçla, ithalat – ihracat dış ticareti koruma politikalarının etkisinden arındırılacak, fiyat sübvansiyonları kalkacak, paraların konvertibilitesi sağlanacak; devlet tekelleri kaldırılacak, kamu müdahaleleri kaldırılacak; dolaysız yatırımlar, portfolyo yatırımları ve kısa vadeli sermaye hareketleri denetimden arındırılacak ve mali piyasalar bütünleşecek. Böylece dünya ekonomisi, katılanları özel girişimler olan, piyasalarına rekabet koşullarının egemen olduğu ve dürtüsünün kar olduğu bir alana dönüşecektir.²²

Küreselleşme, “modernizasyon sürecinin bir parçası olarak, özellikle 20.yüzyılın son çeyreğinde ve Doğu Blok’ unun yıkılmasından sonra, tek kutuplu bir dünyada zuhur eden kültürel sisteme, dünyanın somut bir biçimde

²⁰ Anthony GIDDEENS, Modernliğin Sonuçları, Çev: Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2010, s.66

²¹ Haluk TÖZÜM, “Küreselleşme: Gerçek Mi? Seçenek Mi?”, **Doğu-Batı** (iç.), Sayı:18, Şubat, Mart, Nisan 2002, s.147-168 2002

²² Gülten KAZGAN, **Küreselleşme ve Ulus Devlet**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009, s.95-96

tek bir bütün olarak yapılaşması sürecine verilen addır.”²³ Buna göre bu yüzyılın son çeyreğinde meydana gelen değişimler bizde küresel bir çağa girdiğimiz düşüncesinin doğmasına sebep olmaktadır. Bir başka tanıma göre ise; ”ülkelerin, hükümlanlık haklarına saygı göstererek, bölgesel veya küresel olarak yakın ekonomik ve siyasi işbirliği kurmaları ve birbirini tamamladıkları ortak bir pazara kavuşmalarıdır”²⁴, yani toplumların ve bireylerin yaşam dünyalarını yeniden anlamlandırma süreci içinde ekonomik bir yapılanma olarak da adlandırılabilir.

Küreselleşme sözcüğü, sanki doğaüstü bir tılsıma sahipmişçesine gerek günlük hayatta, gerekse toplumsal, ekonomik ve siyasi ilişkilerin yönlendirilmesinde karşı konulmaz bir çekim merkezi oluşturmaktadır. Bu tılsımlı sözcük aslında hem bir tanımlama, hem de siyasi önermeler içeren iki olguyu bünyesinde barındırmaktadır. Bir tanım olarak küreselleşme, teknolojik ilerlemeler sayesinde dünya ekonomisini oluşturan sosyal ve ekonomik parçaların birbirleriyle eklemlenmesi şeklinde algılanmaktadır. Teknolojinin gelişmesi ve bilginin dünya ölçeğinde sınır tanımadan dolaşması, ulusal ekonomileri ve bu arada kültürel ve sosyal değerleri de birbirine yaklaştırmaktadır. Küreselleşme olgusunu, toplumsal hayatın yeniden düzenlenmesini içeren bir siyasi/ekonomik önlemler reçetesi olarak gören neoliberal felsefenin yaklaşımına göre; tüm ülkelerin bu sihirli akımdan yararlanabilmesi için bir dizi toplumsal/siyasi/ekonomik düzenlemeyi başarması gerekmektedir.²⁵

Tabb, küreselleşme terimini şöyle tanımlar: ”Küreselleşme terimi, bir devletler ve toplumlar arasında karşılıklı ilişki ve bağımlılık sürecini tanımlar. Dünyanın bir köşesindeki olayların ve etkinliklerin dünyanın daha uzak köşelerindeki insanlar ve topluluklar üzerinde ne derece ciddi sonuçlar doğuracağını tasvir eder. Maliyetlerdeki bir azalış, iletişim ve ulaştırma araçlarının hızındaki bir artış bu süreci derinleştirmiştir. Bu açıdan

²³ Ahmet CEVZİCİ, **Felsefe Sözlüğü**, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2010, s.590

²⁴ Mustafa ERKAL, **Sosyoloji Sözlüğü**, Der Yayınları, İstanbul, 1997, s.122

²⁵ Erineç YELDAN, ”Küreselleşme Denilen Tılsımlı Sözcük”,
http://www.bilkent.edu.tr/yeldane/Yeldan10_2Sub05.pdf (11 Aralık 2011), s.1

küreselleşme kurduğu iletişim ağlarıyla hayatımızın bir çok yönünü etkiler. Böylece “küreselleşme dünyanın ticaret ve finans resimlerini yeniden inşa eder ve insanların kendilerini, çocuklarının hayat alanlarını, etnik kimliklerini nasıl gördüklerini etkileyerek, bilinçliliği en yerel ve kişisel düzeylerde, yeniden tanımlar. Çoğul kimlikler küreselleşme güçlerinin sonucu olarak değişikliğe uğrar.”²⁶

Friedman küreselleşmeyi; genel teoriler ile açıklanması ve kavranılması hiç de kolay olmayan bir sistem olarak tanımlamaktadır. Friedman’ a göre küreselleşme, giderek artan sayıda insanı çok çeşitli alanlarda etkileyen bir sistemdir. Friedman, küreselleşmeyi serbest piyasa kapitalizminin hemen hemen her ülkeye yayılması olarak algılamaktadır.²⁷

Kimilerine küreselleşme; tarihsel bir çığır, soğuk savaş döneminin sonlanması ile ortaya çıkan yeni bir siyasi ve ekonomik düzenin başlaması olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlı ortaya koyanlara göre küreselleşme, dünya güç dengesini Amerika Birleşik Devletleri (ABD) lehine değiştirecek ve tamamen ABD’ nin kontrolünde olacak bir sistemin yeni adıdır.

Stiglitz konu ile ilgili olarak şöyle demektedir: “Sıkı pazarlıkların, daha çok, Amerika’ ya kısa dönemde neler kazandırabileceğine –ve yönetimin saygınlığını nasıl artıracığına- odaklandık; adaletsizlik ve ikiyüzlülüğe ilişkin izlenimlerin uzun dönemde Amerika’ nın çıkarlarına zarar verebileceğini düşünmedik. Demokrasiden söz etmemize karşın, küresel ekonomik sistemin kontrolünü ele geçirebilmek ve bu sistemin kendi çıkarlarımıza göre –daha doğrusu, o dönemde politik yaşamımıza egemen olan mali ve kurumsal çıkarlara göre- işlemlerini sağlamak için her şeyi yaptık.”²⁸

Kimilerine göre küreselleşme; pazarların serbestleşmesi, kamu kurumlarının özelleştirilerek devletin küçülmesi, devletlerin elini ekonomiden çekmesi, artan uluslar arası yatırımlar sayesinde dünya mali pazarlarının küçülmesi anlamını taşımaktadır. Bazılarına göre küreselleşme; ekonomik,

²⁶ William K TABB, **Ahlaksız Fil**, Çeviren: Ercüment ÖZKAYA, Epos Yayınları, Ankara 2002, s.15

²⁷ Thomas FRIEDMAN, **Küreselleşmenin Geleceği**, İstanbul, Boyner Yayınları, 2000, s.31

²⁸ STIGLITZ, 2000, s.204

siyasal, sosyal ve kültürel değerlerin ve bu değerler çerçevesinde oluşmuş birikimlerin ulusal sınırlar dışına taşarak dünya geneline yayılmasıdır. Küreselleşme ekonomik olduğu kadar siyasal, teknolojik ve kültürel boyutlu bir olgudur. Küreselleşme, tek bir süreç değildir, karmaşık süreçlerin bir araya geldiği bir olgular kümesidir²⁹.

Anthony Giddens, “değişiklikler kümesi” olarak gördüğü küreselleşmeyi; “hayatımızı sürdürdüğümüz usulleri (üstelik çok derin bir şekilde) yeniden yapılandırmak” olarak tanımlarken ³⁰, Malcolm Waters; usulleri yeniden yapılandırmayı gerektiren gelişme olarak “toplumsal ve kültürel düzenlemeler üzerindeki coğrafya ile ilgili sınırların ortadan kalkma sürecinin bilincine varılmış olmasında” görmekte, küreselleşmeyi de “insanların böyle bir sürecin farkında olmaları” şeklinde izah etmektedir.³¹ Roland Robertson’ a göre küreselleşme bir kavram olarak “dünyanın küçülmesi ve dünya bilincinin güçlenmesini” içermekle birlikte, usullerin yeniden yapılanmasının, insanlığı evrensel kültür bağlamında bütünleşmeye götürecek bir seyir izlemesini çok düşük bir ihtimal olarak görmektedir.³²

En genel anlamıyla küreselleşme, “ülkeler arasındaki ekonomik, politik sosyal ilişkilerin yaygınlaşması ve gelişmesi ideolojik ayrımlara dayalı kutuplaşmaların çözülmesi, farklı toplumsal kültürlerin inanç ve beklentilerin daha iyi tanınması, ülkeler arasındaki ilişkilerin yoğunlaşması gibi farklı görünen ancak birbirleriyle bağlantılı olguları içerdği bir anlamda maddi ve manevi değerlerin ve bu değerler çerçevesinde oluşmuş birikimlerin milli sınırları aşarak dünya çapında yayılması” anlamına gelmektedir..³³.

²⁹ Anthony GIDDENS, **Elimizden Kaçıp Giden Dünya**, Çev:Osman AKINHAY, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s.22-25

³⁰ GIDDENS, 2000, s.15

³¹ S. Hayri BOLAY, “Küreselleşme ve Milli Kültürler”, **Küreselleşme**, Editör, Cemal Uşak, Ufuk Yayınları,2002, s.57

³² Roland ROBERTSON, **Küreselleşme**, Çeviren: Ümit Hüsrev YOLSAL, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999, s 21

³³ DPT, **Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler**, DPT:2375 ÖİK:440 Ocak, Ankara, 1995, s.1

Görüldüğü gibi küreselleşme ekonomi kavramıyla birlikte kültürel, sosyal ve politik bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁴

Farklı bir yaklaşıma göre ise küreselleşme; soğuk savaş döneminden sonra Batının zaferini yeni bir açılımla dünya geneline yayması olarak nitelendirilmektedir. Bu bağlamda, yaşanan bu süreç, dağılma, sömürgeleşme ve demokratikleşme sürecinde daha geriye savrulma anlamına gelmektedir. Bu süreçte uluslar arası sermayenin egemenliği, kayıtsız şartsız hale gelmekte ve dünya ölçeğinde tekelleşmektedir. Bu yaklaşımı savunanlara göre küreselleşme, vahşi kapitalizmin makyajlanmış şekli ya da emperyalizmin yeni yüzü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Küreselleşmeyi çok yalın bir ifadeyle; “birtakım ekonomik, siyasi ve kültürel gelişmelerin dünya çapında etki yaratması” şeklinde ifade etmek de mümkündür.³⁵

Küreselleşmeye ekonomik bakış; dünya ekonomisindeki açıklık ve serbestlik yönünde gözlenen hareketlenmenin etkisiyle piyasalarda görülen ulus-aşırılama üzerinde yoğunlaşmakta, yapılan küreselleşme tanımları, milli sınırların dolayısıyla ulusal otoritelerin ekonomik süreçte etkisini yitirmesine vurgu yapmaktadır. Mesela, Silbert ve Klodt’ a göre küreselleşme; “ayrı ulusal ekonomileri entegre bir dünya ekonomisine dönüştüren süreç” tir.³⁶

Küreselleşmenin siyasi boyutundaki tartışmalarda ise, egemenliğin ve bununla bağlantılı olarak demokrasinin küreselleşmeden nasıl etkilendiği üzerinde durulmakta, ulus-devletin yeni şartlardaki rolünün ne olacağı gündemi belirlemektedir.³⁷ Siyaset bilimcilerin, değerlendirme ve tanımlarında ekonomistlerde olduğu gibi, milletin ve devletin egemenlik

³⁴ H.Ömer KÖSE, “Küreselleşme Sürecinde Devletin Yapısal ve İşlevsel Dönüşümü”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı:49, <http://www.sayistay.gov.tr/yayin7dergi/icerik/der49m1.pdf> (14.08.2011), s.5 erişim tarihi

³⁵ Emre KONGAR, “Küreselleşme, Mikro Milliyetçilik, Çok Kültürlülük, Anayasal Vatandaşlık”, http://www.kongar.org/makaleler/mak_kum.php, Erişim tarihi: 19/03/2011 , s.23

³⁶ Recai COŞKUN, “Küreselleşme Bütüncül Bir Yaklaşım”, **Milenyum Armağanı** (Özel Sayı), Sakarya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayını, 2001, s.56

³⁷ Fredric JAMESON, “Küreselleşme ve Politik Strateji”, **Birikim**, Sayı:139, Kasım 2000, s 39

alanını belirleyen ulusal sınırların durumu belirleyici olmaktadır. Çünkü ulusal sınırlar, ulus-devletin toplumsal ve siyasi anlamda temelini oluşturan ulusun, egemenlik alanını belirlemektedir. Bu bağlamda Mustafa Erdoğan, küreselleşmeyi; “iletişim teknolojilerindeki gelişme sayesinde, ilişkiler açısından milli sınırların önemini yitirmesi ve giderek insanlar için gündem ve ilgilerin ölçeğinin dünyalaşması”³⁸, Veysel Bozkurt ise, “zaman ve mekan kavramlarının eski anlamını yitirmesi, sınırların ortadan kaybolmaya başlaması ve yeryüzündeki tüm insanların ve ülkelerin karşılıklı bağımlılığının artması” olarak tanımlamaktadır.³⁹

Yalçıntan’ a göre küreselleşmenin arkasındaki esas güç, elektronik alandaki ve buna bağlı olarak da iletişim alanındaki büyük teknolojik sıçramadır. Karşı konulmaz biçimde bütün insanları, hem tek tek hem de ulusal, dinsel ya da kültürel gruplar olarak etkilemekte olan bu büyük “iletişim gücü”, Sovyetlerin dağılmasından sonra, tek merkezli hale gelince iyice güdümleyici olmuştur.⁴⁰ İletişim alanında bilgi akışının tek merkezli olarak kontrolü küresel anlamda kararların tek elden yönetimini mümkün kılmıştır.

Chomsky ise küreselleşme kavramına ilişkin olarak yerel denetime geçişle gelen değişime dikkat çekmiştir. Ona göre; “küreselleşme, devlet merkezli kurumların ve devlet merkezliliğiyle yapılan atıfların, salt uluslar arası değil, tamamıyla küresel bir bağlamda faal olan farklı aktörler arasındaki ilişkilerin yapısı içinde eridiği süreçtir.”⁴¹

Kettle, küreselleşmeyi “küresel pazarın dörtlüye gelişmesi” şeklinde tanımlarken⁴², Avrupa Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) ise;

³⁸ Mustafa Erdoğan, “Siyaset ve Hukuk Perspektifinden Küreselleşme”, **Küreselleşme**, Editör: Cemal Uşak, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2002, s.27

³⁹ Veysel BOZKURT, “Küreselleşme: Kavram, Değişim ve Yaklaşımlar”, <http://www.stradigma.com/turkce/subat2011makale10html>, Erişim tarihi: 19.10.2011

⁴⁰ Murat YALÇINTAN, **Üçüncü Yol Arayışları ve Türkiye**, Buke Yayınları, İstanbul, 2000, s.511

⁴¹ Jeremy FOX, **Chomsky ve Küreselleşme**, Everest Yayınları, İstanbul, 2002, s.22

⁴² Donald KETTLE, “The Transformation of Governance: Globalization, Devolution and The Role Of Goverment,”, <http://proquest.umi.com>, Erişim Tarihi: 17.11.2010

“Siyasi olarak belirlenmiş milli ve bölgesel sınırları aşan ekonomik faaliyetlerin artışı” olarak konuya yaklaşmaktadır.⁴³

BM Küresel Yönetim Komisyonu, küreselleşmeyi ulus ötesi (çok uluslu) şirketler gibi yeni aktörlerin güçlenmesi, iletişim ve bilişimdeki hızlı değişim ve OECD üyesi ülkelerdeki “serbestleşme” girişimleri olarak tanımlamaktadır. Üretimin mekansal olarak yaygınlaşması, finansal piyasaların entegrasyonu, benzer tüketim ürünlerinin ve alışveriş merkezlerinin küresel olarak tek tipliği küreselleşmenin ekonomik boyutu olarak gözlerimizin önündedir.

Genel bir değerlendirme olarak, disiplinler bakış açılarıncı küreselleşme kapsamında vurgulanan gelişmelerin, sosyo-ekonomik alanlarda teknolojinin belirleyiciliği, mili sınırların ayırıcı fonksiyonunda görülen gerileme ve ulus-devletin ortak iç dünya yaratma gücünün azalmış olması, toplumlar arasında özellikle de ekonomi sektöründe görülen ilişki yoğunluğu, bunun tabii bir sonucu olarak toplumlar arası bağımlılığın artması gibi modernizmle kurumsallaşan, sanayi toplumuna has toplumsal ve siyasi yapılanmayı değişime zorlayıcı hususlar olduğu görülmektedir. Yine dikkat çekici olan bir başka husus ise bu gelişmeler ifade edilirken ölçek olarak da tüm dünyaya işaret edilmesidir. İlgilerin, etkilerin ve yankıların dünya çapında olması, bağımlılığın küresel bir ekonomi yaratması gibi. Tüm bunlar, kavramın en çok kullanıldığı saha ve ilişkilendirildiği kavramlar analizinde ulaşılan “kavramın ruhu zaman ve mekan sıkışmasıdır” tespitini desteklemektedir. Kavramın özünü teşkil eden dünyanın tek bir mekan olarak algılanabilecek ölçüde sıkışması süreci, siyasi ve coğrafi engellerin, ayrımların azalmakta oluşunu ifade eder. Kavramı, sınırlar varlığını ve önemini muhafaza etmekle birlikte zaman ve mekan ayrımının bir çok alanda anlamsızlaştığı ve bir içerik değişimine uğrattığı şeklinde yorumlamak da mümkündür.⁴⁴

⁴³ İsmail AYDOĞUŞ, “Küresel Büyüme ve Kriz”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, Cilt III, sayı:1, Temmuz, s.29-47 2000, s 30

⁴⁴ Hasan TUTAR, **Küreselleşme Sürecinde İşletme Yönetimi**, Hayat Yayıncılık, İstanbul, 2000, s 15

DPT' nin çalışmasında küreselleşmenin, ülkeler arasındaki ekonomik, siyasal ve sosyal ilişkilerin yaygınlaşması ile gelişmesi, ideolojik ayırımlara dayalı kutuplaşmaların çözülmesi, farklı toplumsal kültürlerin, inanç ve beklentilerin daha iyi tanınması, ülkeler arasındaki ilişkilerin yoğunlaşması gibi farklı görünen ancak birbirleriyle bağlantılı olguları içerdiği, bir anlamda maddi ve manevi değerlerin ve bu değerler çerçevesinde oluşmuş birikimlerin milli sınırları aşarak dünya çapında yayılması anlamına geldiği ifade edilmiştir.

Görülüyor ki; yirminci yüzyılın son çeyreğine belirgin bir biçimde damgasını vuran küreselleşme süreci, birbirinden son derece farklı biçimlerde tanımlanmaktadır. Ancak hangi perspektiften tanımlanıyor olursa olsun, küreselleşme kendisine, günümüzde egemen olan iktisadi, siyasi ve kültürel dinamikleri açıklama yeteneği atfedilmiş kavramlardan en önemlisi durumundadır.

B. Tarihçesi

Küreselleşme, hemen hemen yaşamımızın her alanındaki değişimi ifade etmek için kullanılan anahtar bir kavram olmuştur. “Parolaya dönüşmüş moda bir deyim” olarak yaşamımızın birçok alanını tanımlamada küreselleşme kavramı kullanılmaktadır.⁴⁵ Küreselleşme her yerde karşımıza çıkmaktadır. Politik söylemlerde, toplumsal hareketlerde, ekonomik etkinlik ve programlarda, sistem yanlısı ve karşıtı eylemlerde ve sosyal teoride küreselleşmeden hep söz edilmektedir. Küresel dünya, küresel hareketler, küresel ilişkiler, küresel bütünleşme, küresel tabakalaşma, küresel güçler, küresel bağımlılık, küresel milyarder, küresel medya, küresel ısınma... gibi küreselleşmeye ilişkin teoriler yaşamımızın içine siyaset etmektedir. Bu terimleri duymadığımız gün neredeyse kalmamaktadır.⁴⁶

Kavram olarak küreselleşme, hem dünyanın küçülmesine hem de bir bütün olarak dünya bilincinin güçlenmesine gönderme yapar, küreselleşme

⁴⁵ Zygmunt BAUMAN, **KÜRESELLEŞME**, Çeviren: Abdullah YILMAZ, Ayrıntı Yayınları, 2010, İstanbul, s.8

⁴⁶ Sezgin KIZILÇELİK, **SEFALETİN SOSYOLOJİSİ**, Anı Yayınları, 2008, Ankara, s.211-212

kavramının günümüzde gönderme yaptığı süreçler ile eylemler bazı kesintilerle birlikte birkaç yüzyıldır gelişim halindeydi ama küreselleşme tartışmasının ana odak noktası görece yakın dönemler üzerinedir.⁴⁷

Küreselleşme kavramı, modern dünya sistemini oluşturan devletleri ve toplumları aşan bağ ve karşılıklı bağlantı çokluğu yaratan evrensel bir süreci veya süreçler dizisini tanımlamaktadır. Öte yandan küreselleşme, modern dünya topluluğunu oluşturan devletler ve toplumlar arasındaki etkileşim, karşılıklı bağlantılılık veya o karşılıklı bağımlılık düzeylerinde bir yoğunlaşmaya da işaret etmektedir. Dolayısıyla, herkesin yerel bir hayatı olmasına rağmen, olgusal dünyalar pek çok bakımdan hakikaten küreseldir. Böylelikle küreselleşme, yer ve tekilik özelliklerine sahip, küresel insanlık durumunun artan bir karşılıklı nüfuz edilişle iç içedir.⁴⁸

Küreselleşme olarak adlandırılan çok yönlü değişimler; devletten aileye varıncaya kadar mevcut toplumsal kurumları da tepeden tırnağa değişime zorlamaktadır. Küreselleşmenin sonucu olarak; coğrafi sınırlar artık devletleri birbirinden ayıran bir öge olmaktan çıkmış, bütün toplumları kuşatan bir ekonomik sistem olan serbest piyasa ekonomisi söz konusu olmuş, ulusal değerlere dayalı içe dönük kalkınma dönemi sona ermiş ve bu süreçte ulus devletin tanımlayıcı özellikleri bulanıklaşmış ve zayıflamıştır.⁴⁹

Bu bağlamda, küreselleşme sürecinin alt yapısını oluşturan piyasa ekonomisinin tarihin daha önce hiçbir döneminde görülmedik ölçüde yaygınlaştığı ve genel refah seviyesini yükselttiği, söz konusu sürecin siyasal düzleme yansımaları teşkil eden liberal demokrasinin beraberinde çok partili demokratik sistem, evrensel barış, insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi

⁴⁷ ROBERTSON, 1999, s.21

⁴⁸ Christopher PIERSON, **Modern Devlet**, Çeviren: Dilek HATTATOĞLU, İstanbul, Çiviyazıları, 2011, s.264

⁴⁹ Kamil ALPTEKİN, “Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Sosyal Devlet ve Sosyal Hizmetlerin Görünümü”, <http://www.sosyalhizmetuzmani.org/kuresellesmesosyaldevlet.doc> (02 Kasım 2011), s.1-2

değerleri getirdiği ve vazgeçilmez olduğu vurgulanmakta ve bir üst yapı unsuru olarak anglo-sakson kültürü yüceltilmektedir.⁵⁰

Küreselleşmenin yarattığı değişiklikler dünyanın herhangi bir bölgesiyle sınırlı olmayıp, hemen her yeri kapsamaktadır. Küreselleşme, hepimizin tek bir dünyada yaşadığımız teziyle ilintilidir.⁵¹

Küreselleşme salt günümüze özgü olmayıp, insanlık tarihinin çeşitli dönemlerinde din, siyaset, toplum, ekonomi, bilim ve teknoloji alanlarında kıtalar, bölgeler ve ülkeler arası akışlarla toplumlar ve bireyler üzerinde etkinliğini sürdürerek yaşadığımız çağa damgasını vuran bir olgudur.⁵²

Kavram olarak “küresel” (global) sözcüğünün kökeni, 400 yıl öncesine gitse bile, “küreselleşme” (globalization), oldukça yenidir. İlk olarak 1960’ larda ortaya çıkan küreselleşme kavramı, 1980’ lerde ise sıkça kullanılmaya başlanmıştır. 1990’ lara gelindiğinde de, bilim adamlarının önemini kabul ettiği anahtar bir sözcük haline gelmiştir. Günümüzde küreselleşme konusunda çok geniş bir literatür oluşmuştur; ancak Sosyal Bilimlerin bir çok alanında görüldüğü şekilde, küreselleşmeye ilişkin birbirinden tümüyle farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bir diğer ifade ile küreselleşme konusunda, gerek teorisyenler, gerekse uygulamacılar arasında uzlaşmadan bahsetmek mümkün değildir. Küreselleşmenin siyasal, kültürel ve ekonomik sonuçları yaygınlık kazandıkça, taraftarları kadar karşı çıkanların sayılarında da artışa tanık olunmaktadır. Çünkü küreselleşmeden kazananlar olduğu kadar kaybedenler de mevcuttur.⁵³

Küreselleşme, kapitalizmin dönüm noktalarından birisidir. Bu dönüm noktaları, kapitalizm ve Avrupa’ nın yer küreyi fethetmesinin sonucu olan modern kutuplaşmanın eş zamanlı doğumu (1500), merkantilist geçiş döneminin sonu, kapitalist üretim tarzının tam palazlanmış şekliyle

⁵⁰ Mustafa AYDIN, “Global değişim ve Genişleyen Türk Dünyası: Türkler ve Türkler”, **Liberal Düşünce**, Cilt: 4, Sayı:13, s.68

⁵¹ GIDDENS, 2000, s. 3-21

⁵² Ezgi GERMEÇ TANRIVERDİ, “Giddens ve Küresel Demokrasi,” **Uluslar arası İnsan Bilimleri Dergisi**, Cilt:6 Sayı:1 Yıl:2009, s.861. . Erişim: <http://www.insanbilimleri.com>

⁵³ BOZKURT, 2000, s.7

billurlaşması Fransız Devrimi(1800), kapitalizmin tekelci kapitalizme dönüşmesi(1800), Sosyetizmin sonu ve yeni bir küreselleşme şafağıdır(1900). Bu bağlamda küreselleşme kapitalizmin en son ve en ileri aşamasıdır.⁵⁴

Kapitalizmin depresif uzun dalgası, Sovyet Bloku' nun önce gittikçe zayıflamasına ve sonra 1989 yılında Berlin Duvarı' nın yıkılışı ve 1991 yılında reel sosyalizmin çöküşü ile birlikte çözülüşüne tanıklık etmiştir. Böylece Dünya tek kutuplu hale gelirken kapitalist ideoloji rakipsizliğini ilan etmiştir. Neo-liberal ideoloji, bu doğrultuya bakarak daha 1989 yılında ideolojilerin ve tarihin sonuna gelindiği belirlemesinde bulunmuştur. Bu çerçevede liberalizm, insanoğlunun ideolojik evriminin son noktasıdır.⁵⁵

Sovyet şemsiyesi altındaki ekonomik topluluk dağılmış her biri kendi başının çaresine bakmaya başlamıştır. Bu gelişmeler ilk aşamada önemli bir pazarın açılmasına sebep olmakla beraber Batıdan Doğuya yeni kaynak transferini gerektirmiştir. Gerek Doğu Almanya' nın gerekse yeniden hürriyetlerine kavuşan ülkelerin ihtiyacı olan yatırım fonları şu veya bu şekilde Batı kaynaklarından aktarılmaya başlamıştır. Bu gelişmeler ekonomideki fiziksel ve parasal dengeleri alt üst ederek Batı dünyasının bu ekonomik yardımları koordine etmesi için Dünya Bankası benzeri bir banka kurmuşlardır. Bu bankanın adı da Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (European Bank for Reconstruction and Development) dır.⁵⁶

Kapitalizmi tanımlayan özellikler büyük ölçüde hala Karl Marx ve Max Weber' in öncü niteliğindeki yazılarından çıkarılmaktadır. Marx, kapitalizmin üretim ilişkilerini onun en asli özelliği sayıyor ve Adam Smith' i izleyerek metaların içsel yararını pazardaki mübadele değerlerinden sayıyordu. Sermaye, metaları (hammadde, makineler, emek) satın alarak ve onları ilk başta satın aldığı şeylerin toplamından daha yüksek bir mübadele

⁵⁴ Samir AMİN, **Entelektüel Yolculuğum**, Çeviren:Uğur GÜNSÖR, Ütopya Yayınevi, 2000, Ankara, s.77-78

⁵⁵ François FUKUYAMA, **Tarihin Sonu Mu?**, Yusuf KAPLAN (Çev.),. Ankara, Vadi Yayınları, 2003, s.22-49

⁵⁶ Cafer Tayyar SADIKLAR, **2000' li Yıllar Dünya ve Türkiye**, T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998, s.48

değerlerine sahip, yeni bir meta oluşturacak şekilde birleştirilerek yaratılır. Weber ise kapitalizmin tanımlayıcı özelliği olarak pazardaki değişimi görüyordu. Buna göre, Modern Batı’ da, kapitalizmin tipik tanımı, akılsallığı (rasyonaliteyi) hesaplama, ertelenmiş doyum aracılığıyla servet biriktirme ve iktisadi ilişkiler ile toplumsal ilişkilerin ayrılmasıydı. Kapitalizm için zorunlu görülen diğer kurumlarda özel mülkiyet, formel bakımdan özgür olmak, hammaddeler için Pazar ağı, emek ürünü ve kapsamlı bir para sistemi şeklinde sıralanabilir.⁵⁷

Yine Amin, kapitalist sistemin yani küreselleşmenin; yeni bir olgu olmayıp 500 yıl önce Amerika’nın fethiyle başlayıp Aydınlanma Çağı’nın evrenselliğinde devam ettiğini ve her türlü iletişimin evrenselleşmesi ve yıkım araçlarının küresel yıkım yeteneği kazanmasıyla birlikte, küreselleşmenin son kırk yılda tartışmasız yeni bir devreye girdiğini belirtmekte ve O’ na göre yeni küreselleşmiş kapitalizmin, ana karakteri şimdiye değin eşi görülmemiş “üç kutuplu” yani Amerika Birleşik Devletleri, Japonya ve Avrupa Topluluğu arasında karşılıklı iç içe geçme olduğunu söyler.⁵⁸

Küreselleşmeye yol açan olgu ve dinamikleri esas olarak 4 ana başlık altında toplamak mümkündür.⁵⁹

- 1- Serbest Pazar alanının genişlemesi,
- 2- Avrupa ülkelerinin ilkin “Ortak Pazar” kurmaları, sonra bunu bir “Avrupa Ekonomik Topluluğu” na yükseltmeleri,
- 3- “Çok Uluslu Şirketlerin” sayıca artması, ekonomideki yer ve rollerinin büyümesi,
- 4- Japonya’ nın öncü rolü.

“Küreselleşme” ya da “Globalleşme” ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda yerleşmiş yargıların ve kurumsal yapıların ülkelerin sınırlarını

⁵⁷ Gordon MARSHALL, **Sosyoloji Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2003, s.382-383

⁵⁸ Samir AMİN, **Kaos İmparatorluğu**, Çeviren: Işık SEMER, Kaynak Yayınları, 1993, İstanbul, s.11

⁵⁹ KONGAR, 2001, s. 38

aşarak dünyaya yayılması ve böyle bir boyutta kabul görerek ilgili alanlarda tüm dünyaca benimsenen normların ortaya çıkma süreci olarak tanımlanabilir. Globalleşme ya da uluslararasılaşma olarak da ifade edilen küreselleşme kavramı, ülkeler arasındaki ekonomik ve siyasal sınırların etkisini kaybettiği, mal-hizmet ve insan trafiğinin daha hareketli hale geldiği, herkesin diğer insanların ya da organizasyonların yaptıklarından kolaylıkla haberdar olduğu bir ortamı betimlemektedir. Küreselleşmenin bir nicel bir de nitel yönünden söz edilebilir. Nicelik yönünden küreselleşme ticaret, sermaye akımları, yatırımlar ve insanların ülkeler arasındaki dolaşımında meydana gelen artışı ifade etmektedir ki bu olgu bazen trans nasyonalizm (ulus-ötesileşme) veya karşılıklı bağımlılık olarak da adlandırılmaktadır. Nitel yönden küreselleşme ise siyasal, iktisadi ve sosyal süreçleri içerir. Teknolojik gelişmeler ve hükümetlerin giriştikleri deregülasyonlar üretim, ticaret ve finans alanlarında ulus-ötesi ağların kurulmasını mümkün kılmakta, böylece “sınırlara tabi olmayan dünya ekonomisi” ortaya çıkmaktadır.

Ülkesel düzeyde bir insan topluluğu veya bir kültürün başka bir topluluk veya kültürle karşılaşması ve temasa geçmesi anlamında globalleşme belki de insanlık tarihi kadar eskidir. Ancak yukarıda tanımlandığı çerçevede globalleşme daha yeni bir olgudur. Küreselleşmenin yeni olan yönü nicel ve nitel boyutlarında meydana gelmiş olan değişimdir. Her devirde ülkeler, kültürler ve uygarlıklar arasında çeşitli biçimlerde temas olmuş, ancak mal, para ve insan trafiğinin eriştiği düzey, dünyanın erişilmeyen hiçbir ücra noktasının kalmaması ve en önemlisi uluslar arası ortak değerler ve standartlar geliştirilmesi ve uluslar-üstü kurumların ulusal uygulamalara müdahil hale gelmesi anlamında küreselleşme daha çok yirminci yüzyılda gündeme gelmiş Fukuyama, Tarihin Sonu Tezinde küreselleşmeyi liberalizmin evrensel zaferi, ulaşılan mutlu son olarak tarif etmiştir. Ona göre insanlık şu kavramları serbest piyasa ekonomisi, insan hakları ve çok partili demokratik sistem, ortak payda olarak kabul etmiştir.⁶⁰ Zira, liberalizm kavramı toplum içinde bireyi üstün tutan ve akılla donanmış

⁶⁰ M. Kemal AYDIN, **Sermayenin Küreselleşmesi**, İstanbul, Değişim Yayınları, 2003, s.75

özgür bireyin üzerinde başka bir iradeyi tanımayan bir yaklaşımı temsil eder. Bu yaklaşım, bireyin özgürlüğünün güvencesi olarak mülkiyeti tanır.⁶¹

Birey kavramı, kökeni modern dünyada aradığımız liberalizmin temel taşlarından biridir. Marksist terminoloji nasıl ki ilk olarak emek, sınıf vb. kavramları hatırlatıyor ise ve kendini bu kavramlar üzerine inşa ediyorsa, liberalizm de bireyi böylesi bir düşünce sistemine dahil eder. Bireyciliğin diğer yönü ise, toplumun önüne geçen ve toplamıyla toplumu oluşturan ontolojik varlık yanısırdır.⁶² Liberalizm bireyi esas almakla beraber birey dışı varlıkları reddetmez. Birey, aile, üye olunan topluluk, mensup olunan millet vb' lerinin bir parçasıdır, onlardan etkilenir ve onları etkiler. Ama kıymeti bu bütünler içinde yer almasından değil, insan olmasından kaynaklanmaktadır.⁶³

Dünyada teknolojik gelişmelerin hızla yayılması, üretim, teknik ve teknolojisindeki yenilikler, bilgisayar ve internet kullanımındaki ilerlemeler, iletişim teknolojisinin inanılmaz derecede yaygınlaşması, dünyanın bir bölgesindeki yeniliğin dünya çapında çabucak yayılmasına, kullanılmasına ve buna bağlı olarak yeni teknolojilerin üretilmesine neden olmuştur. Dünyadaki bu değişim, dünyanın bir ucundan diğer ucuna benzerlikler getirmiştir. Bu benzerliklerin ekonomiye yansması dünyadaki küreselleşme eğilimlerini hızlandırmıştır.⁶⁴ Küreselleşmenin merkezinde yer alan insanın bu şekilde ön plana çıkarılması Liberalizm tarafından yapılmıştır.

Aslında basit manasıyla, yani sermayenin etki alanının artması anlamında, küreselleşme, daha sanayi devriminin başından itibaren var olan bir olgudur. Örneğin daha 18.yüzyılın başında ünlü iktisatçı A.Smith, "ekonomide bir işbölümü olduğunu ve ticaretin sınırlar ötesinde işlemesi gerektiği" ni savundu.⁶⁵ Gerçekte SMITH' in kişisel görüşü, hükümetin

⁶¹ Ahmet İNSEL, "Liberalizm, Muhafazakarlık ve Türkiye' de Toplumsal Tahayyül", **Birikim Dergisi**, Sayı:1, İstanbul, 1989, s.42

⁶² Ahmet İNSEL, **Türkiye Toplumunun Bunalımı**, Birikim Yayınları, İstanbul, 2009, s.61

⁶³ Atilla YAYLA, "Liberalizm Nedir?", **Diyalog Dergisi**, Sayı:1, Ankara, 1996, s.52

⁶⁴ Sadettin PAKSOY, **Ekonomik Bütünleşmeler ve Avrupa Birliği**, Nobel Akademik Yayıncılık, 2011, s.7

⁶⁵ Can Coşkun AKTAN, **Globalleşme Fırsat Mı, Tehdit Mi?**, Zaman Kitap, Yayın No:55, İstanbul, Nisan 2004, s.24

koymuş olduğu sınırlamaların tabii işbölümünü yani görünmez elin işleyişini ve gelişmeyi kaçınılmaz olarak engellediği şeklinde özetlenebilir.⁶⁶

Dünya sermaye piyasaları incelenirken bu konuda asıl ilerlemenin 1870 sonrası yaşandığı belirtilmiştir. 1870 öncesinde sermaye hareketlerinde küreselleşmenin özellikle Rönesans dönemi İtalyan Bankaları tarafından hareketlendirildiği, daha sonra Londra ve Amsterdam' ın uluslar arası finansın küreselleşmesinde önemli merkezler haline geldiği dikkat çekilmelidir. Sömürge imparatorluğunun kurulduğu bu dönemde, dünya haritası, sömürgeci merkez ülkeler ile çevrede (periferi) kalan sömürge ülkelerini gösteriyordu. Sanayi devrimi ile otomasyon ağının gelişmesi küreselleşme sürecine de hız kazandırdı.⁶⁷ Bu süreçte, finansal liberalizasyon artmış; ülkeler arası sermaye akışı tarihteki en hızlı boyutlarına ulaşmış; iletişim teknolojilerindeki olağanüstü gelişmelerin de etkisiyle ülkelerin ekonomileri giderek birbirlerine ve uluslararası kuruluşlara daha fazla angaje olmaya başlamıştır.⁶⁸

Ekonominin globalizasyonunun üç açıdan faydalı olduğu iddia edilmektedir; Yabancı yatırımlar ve daha önce kullanılmayan yurtiçi likidite sayesinde ekonomiye yeni kaynaklar girecektir, piyasa sinyalleri ve özel sektörün daha esnek tepkileri sayesinde daha fazla refah ve ekonominin uzun dönemli sağlığı sağlanacaktır, uluslar arası rekabete açılmak rekabetçi yeteneklerin gelişmesine ve dolayısıyla bütün süreçleri güçlendirerek ekonomik büyümeyi sağlayacaktır.⁶⁹

Adam SMITH, işbölümünün gelişmesinin temelinde insanlar arasında gerçekten “değiş-tokuş” un yattığını belirtmiştir. İnsanların kendine özgü yeteneklerine sınır konmadığında birçok avantaj yaratan işbölümünün

⁶⁶ J. William BARBER, **İktisadi Düşünce Tarihi**, Metropol Yayınları, İstanbul, 2007, s.63-64

⁶⁷ Oğul ZENGİNGÖNÜL, **Küreselleşme (Yoksulluk, Gelişmişlik ve İşgücü Piyasaları Ekseninde)**, Adres Yayınları

0, Ankara, 2004, s.23

⁶⁸ A. Joseph CAMILLERI ve Jim FALK, **The End Of Sovereignty: The Politics of Shrinking and Fragmenting World**, Edward Elgar Pub, Hants, 1992, s.73-74

⁶⁹ Gerd NONNEMAN, **Political and Economic Liberalization-Dynamics and Linkages in Comperative Perspective**, Colarodo, Lynne Rienner Publishers, 1996, s.4

gelişmesi nihai olarak ülke ekonomilerinin de gelişmesini sağlayacaktır. Yani bireyden başlayan bu süreç tüm toplumu kapsar hale gelecektir. Kapitalizmin gelişimi de artan bu işbölümüne bağlıdır.⁷⁰

İşte A.Smith tarafından 18.yüzyılın sonlarında ortaya konulan, ticaret ve emeğin sınır ötesi hareketiyle ülkeler arasındaki ilişkilerin ve bağlantıların artarak, dünya genelinde uluslar arası bir topluluk oluşacağı düşüncesi küreselleşme fikrinin temelidir. Ancak sanayi devriminin ilk döneminde uygulama alanı bulan bu görüş, piyasa mekanizmasının yapısı ağır sosyal şartları çözemeyince, öncelikle 19.yüzyılın ortalarından itibaren alternatif fikirlerin çıkması sonucunu doğurdu. Özellikle bunalımlı 1920' lerin ardında serbest piyasa modeline karşılık şüpheler artarken, bu bunalıma karşı öne sürülen alternatiflere karşı liberal yanıt "Keynesyenizm" olmuştur..⁷¹

Keynesyen Ekonomik Anlayış sonucunda geniş ölçekli üretim birimlerinde, çok sayıda iş görenin istihdam edildiği, "Fordist" üretim organizasyonları doğdu. Ancak 1970' lerin başından itibaren bu yapı işlerliğini yitirmeye başlamıştır. İç Pazarların doğması ve tüketicilerin seri üretim ürünleri yerine, kendi kişisel ihtiyaçlarına cevap veren esnek tarzdaki ürünleri tercih etmesi⁷², hammadde fiyatlarının aşırı yükselmesi, Bretton-Woods' la birlikte kurulan döviz sisteminin çözülmesi Keynesyen modelin sorgulanması sonucunu doğurmuştur.

Dünyada küreselleşme sürecine yön veren dinamikleri dört ana başlık altında toplayabiliriz; kapitalizmin altın çağı boyunca süren yüksek birikim temposunun yarattığı aşırı üretime dayalı kriz, söz konusu dönemin sermaye/emek çelişkisine damgasını vuran Fordist endüstriyel ilişkilerin beslediği kar sıkışması, uluslararası kapitalist rekabetin yoğunlaşması,

⁷⁰ Adam SMITH, **Ulusların Zenginliği**, (çev.A.Yunus ve M.Bakırcı), Alan Yayıncılık, İstanbul, 2004, s.19

⁷¹ Nalan ÖLMEZOĞULLARI, **Ekonomik Sistemler ve Küreselleşen Kapitalizm**, 5.Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2008, s.45

⁷² BOZKURT, 2000, s.12

finansal sistemin serbestleştirilmesi sonucu yükselen sermaye ve spekülâtif birikim tercihlerinin sanayi yatırımlarının önüne geçmesi.⁷³

Burada kriz, bir bakıma sistemi düzenleyici rol oynamaktadır. Krizden sonra yeni bir canlanma dönemi başlar. Krizden daha az etkilenen firmalar, iflas eden firmaları oldukça ucuza satın alırlar ve sanayide bir yoğunlaşma başlar. Bu durum ücretlerin azalmasına yol açar ve bir artık değer oluşur.

Küreselleşmenin yeni, daha önce hiç yaşanmamış bir olgu olduğunu ileri sürenlere karşı küreselleşmenin geçmişte yaşanmış bir sürecin devamı olduğu ya da küreselleşme olarak adlandırılabilir olgunun tarih içerisinde iki farklı dönemde iki farklı evrede yaşandığı ileri sürülür. Bu bağlamda 1870-1914 yılları arasındaki dönem 1.küreselleşme dönemi; 1970 ve sonrasındaki yıllar ise 2.küreselleşme dönemi olarak adlandırılır.

Buhar makinesinin 18.yüzyılın sonunda İngiltere’de sanayi alanında kullanılmaya başlanmasıyla birlikte, birinci sanayi devrimi başlar. Bunun sonucunda, buhar makinesinin ulaşım sektöründe yol açtığı ilerlemelerle birlikte de 19.yüzyılın ortalarında bir dünya pazarı oluşur.⁷⁴ Birinci küreselleşme evresinde kapitalizmde önemli gelişmeler gözlenmiştir. Sadece 1870-1890 yılları arasında dünya toplam sanayi üretimi üç kat artmış; elektrik enerjisi ile dinamonun bulunması, enerji naklinin olanaklı hale gelmesi ve petrolün bir enerji kaynağı olarak devreye girmesi gibi gelişmeler yaşanmış; demir çelik üretimi ve işlenmesi alanındaki yeni gelişmeler, gemi yapıcılığını ve demiryolları yapımını kolaylaştırmış ve hızlandırmıştır. Denizaltı telgraf kablolarının döşenmesi, binlerce mil uzaklıktaki yerlerde günlük ticareti ve fiyat belirlemeyi olanaklı kılarak ticaretin önündeki sınırların aşılması yönünde büyük bir etki yaratmıştır. Dolayısıyla Birinci Küreselleşme evresi birinci sanayi devriminin bir ürünü olarak değerlendirilir.

1970 sonrası dönemde ülkelerin piyasalarının kısıtlamalarından arındırılarak bir dünya pazarının yaratılması, bu sayede rahatlıkla mal ve

⁷³ Erinç YELDAN, “Neoliberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler”, <http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/Praksis-2002.pdf> Erişim Tarihi: 08 Aralık 2011

⁷⁴ KAZGAN, 2009, s.25

hizmet ticaretinin gerçekleşmesi, sermaye hareketlerinin hızlanması ve yoğunlaşması gerçekleşmiştir. 1980 sonrasında hız kazanan ikinci küreselleşme evresinin başlangıcının genellikle 1970 sonrası olarak ifade edilmesinin nedeni, bu evreyi hazırlayan koşulların büyük ölçüde 1970' lerde ortaya çıkmış olmasıdır.⁷⁵

1970' lerin ortasına kadar süren savaş sonrası döneme kapitalizmin altın çağı adı verilir. 2.Dünya savaşından sonraki ilk çeyrekte dünya bir dizi gelişmiş kapitalist refah devletinin yükselişine tanıklık etmiştir. Sosyal ve kolektif hizmetler genişlemiş; eğitim, kültür sağlık ve barınma alanlarında sübvansiyonlar artmıştır, alım gücü sürekli artarken işsizlik de düşük bir düzeyde seyretmiştir. Bu yıllar, güçlü ekonomik gelişme ve hükümetlerin aktif ekonomik yönetim yıllarıydı. Başkan Nixon 1971' de şunu söylemişti: "Artık hepimiz Keynesçiyiz."

2.Dünya Savaşı sonrasında, kapitalizmin yeniden yapılanma sürecinin temel ögeleri refah devleti ve sosyal demokrasi olmuştur. Refah devleti, devletin sanayileşme sonucu ortaya çıkan toplumsal eşitsizlikleri yumuşatarak daha adil ve daha eşitlikçi bir toplum düzeni yaratmak amacıyla sosyal ve ekonomik yaşama müdahale etmesidir. Devlet sosyal politikalar uygulayarak, sosyal güvenlik sistemleri kurarak, kamulaştırmalar yaparak, gerektiğinde bizzat kendisi üretimde bulunarak bu müdahaleleri gerçekleştirir. Kapitalizmin altın çağı olarak da nitelendirilen bu yeniden yapılanmaya eşlik eden büyüme süreci, Avrupa' daki sosyal demokrat partilere sosyal politikaları uygulamak için geniş imkan tanımıştır. Asgari ücret, toplu pazarlık ve sosyal güvenlik gibi uygulamalar refah devletinin getirdiği önemli kazanımlardır. Refah devletinin sosyo-ekonomik yaşama, toplumsal eşitliğe ve adaletli toplumsal düzene yönelik olarak müdahale ettiği kanısında olan Gencay ŞAYLAN' a göre, bir yanıla "Marksizmin kapitalizme yönelttiği eleştiriye cevap olarak ortaya çıkan bir gelişme" olan refah devleti, "1929 Bunalımı ile İkinci Dünya Savaşı şokundan kaynaklanan bir yeniden

⁷⁵ Baskın ORAN, "Hangi Küreselleşme", Meryem Koray (hzl), **Küreselleşme ve Ulus Devlet**, İstanbul Yıldız Teknik Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Yayın No:1, 2001, s.26

düzenleme” olarak yorumlanabilmektedir.⁷⁶ Kapitalizm , refah devleti uygulamasıyla ekonomik bunalımı aşmış, büyüme ve buna bağlı olarak kar hadlerinin yeniden yükselmesi sağlanmış, yani birikim krizi çözülebilmektedir. Söz konusu açılımın, sosyal devlet uygulamalarının, arz fazlası ve eksik istihdam sorunları karşısında kitlelerin satın alma gücünün artırılması önerisini koyan Keynesçi ekonomik yaklaşım ve kitlesel üretim için kitlesel tüketimi öngören Fordist üretimle örtüşme durumundan hareket ettiğinde kuşku yoktur.⁷⁷ Bu dönemde Fordist üretim sisteminin etkisiyle artan kitlesel üretimin devamlılığını sağlamak için pazarın genişletilmesi de gereklidir. Pazar genişlemesinin sağlanması, o mallara olan talebin artırılmasını gerektirir. Bu yüzden işçi sınıfının, hatta muhtaçların alım gücünü artıracak bir politika izlemek, kamu harcamalarını artırmak gereklidir.

Bu uzlaşma sonucunda devlet, sosyal kaygılara duyarlı bir hale getirilir ve hem çalışan kesim hem de korunmaya muhtaç kesimleri gözetir bir yapıya kavuşturulur. Bu süreçte işçi sınıfı önemli kazanımlar elde eder, ancak bu kazanımların kapitalist sistem içerisinde nihai kazanımlar olarak değerlendirilmemesi de gereklidir. Nitekim, günümüzde sermaye kesimi bu kazanımların kaldırılmasına yönelik olarak yoğun bir mücadele vermektedir.⁷⁸

Dolayısıyla refah devletinin esas hedefinin kitlesel olarak üretilen malların, kitlesel tüketimi için uygun bir ortam yaratmak olduğunu söylemek yanlış olmaz.⁷⁹ Bir başka ifadeyle; kapitalist sistemin doğası gereği yol açtığı bireyin sorunları ve yaşayacağı riskler refah devleti tarafından karşılanarak sistemin sürekliliği sağlanmaya çalışılır.⁸⁰ Bu sayede ekonomik bunalım son bulur, yaşanan büyüme ve bu büyümenin sağladığı kar hadlerindeki yeniden yükselme sayesinde, sermaye birikimi krizi aşılar.

⁷⁶ Gencay ŞAYLAN, “Küreselleşmenin Gelişimi”, **Emperyalizmin Yeni Masalı Küreselleşme**, Ed: Işık KANSU, İmge Kitabevi, Ankara, 1999, s.102-107

⁷⁷ Nadir ÖZBEK, “Osmanlı’ dan Günümüze Türkiye’ de Sosyal Devlet”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı:92, 2002, s.7-33

⁷⁸ Fikret BAŞKAYA, “Küresel Kapitalizm, Neoliberalizm, Devlet”, **Özgür Üniversite Forumu**, Sayı:16 (Ekim-Aralık 2001),s.16-17

⁷⁹ E.Fuat KEYMAN, **Küreselleşme, Devlet, Kimlik, Farklılık :Uluslar arası İlişkiler Kuramını Yeniden Düşünmek**, Simten COŞAR (Çev.), 1.Basım, İstanbul, Alfa Yayınevi, 2000, s.62

⁸⁰ ŞAYLAN, 1997, s.77

1960'lı yılların başında ve ortalarında Amerikan Şirketleri' nin deniz aşırı pazarlardaki hareketleriyle birlikte, küreselleşme çalışmaları görülmeye başlanmıştır. Yerli pazarlarda yavaşlayan büyüme hızı, birçok şirketi Amerika' nın dışındaki zengin pazarlara yöneltmiştir. Bu dönemde uluslararası pazarlara yayılmış işletmelerin, pazardaki büyüme oranları iç pazardan çok fazla olmuştur. Örneğin; Coca Cola, Amerikan pazarındaki yavaşlamadan etkilenmiş, fakat uluslararası pazarlarda hızla büyümüştür.⁸¹

Sovyet devriminden sonra, 1949' dan itibaren Çin ve başka ülkelerin sosyalist sistemi seçmeleri sonucunda sosyalist sistem, kapitalist sisteme karşı ciddi bir alternatif olarak ortaya çıkar. Artık Dünyada bir tarafta ABD etrafında, diğer tarafta ise Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği (SSCB) etrafında toplanmış iki kutup oluşur.

Ancak kapitalizmin bu altın devri, 1970'lerin ortalarında sona ermiştir. 1960' ların sonlarında, savaş sonrası dönemin büyüme modeli Fordizm çerçevesinde verimliliği daha da fazla arttırma potansiyeli tükenmiş, fordizm krize girmiştir. Sermayenin organik bileşimi artarken, verimlilik artış hızının düşmesi kar oranını düşürmüştü ve böylece sanayiye yapılan yatırımlar için değerlendirme güçlüklerinin başlamasıyla bir kar krizi ortaya çıkmıştır.

Fordist yapılanmalar geniş ölçekli üretim birimlerinde yine çok sayıda iş görenin istihdam edilmesinden oluşmaktaydı. Standartlaşmış ve küçük parçalara ayrılmış işlerde çalışanlar yine standart ve eskiye oranla daha yüksek ücretler alıyordu. Bu yapı aynı zamanda Keynesyen ekonomik politikaların hedefleriyle örtüşmekteydi.⁸²

Krizin reçetesi olarak sunulan yeni liberalizm ve iktisat politikaları ekipsiz bir biçimde yayılmaya başlamıştır. “ulusal düzeyde ekonomik alanda ekonomi ve sermayenin küçülmesi”, “esnek uzmanlaşma”, “yeniden yapılanma” süreçlerini siyasal alanda “devletin küçülmesi”, “serbest piyasa sisteminin tam egemenliğini kurması”, “sivil toplumculuk” ya da “yerellik”

⁸¹ Ebru GÜZELCİK, **Küreselleşme ve İşletmelerde Değişen Kurum İmajı**, Sistem Yayıncılık, No:222, Şirket Kültürü Dizisi, 1.Basım, İstanbul, Kasım 1999, s.22

⁸² Robbin MURRAY, **Fordizm ve Post-Fordizm-Yeni Zamanlar**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998, s.48

aracılığıyla “yerel topluluklara geri dönüş” gibi söylemleri dile getiren yeni Liberalizm 1980’ li yıllardan sonra yani sağın yeni versiyonu olarak dünyada egemen ideoloji haline gelmiştir. Zira, kar hadlerinin dibe vurduğu, 1979-1982 arası yıllar, “Yeni Dünya Düzeni” denilen programın yürürlüğe sokulmasıyla eş anlılık gösterir. Yine de 1945-1975 arası dönemde küreselleşme yönünden gelişmekte olan ülkeleri de kapsayacak şekilde çok önemli yapısal dönüşümler meydana gelmiştir. Zaten bu 30 yılın birikiminin ardından, uluslar arası ekonomilerin küreselleşmeye sıçraması, evrimin devrime dönüşmesi ancak böyle mümkün olmuştur.

Liberalizm; bireye, bireyin hak ve özgürlüklerine ve kamu yararına genelin çıkarına sonuçlanacağı için, bireysel faaliyetlerde özgürlüğe imtiyaz tanıyan iktisadi öğreti olarak liberalizm, aynı zamanda devletin bireysel özgürlükler karşısındaki yetkilerini sınırlamayı, bireysel haklarla teşebbüs özgürlüğüne yönelik muhtemel müdahalesini ortadan kaldırmayı öngören siyasi bir öğretilir.⁸³

Bir başka açıklamaya göre ise, gerek ekonomi felsefesinde gerekse siyaset felsefesinde devlet; toplum ve birey arasındaki tüm ilişkilerde bireyin hak ve özgürlüklerini öne çıkaran, her bireyin vicdan, inanç ve düşünce özgürlüğünün tanınması gerektiğini savunan ekonomik ve siyasal bir öğretilir. Bu bağlamda devletin ekonomiye müdahalesinin en alt düzeye çekilmesi gerektiğini savlayan, daha ideal olanın ise devletin bireyler, sınıflar ve uluslar arasındaki ekonomik ilişkilere hiçbir şekilde karışmaması olduğunu öne süren ve somut anlatımını “Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” sözünde bulan öğreti iktisadi liberalizm diye adlandırılırken, devlet yetkisinin her anlamda ve her alanda kısıtlanması, bu yetkiyi elinde tutanların toplumun yapı taşları olan bireylerin yaşamlarını nasıl yönlendireceklerine herhangi bir gerekçe öne sürerek hiçbir şekilde karışmaması gerektiğini savunan, devletin toplumsal ve kültürel yaşamın düzenlenmesinde hiçbir belirleyici rol üstlenmemesi gerektiğinin altını çizen ve somut anlatımını “En iyi hükümet en az hükümet edendir” sözünde bulan öğretiye ise siyasal liberalizm

⁸³ CEVİZCİ, 2010, s 599

denmektedir.⁸⁴ Liberal düşünce daha ziyade birey-toplum ilişkisi üzerinde odaklanır. Devlet ekonominin gidişatını belirleyemez, bireylere ödev veremez. Bu açıdan liberalizm devleti belirli sorumluluklar etrafında bir alana hapseder.⁸⁵ Liberalizm görüldüğü üzere, küreselleşme sürecinde devletle olan ilişkilerin sınırlandırılması gerektiği üzerinde hassasiyetle durmuştur. Dolayısıyla liberalizm, toplumsal bir dönüşümün sonucu olarak önce ekonomik alanın farklılaşmasına ve bunun siyasal alana yansımalarıyla sosyal yapının da yapısal bir değişim geçirmesini sağlamaktadır.

Liberal yaklaşımı savunanlara göre; küresel dünya ekonomisine entegre olmak, az gelişmiş ülkelere ileri teknolojilerin aktarılmasını hızlandıracak, sermaye bu bölgelere kolayca akacak ve ileri sanayi toplumlarıyla ekonomik, siyasal ve kültürel bir yakınlaşma yaşanacaktır. Küreselleşme sürecine uyum gösteren ülkelerin bu yolla kalkınmalarını gerçekleştirecekleri söylenmektedir.⁸⁶

Devlet liberaller için her zaman bir tehdit unsuru olarak görülmüş devletin her türlü insan eylemini bulmakta zorluk çekmeyeceği bir nedenle kısıtlayabilme potansiyeline sahip olduğu düşünülmüştür.⁸⁷

Yeni Liberalizm söylemlerinin küresel düzeydeki çatısını ise “Yeni Dünya Düzeni” kavramı oluşturmaktadır. Bu anlamda tüm Dünyanın bu sürece eklemlenmesi gerektiği klasik Liberalizmin bir devamı olmaktan öte, onun hatalarından arınmış hali ile bilimsel bir kuram olarak değerlendirilmekte olup “ideoloji” kavramından soyutlandığı izlenimi verilmeye çalışılmaktadır.⁸⁸

Keynesyen politikalar artık güvenini yitirmişti, çünkü teorinin en önemli tezlerinden yüksek enflasyonun beraberinde istihdam hacmini genişleteceği görüşü başarısız olmuştu. İstihdamın korunması için getirilen sosyal

⁸⁴ Erk Sarp ULAŞ, **Felsefe Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2002, s.890

⁸⁵ Atilla YAYLA, **Liberal Bakışlar**, Liberte Yayınları, Ankara, 2000, s.174

⁸⁶ Uğur ESER, “Küreselleşme: Tehdit Mi Yoksa Fırsat Mı?”, **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt:6, No:17,1995, s.6

⁸⁷ Taha PARLA, **Türkiye’ nin Siyasal Rejimi 1980-1989**, Deniz Yayınları, İstanbul, 2009, s.57

⁸⁸ Hayriye ERBAŞ, “Küçük Sevimli Dünya: Küreselleşme ve Bazı Yanılgılar”, **Doğu-Batı (iç.)**, Sayı:10, Şubat, Mart, Nisan 2000, s.117-118

önlemler, artık üretim yapabilmek için önemli bir külfetti. Ayrıca sosyal dengeyi sağlamak için kamu harcamalarının boyutları oldukça büyümüş ve bu durum devletin müdahalesini etkisizleştirmekteydi. Böyle bir ortamda üretim sürecinde çıkış noktasını, yüksek teknolojiler oluşturmaktaydı. Ayrıca nispeten daha liberal politikaların uygulandığı Japonya ve diğer bazı Güneydoğu Asya ülkeleri bunalımı rahatlıkla atlattılar. Japon modeli ürün elastikiyetine dayanıyordu ve ileri teknoloji kullanımına elverişliydi. Bununla birlikte Amerikalı iktisatçı Freidman' ın yeni liberal-monetarist görüşleri hükümetler için gerekli ilgi çekici alternatifler oluşturunuyordu. Artık ekonominin organizasyonu neo-liberal politikaların getirdiği ilkeler uyarınca yapılıyordu. Ulusal ekonomileri koruyan gümrük duvarları kaldırılmış, istihdam üzerindeki sosyal amaçlı korumalar zayıflatılmıştı. Ayrıca 1980' lerin sonunda liberal Batı toplumlarının karşısındaki en önemli alternatif olan sosyalist model de çözümlünce "küreselleşmenin" kavram olarak da "küreselleşmesi" önünde hiçbir engel kalmamıştır.

Küreselleşme ile ilgili gelişmeler, tarihsel bir perspektif içerisinde değerlendirildiğinde dönüm noktasının 1973' deki Bretton Woods sisteminin çöküşü olduğu belirtilebilir. Bu durum, ABD hegemonyası yerine AT, Japonya ve ABD üçlüsü çerçevesinde yeni bir kutuplaşmaya yer vermiştir. Bu döneme damgasını vuran en önemli oluşum; ülkelerin finans sistemi üzerindeki kısıtlama ve denetimlerin kaldırılarak ekonomilerini uluslar arası sermaye akımlarına açtıkları, bu anlamda deregülasyon (kuralsızlaştırma) uygulamalarının uzantısı olarak ulusal finans piyasaları arasındaki sınırların ortadan kalktığı ve küreselleşmenin ekonomik yönünün temel ayağını oluşturan finansal küreselleşmedir.

Buna ek bazı siyasal ve ekonomik olayların Batı' nın gücünü sorgular niteliği de eklenmelidir. OPEC' in petrol fiyatını 1973 sonunda dört kat arttırması ve ABD' nin Vietnam' daki yenilgisi bu dönemin doruk noktasıdır. Japonya' nın ve Asya kaplanlarının sanayi ve ihracat alanındaki devlet destekli başarıları da etkili olmuştur. Petrol fiyatlarında 1973 yılında yaşanan bu artıştan dolayı OPEC ülkelerinin petrol gelirlerinde çok önemli artışlar

gerçekleşmiş ve “Petro-dolar” olarak adlandırılan bu büyük fonlar, merkez ülkelerin uluslar arası bankalarına yatırılır olmuştur. Merkezde stagflasyon nedeniyle yaşanan durguluk, bu bankalarda birikmiş olan Petro-dolar fonlarına gelişmiş ülkelerde talep olmamasına yol açmıştır. Merkezde kredi olarak değerlendirilemeyen bu biriken fonlar, düşük faizlerle çevreye kredi olarak yönlendirilmiştir. Petrol fiyatlarındaki artışların karşılanabilmesi ve bazı kalkınma planlarının gerçekleşebilmesi için çevre bu uygun koşullu kredileri almaya başlamıştır. Kredilerin merkez ülkelere çevre ülkelere sermaye ihracının, gelişmiş ülkelerin büyüme hızının yavaşladığı, yatırım olanaklarının kar oranının düşmesi nedeniyle azaldığı, sermayenin getiri haddinin düştüğü dönemlerde büyük bir artış gösterdiği gözlemlenmektedir.⁸⁹

Çevre ülkelerin içine düştükleri bu borç sarmalı, çevre ülkelere merkez ülkelere önemli bir kaynak aktarım mekanizması işlevi görür. Borç krizine düşen ülkeler borçlarını ödeyebilmek için yeniden borçlanmak zorunda kalırlar ve bu süreç günümüze kadar devam eder.

1974’ den itibaren bütün göstergelerin olumsuzlaştığı görülüyordu; sermayenin kar haddi hızla düşüyordu. Üstelik bu olumsuzluk uzun süreli gibiydi. Petrol fiyatlarının patlaması Petrol İhracatçı Ülkelerin de durgunluğa girmesine sebep olmuştu. Durgunluk her yerde fiyatların artışına sebep oluyordu, dünya stagflasyona girmişti. GOÜ’ nün yaşadığı dış borç patlaması da bu dönemde ortaya çıktı. Aslında petrol krizi sermayenin merkezde kar haddi düşerken bardağı taşıran son damla olmuştur, GOÜ’ de krize düşünce, merkez de durum ağırlaşmıştı. 1970’li yıllarda bu istikrarsızlık sürerken Merkez’in bunalımdan etkilenme oranı ve süresi çok farklılaşmış ve iç çatışmaları şiddetlenmişti. Ayrıca Dünya finans sisteminin yaşayabilirliğini tehdit eden ağır borçlu GOÜ’ nün denetime alınması gerekiyordu. İşte yeni ekonomik düzen tanımıyla, 1970’ li yılların sonunda tüm serbest piyasa – özelleştirme- küreselleşme hedefleri, sermayenin kar haddinin düştüğü ve ABD ile diğer ülkeler arasında çekişmeleri artırdığı, bu sırada gündeme

⁸⁹ Neşecan BALKAN, **Kapitalizm ve Borç Krizi**, 1. Basım, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 1994, s.51

getirildi.⁹⁰ Darboğazdan çıkış yolu olarak kitlesel değil de esnek üretim anlayışına (her an değişecek şartlara uyabilen) dayalı, daha az iş gücü ve nitelikli eleman tercih eden Post-Fordizmin uygulamaya sokulduğu görülmektedir. Bu hamleyi, Neo-liberal iktisat teorisine dayalı; ulus-ötesi açılım, mal, hizmet ve sermaye hareketlerinin tam serbestleştirilmesi, devletin ekonomik hayattan çekilmesi gibi esasların hükümetlerce makro ekonomi politikası olarak benimsenmesi takip etmiş ve gelişmiş kapitalist ülkelerde tam manasıyla serbest piyasa anlayışına geri dönüş yaşanmıştır.⁹¹ Krizden çıkış yollarından biri olarak benimsenen ülke dışına yönelme stratejileri de küreselleşme açısından altı çizilmesi gereken bir gelişmedir. Buna bağlı olarak yetmişli yılların sonuna ait ekonomik anlamda en çarpıcı değişikliklerden biri de uluslar arası şirketlerin sayısında gözlemlenen artıştır.⁹²

Dünyada küreselleşme ve bölgesel entegrasyon hareketleri, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkmaya başlamıştır. Siyasal sınırlarla ekonomik sınırların birbirinden ayrılması ve ekonomik sınırların giderek ortadan kalkması şeklinde tanımlanan küreselleşme olgusu, aslında iki yüz yıldan fazla bir geçmişe sahip serbest ticaret savunucusunun bir uygulaması ya da sonucu sayılabilmektedir.

2.Dünya savaşından bu yana kapitalizm daha önceki dönemlere oranla çok daha hızlı ve çeşitli değişimlere sahne olmuştur. Sistem özü itibariyle aynı kalmakla birlikte bugün küresel kapitalizm denen yeni bir kavramsal kategorinin gerekli olduğu bir aşamayı yaşamaktadır. Dünya ekonomisini tek bir bütün haline getiren, toplumsal, politik ve kültürel alanları da içine alarak ulusal sınırları aşan bir oluşum içinde bulunmaktadır. Küreselleşme olarak nitelendirilen bu oluşumda üretim ve kar, sermaye hareketleri ve teknoloji uluslar arası şirketler aracılığıyla küresel ölçeğe genişlemekte ve dünya ekonomisinde genel olarak bu şirketlerin denetimine doğru bir değişim yaşanmaktadır. Bu değişimin dinamikleri farklı dönemlerde

⁹⁰ KAZGAN, 2009, s.92-93

⁹¹ Gülten KAZGAN, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, Seçkin Kitabevi, Ekim 2011, s.70-73

⁹² TUTAR, 2000, s 26

farklı ilişkiler tarafından belirlenmiştir. Özellikle, sürecin önündeki birçok engelin 1970' li yıllardan sonra giderek ortadan kalkması bu oluşumu hızlandırmıştır.

Küreselleşme, neoliberal (kapitalist) değerlerle beslenen ideolojik ve kültürel bir süreçtir. Küreselleşme kavramı üzerinden kurgulanan söylemin taşıdığı temel iddia şudur: Siyasi düzlemde liberal demokrasi (çok partili demokratik sistem, insan hakları, hukukun üstünlüğü), iktisadi düzlemde piyasa ekonomisi (korumacılığın tasfiye edilerek mal ve sermaye hareketlerinin önündeki engellerin kaldırılması ve ticaretin çok taraflı olarak serbestleştirilmesi) ve kültürel düzlemde post-modernizm (farklı düşüncelerin, inançların ve kültürlerin birbirini düşman ilan etmeden birlikte yaşaması ve kaynaşması) olguları evrensel boyutlar kazanmıştır.

İktisadi yapıda yaşanan dönüşüm ve bu dönüşümü destekleyen kuramın popülaritesini arttırması siyasi gelişmelerle de eşgüdümlü gidiyordu, 80' li yıllarla birlikte neoliberal görüş siyaset sahnesinde yerini almaya başladı: Amerika' da Ronald Reagan, İngiltere' de Margeret Thatcher ve Almanya' da Helmut Kohl' un liderliklerini yaptıkları neo-liberalizm temsilcisi sağcı partiler iş başına geldiler. Bu liderler, ellerinde bulunan güç araçlarını kullanarak neo-liberal iktisat politikalarının ve neo-liberal ideolojinin yer kürenin tüm noktalarına yayılmasını ve gerekirse dayatılmasını kendilerine misyon edindiler. Artık ekonominin organizasyonu neo-liberal politikaların getirdiği ilkeler uyarınca yapılıyordu.⁹³

Neo-liberal yaklaşımlar, 1970' li yıllarda yoğun bir şekilde yaşanan dünya ekonomik krizinin ürünüdürler. Neo-liberal iktisadın yükseliş sebebi 1929 Dünya ekonomik buhranına çözüm üretmede teorik temelini oluşturan Keynesyen politikaların artık bunalıma çözüm üretmede yetersiz kalmasıydı. Bu yaklaşımın temel iddiası; azgelişmişliğin, üçüncü dünya yönetimlerinin aşırı devlet müdahalesi ve hatalı fiyat politikalarının yarattığı kötü kaynak dağılımından ortaya çıktığıdır. Zira bu akımın savunucuları arasında yer alan

⁹³ ESBANK, *Euro' nun Tarihçesi ve Akla getirdiği Sorunlar*, Esbank Yayını, İstanbul, 1999

iktisatçılar hatalı fiyat politikalarının ve aşırı devlet müdahalesinin ekonomik büyümeyi yavaşlattığı iddiasındadırlar. Neo-liberal yaklaşım, ekonomide optimal kaynak dağılımını ancak serbest piyasanın sağlayabileceğini iddia etmektedir. Çünkü devlet, verimsiz harcamalar yapan müsrif bir kurumdur. M. Friedman' a göre devletçe ekonomide alınan önlemler, gelişmeye yardımcı değil, engelleyici olmaktadır. Onun için görünmez elin gelişmedeki gücü, görünen elin (devlet) gerilemedeki gücünden daha üstündür.⁹⁴

Bu bakış açısına göre küreselleşmeyi ülkelerin sahip olduğu maddi ve manevi değerlerin ve bu değerler etrafında oluşmuş bulunan birikimlerin, ulusal sınırların ötesine geçerek dünyanın bütün bölgelerine yayılması ve sonuç itibariyle ulusal farklılıklardan uyumlu bir bütün ortaya konmasının mümkün kılınması olarak tanımlayabiliriz. Bu tanıma göre küreselleşme; ülkeler arasında fiziksel ve ekonomik egemenliklerin törpülenmesi, farklı toplumsal kültürlerin ve inançların daha yakından tanınması, ülkeler arasındaki her türlü ilişkinin yaygınlaşması ve yoğunlaşması, ideolojik ayrımlara dayalı kutupların ortadan kalkması sonucunu doğuran kaçınılmaz bir süreç anlamını taşımaktadır. Küreselleşme en basit anlamıyla dışa açılmak, dünya ekonomisiyle bütünleşmektir. Küreselleşme, kimilerine göre; Pazar, ürün ve süreçlerin standartlaştırılması, sosyal ve kültürel farklılıkların ortadan kaldırılması ya da çok uluslu şirketlerin hangi ülkeden olursa olsun insanların gereksinim ve isteklerini karşılayabilecek standart üretimde bulunmalarıdır.⁹⁵

Liberal fikrin en önemli ortak konularından birisi de Serbest Pazar ilkesidir. Piyasa ekonomisi, kendiliğinden düzenin en tipik örneğidir. Piyasa ekonomisi, bireysel özgürlüğün mantıki bir sonucu olarak da ortaya çıkmaktadır. Çünkü liberalizmde özgürlüğün bir boyutu da insanların birbirleriyle serbestçe mübadele etmeleri anlamında iktisadi özgürlüktür. Girişim ve sözleşme hakkı özgürlüğü ile mülkiyet hakkı özgürlüğün içeriğini

⁹⁴ Cengiz YAVİLİOĞLU, "Kalkınmanın Anlambilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri", **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt:3, sayı:1, 2002, s.61

⁹⁵ DPT, <http://www.dtm.gov.tr/anl/DTO/TURLAR-DTO.htm>. Erişim Tarihi: 25/12/2011

oluşturmaktadır. Bu özgürlüklerin ise ancak piyasa ekonomisinde işleyebileceği varsayılır.⁹⁶

Küreselleşmenin ulus devletin geleneksel ekonomik kontrol mekanizmalarının birçoğunun etkinsizleşmesine yol açması, mal ve para piyasalarının dünya ölçeğinde bütünleşmesinin bir sonucudur. Bu bütünleşme yolculuğu 1970' lerde başlayarak ulusal ekonominin gücünü yitirmesine neden olan neo-liberalizm ile son şeklini almıştır.⁹⁷ İkinci Dünya Savaşı' nın ardından ülkelerin yeniden doğrulma çabaları, Keynes' in önerdiğinin de ötesinde ekonomik manada aktif devletleri ortaya çıkarmış, korumacı eğilimlerin ağır bastığı, devletin kontrol gücü ve yönlendirmesiyle işleyen daha çok içe yönelik bir ekonomi modeli yaygınlaşmıştır. Tam istihdamı hedefleyen, refah devleti anlayışının benimsendiği, piyasayı ülke içi şartların ve hükümet politikalarının belirlediği ekonomik anlayışın kurumsallaşması ⁹⁸ 19.yüzyılın ortalarından itibaren hakim olan liberal ekonomik düzenin çöküşü ve dünyanın her yerinde “minimalist liberal devletin, daha yüksek düzeyde merkezi ve aktif olan bir devlet tipine yerini bırakması” olarak ifade edilebilir.⁹⁹

Kimilerine göre küreselleşme çok uluslu şirketlerin kullandığı bir propoganda sloganı; kimilerine göre ise dünyanın çehresini değiştiren, ulusal sınırları ortadan kaldırarak mal, hizmet ve sermayenin hatta iş gücünün serbest dolaşımını sağlayarak dünya refahını arttıran bir gelişmedir.¹⁰⁰ Bu olumlu bakışın yanı sıra küreselleşmeyi, uluslar arası sermayenin çoğunlukla gelişmiş ülkelerde yoğunlaşmış olması nedeniyle aslında sömürünün çağdaş bir biçimi hatta yeni adı olarak algılayan iktisatçıların sayısı da az değildir.¹⁰¹

⁹⁶ Mustafa ERDOĞAN, **Liberal Toplum Liberal Siyaset**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2000, s.25

⁹⁷ M.Ali DULUPÇU, **Küresel Rekabet Gücü, Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2001 s.31

⁹⁸ Recai COŞKUN, **Küreselleşme-Türkiye Eksenli Analizler**, Beta Yayınları, İstanbul, 2004, s.85

⁹⁹ Francis FUKUYAMA, **Devlet İnşası**, Çev: Devrim Çetinkasap, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2005, s.15

¹⁰⁰ Oğuz ESEN, “Küreselleşme, Gelir Dağılımı ve Gelişmekte Olan Ülkeler”, **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt:8, Sayı:26, Son Bahar 1997, s.26

¹⁰¹ Korkut BORATAV, “Ekonomi ve Küreselleşme”, **Emperyalizmin Yeni Masalı Küreselleşme**, İmge Kitabevi, 1997, s.19-28

Uluslararası ekonomide 1970' lerde sessiz sedasız bir devrim olmuştur ve oyunun alışageldik kuralları kökünden değişmiştir: uluslar arası ekonomi küresel ekonomi olma sürecine girmiştir. Bunun sonucu olarak da, bir Fransız ekonomistin çok güzel dile getirdiği üzere: "Artık dünya pazarı buyurmakta, ulusal pazar uymaktadır." Ekonominin küreselleşmesi, uluslar arası rekabeti sadece bir dış ticaret olmaktan çıkartıp, içiyle dışıyla tam boy bir ulusal ekonomi politikası haline dönüştürmüştür. Bir ülke ekonomisinin, bir sanayinin veya aslında hemen her türlü ekonomik etkinliğin önündeki öncelikli hedef artık uluslar arası hedeftir. En azından o etkinliğin uluslar arası boyutunun da mutlaka hesaba katıldığı bir hedeftir.

Küreselleşmeyi dünya gündemine oturtan etmenler bir başka ifadeyle küreselleşmeyi doğuran temel etmenleri kitle iletişim araçlarında ve ulaşım araçlarında yaşanan baş döndürücü gelişme, gelişmiş ülkelerde yığılan sermayenin riski dağıtma isteği, gelişmiş ülkelerde Pazar doyumunun yeni pazarlar oluşmasını zorunlu kılması, teknolojik buluşlar ve eski teknolojinin gelişmekte olan ülkelere pazarlanmak istenmesi, sanayi yatırımlarının gelişmiş ülkelerde çevre sorunları doğurmaya başlaması bu tip yatırımların ve beraberindeki sorunları az gelişmiş ülkelere taşımak, uluslararası sermayenin ülkeleri kontrol etmenin temel faktör olmaya başlaması olarak sıralayabiliriz.¹⁰²

Teknoloji ve iletişimde meydana gelen büyük ilerlemelerin etkileyip yönlendirdiği süreçler küreselleşme kavramı ile açıklanmaya çalışılmaktadır. Bilginin, hammaddenin, mal ve hizmetlerin artan bir şekilde uluslar arası dolaşım ve paylaşımına girmesi 20.yüzyılın şahit olduğu bir gelişmedir. Özellikle 1980' li yıllardan sonra ekonomik ilişkiler yaygınlaşmış, ideolojik farklılıkları temel alan kutuplaşmalar çözülmüş, dünya çapında bir

¹⁰² Mesut ALBENİ ve Ömer EROĞLU, **Küreselleşme, Ekonomik Krizler ve Türkiye**, Bilim Kitabevi, Isparta, Haziran 2002, s.18

liberalleşme sürecine girilmiş, kültürler, inanç ve idealler sınırları aşarak daha benzer bir hale dönüşmeye başlamıştır.¹⁰³

1980' li yıllar dünya ölçüsünde liberalleşme ve dışa açılma programlarının uygulandığı yıllar olarak tanımlanabilir. Liberalleşme politikaları ile piyasaların işleyişine daha çok rol tanımak amaçlanmıştır. Öte yandan dışa açılma programları ile gelişmiş ülkelerde başlayan bu eğilim önce gelişmekte olan ülkelere ve sonra da Avrupa' daki merkezi planlı ekonomilere yansımıştır.

Dolayısıyla; küreselleşme olgusu süreklilik arz eden toplumsal değişimin bir devamı olarak ortaya çıkmıştır. Bu olgunun kapsamındaki gelişmelerin kapitalizm, sanayileşme, modernleşme gibi süreçlerden kaynaklanan sosyal, ekonomik ve siyasi gelişmelerin bir sonucu olduğu söylenebilir. Nitekim, küreselleşmenin somut göstergeleri olarak ele alınan birçok gelişme, ekonomik, siyasi ve kültürel yapılarda bugünkü kadar ciddi ve hızlı değişimler yaratmamakla birlikte geçmişte de görülmüştür.¹⁰⁴ Sözelimi, Hristiyanlığın Roma İmparatorluğunda sebep olduğu dönüşüm, yine İslamiyet' in kısa bir zaman diliminde inanılmaz yayılışı, reformun öncüsü kabul edilen Luther' in, Wittenberg kentindeki Schlosskirche' nin kapısına fikirlerini asmasının üzerinden pek bir zaman geçmeden Avrupa siyasi haritasının değişmesi, fikirlerin geçmişte de sınırlar aşarak siyasi ve sosyal dönüşümlere yol açtığı birer örneğidir.¹⁰⁵ Yine sınır aşan finansal ilişkilerin çok da yeni olmadığını ortaya koyan henüz 14.yüzyılın sonlarında uluslar arası faaliyette bulunan 150 kadar İtalyan Bankasının varlığı,¹⁰⁶ 17.yüzyıla gelindiğinde dünyanın hemen her yerinde şubeleri bulunan Batılı büyük finans guruplarının dünyayı saran bir finansal ilişkiler ağını kurmuş olmaları, vergi toplama güç ve kapasiteleri son derece sınırlı olan birçok Avrupa

¹⁰³ Hasan TAGRAF, **Küreselleşme Süreci ve Çokuluslu İşletmelerin Küreselleşme Sürecine Etkisi**, Çukurova Üniversitesi, İİBF Dergisi, Cilt:3, Sayı:2, 2002, s 16

¹⁰⁴ COŞKUN, 2001, s.51-53

¹⁰⁵ D.Stephen KRASNER, **"Globalization and Sovereignty"**, States And Sovereignty In The Global Economy, Edited by A. David SMITH, J.Dorothy Solinger and Steven C.Topik, First Published, Routledge, 1999 s.39

¹⁰⁶ Paul HIRST- Grahame THOMPSON, **"Küreselleşme Sorgulanıyor"**, Dost Yayınevi, 3.Baskı, Ankara, 2003, s 45

ülkesinin bu finans kurumlarına borçlu oluşu ve son olarak 20. Asra kadar sınır aşan göç ve dolaşımın (pasaport, vize vb. uygulamalar olmamasının da büyük etkisiyle) bugünden daha rahat yapılıyor olması küreselleşme kapsamında ele alınan birçok gelişmenin asırlardır yaşandığını gösteren örneklerdir.¹⁰⁷ Dolayısıyla küreselleşmenin insanlığın tarihiyle yaşıt olduğu görüşü, küreselleşmenin başlangıcı hususunda ortaya atılan başlıca tezlerdendir.¹⁰⁸ Küreselleşme, yeni bir olgu değil, sadece yeni bir terimdir. Bu yüzyılın başlarında bilimsel terminolojiye girmiş olan emperyalizmin kendisidir. Ancak terimin değişmesi, bir ideolojik amaç içermektedir. Emperyalizm denen olguya saygınlık kazandırma, emperyalizm karşısında çaresizlik yaratma çabasıdır.¹⁰⁹

Kapitalizmin en son ve en saf aşaması olan emperyalizm, kapitalist üretimin dünya ölçeğinde yayılması, tekelci kapitalist birlikler ile dünya pazarının sömürülmesi sürecini ifade etmektedir. Bu bağlamda, emperyalizm kapitalizmin günümüz yapılanmasının da temelini oluşturmaktadır. Yani küreselleşme olgusunun Kapitalizm için geçerli olan ve söylediğimiz her şeyi, kapitalist sürecin günümüz yapılanmasının tanımlanmasında kullanılan küreselleşme için de söylemek yerinde bir tespit olacaktır.

Emperyalizm, tekellerin ve mali sermayenin egemenliğinin ortaya çıktığı, sermaye ihracatının birinci planda önem kazandığı, dünyanın uluslar arası tröstler arasında paylaşılmasının başlamış olduğu ve dünyadaki toprakların en büyük kapitalist ülkeler arasında bölüşülmesinin tamamlanmış bulunduğu bir gelişme aşamasına ulaşmış kapitalizmdir. Dünya ekonomisi, kapitalizmin emperyalizm aşamasında çok da belirgin bir biçimde ete kemiğe bürünmektedir. Bu nedenle, emperyalizm çağında kapitalist üretimin tüm unsurlarını (üretici güçler, üretim ilişkileri, iş bölümü, artıdeğerin üretilmesi ve pazarlar, fiyatların oluşumu vb.) artık ulusal değil uluslar arası ölçekte

¹⁰⁷ K.Jomo SUNDARAM, “**Ekonomik Küreselleşmenin Hoşnutsuzlukları**”, <http://www.tesev.org.tr/martoz/tl.html>. Erişim Tarihi: 05.06.2010

¹⁰⁸ Özcan YENİÇERİ, “**Küreselleşme ve AB Sarmalında Egemenlik Sorunu ve Türkiye**”, 2023, Sayı 16, Ağustos 2002a, s. 9

¹⁰⁹ Korkut BORATAV, **Ekonomi ve Küreselleşme, Küreselleşme Hikâyesi**, (Der.: Işın Kansu), Dost Yayınları, Ankara 1995., s.28

kavramak gerçek bir zorunluluk haline gelmiştir. Günümüzde moda olan küreselleşme gibi tüm tanımlamalar, aslında kapitalizmin 20.yüzyılda ulaştığı ve halen de içinde yaşamakta olduğumuz son evresini yani mali sermayenin egemenlik çağını, kısaca emperyalizm olarak adlandırdığımız bu çağı anlatmaktadır.¹¹⁰

Kapitalist dünya ekonomisi bu kurumlar aracılığıyla emperyalist ilişkileri genişleterek tüm dünya coğrafyasına ulaşmıştır. Nitekim “yalnızca metaların değil sermayenin de dünyanın dört bir tarafına ihraç edilmesiyle, banka sermayesinin de sanayi sermayesiyle iç içe geçmesiyle, tekellerin egemenliğiyle karakterize olan emperyalizm, kapitalist üretimin dünya ölçeğine yayılmasının ifadesidir.”¹¹¹

Tekeller de kapitalizmin uluslar arası olma niteliğinin somut ifadeleri olarak biçimlenmiştir. Ulus ve ülke çıkarı tanımayan tekeller kar peşinde koşarken ulus, din, dil, mezhep ve milliyet farkı gözetmemişlerdir. Bu uluslararası olma özelliği, dünyanın bütününe egemen olma isteği, dünyanın yeniden paylaşımını gündeme getirmiştir.¹¹²

Ekonomik bağlantıların ilk defa görülmesinden ötürü küreselleşmenin başlangıcı olarak ise 16.yüzyıl esas alınmaktadır. Zira, bu yüzyılda coğrafi keşifler giderek kurumsallaşan sömürgecilik sayesinde hem ekonomik faaliyetler yerellikten çıkmış, hem de devletler ve kültürler arasındaki ilişki ve etkileşimler giderek güçlenmiştir. Bu dönemde hüküm sürmüş olan İspanya, Portekiz, Fransa, İngiltere ve Hollanda gibi sömürge imparatorluklarında mal, sermaye, emek ve fikirler serbestçe dolaşabilirken, sömürge siyaseti sayesinde birçok Batılı şirket küresel bir görünüm kazanmıştır.¹¹³

¹¹⁰ Elif ÇAĞLI, **Kolonyalizmden Emperyalizme**, Tarih Bilinci Yayınları, İstanbul, 2004, s.14

¹¹¹ Zeynep GÜNEŞ, “Küreselleşme ve MAİ”, www.marksist.com, Erişim Tarihi: 22.09.2011

¹¹² Necati AKÇINAR, “Küreselleşme Üzerine”, www.tutuneksper.org.tr/Bulten0500/KÜRESELLEŞME.htm, Erişim Tarihi: 18/02/2011, s.23

¹¹³ Vahap COŞKUN, “Küreselleşme ve Ulus-Devletin Geleceği” **Muhafazakar Düşünce**, Yıl 1, Sayı 1, 2004, s 239

Bu açıdan bakıldığında gelişme sürecindeki ülkeler açısından ekonomide küreselleşmenin özeti mal, hizmet ve sermaye piyasalarının merkez (gelişen) ülkelere açılmasıdır.¹¹⁴

Kapitalizm 16.yüzyılda doğmuştur. Ancak 15.yüzyıldan itibaren Avrupa' nın Batısında yaşanan köklü değişimler kapitalizmin doğuşuna kaynaklık etmiştir. Bu dönemde okyanuslar fethedilmekte, kentler ağırlık ve önem kazanmakta, o zamana kadar görülmemiş ölçüde zenginleşen yeni ve güçlü bir ticaret kesiminin toplumsal etkinliği artmaktadır. Dünyanın ekonomik merkezi Akdeniz'den Kuzey'e doğru kaymaktadır. Gerek düşünce yaşamında ve gerekse siyasal anlayışlarda Rönesans, Reformasyon ve Aydınlanma hareketlerinin etkisiyle yepyeni ve devrimsel gelişmeler baş göstermektedir. Bu noktada, kapitalizmin gerçek hareket noktasının Rönesans ve Reformasyon yüzyıllarında başladığını söylemek mümkündür.¹¹⁵ Yani kapitalizmin gerçek hareket noktasını Rönesans ve Reformasyon yüzyıllarında aramak gerekir.¹¹⁶

Kapitalizmi, kendinden önceki sistemlerden ayıran özellik, çok dinamik ve kendini yenileyebilir olmasıdır. Kapitalizmin tarihsel gelişimine baktığımızda bu yenilenme sürecinin "kriz, krizden çıkış, büyüme, tekrar kriz" türünden bir devresel gelişme gösterdiği görülür."¹¹⁷ Kapitalizm, kendini yeniden yapılandırarak bir toplumsal sistem olarak devam etmektedir.

1492 yılında Amerika' nın keşfi kapitalizmin şekillenmesinde önemli bir süreçtir. Çünkü Amerika' nın keşfi, Ümit Burnu' nun dolaşılması, yeni kıtalara ulaşılması Avrupa pazarının genişlemesine kaynaklık etmiş ve burjuvazi için yeni alanlar oluşturmıştır. Bu durum feodal üretim tarzında önemli

¹¹⁴ Zeynep KARAÇOR, **Küreselleşme Süreci ve İstikrar Arayışındaki Türkiye Ekonomisi**, Çizgi Kitabevi, 2002, s.382

¹¹⁵ Gencay ŞAYLAN, **Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi**, İmge Kitabevi, 2003, Ankara, s.34-35

¹¹⁶ Lucian FEBVRE, **Uygarlık, Kapitalizm ve Kapitalistler**, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2001, s.73

¹¹⁷ İbid, s. 11

değişikliklere yol açmıştır. Zamanla feodalizmin tarih sahnesinden silinmesine ve yerini kapitalizme bırakmasını sağlamıştır.¹¹⁸

19.yüzyılın sonlarında kapitalizmin giderek daha fazla uluslar arası bir boyut kazanmıştır. Buna dayalı olarak sömürgeciliğin de etkisiyle uluslar arası pazarların gelişmesi; yatırım ve üretim sistemlerinin genişlemesinin ardından finansal yatırım, spekülasyon ve ticaretin serbestleşmesi süreci yaşanmıştır. Bu dönemde kapitalizmin tekelci kapitalizme dönüşmesi ile sermaye uluslar arası bir nitelik kazanmıştır.¹¹⁹

Burjuvazi çoğunluk üzerinde egemenliğini sürekli arttırarak bütün feodal, ataerkil ve pastoral ilişkilere son vermiştir. Kapitalist üretim tarzının yönlendiricileri olan burjuvazi, kendi sınıfsal çıkarını ön planda tutarak, korkunç bir sömürü düzeni inşa etmiştir. Kapitalizm, feodaliteden kalma tüm sosyal sınıfları yok etmiş, dünyayı parçalamış sömürü nesnesi haline getirmiştir.¹²⁰

Kapitalizm, toplumdaki egemen konumuna, Tanrı merkezli feodal toplumun kurallarını hiçe sayarak gelmiştir. Nitekim, burjuva ideolojisinin sözcüsü olan Descartes insan aklını, Hume ve Locke da insan gözlem ve deneylerini evrenin merkezine koymuşlardır. Burjuva toplumunun düşünsel temelini oluşturan Aydınlanma Çağı düşünürleri, evrensel doğa yasalarına uygun nesnel akıl ön plana çıkarmışlardır. Bu nesnel akıl, onlara göre; evrensel yasaları bulup ortaya çıkarmaya muktedir niteliklere sahiptir. Locke, Montesqueiu, Rousseau en iyi toplum düzeninin, en iyi siyasal rejimin akıl aracılığıyla ulaşılabileceğini vurgulamışlardır.¹²¹

Marx' a göre insanlık tarihinin gelişim evrelerini antik, feodal, burjuva ve sosyalist üretim biçimi belirler. Antik üretim tarzı kölelikte, feodal üretim tarzı toprak köleliği ile, burjuva üretim biçimi ücretlilikle belirginleşir; başka bir

¹¹⁸ Karl MARX ve Friedrich ENGELS, **Komünist Parti Manifestosu**, Tablet Kitabevi, 2010, Ankara, s.32

¹¹⁹ Hayriye ERBAŞ, Küreselleşme ve Ulus Devletin Aşınımı Sürecinde Toplumsal Eşitlik/Adalet", **Doğu-Batı (iç.)**, Sayı:13, Kasım, Aralık, Ocak, 2000-2001, s.213 vd.

¹²⁰ Sezgin KIZILÇELİK, **Atatürk'ü Doğru Anlamak**, Anı Yayınları, 2004, Ankara, s.158-159

¹²¹ Önal SAYIN, **Batı, Kültürel Merkeziyetçiliği ve Etkileri**", **Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1997, s.95

ifadeyle, bunlar insanın insan tarafından sömürülmesinin üç farklı biçimini oluşturur. Sosyalist üretim tarzının olduğu evrede sömürü ortadan kalkacak ve evrensel eşit vatandaşlardan oluşan sınıfsız bir “küresel” toplum ortaya çıkacaktır.¹²²

Marx’ a göre burjuva arasında artan rekabet burjuvanın karını azamileştirmek için üretimde kullandığı girdilerin tedarikinde sürekliliği sağlaması ve ürettiği mal ve hizmetleri piyasalarda satabilmesine bağlıdır. Bu koşulların yerine gelmesine yol açan tüm gelişmeler burjuva üretim tarzının yaygınlaşmasına ve dünyanın her tarafına egemen olmasına yol açacaktır. Burjuva üretim tarzı rekabeti şiddetlendirerek ve kendisini yeniden üreterek daha ilkel üretim tarzlarına sahip olan ülkelerin üretim tarzlarını da değiştirmek suretiyle tüm dünyaya yayacaktır. Bu yayılmanın iktisadi olduğu kadar kültürel boyutu da olacaktır. Burjuva arasında artan rekabet teknik ve teknolojik ilerlemeye yol açacak ve yeni ürün ve üretim süreçleri ortaya çıkaracaktır. Bu eğilim bir yandan ulusal devletlerin sanayi ve üretim biçimlerini etkileyecek öte yandan daha kaliteli ve yeni ürünlerin ulusal piyasalara girmesiyle birlikte ülkeler arasında sosyal ilişkiler artacak ve yeni bağlantılar ortaya çıkacaktır. Sömürgeye karşı çıkan proleter kesim başarıya ulaşana dek kapitalist üretim ve tüketim kültürü dünyanın her tarafına yaygınlaşacak ve burjuva dünyayı dilediği gibi yeniden şekillendirecektir.¹²³

16.yüzyılda yoğunlaşan ve küreselleşmenin temelleri olarak ifade edilebilecek bu gelişmelerden günümüze iki küreselleşme dalgasının yaşandığı söylenebilir. Birinci dalga olarak 19.yüzyılın ikinci yarısında başlayıp 1.Dünya Savaşına kadar sürmüş olan sınır aşan ekonomik ilişkilerdeki yoğunlaşma gösterilebilir. İkinci dalga ise 20.yüzyılın ikinci yarısından beri sürmekte olan, asıl dinamiğini teknolojik gelişmelerin teşkil ettiği, ekonomi merkezli olmakla birlikte sosyal, kültürel ve siyasi anlamda işbirliği ve yakınlaşmayı da ortaya çıkarmış olan süreçtir. Bu dalganın 70’ li yıllarla birlikte derinleşip hız kazanmasında, teknolojik gelişmelere

¹²² AKTAN, 2004, s.48

¹²³ ibid, s.50

liberalizmin eşlik etmesinin, gelişmemiş ülkelerle, eski komünist ülkelerin serbest ekonomiye geçmiş olmasının büyük etkisi olmuştur.¹²⁴ Küreselleşmenin 20.yüzyılın son çeyreğinde hızlanmasına yol açan başlıca iki gelişmeden bahsedilebilir. Bunlar, ulaşım ve iletişim teknolojilerinde kaydedilen baş döndürücü ilerlemeler ile Doğu Bloğunun çökmesinin hız kazandırdığı liberal ekonomik modelin tüm dünyada yaygınlık kazanması hadiseleridir. Bunlardan enformasyon (haberleşme ve ulaşım) teknolojisindeki gelişmeler, küreselleşmenin olduğu kadar, tarım ve sanayi devrimlerinden sonra insanlığın yaşamakta olduğu üçüncü büyük dönüşüm evresi olarak kabul edilen “Bilgi Devrimi” nin de temel dinamiği olarak ön plana çıkmaktadır.¹²⁵ Bilim ve teknoloji alanında yaşanan gelişmeler toplumsal yapıdaki dönüşümün yanı sıra küreselleşmenin bu denli yoğun ve hızlı seyretmesinde de önemli pay sahibidir. İletişim ve ulaşım teknolojilerinde son yirmi yılda sağlanan hız, yaygınlık ve ucuzluğun dünyayı küçülterek, çoğu anda mesafe mefhumunu ortadan kaldırmış olması günümüz dünyasını anlamlandırmak açısından önemlidir. Bugün insanoğlu, bilim ve teknolojinin dur durak bilmediği bir dönem yaşamakta, göstergeler; bilimsel gelişmelerin artarak devam edeceğine işaret etmektedir. Hatta bilgi devrimi olarak nitelenen bu durum ve küreselleşme kavramıyla ifade edilen etkileri, insanlığın ulaşacağı “Bilgi Çağı” nın sadece ön safhası olarak görülmektedir.¹²⁶ Tüm bu gelişmeler dünyayı küçültmekte, mesafe mefhumunu ortadan kaldırmakta, en önemlisi de toplumlar arasındaki siyasi sınırları sembolik hale getirmektedir ki tüm bunlar yaşanan sürecin, siyasi, ekonomik ve kültürel anlamda sanayi devriminin ardından oluşan yapılanmaları değiştirebilecek nitelikte olduğunun göstergeleridir.¹²⁷

Kapitalizmin insanlığı sanayileşmeye, bilimsel gelişmelere dolayısıyla günümüzdeki hızlı küreselleşmeye getiren temel dinamik olduğu

¹²⁴ Martin WOLF, “Ulus-Devlet Küreselleşmeye Karşı Durabilecek Mi?” Çev: Doğan ERGİN, **Türkiye ve Siyaset**, Sayı:5, Kasım-Aralık, 2001, s 211 vd.

¹²⁵ KONGAR, 2001, s.54

¹²⁶ Nazife ŞİŞMAN, “Akıl ile Kalbi Buluşturan Bir Tavrın Gerekliliği”, <http://www.zaman.com.tr/2011/07/28/yorumlar.default.com.htm>, Erişim tarihi: 10/11/2011

¹²⁷ Kadir KOÇDEMİR, **Küreselleşme ve Türk Kültürü**, KÖKSAV Yayınları, Ankara, 1999, s.129

görülecektir.¹²⁸ Küreselleşme kapitalizmi de içeren modernliğin yani, kapitalist modernliğin Batı toplumlarından dünya ölçeğine yayılmasıdır. Nitekim modernlik yapısal olarak küreselleştiricidir. Başka bir deyişle, küreselleşme modernliğin genişlemesinden başka bir şey değildir.¹²⁹

Modernlik yapısal olarak küreselleştiricidir. Bu nedenle, modernliğin boyutları ile küreselleşmenin boyutları aynıdır. Modernliğin boyutları kapitalizm, endüstriyalizm, askeri iktidar ve gözetlemedir. Küreselleşmenin boyutları ise kapitalist dünya ekonomisi, uluslar arası işbölümü, askeri dünya düzeni ve Ulus-Devlet sistemidir.¹³⁰

Kapitalizm metalaştırılan bir sistemdir. Sadece üretilen mal ve hizmetleri değil, doğayı ve insan emeğini, toplumsal yaşama dahil ne varsa insan ilişkileri, aile içi ilişkileri, bilimsel ve estetik faaliyet, eğlence alanı, insan yaşamının tüm veçhelerini, metalaştırır, pazarlaştırır ve anlamsızlaştırır.¹³¹

Kapitalizm, dünya pazarının yaratılmasını amaçlayan bir sistemdir. “Ürünleri için sürekli bir pazar gereksinmesi burjuvaziye, yeryüzünün dört bir yanına kovalamıştır. Bunun için, her yerde barınmak, her yere yerleşmek, her yerde bağlantılar kurmak zorundadır. Burjuvazi dünya pazarının sömürülmesiyle, her ülkenin üretimine ve tüketimine kozmopolit bir nitelik vermiştir. Eski yerel ve ulusal kapalılığın yerini, ulusların çok yönlü ilişkileri, çok yönlü karşılıklı bağımlılıkları almıştır.¹³² Bu yayılma ve pazarların yaratılma sürecine bağlı olarak burjuvazi de gelişmiş ve sermayesini arttırmıştır.

Kapitalizmin yeni formu olan küreselleşmenin farklı şekillerde algılanmasını Tabb şu şekilde ifade eder:” İnsanların içinde yaşadıkları düzeni anlama çalışmaları bir gurup körün fili anlamaya çalışmasını anlatan

¹²⁸ FOX, 2002, İstanbul, s.27

¹²⁹ GIDDENS, 2000, s.38

¹³⁰ Anthony GIDDENS, **Modernliğin Sonuçları**, Çev: Ersin KUŞDİL, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2004, s. 59-77

¹³¹ Fikret BAŞKAYA, **Sömürgecilik-Emperyalizm Küreselleşme**, Özgür Üniversite Kitaplığı, Ankara, 2005, s.11

¹³² Karl MARX, Friedrich ENGELS, 2010, s.14

eski öyküyü hatırlatır. Söz konusu fil kapitalizmdir. Hayatımıza giren varlığı öylesine büyüktür ki, karşısında kişisel deneyimlerimizle edindiğimiz bilgi, her biri yakaladığı parçasından filin ne olduğunu anladığını sanan körlerin durumuna benzer. Bir tanesi kollarını filin bacağına dolar ve fil denen şeyin bir ağaç kütüğünden ibaret olduğunu söyler. İkincisi devasa gövdesine dokunur ve “bu eski kulenin duvarlarının sağlam ve kalın olduğunu” bildirir. Bir başkası kuyruğunu yakalamıştır. Filin kalın bir urgan olduğunu güvenle ilan eder. Kulağına dokunan bir başkası çengel bitkisinin dev yaprağını tanımıştır. Her biri, kendi kişisel ve yerel deneyimiyle edindiği bilgiyle bir bütün olarak fili anlamış olduğundan emindir. Ve tabi ki sırtında yolculuk edenlerin, filin doğası hakkındaki deneyimleri, ayakları altında ezilenlerinkinden bütünüyle farklıdır. Filin kendisi ise duygudan, ahlaktan ve vicdandan yoksundur. Yeni kapitalizm yeni bir bin yılın başında aldığı şekilsiz biçimiyle kalmıştır. Onun hakkında görüşümüz de henüz tamamlanmamıştır. Görevimiz daha da güçlenmiştir. Çünkü devasa filimiz doğasının temel unsurlarını korusa da, hatta bu unsurlar dramatik dönüşümleri boyunca değişmeden kalmış olsa da sürekli şekil değiştiriyor gibi görünmektedir. Öyle ki başkalarının ağzında sürekli bir yaratık haline gelmekte, aynı hayvan olduğu anlaşılamamaktadır. 20.yüzyılın başlarındaki tartışmanın ana konusu, artık yeni ve farklı bir kılıkta ortaya çıkan bir yaratığın o aynı eski fil olduğunun anlaşılmamasıdır.¹³³ Ahlaksız fil olarak nitelenen kapitalizmin, şeklinde ve biçiminde değişmeler olsa da, mantığı ve amacı değişmemekte ve günümüzde de hala varlığını sürdürmektedir. Nitekim farklı bir adla – küreselleşme olarak- karşımıza çıkmaktadır.

Küreselleşme, son yıllarda üzerinde en çok tartışılan, çok farklı anlamlarda kullanılan ve farklı tanımlamalar yapılan kavramların başında yer almaktadır. Kısaca, “dünyanın tek bir mekan olarak algılanabilecek ölçüde sıkışıp küçülmesi anlamına gelen bir süreç”¹³⁴ olarak tanımlanan ve tanımların bir çoğunda ekonomik boyutun öne çıkarıldığı küreselleşme, ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel değerler çerçevesinde oluşmuş

¹³³ TABB, 2002, s.18

¹³⁴ TUTAR, 2000, s.18

birikimlerin, ulusal sınırlar dışına taşarak dünya geneline yayıldığı ve ekonomik faaliyetlerin dünya çapında birbirine bağlandığı/ bağımlı hale geldiği yeni bir oluşum olarak değerlendirilmektedir.

Küreselleşme, Avrupa' nın başlattığı bir süreçtir. Avrupa merkezli söylemin dünyayı yeniden yapılandırma işleminin ve teşebbüsün bir sonucudur. O nedenle, küreselleşme olgusu tarihsel süreçte kendini açığa çıkaran sosyal, kültürel, ekonomik ve düşünsel süreçlerden bağımsız olarak kavranamaz. Küreselleşme özü itibari ile kendini ekonomik, sosyal ve düşünsel olarak az gelişmiş ülkelere empoze eden gelişmiş ülkelerin başlattığı bir olaydır.¹³⁵

19.yüzyılın ikinci yarısı ile 20.yüzyılın ilk çeyreği, uluslar arası ticaretin en serbest yapıldığı, uluslar arası sermaye hareketlerinin en yoğun yaşandığı dönemdir ve bu dönemde görülen dünya ticaret hacmindeki büyüme hızına bugüne kadar erişmek mümkün olmamıştır.¹³⁶ Bugün itibarıyla kapitalizmin yeni teknolojilerin ve küreselleşmenin sağladığı fırsatların yardımıyla daha güçlü ve verimli hale geldiği söylenebilir. Küreselleşme, günümüz Batı dünyasının sosyal, ekonomik ve politik ve kültürel temellerini kuran öge olan kapitalizmin yeniden isimlendirilmesidir. Küreselleşme yeni bir süreç değildir. Emperyalizmi kapitalizmin tekelci aşaması olarak değerlendiren Lenin, emperyalizmi kapitalizmle eş tutmakla birlikte kapitalizmin bazı özelliklerinin gelişimi ve doğrudan doğruya devamı olarak nitelendirir. Lenin, emperyalizmin/ kapitalizmin beş temel özelliğini şu şekilde yapmaktadır: ¹³⁷

1-Üretimde ve sermayede görülen yoğunlaşma öyle yüksek bir dereceye ulaşmıştır ki, ekonomik yaşamda kesin rol oynayan tekelleri yaratmıştır.

¹³⁵ Hatice Nur ERKIZAN, "Küreselleşmenin Tarihsel ve Düşünsel Temelleri Üzerine", **Doğu-Batı (iç.)**, Sayı:18, Şubat, Mart, Nisan 2002, s.57-70

¹³⁶ David HELD, **Democracy and the Global Order**, Cambridge, Polity Press, 1995

¹³⁷ İ.V Lenin, **Emperyalizm Kapitalizmin En Yüksek Aşaması**, Evrensel Basım Yayın, Ankara, 2006, s.100-101

2-Banka sermayesi sınai sermayeyle kaynaşmış ve bu mali sermaye temel üzerinde bir mali oligarşi yaratmıştır.

3-Sermaye ihracatı, meta ihracatından ayrı olarak, özel bir önem kazanmıştır.

4-Dünyayı aralarında bölüşen uluslar arası tekerci kapitalist birlikler kurulmuştur.

5-En büyük kapitalist güçlerle dünyanın toprak bakımından bölüşülmesi tamamlanmıştır.

Kapitalizmin günümüzdeki boyutu ve görünümü, onun dağılıp yayılması, esnemesi ve en üst ileri aşaması olan emperyalizmin yeni adıdır.¹³⁸ Sonuç itibarıyla, günümüz küreselleşme dalgası birden bire ortaya çıkmamış, ekonomik eksenli ve kapitalizmle iç içe olan süreçlerin oluşturduğu zemin üzerinde yükselmiştir. Bilgi devriminin yanı sıra kapitalizmin yeni bir açılımı olarak ifade edilebilecek olan neo-liberal uygulamalar ve Doğu Bloğunun yıkılması gibi önemli gelişmelerin üst üste gelmesi küreselleşmenin günümüzde birden bire karşılaşılan ani ve benzersiz bir olgu olarak algılanmasında etkili olmuştur.¹³⁹ Yoksa sınır ve mesafelerin aşılacak toplumlar arası ilişki ve etkileşimlerin gerçekleşmesi her zaman karşılaşılan olgulardır ve özellikle sömürgecilik döneminde zirveye ulaşmıştır. Bugünkü küreselleşmeyi geçmişten ayıran temel farkın; bu ilişki ve etkileşimlerin her zamankinden hızlı ve yoğun oluşu, var olan ekonomi, toplumsal ve siyasi yapıları önemli ölçüde değişikliğe zorlayacak etkileri üretmesi olduğu söylenebilir.¹⁴⁰

Daha genel bir çerçeveden bakıldığında; küreselleşme kapitalizmi de içeren modernliğin yani, kapitalist modernliğin Batı toplumlarından dünya ölçeğine yansımasıdır. Nitekim modernlik yapısal olarak küreselleştiricidir.

¹³⁸ KIZILÇELİK, 2004, s.148 vd.

¹³⁹ Burak ÜLMAN, "Uzun Süreçte Küreselleşme: Bir Sihirli Kavramı Tarihteki Yerine koyma Denemesi", <http://www.stratejik.yildiz.edu.tr/makale4.htm>, Erişim Tarihi: 06.12.2011

¹⁴⁰ Onur ÖYMEN, Geleceği Yakalamak: **Türkiye’de ve Dünyada Küreselleşme ve Devlet Reformu**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000, s.27

Başka bir deyişle, küreselleşme modernliğin genişlemesinden başka bir şey değildir.¹⁴¹

Yıllardır üzerinde konuşulmasına karşın küreselleşmenin henüz üzerinde herkesin anlaştığı bir tanımı bulunmadığını Birinci Bölümde açıklamıştık. Bu kavramı kullananlar tarafından farklı anlamlar yüklendiği ve farklı önemler atfedildiği görülmektedir. Küreselleşme, başta ekonomi alanında olmak üzere ilişki ve etkileşimlerin önündeki kısıtlamaların minimize edildiği bir süreç olması ve liberal değerlerin yaygınlık kazanmasından ötürü liberalleşmeyi sağlayan süreç (liberalleşme) anlamında da kullanılabilir.¹⁴²

Ekonomik küreselleşme kapsamında, gelişmekte olan ülkeler aleyhine birçok olumsuz gelişmenin görülmesi, evrenselleşmenin Amerikan değerleri etrafında seyretmesi, küreselleşmenin daha çok dünyanın Amerikanlaştığı bir süreç olarak algılanmasının bunda etkili olduğu söylenebilir. Bu görüştekilere göre, isteyerek bütünleşme bir araya gelme çağrışımı yapan ve sevimli bir kavram olan küreselleşme, gerçekte hakim sermayenin yeni pazarlar oluşturabilmek ve kar hadlerini yükseltebilmek amacıyla yeni şartların avantajlarını kullanmasında maske görevi yapmaktadır.¹⁴³

1.Dünya Savaşı ile 2.Dünya Savaşı yılları arasında duraklama devresine giren küreselleşme süreci, 2.Dünya Savaşının sona ermesiyle birlikte kapitalist ekonominin yeniden canlanmaya başlamasıyla birlikte yeniden ilerleme yönünden bir ivme kazanmıştır. Uluslar arası kapitalist hiyerarşide ABD kesin ve tartışmasız hegemonya kurmuş durumdaydı. ABD'nin büyük güç ve etkinlik kazanarak piramidin tepesine oturması, birçok bakımdan önemli sonuçlar doğuracak nitelikteydi. Birleşik Devletler' in

¹⁴¹ GIDDENS, 2000, s.41

¹⁴² Tomotsu AOKI, "Çağdaş Japonya' da Küreselleşmenin Boyutları", **Bir Küre Bin Bir Küreselleşme**, Editörler: BERGER Peter L. Ve Samuel P.HUNTINGTON, Çev: Ayla ORTAÇ, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2003, s.95

¹⁴³ İzzettin ÖNDER, "Küreselleşme ve Ulusal Ekonomiler Açısından Egemenlik Sorunu", <http://www.stratejik.yildiz.edu.tr/makale3.htm>, 26.11.2010

üstünlüğü hem savaş koşullarında üretimini sürekli arttırmış olmasından hem de sermayesinin büyüklüğünden ileri geliyordu.¹⁴⁴

Küreselleşen yeni dünya ekonomisinde çok uluslu şirketlerin rekabet gücünü arttırmaktan ziyade tekelleşme eğilimleri ile, pazardan aldıkları pay her geçen gün artmakta ve kalkınma arayışları içerisindeki gelişmekte olan ülkelerin bu pazardan aldıkları pay da her geçen gün azalmaktadır. Bu durumda küreselleşme, dünya üzerinde eşitsizlikleri ortadan kaldıran, global sorunları hafifleten bir süreç değil tam tersi mevcut durumu koruyan ve hatta bu durumun devamı için olanaklar yaratan bir süreç olup bu süreçte yoksulluğu arttırıcı bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Birbirlerine her bakımdan yaklaşan bir gelişmişler dünyası ile onlardan gittikçe uzaklaşan bir geri kalmışlar dünyası oluşmaktadır. Ayrıca gelişmiş toplumlar içinde de yoksulların sayısı hızla artmaktadır. Kimileri için küresel boyutta kalıcı kayıplar anlamına gelmektedir küreselleşme.¹⁴⁵

Kapitalist bir sistem ancak bir dünya ekonomisi çevresinde var olabilir. Dünya ekonomisi, kapitalizm, 16.yüzyılda yer kürenin sadece bir parçasıyken (Avrupa ve Amerika kıtasının bazı kısımlarında) zamanla bütün yerküreyi kapsayacak şekilde genişlemiştir.¹⁴⁶

Özetlemek gerekirse, 1970 sonrasında yaşanan küreselleşmenin ekonomik boyutu sermayenin hareketliliğini tek başına, başarı göstergesi olarak görmekte ve ekonomik karın realizasyonu önündeki her türlü toplumsal, idari ya da kültürel kısıtlamayı akıl dışı ya da çağdışı olarak nitelendirmektedir. Küreselleşme ideolojisinin ardında yatan mantık kurgusu bakımından, sermayenin karlılığı etkin kaynak dağılımının sağlanması, dolayısıyla ekonomik refahın arttırılmasının birincil koşuludur. Bu koşulun

¹⁴⁴ Fikret BAŞKAYA, **Az gelişmişliğin Sürekliliği**, Özgür Üniversite, Ankara, 2009, s.100

¹⁴⁵ Meryem KORAY, "Küreselleşme İlerlerken Gerileyenler: Ekonomi Karşısında Sosyal, Sermaye Karşısında Emek, Piyasa Karşısında Siyaset", **İktisat Dergisi**, Sayı:369, s.19

¹⁴⁶ Immanuel WALLERSTEIN, **Amerikan Gücünün Yükselişi**, Çev: Tuncay Birkan, **Metis Yayınları**, İstanbul, 2004, s 45

sağlanması ise ancak ve ancak tümüyle kurlsızlaştırılan Serbest Pazar Ekonomisinden geçmektedir.

1990'lı yılların başlarında Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla Sosyalist Blokun çökmesi Orta Asya ve Kafkasya ülkelerinin demokrasi ve piyasa ekonomisine yönelmeleri küreselleşmeyi olumlu etkileyen bir başka etken olmuştur. 2000' li yıllara geldiğimizde küreselleşme internet teknolojisi, uydu iletişimi, dijital dünya ve e-devlet kavramlarıyla, 1990' lı yıllardan taşıdığı vizyonu pekiştirmiştir. Günümüzde küreselleşme sürecinin tamamlayıcı kavramı hıza dayalı elektronik ticarettir. Bu bağlamda küreselleşme, ulusal pazarların ve teknolojilerin birleştiği, uluslar arası ticaretin yerini e-ticaret' e bıraktığı, ulus devletin e-devlete yetki aktardığı, her türlü mal, hizmet ve kalifiye insan gücünün rekabet koşullarını sağlayacak düzeyde standartları yakalamak zorunda olduğu, kamu yönetimi ve siyaset kurumu açısından kendine özgü davranış kalıplarının yaratıldığı bir sürece dönüşmüştür.

2-Küreselleşme Kavramına Yaklaşımlar

Kazananları ve kaybedenleri, fırsatları ve dezavantajları ile bir süreç olan küreselleşme konusunda yapılan tanımlar ışığında bu konudaki yaklaşımları; aşırı küreselleşmeciler (radikaller), şüpheciler (red cephesi) ve dönüşümcüler olmak üzere üç ana başlık altında toplamak mümkündür. Kimileri bu gelişmelerin ortaya çıkardığı yeni şartları emperyalizme gidiş olarak yorumlarken, kimileri de bunu özgürlüklerin lehine bir trend olarak görebilmektedir.

Radikal ve Şüpheli Yaklaşımların, küreselleşmenin ne anlama geldiğine cevap ararken küreselleşme süreçlerine karşı sergiledikleri "siyasal-kuramsal-ideolojik" tavır sebebiyle entelektüel izahların, küreselleşmeyi olumlu bularak desteklemek (radikal) ya da emperyalizmin diğer adı olduğu gerekçesiyle karşı çıkmak (şüpheli) gibi bir görünüme sahip olduğu,

hegemonya mücadelesini andıran bir entelektüel sürecin yaşandığı söylenebilir.¹⁴⁷

Küreselleşmeyi; toplumları refaha, zenginliğe ve özgürlüğe taşıyan, insanlığı ulus esaslı kurumlaşmayı aşarak küresel bir uygarlığa götürme ihtimali yüksek bir süreç olarak görmekte ve daha çok neo-liberal ön kabullerle hareket etmektedirler. Kapitalizmi; süreci yeni bir sömürgeciliğe dönüştürmekle itham eden, küresel toplumsal ve siyasi oluşumlar, öngörülerini hayal olarak gören “Şüpheci” analizlerin ise ağırlıklı olarak Marksist kuram ve yaklaşımlardan hareket ettikleri söylenebilir. Dünya çapında yaşanan ekonomik gelişmelerin, küreselleşmeyi bu denli zıt açıklayan her iki görüşle de, iddialarını mantıksal temellere oturtma hususunda yeterince malzeme sunduğu belirtilmelidir.¹⁴⁸ Küreselleşme tartışmalarında yeni yeni kendini göstermeye başlayan “Dönüşümcüler” ise; süreci bir realite olarak kabul etmekle birlikte, siyasi anlamda radikal değişikliklere yol açtığı iddialarını ve küresel bir uygarlığa gidildiği yönündeki öngörülerini paylaşmayan bir ekoldür.¹⁴⁹ Ayrıca Dönüşümcüler, radikal ve şüpheci çevreleri küreselleşme konusunda kamplaşma ve gerginlik yaratarak, süreç hakkında duru bir kanaate sahip olmayı zorlaştırmakla da itham etmektedirler.

Radikaller olarak da tanınan aşırı küreselleşmecilere göre ise; tarihte ilk kez gerçek anlamda bir küresel uygarlık kurulmaktadır. Dünya tek pazara doğru gitmekte, ulusal ekonomilerin yerini uluslar arası üretim ağlarından oluşan küresel ekonomi almaktadır. İletişim sektöründeki gelişmeler, kültürleri birbirine yaklaştırmakta ve ortak bir kültür oluşturma yolunda kalkınma ekonomisi gelişmektedir. Bu anlamda, bağımsızlıklarına geç kavuşan genç ulus devletlerin içe kapanarak kalkınmaya öncelik vermesi, yeni dünya düzenini ortaya çıkarmış ve küreselleşmenin duraklamasına neden olmuştur.

¹⁴⁷ E. Fuat KEYMAN, “Globalleşme, Özgürlük, Etik ve Siyaset”, **Sivil Toplum**, Yıl:2, Sayı:5, 2004, s.37

¹⁴⁸ COŞKUN, 2001, s. 55

¹⁴⁹ BOZKURT, 2011, s. 19

A. Radikaller (Küreselleşme Taraftarları)

Bunlara göre; endüstri toplumlarının bir ürünü olan ulus devlet küreselleşme sürecine ilişkin olarak önemini yitirmiştir. Artık küresel piyasa, politikanın yerini almaktadır, çünkü piyasa mekanizması hükümetlerden daha rasyonel çalışmaktadır. Küresel piyasanın gelişimi toplum içinde daha yüksek rasyonaliteye işaret etmektedir. Politikalar yerel ya da ulusal ölçekte hala etkili olsalar bile, küresel ekonominin hareketlerini etkileyebilecek güce sahip değildir. Diğer bir ifadeyle; piyasalar artık devletlerden daha güçlüdür. Devletlerin otoritesindeki bu gerileme ise, diğer kurumlar ile birliklerin ve yerel/bölgesel otoritelerin artarak yaygınlaşması şeklinde görülebilir. Dünya toplumunun, geleneksel ulus devletlerin yerini almakta olduğunu, ya da alacağı ve yeni toplumsal örgütlenme şekillerinin belirmeye başladığı düşüncesindedirler.

Bunlar, piyasa kurallarına ne kadar uyulursa, pazarlar dünyaya ne kadar açılırsa, serbest ticarete, rekabete ve şeffaflığa ne kadar imkan tanınırsa ekonomik gelişmenin o oranda artacağı görüşündedirler.¹⁵⁰

Radikal analizlerde sıklıkla karşılaşılan; benzeşme, blokların çözülmesi ve küresel bir medeniyete gidiş gibi temalar bu ekolde neo-liberalizm ve post-modernizm kadar “Yakınsama Kuramları”nın da etkili olduğunu göstermektedir. Bu teorinin sahibi Jan TİNBERGEN Batı’nın kapitalist demokrasileri ile Doğu Bloğu’ndaki komünist ülkeler arasındaki farkların, endüstriyel toplumun doğası gereği giderek eriyeceği ve ortak bir merkezde buluşacağı iddiasıyla ortaya çıkmıştır.¹⁵¹ Altmışlı yıllardan beri sosyolojik çözümlemelerde kullanılan Yakınsayıcı Yaklaşım’a göre; bilimsel ve teknolojik gelişmelerin toplumlar arasında benzeştirici etkileri olmaktadır. Bu sebeple; baş döndürücü bir hız kazanan teknolojik gelişmelerin, zamanla tüm

¹⁵⁰ Ergin YILDIZOĞLU, **Globalleşme ve Kriz**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1996, s.169

¹⁵¹ J. TİNBERGEN, “Do Communist and Free Economies Show Converging Patterns?”, **Soviet Studies**, April 1961, s.54

toplumları ortak ilkeler ve kurumlar etrafında örgütlemesi (siyasi ve ekonomik benzeşme) muhtemel bir gelişme olarak görülmektedir.¹⁵²

Bu görüşün savunucuları, küreselleşme sürecinin ulus devletin önemini aşındırması ve dış müdahalelere imkan vermesi açısından karşı çıkmaktadırlar. Yine onlara göre küreselleşme; insanları baskı altına almakta, devletlerin hakimiyetine son vermekte, hepsini emperyalist devletlerin egemenliğine sokmakta, yerel değerleri yok etmekte, güçsüzleri ezmekte, yoksul ve zengin arasındaki uçurumu büyütmemekte ve sadece çok uluslu şirketleri kazançlı çıkartmaktadır. Tıpkı klasik liberalizmin ilk devrinde serbest ticaretin zengin ülkelere dünyanın geri kalan kısmından serbest transferi şeklinde işlemesi gibi, bugün de Kuzey-Güney ülkeleri arasındaki uçurum giderek açılmaktadır.¹⁵³

Bu yaklaşım; küreselleşmeyi iyimser bir tavrıla, bütün insanlığa refah ve mutluluk getirecek bir süreç olarak ele almaktadır.¹⁵⁴ Dünyanın büyük bir değişim sürecinden geçtiğine inanan radikaller, etkisini genişleteceğini tahmin ettikleri bu sürece yönelik radikal denilebilecek politik ve toplumsal öngörülerin sahibidirler. Artan ekonomik bağımlılık etrafında yeni bir dünya düzeninin doğmakta oluşu, küresel kurumlar yükselirken ulus-devletlerin güç kaybetmesi, küresel yönetişimin gelişmesi, kültürel benzeşmelerdeki artı, kutuplaşmış blokların çözülüşü gibi gelişmeler onlara göre köklü değişikliklerdir ve pekala küresel bir uygarlığa gidişin göstergeleri olarak değerlendirilebilirler.

Küreselleşmenin tamamen gerçek olduğunu iddia etmekle yetinmeyip, sonuçlarının da istisnasız her yerde hissedileceğini söylemektedirler.¹⁵⁵

¹⁵² COŞKUN, 2001, s.54

¹⁵³ Jan Nederveen PIETERSE, "Globalization North and South: Representations of Uneven Development and Interaction Modernities" **Theory, Culture & Society**, vol. 17, no. 1, February 2000, s.131

¹⁵⁴ Meryem KORAY, "Küreselleşme Süreci ve Ulus-Devlet, Ekonomi, Siyaset Tartışmaları", (<http://www.stratejikyildiz.edu.tr/makale1.htm>), 2010

¹⁵⁵ GIDDENS, 2000, s. 20-21

Küreselleşme kavramını, olumlu yönde açıklayıp ele alan bu yaklaşıma göre, küreselleşme; ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel değerlerin ve bu değerler çerçevesinde oluşmuş birimlerin ulusal sınırlar dışına taşarak dünya geneline yayılması olup; ülkeler arasında fiziksel ve ekonomik egemenliklerin törpülenmesi anlamını taşımaktadır. Yani küreselleşme, farklı toplumsal kültürlerin ve inançların yakından tanınması; ülkeler arasındaki her türlü ilişkinin yaygınlaşması ve yoğunlaşması; ideolojik yaklaşımlara dayalı kutupların ortadan kalkması sonuçlarını doğuran kaçınılmaz bir süreçtir.¹⁵⁶

Bu anlamda dünya ülkelerinin çoğunda, vatandaşların politikayla daha az ilgilenmeleri ya da politikacıların vatandaşlar üzerinde daha çok hayal kırıklığı yaratıyor olmaları küreselleşme sürecinin bir sonucudur.¹⁵⁷ Bir diğer ifadeyle anlatacak olursak; piyasalar devlet mekanizmalarından ve işleyişlerinden daha güçlüdür. Küreselleşme taraftarları da geleneksel ulus devletlerden dünya toplumu anlayışına doğru bir yönelim göstermektedirler.

Küreselleşme taraftarlarının bir başka değerlendirmesine göre; piyasalar artık devletlerden daha güçlü bir hale gelmişlerdir. Devletlerin otorite alanlarının gerilemesi diğer kurumlar ile birlikte yerel ve bölgesel otoritelerin artması ve yaygınlaşması şeklinde görülebilir. Onlara göre; dünya toplumu anlayışı geleneksel devlet anlayışının yerini almakta ve yeni toplumsal örgütlenme şekilleri belirmeye başlamaktadır. Küreselleşme taraftarlarının diğer bir savı ise; giderek artan bir küresel ekonominin mevcudiyetinin arttığıdır.¹⁵⁸

Küreselleşme, çağdaşlaşma ve gelişme demektir; önüne geçilemeyecek ve üstelik de geçilmemesi gereken bir süreçtir.

¹⁵⁶ Mürteza HASANOĞLU, “Küreselleşmenin Devlet Yönetimine Etkileri” **Sayıştay Dergisi (iç.)**, Sayı: 43, Ekim-Aralık,2001, s.70

¹⁵⁷ Anthony GIDDENS, KÜRESELLEŞMENİN İKLİMLERİ, **Sosyal Demokrat Değişim Dergisi**, Sayı: 12, İstanbul, 1999, s.56

¹⁵⁸ BOZKURT, 2000, s.20

Küreselleşmenin herkese yararı vardır. Küreselcilerin tezleri ekonomik, siyasal ve uluslar arası düzen bakımından şu şekilde özetlenebilir¹⁵⁹:

Ekonomik bakımdan küreselleşme, dünya kaynaklarının en akılcı ve en verimli biçimde kalkınmasına olanak vererek toplam dünya ticaretini ve gelişmeyi hızlandırmaktadır ki; orta vadede bunun herkese, şu anda kökten değişme nedeniyle geçici zarara uğramakta olanlara bile yararı olacaktır.

Küreselleşmenin asıl büyük aşamalara yol açtığı iletişim alanındaki gelişmeler göz önüne alındığında, bu ekonomik yararın gittikçe hızlanarak artacağı kolayca anlaşılabacaktır.

Bir çok neo-liberal için küreselleşme, ilk gerçek küresel uygarlığın habercisi olarak değerlendirilmektedir. Aşırı-küreselleşmeci bakış açısına göre, küresel ekonominin yükselişi, radikal yeni dünya düzeninin bir delili olarak yorumlanabilecek, küresel düzeyde kültürel karışım, küresel yayılma ve küresel yönetim kurumlarının (global governance institutions) doğuşu, köklü bir biçimde yeni dünya düzeninin delilleri ve ulus devletin ölümü olarak yorumlanmaktadır. Artık ulusal hükümetler, sınırlarını kontrolde zorluk çekmeye başlamışlardır. Küresel ve bölgesel hükümetler daha büyük roller talep ederken, devletlerin otonomisi ve egemenliği de daha çok aşınmaktadır. Bunun yanında ülkeler arasında uluslararası işbirliği kolaylaşmıştır. Artan küresel iletişim altyapısı sayesinde değişik ülkelerin halklarının, ortak çıkarlarının daha çok farkına vardığını ve bunun sonucunda da küresel bir uygarlığın doğuşu için ortak bir zeminin oluştuğunu iddia etmektedirler.

Radikallerin temel öngörülleri; evrensel değer ve kurumların giderek yerleşeceği ve nihayetinde küresel bir medeniyetin doğacağıdır. Onlara göre serbest piyasa mekanizması, hızlanan değişim sürecinden kaynaklanan sorunları mümkün mertebe çözebilecek en iyi mekanizmadır. Bu mekanizmanın, hükümet tedbirlerinden daha rasyonel olduğu küreselleşme derinleştikçe daha iyi anlaşılabacaktır. Milli sınırlar da giderek anlamsızlaşacağından ulus-devletlerin siyasi güçleri giderek azalacak,

¹⁵⁹ Baskın ORAN, *Küreselleşme ve Azınlıklar*, İmaj Yayınları, Ankara, 2009, s.3

hükümetler zamanla ikinci plana gerilerken küresel piyasa temelinde bütünleşme ve uygarlık gerçekleşecektir.¹⁶⁰

Radikaller arasında bu öngörüye, ulus-devletlerin tarihe karışacağını ekleyenlerin küçümsenmeyecek sayıda olduğu ifade edilmelidir. Kenichi OHMAE ve Arjun APPADURAI başta olmak üzere Walter WRISTON, Jean Marie GUEHENNO, Michael HARDT ve Antonio NEGRI gibi düşünürlerin eserleri; ulusal egemenliklerin ortadan kalkacağı, ulus yapılanmasının giderek çözüleceği, ulus-devletten daha küçük etnik, ekonomik, dinsel ve politik birimlerin oluşacağı, bunların daha çok küresel bir uygarlığın ortak ilkeleriyle işleyeceği bir dünya düzenini işaret etmektedir. Bu teorisyenlere göre, günümüzde uluslar arası toplumun birçok alanda ulus-devletin yetkilerini almaya başlamış olması bu sürecin başladığının önemli bir işaretidir.¹⁶¹ Tüm bunlardan radikal yorumların, neo-liberalizmin piyasa esasından ve post-modern toplum teorilerinden esinlenmekte olduğu sonucu çıkarılabilir. Nitekim radikal görüşler daha ziyade neo-liberal ve post-modern çevrelerce ortaya atılmaktadır. Bu arada bugüne kadar sosyalist düşünce ve hareketlerle anılagelmiş olan siyasi anlamda radikal yaklaşımların günümüzde neo-liberal çevrelerde yer bulmakta oluşu küreselleşmenin tüm kalıpları ters yüz eden karakterinin ilginç bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.¹⁶²

“Post-Modern” kavramının, üzerinde mutabakat sağlanmış bir tanımı yoktur. Bunun başlıca nedeni; kavramın, hem bir dönemi hem de bir düşünceyi ifade etmesidir. Ayrıca sanat, mimari, politika, eğitim gibi toplumsal hayatın hemen her alanına yönelik oluşu, kavramın çerçevesini çizmeyi zorlaştırmaktadır.¹⁶³ Modern toplumdan farklı yeni bir toplumsal yapının belirdiğini ileri süren bu kavramın; modernizme ait tüm değerleri eleştiren bir

¹⁶⁰ FOX, 2002, s.35

¹⁶¹ Kemal KARPAT, “Globalleşme ve Milli Devlet”, <http://www.da.com.tr/dergi/Dastore/sayi04/turkce/k9.htm>, Erişim Tarihi: 09.08.2011

¹⁶² COŞKUN, 2004, s 246

¹⁶³ Nesrin KALE, “Modernizmden Post Modernist Söylemlere Doğru”, **Doğu Batı**, Yıl:5, Sayı: 19, Temmuz 2002, s.35

bakış açısı olduğu rahatlıkla ifade edilebilir.¹⁶⁴ Post modern yaklaşımlar, hayatın her alanında esneklik, farklı durumlar karşısında değişebilme, kısacası hissedildiği gibi yaşamayı savunmaktadır.¹⁶⁵ Bütüncül yaklaşımlara karşı olan post-modernizm, çoğulculuğu da önemli bir değer olarak ortaya koymaktadır. Post-modernizm tek ve mutlak gerçekliği kabul etmeyen bir yapıdadır. Bu yapı ise modernitedeki türdeşliğin ve farklılıkları homojenize etme yaklaşımının yerine parçalanmayı koymaktadır. Post-modernizmde toplum yerine birey merkez kabul edilmektedir.¹⁶⁶

Post-modernitenin farklılıkları tek tipleştirmeyi reddeden tutumu, modernitenin savunduğu homojenliğin önemli sonucu olan; “ulus” esaslı toplumsal yapılanma biçimini de tehdit eder boyuttadır. Bu durum, ulus devlet siyasi yapılanma biçimine yönelik ciddi bir tehdittir. Düşüncenin siyasi boyutundaki bu çerçeve; post modern düşüncenin, bireyselliği esas almasından kaynaklanmaktadır. Bu temellere sahip bir felsefenin, farklılıkları homojenize etmeyi reddetmesi son derece önemlidir. Bu yapısıyla, küreselleşmeci söylemlere kaynaklık eden post- modernitenin çoğulcu yapılara ve ulus-üstü kimliklere de sıcak baktığı söylenebilir.¹⁶⁷

Buna göre, küreselleşme projesi; sermaye birikimi dinamiğinin, dünya genelinde ulaştığı yeni aşama itibarıyla olgunlaşması olarak adlandırılabilir. Diğer bir deyişle “uluslar arası sermayenin kendi suretinde bir dünya yaratma sürecinin son rötuslarının yapılmaya çalışıldığı bir dönem yaşanmaktadır. Küreselleşen tüm özellikleriyle bir kapitalizmdir.”¹⁶⁸

Bu grup içinde yer alanlar homojen bir görünüm arz etmemektedirler. Örneğin neo-liberaller, devlet gücü üzerinde piyasanın ve bireysel otonominin

¹⁶⁴Şevki ÖZBİLEN, Globalizm Hegemonyası ve Global Demokrasi”, **Finans Dünyası**, Sayı:161, Mayıs 2003, s.53

¹⁶⁵ Chantal MOUFFE, “Radikal Demokrasi: Modern Mi, Postmodern Mi?”, **Modernite Versus Postmodernite**, Derleyen: Mehmet Küçük, 2.Baskı, Vadi Yayınları,1994, s.188

¹⁶⁶ E. Fuat KEYMAN, **Türkiye ve Radikal Demokrasi**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001, s.57

¹⁶⁷ Richard SAAGE, “Postmodernlik ve Aydınlanma”, Çev: Ahmet Arslan, **Yeni Forum**, Cilt 14, Sayı:287, Nisan 1993, s..54

¹⁶⁸ Mehmet TÜRKEY, **Sermaye Birikimi, Kalkınma, Azgelişmişlik (Türkiye ve Dünya Üzerine Notlar)**, Sosyal Araştırmalar Vakfı/Sosyoloji Dizisi, İstanbul, 2009, s.196

başarısını memnuniyetle karşılarken, aynı grup içinde yer alan neo-marksistler (yada radikaller) ise çağdaş küreselleşmeyi; baskıcı küresel kapitalizmin temsilcisi olarak değerlendirmektedirler. Fakat bu ideolojik yaklaşımdaki farklılıklara rağmen, bugün giderek artan bir biçimde bütünleşmiş küresel bir ekonominin mevcut olduğuna ilişkin düşünceyi de paylaşılmaktadırlar.

Yeni liberalist görüşle de örtüştürebileceğimiz bu anlayış, sosyal devlet anlayışını benimsemektedir. Sosyal devlet, gerçekleştirdiği varsayılan yararların tersine bireylerin kendilerine duydukları güveni ve içlerinde besledikleri müteşebbis ruhu zayıflatmakta ve özgür toplumumuzun temellerini yıkıcı unsurlarla doldurmaktadır. Klasik sosyal demokrasinin aksine yeni liberalizm küreselleşmekte olan bir teoridir ve küreselleştirici güçlerle doğrudan katkısı bulunmaktadır. Yeni liberaller, dünya çapında kendilerinin daha yerel birliklerle işbirliğine girmelerini sağlayan felsefi yaklaşım izlemektedirler.¹⁶⁹

B. Şüpheler (Red Cephesi) (Küreselleşme Karşıtları)

Bu görüşe göre; küreselleşme; tamamen bir mit ya da çoğunluklu uzun süreli yönelimlerin bir devamıdır. Bu bakış açısı, eski tip sosyal demokrasiyi kazanma arzusundaki kişilere şaşırtıcı denecek ölçüde cazip gelmektedir. Yine bu kişilere göre küreselleşme; yeni liberallerin bir icadıdır. Küreselleşmenin yeni bir süreç olmadığını dünyanın halen eskiden olduğu gibi kapitalistçe döndüğünü belirtirler.¹⁷⁰ Küreselleşmeye yönelik radikal yaklaşımları da abartılı ve yönlendirici bulmaktadırlar.¹⁷¹ Onlara göre yaşananlar geçmişten çok farkı değildir ve dünyadaki değişim süreci radikal çevrelerce büyütülmektedir. Moderniteyi aşan yeni bir uygarlıktan söz eden bu yaklaşımın bu iddialarını dayandırdığı küresel bir ekonomi ve piyasa söz konusu dahi değildir. Ticaret ve yatırımların büyük oranda gelişmiş ülkeler arasında cereyan ettiği, ulusötesi şirketlerin yerel bağlarını koruduğu ve neo-

¹⁶⁹ Anthony GIDDENS, **Üçüncü Yol**, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2000, s.24-25

¹⁷⁰ ibid, s.40

¹⁷¹ FOX, 2002, s 31

liberal prensiplerin gelişmiş kapitalist ülkelerce çoğu zaman terk edildiği bir ortamda küresel bir serbest Pazar öngörüsünü çok ütopik bulmaktadırlar.¹⁷² Zaten gelişmiş kapitalist ülkelerin kendi çıkarları için küreselleşme şartlarını emperyalizme çevirmiş olmaları küresel bir uygarlık öngörüsünü geçersiz kılmaktadır. Dolayısıyla şüphecilere göre; yaşananları çok farklı yeni bir siyasi ve toplumsal düzenin habercisi olarak görmek yerine milli yapılanma ve çıkarların yeniden değerlendirilmek durumunda olduğu bir süreç olarak algılanması daha doğru olacaktır.

Onlara göre küreselleşme denilen süreç; dünya ekonomisinde ilk kez yaşanan bir gelişme olmadığı gibi, tarihi görelilik perspektifinden bakıldığında önemi ve sonucu itibarıyla da bir yenilik arz etmemektedir. Küreselleşme bilim ve teknoloji alanında ortaya çıkan gelişmelerin bir sonucu olarak, kapitalizmin yaşamakta olduğu nitelik dönüşümüdür.¹⁷³

Küreselleşmeye getirilen en büyük eleştirilerin ve yaşanan sorunların merkezinde çok uluslu sermayenin küreselleşme sürecinde kuralları koyduğu ve bu kurallar karşısında ulusal hükümetlerin politika oluşturmakta yetersiz kaldığıdır.

Asıl olarak yoksulluğun küreselleştiği, gelişmekte olan ülkelerin milli egemenlik ve bağımsızlıklarının hiç olmadığı ölçüde tehdit altına girdiği şüphecilerin sıklıkla dile getirdikleri iddialardır. Bilhassa; serbest ticaretin bayraktarı olan gelişmiş ülkelerin, kendi sanayi ve ticaretlerini koruma noktasında bu ilkeleri kolaylıkla göz ardı ederken, güney ülkelerine serbest ticareti dayatan tavırları şüphecilere göre emperyalizmin küreselleşme sürecinde de başrolde olduğunu göstermektedir.¹⁷⁴

Günümüzde ABD; Kanada, Avustralya ve AB ülkelerinin, tarım sübvansiyonlarını, anti-damping uygulamalarını, gümrük tarifeleri ve kotalarını en çok kullanan ülkelerin başında gelerek serbest piyasa

¹⁷² COŞKUN, 2002, s. 28

¹⁷³ Nurhan YENTÜRK-Yakup KEPENEK, **Türkiye Ekonomisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2010, s. 26

¹⁷⁴ FOX, 2002, s. 30

söylemleriyle çelişki içinde olmalarının şüpheci yaklaşımın giderek popülerleşmesinde etkisi oldukça büyüktür.¹⁷⁵

Bunlar küreselleşmeye her konuda kuşkuyla yaklaşmaktadırlar. Yaşadığımız dünyada hiçbir şeyin yeni olmadığını iddia etmektedirler. Küreselleşmenin geçmişine (19.yüzyıla) bakarak o dönemde de para ve mal hareketinin oluşmuş olduğunu söylemektedirler. Günümüzde hala birçok ülkenin oldukça katı bir biçimde uyguladıkları ulusal sınır kontrollerine karşılık, 19.yüzyılda insanların pasaport bile kullanmadıklarını iddia etmektedirler Bunlar, küreselleşmenin bir süreç olduğunu kabul etmeyip, herkesin bu terimle bu kadar ilgili olmasını zamanın ideolojisi haline gelmesine bağlamaktadırlar.¹⁷⁶

Küreselleşme, yeni bir dünya düzeninin değil fakat yeni dünya düzensizliğinin, hatta üst üste gelen ve rekabet halindeki otoritelerin, çoklu bağılılıkların ve kimliklerin, prizmatik uzay ve inanç nosyonlarının oluşturduğu “yeni bir ortaçağ” işaretçisi olarak görülebilir.¹⁷⁷

Küresel ekonomi, sağladığı yararlar, kazandığı deneyimler ve getirdiği musibetler ne olursa olsun, önceki dönemlerde de var olan ekonomiden özellikle farklı bir şey değildir. Dünya büyük ölçüde eskisi gibi dönmektedir.¹⁷⁸

Şüpheci yaklaşımın önemli bir vasfının da tam bir neo-liberalizm eleştirisi olduğu sonucu çıkarılabilir. Zaten, Immanuel WALLERSTEIN, Noam CHOMSKY, Samir AMİN, Richard FALK ve William K. TABB gibi şüpheciler neo-liberal politika ve uygulamaların iddia edildiği gibi milli ya da evrensel düzeyde refah artışı sağlamadığını, tam tersine ekonomik dengesizliği körükleyerek uluslar arası sistemde güneyin kuzeye bağımlılığının artmasına, milli düzeyde de gelir adaletsizliğinin derinleşmesine yol açtığında ısrarcıdırlar. Neo-liberal teorideki kamusal iyilik için piyasanın kendiliğinden ahlaklı davranacağı kabulünü de şüphecilerin iyi niyetli bulmadıkları

¹⁷⁵ Mehmet ORHAN, “Ekonomik Küreselleşme”, **Akademik Araştırmalar**, Yıl:4, Sayı:15, 2003, s.21

¹⁷⁶ BOZKURT, 2000, s.21

¹⁷⁷ HASANOĞLU, 2001, s.69

¹⁷⁸ GIDDENS, 2000, s. 20-21

belirtilmelidir. Neo-liberalizmin bu gibi menfi sonuçlara adeta gözlerini kapatmış bir tavır içinde olması da şüphecilerce sorgulanmaktadır. Onlara göre; devletin yerine bu konularda devreye girecek bir mekanizma ikame edilmemiş olması ve tüm umutların piyasaların son derece ahlaki davranarak toplumsal dengeyi sağlamasına bağlanması önemli bir eksikliktir.¹⁷⁹

Klasik liberalizm, ekonomik hürriyete inanmakla birlikte, etkin ve küçük bir devletin varlığını toplumsal anlamda bütünleştirici, düzenleyici güç olarak benimsemektedir. Neo liberalizmin ise, daha sıkı “kendiliğinden düzen” yaklaşımıyla devleti mümkün mertebe devre dışı bırakma eğiliminde olduğu söylenebilir. Bu husus ideolojinin siyasi yönüne, toplumsal politika ve hizmetlerde devleti tek yetkili olmaktan çıkarma şeklinde yansımıştır. Devlete yaklaşım tarzındaki bu farklılık, neo- liberalizm ile klasik liberalizm arasındaki ince çizgiyi oluşturur. Zaten, neo-liberalizme yapılan “tam anlamıyla bir serbest piyasa düzeni” ya da “sorumsuz liberalizm” gibi yakıştırmaların altında da, piyasa denetimi veya düzenlemesi hususunda devleti devre dışı bırakmasına karşın, yeni bir mekanizma geliştirmemesi yatmaktadır.¹⁸⁰

Neo-liberal ideolojinin temel siyasi prensibi; iktidar gücünün dağıtıldığı küçük bir devlet düşüncesidir.¹⁸¹ Ayrıca, kolektif manada politika üreterek sorunların çözümü sürecinde, kamu kesiminin yanı sıra, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının da yer alması amaçlanmaktadır. Asıl amaç ise, devletin küçültülerek egemenlik alanının daraltılmasıdır.

Neo-liberalizm Doğu Bloğunun çökmesiyle ve IMF, DB, DTÖ gibi kurumların neo-liberal politikalara sağladığı destek sayesinde çok kısa bir zamanda dünyanın hakim ideolojisi haline gelmiş, küresel ölçekte kabul görmeye ve önermelerde bulunmaya başlamıştır.¹⁸²

¹⁷⁹ Anthony GIDDENS ve Christopher PIERSON, **Modernliği Anlamlandırmak**, Çev: Sehat Uyurkulak ve Murat Sağlam, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001, s 30-34

¹⁸⁰ ibid, s.30

¹⁸¹ Alev ALATLI, “Neo-Liberalizm”, <http://www.alevalatli.com/kabusbasin/kabusbasin32.htm>, Erişim Tarihi: 19.11/2010

¹⁸² FOX, 2002, s. 60-63

Ekonomik büyümeye, hayat standartlarında az veya çok iyileşmeye rağmen gelişmekte olan ülkelerde orta ve alt, gelişmiş ülkelerde de alt sınıfların ekonomik küreselleşmeden ve büyüdüğü iddia edilen refahtan pek faydalanamaması görülmektedir¹⁸³

Radikaller dünya çapında bir refah artışından bahsederken, gelişmekte olan ülkelerin çoğunluğunda gerçek anlamda bir refah artışının olmadığı ve yoksulluğun dünya genelinde arttığı oldukça yaygın bir görüştür. Bu görüşün kaynağında, gelir dağılımında küresel, bölgesel ve toplumsal düzeyde eşitsizliğin artmakta oluşunun yattığı söylenebilir.

Bunlara göre; küreselleşme olgusu kapitalist üretimi, ticareti ve finansman ağını geliştirip değiştirdiği gibi krizleri de geliştirip hızlandırmakta ve yaygınlaştırmaktadır. Üretimin küreselleşmesi dünyayı dev bir fason üretim merkezine dönüştürmüştür.¹⁸⁴ Buna bağlı olarak küreselleşme kapitalist üretim ilişkilerinin tüm dünyayı kapsayan ve en ücra köşeleri bile kapitalist ilişkiler içine alan bir sürecin adıdır. Bu süreç, küreselleşmenin emek faktörünü istismar etmekte olduğu düşüncesini desteklemektedir. Kendini küreselleşme adı altında sunan sermayenin uluslararasılaşması hareketi ve teknoloji alanındaki yenilikler, var olan emek kategorilerini ve iş alanlarını ortadan kaldırmaktadır.

Küreselleşmenin fakirliği, ezilmişliği yaygınlaştıran bir süreç olduğu yönlendirildiği güney ülkelerinde yaygın bir kanıdır ve bu görüşler her geçen gün gelişmiş ülkelerde de önemli oranda destek bulmaktadır. Nitekim, yapılan kamuoyu yoklamaları hayat standartlarındaki artışa rağmen bugün DTÖ, IMF ve BD (WB) gibi küresel kurumlar ve finansal reyting ajanslarına, itimat edilmeyen kuruluşlar olarak bakıldığını, hatta sosyal maliyetleri gözardı eden politikadaki ısrarları sebebiyle, demokrasi ve özgürlükleri dahi tehdit eden kuruluşlar olarak nitelendirildiklerini göstermektedir.¹⁸⁵

¹⁸³ İbid, s. 125

¹⁸⁴ Ender TUNA, "Yeniden Yapılanma ve Sendikal Politikalar", **İktisat Dergisi**, Sayı: 355, s.53

¹⁸⁵ Kevin WATKINS, "DTÖ Meşru Mu?", **Foreign Policy**, Sayı: 21-22 Eylül-Ekim, 2002, s.85

Dünya piyasalarına egemen olan Batılı tekelci sermaye, “dünya devletine” giden yolda ulus devletleri bir engel olarak gördüğünden, önümüzdeki dönemde de bu devlet yapılarının kaldırılması için yeni ekonomik politikaları gündeme getirmiştir. IMF ve Dünya Bankası aracılığıyla uygulanan ekonomik programla ve özelleştirme uygulamalarıyla ulusal ekonomileri tasfiye ederken, yerine dışa bağımlı oluşumlar getirmiştir.¹⁸⁶

Küreselleşmenin getirdiği risklerin başında istikrarsızlığın kolay yayılma riskinin yer aldığı söylenebilir. Ülkeler arasındaki siyasi ve iktisadi sınırların kaybolmaya yüz tutması, ülkeleri ve ekonomileri birbirine daha bağımlı hale getirmiş, bu da bir ülkede veya bir bölgede ortaya çıkan krizin etkisinin öteki ülkelere ve bölgelere yayılma riskini artırmıştır. Nitekim 1990’ daki Körfez Krizi, 1997’ deki Güneydoğu Asya Krizi, 1998’ deki Rusya Krizi sadece ortaya çıktıkları ülke veya ülkeleri değil, gerek o ülkelerin içinde yer aldıkları bölgeyi, gerekse daha hafif ölçülerde de olsa bütün dünyayı olumsuz etkilemiştir. Sermaye hareketlerinin serbest kaldığı bir dünyada bir ekonomik belirsizlik, güvensizlik ya da bir siyasi bunalım anında o ülkeden yüklü miktarda sermaye kaçışı tehlikesi küreselleşme sürecinin getirdiği başka bir risktir. Nitekim 2000 yılı Kasım ayında ve 2001 Şubat ayında sırasıyla bir bankanın batması ve devletin üst düzey yetkilileri arasındaki bir tartışmanın basına yansısıyla ortaya çıkan belirsizlik ve panik ortamında bir iki gün içinde Merkez Bankasından toplam 10 milyar doları aşkın bir para kaçışıyla Türkiye bu olgunun en canlı tanığıdır.

Gelir dağılımı bozukluğuna paralel olarak sosyal refah devleti anlayışının yıkılmasıyla birlikte işsizlik oranları artmıştır. Özellikle küresel rekabete vurgu yapan hükümetler, işgücü üzerindeki sosyal amaçlı koruma mekanizmalarını kaldırma eğilimindedirler. Özellikle Avrupa ülkelerinde bu yapı daha etkin bir şekilde görülmektedir. Avrupalı işçilerin durgunluk dönemindeki işsizlikten korunmak için çaba sarf etmeleri sonucu, işçi çıkarmak uzun ve zor bir süreç haline gelmiştir. İşten çıkarmanın yüksek maliyetini az sayıda firma karşılayabilir olmuştur. Avrupa ekonomisinde

¹⁸⁶ Anıl ÇEÇEN, **Ulus Devlet Türkiye Cumhuriyeti**, Kilit Yayınları, Ankara, 2009, s.313

kimsenin yeni işçi almayı ve işçilerini işten çıkarmayı göze alamadığı bir döngü oluştu. Bu yeni koşullar altında Avrupalı firmalar genişlemek için işe almanın ve işten çıkarmanın maliyetinin o kadar yüksek olmadığı yerlere taşındılar.¹⁸⁷ Yani sosyal haklar nedeniyle Batı ülkelerinde işçi maliyetlerinin yüksek olmasından ötürü pek çok çok uluslu şirket üretimlerini Güney ülkelerine kaydırmıştır.¹⁸⁸

Onlar, sürecin abartıldığı ve manipüle edildiği yaklaşımından hareketle, eleştirilerini sermaye ve yatırımların Çin hariç emek gücünün ucuz olduğu ülkelere pek uğramadan, zengin ülke ve bloklar (merkez ya da kuzey ülkeleri) arasında dolaştığı, aslında ekonomik küreselleşme diye bir şey olmadığı noktasına kadar götürmektedir. Dünyada üretilen mal ve hizmetlerin %88 inin ülke içinde tüketiliyor olması ve de uluslar arası nitelikteki ticaretin, özellikle de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının giderek artan bir oranda Kuzey Amerika (NAFTA), Avrupa Birliği (AB) ve Asya Pasifik (APEC) üçgeninde seyretmesi bu görüştekilerin en önemli argümanlarıdır.¹⁸⁹

Küreselleşmeye ilişkin sosyolojik yaklaşım; dünyanın çoğu bölgesinde yerleşik kültürler ve geleneksel hayat tarzlarını etkileyen gerilim ve sıkıntılar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Sosyologlar, kültürler arası etkileşimin ve açıklığın inanılmaz düzeyde artmasına bağlı olarak kültürel manada giderek artan benzeşme ve buna tepki niteliğindeki farklılaşma eğilimleri üzerinde durmakta, modernite kaynaklı kültürel yapı ve politikaları (ulus ve milli kimlik başta olmak üzere) sorgulamaktadır.

Küreselleşme karşıtı düşüncelerin başını çeken tartışmalardan en önemlisinin; yoksul ülkelerin gittikçe yoksullaştığı, zengin ülkelerin de gittikçe zenginleştiği tezidir. Bu konu son on yılın “Ekonomik Büyüme” araştırmalarının en önemli araştırma konularından biri olmuştur. Bir çok ampirik çalışmanın gösterdiği de küreselleşme karşıtlarını haklı çıkarır niteliktedir. Sonuç olarak bu yakınsama, sadece zengin ülkeler arasında

¹⁸⁷ C.Lester THUROW, **Kapitalizmin Geleceği**, Sabah Kitapları, İstanbul, 1997, s.107

¹⁸⁸ Robert J. S. ROSS ve Kent C. TRACHTE, **Global Capitalism: The New Leviathan**, State University of New York Press, New York, 1990, s.87

¹⁸⁹ ORHAN, 2003, s 18

vardır ve zengin ülkelerin kişi başına düşen gelir düzeylerinin birbirlerine yakınsadıkları kabul edilir. Bölgeler itibarı ya da günümüzdeki dünyada daha gerçekçi olan bir yaklaşımla bloklar arasındaki duruma göz atıldığında, örneğin Avrupa ülkeleri gelir düzeyleri arasında bir yakınsama olduğu hatta bu yakınsamanın genel olarak OECD ülkeleri için bile söylenebileceği iddia edilirken Afrika' nın kesinlikle ıraksama trendinde olduğu, yani yoksul Afrika' nın daha da fakirleştiği gözlemlenmektedir. Latin Amerika için net bir şey söylenemezken Türkiye' nin de aralarında bulunduğu bir çok ülkenin durumunun tam ortada olduğu anlaşılmaktadır. Asya kıtasının bu yakınsama kulübünde gibi gözükmemesinin en önemli nedenlerinden birisi Asya' da bulunan yeni sanayileşmiş ülkelerin varlığıdır.¹⁹⁰ Ancak küreselleşme kavramının sonuçlarından çıkarılabilecek en önemli sonuç şudur ki; ekonomik açıdan zengin ülkeler zenginlik kaynaklarını arttırmakta, fakir ülkeler ise kaynaklarını kaybetmekte ve zengin ülkelere kaptırmaktadırlar. Buna göre, merkez üstün maddi ve teknolojik gücü sayesinde çevreyi ekonomik olarak kendisine bağımlı kılmakta, çevre ülkelerde sosyal ve siyasi yapılanmalar merkezin ihtiyaçları doğrultusunda biçimlenmektedir.¹⁹¹

Küreselleşme kavramının ortaya çıkarmış olduğu yeni sosyo-ekonomik yapı, ülkeler arasında ilişkilerin üst seviyeye çıktığı, bununla birlikte yeni uluslararası güçler ve siyasalar üretmektedir. Bu süreçte gelişmekte olan ülkeler de gün be gün değişimi hızlandırmaktadır. Burada karşı çıkılanın, iletişim ve teknolojik gelişime paralel ortaya çıkan yenilikler değildir. Esas karşı çıkışların temelinde, ortaya çıkan yeni uluslararası güçlerin zorla kabul ettirmeye çalıştığı ekonomik politikadır. Küreselleşme karşıtları küreselleşmenin; soğuk savaş sonrası kapitalist dünyanın kazandığı ideolojik savaş ekonomik alanda da gerçekleştirmek ve bu üstünlüğü dünyaya hakim kılmak için uluslararası sermaye tarafından başlatılan bir süreç olduğunu söylemektedirler.

¹⁹⁰ Mehmet ÖZDEMİR, *Turizmin Türkiye' nin Sosyo Ekonomik Yapısına Etkileri*, KÖKSAV, Ankara, 1992, s.242

¹⁹¹ Osvaldo SUNKEL, "Big Busines and Dependencia: A Latin American Wiev", *Foreign Affairs*, 90(3), 1972, s.517-531

Şüpheli yaklaşımda küreselleşmeyi, kültürel bir emperyalizm olarak değerlendiren görüşler, “medeniyetçi” ve “bölgesel” söylemler de yaygındır.¹⁹² Bu görüştekiler, derinleşen eşitsizliğe duyulan tepkinin kutuplaşma yarattığı¹⁹³, kutuplaşmanın medeniyetleri ve bölgeselleşmeleri gündeme getirdiği¹⁹⁴, yerelleşme güçlenirken ulus-devletlerin daha da önem kazandığı görüşündedir.¹⁹⁵

Genel olarak dünyada gözlemlediğimiz küreselleşme olgusu temelde iki nedenden kaynaklanmaktadır. Birinci neden; bütün dünyada rekabete dayalı serbest piyasa ekonomisinin, hakim ekonomik sistem haline gelmesidir. İkinci neden ise; teknolojik gelişme, özellikle iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki hızlı gelişmedir. Ekonomik yönden ise küreselleşme; para, sermaye, mal ve hizmetler piyasalarının dünya ölçeğinde bütünleşmesi olgusudur. Liberal iktisat teorisine göre; mal, para, sermaye, mal ve hizmetler piyasalarının dünya ölçeğinde bütünleşmesi olgusudur. Liberal iktisat teorisine göre mal, para, sermaye ve emek piyasalarının bütünleşmesi, dünyada refah düzeyinin maksimum noktaya ulaşmasına imkan verir. Teknolojik gelişmeler ise bu bütünleşmeyi sağlayan temel araçlardır.¹⁹⁶

Teknolojik gelişmeler, ulusal sınırlar arasındaki mal, para, sermaye ticaretinin hızlanmasını sağlamakta böylelikle ticaret ucuzlamaktadır. Taşımacılığın ve iletişimin ucuzlaması ve süratlenmesi, yatırım hamlelerinin, üretimin ve kalkınma çabalarının çeşitli aşamalarının başka ülkelere taşınmasını kolaylaştırmaktadır. Ancak mal hareketlerinin hızlanmasını sağlayan küreselleşmenin uluslararası ve özellikle de gelişmekte olan ülkelere yönelik olarak yatırımları ve kalkınma hamlelerini arttırması ve bunlara bir ivme kazandırması beklenemez.

¹⁹² E. Fuat KEYMAN, Globalleşme Söylemleri ve Kimlik talepleri: Türban Sorununu Anlamak”, **Global-Yerel Eksende Türkiye**, Der: E.Fuat Keyman ve Ali Yaşar Sarıbay, Alfa Yayınları,2000, s 19

¹⁹³ Immanuel WALLERSTEIN, “Humeyni Mi? Saddam Mı? Göç Mü?”, Çev: Levent Cinemre, **Medeniyetler Çatışması**, Derleyen: Murat Yılmaz, Vadi Yayınları, 2005, s.34

¹⁹⁴ Immanuel WALLERSTEIN, “Medeniyetler Niçin Gündemde?”, Çev: Mustafa Özel, **Medeniyetler Çatışması**, Derleyen: Murat Yılmaz, Vadi Yayınları, 2005, s.65

¹⁹⁵ P. Samuel HUNTINGTON, “Batı Tektir Ama Evrensel Değildir.”, Çev: Fazıl Osman Yıldırım, **Türk Yurdu**, Cilt:17, Sayı: 119, Temmuz 1997, s.117

¹⁹⁶ Rifat HİSARCIKLIOĞLU, Küreselleşme ve Türkiye, **İktisat Dergisi**, Sayı: 416, İFMC Yayınları, İstanbul, 2001, s.59

Yaşanan büyük değişim ve dönüşüm evreleri aynı zamanda sancılı birer geçiş dönemidir. Bu dönemlerde yeni açılım fırsatları ve imkânları kadar sıkıntılar, sorunlar ve yeni ihtiyaçlar da baş gösterir. Genellikle de bu sıkıntıları en çok hisseden kesimler imkânları kısıtlı olan toplum tabakaları ile gelişmemiş ülkeler olmaktadır. Dolayısıyla sıkıntıların geniş kitlelerce paylaşıldığı söylenebilir. İşte bu yaklaşım, konuya küreselleşmenin doğurduğu sorunlar perspektifinden yaklaşan, sürecin insanlığın ezici çoğunluğunu sıkıntılara soktuğuna inanan bir bakış açısıdır. Şüpheciler, keskin bir tavırla radikal iddiaların iyimserliğini aldatmaca, öngörülerini ütopya olarak değerlendirmekte, yaşanan sorun ve sıkıntıları bir geçiş döneminin tabi sonuçları olmaktan ziyade; gelişmiş kapitalist sürecin etkisi olarak görmektedirler. Küreselleşme taraftarları ise; refah devletini tasfiye etmek, piyasa ekonomisini evrenselleştirmek gibi esaslara sahip ideolojik bir tutumdan başka bir şey değildir.¹⁹⁷

Kapitalizm çağında, beş yüz yıldır ülkeler arası mal ve sermaye hareketlerinin artışı sağlayan ve sürükleyen en önemli faktör “Kar Güdüsü”dür. Bu güdü ile hareket eden şirketler teknolojinin verdiği yeni imkanlardan yararlanarak ticaret ve yatırım faaliyetlerini genişletmeye ve yaymaya çalışmaktadır. Şirketlerin ticaret ve yatırımı azami serbesti içinde yapabilmesi için, ülkeler arasında sermaye ve mal hareketlerinin önündeki eskiden kalma tüm engellerin (kalkınmacı ve sosyal politikaların, iktisadi milliyetçilik eğilimlerinin) ortadan kalkması gerekmektedir.¹⁹⁸

Küresel piyasalar, büyük şirketler açısından doğal hareket alanları haline gelmektedir. Dahası yalnızca mutlak olarak değil, oransal olarak da dünya nüfusunun daha önce hiç olmadığı kadar büyük bir kısmı, kapitalist ilişkiler ağı içerisinde yaşamaktadır. Bunun içindir ki, küresel ekonomik düzen içerisinde gerek gelişimlerini tamamlamış olan ülkelerin gerekse gelişmekte olan ülkelerin sermaye hareketlerinin dolaşımına izin veren politikaları, ülkelerin ve ekonomik sistemlerin kabul etmesi ve bunun önündeki

¹⁹⁷ KEYMAN, 2000, s.18

¹⁹⁸ Cem SOMEL, Azgelişmişlik Perspektifinden Küreselleşme, **Doğu-Batı Düşünce Dergisi**, Yıl:5, Sayı:18, Ankara, 2002, s.143

engellemeleri ortadan kaldıracak olan prensipleri de benimsemiş olmaları gerekmektedir. Bu tip politikaların hayata geçirilmesi piyasaların liberalleşmesini ve uluslar arası ekonomik yapı içerisinde çok uluslu şirketlerin etkinlik kazanması ile küreselleşme sürecinin daha da genişleyerek etkinlik alanının artmasına sebep olacaktır.¹⁹⁹

Piyasalar ve üretim gerçekten küreselleşince, uluslar arası ekonomik sistem ulusal bağlamından kopar ve özerkleşir. Ulusal ekonomiler arası bağımlılık arttıkça, ulusal düzey uluslar arası düzey tarafından içerilir ve dönüştürülür. Böylece uluslar arası ekonomi özerkleşerek küresel ekonomiye dönüşür. Bunun sonucu olarak yurtiçi ve yurtdışı ayrımı önemini kaybederek, özel kesim ve ulusal devlet, geleneksel faaliyet ve hükümlerlik alanlarında dahi uluslar arası koşulları dikkate almak zorunda kalır.²⁰⁰

Yeryüzünün çehresi, toplumlar ve insanlar sürekli bir değişim içindedir. Ancak günümüzde değişimin hızı inanılmaz boyutlara vardığı gibi, etkileme alanı da son derece genişlemiştir. Bu durum bugünün dünyası ile geçmiş arasındaki farklılığın başlıca nedenidir. Hızın hem olumlu hem olumsuz yanlarını yaşayan insan için geleceğin bir çok açıdan daha büyük belirsizlik ve güvensizlik içermesinde çevreyle ilgili tehditler dışında da birçok neden vardır. İnsanları güvensizlik ve umutsuzluğa iten, korku ve risk yaratan gelişmelerin başında;

-ulusal ve evrensel düzeyde ekonomik adaletsizliğin (gelir dağılımında dengesizlik) giderek artması,

-geniş kapsamlı ekonomik krizlerin görülmesi,

-hizmet sektörünün ön plana geçişine paralel çoğu iş alanının ve mesleğin geleceğini görememesi,

-sosyal devlet anlayışının terk edilmesi,

¹⁹⁹ A.Glyn ve B. Sutcliffe, **Global But Leaderless? The New Capitalist Order**, Ralph Miliband ve Leo Panitch (Ed), Socialist Register,1992: New World Order?Londra: Merlin Press, 1992,s:77

²⁰⁰ P HIRST- G.THOMPSON, **Küreselleşme Sorgulanıyor**, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003, s.35-36

-kültürel anlamda milli kimlik ve değerler aşılırken insanların belirsizlik ve güvensizliği yenmek için buralara sığınmaya çalışmalarının yol açtığı kimlik sorunları gösterilebilir.

Dikkat edilirse bunların hepsi, çevreyle ilgili tehditler dahil, küreselleşmenin insani yönünün pek gelişmediğine de işaret etmektedir.²⁰¹

Tarihsel açıdan bakıldığında küreselleşme; batı kültürünün düşünce tarzlarının, sömürgecilik ve emperyalizmi destekleyen ekonomik örgütlenmesinin üstünlüğünü varsayan uzun bir geleneğin sonucu olarak da anlaşılmalıdır. Halklar fethedilmiş ve boyunduruk altına alınmıştır. Doğal ve insani kaynakları talan edilmiştir. Fatihlerin kibri sömürücülerin, karanlıkta yaşayanlara aydınlık getirdiği, daha iyi bir yaşam tarzına giden yolu görmelerine yardımcı olduğu hikâyeleriyle meşrulaştırılmıştır.²⁰²

Son olarak, küreselleşme konusunda tespitler yapan akademisyenlerden Zygmant Bauman' dır. O, küreselleşmenin özü itibariyle egemen güçlerin yani Batı' nın çıkarlarına hizmet ettiğini söyler. Bu açıdan küreselleşme belli bir yöne (Batı' ya) kayar ve tek taraflı ilişkiler ağır kurar. Her ne kadar küreselleşmeyle birlikte dünyanın hep birlikte döndüğü vurgulansa da özünde bu süreç bütünsellikten uzaktır. Tam aksine parçalayıcı ve tahrip edicidir. Küreselleşme, bu anlamda tüm toplumları birleştirdiği kadar böler, bu bölme işlemini de birleştirirken gerçekleştirir. Çünkü dünyanın tek tipliliğini artıran nedenler ile bölen nedenler aynıdır.²⁰³ Bu noktada küreselleşme paradoksal bir yapı göstererek Batı' nın çoğunluk üzerinde tarihsel, kültürel, düşünsel ve ekonomik olarak üstünlük kurmasına kaynaklık eder.

19.yüzyılın ikinci yarısındaki entelektüel tartışmaların önemli bir boyutu, artan uluslar arası ekonomik ilişkilerin analizi üzerinedir. Bu sıralarda hızla popülerleşen sosyalist düşünce kapsamında ortaya atılan bazı teoriler, günümüz ekonomik küreselleşme analizlerinde de etkili olmaktadır. Bunların

²⁰¹ Meryem KORAY, "Küreselleşme Süreci ve ulus-Devlet, Ekonomi, Siyaset Tartışmaları", (<http://www.stratejikyildiz.edu.tr/makale1.htm>), Erişim Tarihi: 23.10.2010

²⁰² TABB, 2002, s.15

²⁰³ BAUMAN, 2010, , s 8

başında olan Marx' ın emperyalizm kuramında; kar peşinde koşan kapitalizmin üretimi dünya sathına yaymak isteyeceği ve kültürel olarak da dünyayı birleştirme çabası içine girebileceğinden bahsedilmektedir. Serbest piyasa sisteminin yayılmasıyla sermayenin gelişmiş kapitalist ülkelere (merkeze) akmaması için hiçbir engel kalmayacağını belirten Marx, gelişmiş kapitalist ekonomilerin çevrenin işgücü ve tabii kaynaklarını kullanarak sonu gelmez bir sömürü düzeni kurabileceklerine dikkat çekmektedir.²⁰⁴ Kapitalist sistemin üretim biçimini emperyalizmin ulaşabileceği en ileri aşama olarak nitelendiren Lenin de, kapitalistlerin büyük güç avantajlarını kullanarak serbest piyasa ve kapitalist üretim biçimini dünyaya yayacaklarını, tek yanlı bağımlılık içeren ve normal yollarla kırılması imkansız görülen bir sömürü düzeni kurabileceklerini dile getirmiştir.²⁰⁵

Şüpheli bir tavırla küreselleşme karşıtı ifade ve endişeleri dile getirenlerin ekserisinin siyasi yelpazenin solunda yer alan entelektüellerdir. Son zamanlarda görülen ulus-devletin egemenlik haklarına yönelik tehditler, yeni ve çok güçlü bir emperyalizmin belirlediğine dair işaretler, milli kültürlerin küreselleşme sürecinde erozyona uğraması gibi gelişmeler milliyetçi entelektüellerin de bu bakış etrafında toplanmaya başlamasına neden olmuştur.²⁰⁶ Bu durum mevcut küreselleşmenin sağladığı imkanlardan yararlanamayan, ceremesini çeken guruplar da bu yaklaşımın gün geçtikçe popülerleştiği şeklinde değerlendirilebilir.

C. Dönüşümcüler

Giddens' ın da dahil olduğu bu grup, küreselleşmeyi salt küresel ekonomi değil, daha geniş kapsamlı terimler açısından değerlendirirler. Onlara göre küreselleşme, “modern toplumları ve toplum düzenini yeniden biçimlendiren hızlı, toplumsal, siyasal ve ekonomik değişimlerin gerisindeki temel itici güçtür.”²⁰⁷

²⁰⁴ COŞKUN, 2004, s 240

²⁰⁵ COŞKUN, 2001, s.53

²⁰⁶ ibid, s.71

²⁰⁷ FOX, 2002, s. 31

Dönüşümcüler hakkında ilk ifade edilmesi gereken, küreselleşmeye soğukkanlı olarak artı ve eksileriyle yaklaşmak istemeleridir. Onlar, sürecin modern toplumları ve dünya düzenini yeniden şekillendirecek ölçüde sosyal, siyasal ve ekonomik etkilere sahip olduğunu kabul etmektedirler.²⁰⁸ Ekonomik ilişkiler ve iletişim teknolojilerinin ulaştığı düzeye bakarak toplumlar arasında bilgi, finans ve ticari entegrasyonun durdurulamaz olduğu dolayısıyla küreselleşmenin dönüşü olmadığı fikrindedirler.²⁰⁹ Buna ilaveten; büyük sosyo-ekonomik çalkantıların kaçınılmazlığı, sıkıntı ve sorunların hiçbir ülkenin tek başına üstesinden gelemeyecek niteliğe ulaşması, en önemlisi de sürecin insanlık için önemli imkanları da içermesi küreselleşmeye kontrollü ve soğukkanlı bir yaklaşımı gerektiren hususlardır. Arrighi' nin bazı görüşlerinden hareketle dönüşümcü fikirler somutlaştırılabilir: bilginin, finansın ve ticaretin entegrasyonu kaçınılmaz ve durdurulmaz hale gelmiştir. O halde durdurulamayan küreselleşme karşısında yapılacak iki şey vardır: “Daha hızlı ya da daha yavaş gidebiliriz”, “Az yada çok onun negatif etkilerine tampon yapabiliriz.” Çare olarak değişikliğin hız ve kapsamında yavaşlama önerildiği görülmektedir. Kendi kendine ayarlanmış küresel Pazar fikrini saf bir ütopya olarak reddeden Arrighi, bazı düzenlemeler ile serbest pazarların olumsuz etkisini azaltarak toplumların pazar sistemine karşı isyan etmelerinin önlenebileceğini belirtir. Ona göre savaş olmayan dönemlerde dünya Pazar sisteminin birleşmesi için tek alternatif milli egemenlik sınırını aşan uluslar arası bir gücün kurulmasının sağlanması ve dünyada savaş çıkmamasının teminidir.²¹⁰

Yine radikallerin, “kendi kendine ayarlanmış küresel Pazar” fikri de dönüşümcülerce gerçekçi bulunmamaktadır. Dolayısıyla Dönüşümcüler gidişatın küresel bir uygarlığa doğru olduğu öngörüsüne katılmaktadırlar. Ulus-devletin geleceği konusu da radikallerden farklı düşündükleri bir diğer husustur. Onlara göre; hemen her şey gibi ulus-devlet de yeniden yapılanma

²⁰⁸ Ali EŞGİN, “Ulus Devlet ve Küreselleşmeye İlişkin Bazı Tartışmalar”, **Sosyal Bilimler Dergisi** (iç.), C.Ü, Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, Mayıs, Cilt: 25, Sayı:2, 2001, s.185-192

²⁰⁹ COŞKUN, 2004, s 247

²¹⁰ Giovanni ARRIGHI, “Globalization, State Sovereignty, and the endless accumulation of Capital”, **Satets And Sovereignty in The Global Economy**, Edited by A. David Smith, J.Dorothy Solinger and Steven C.Topik, First Published, Routledge, 1999, s 57-58

içindedir ve kendini yenileyerek temel aktör olmaya devam edecektir. Ulusun hala tek meşruiyet kaynağı olarak rakipsiz olması, yerel aidiyetlerin silinmeyeceğinin küreselleşme çağında hız kazanan etnik canlanmayla iyice anlaşılması bu tespitlerinin gerçekleri olarak sunulmaktadır. Dönüşümcülere göre; ulus-devletleri yeniden yapılanmaya iten gelişmelerin başında;²¹¹

1-Egemenlik anlayışındaki değişim (mutlaklıktan kayıtlı egemenliğe geçiş),

2-Eskisi kadar bağımsız ve etkili milli ekonomi politikalarının uygulanmaması,

3-Jeopolitikteki gelişmeler (mesela yoğun göç) sebebiyle milli kimlik politikalarına yeni bir form kazandırılması gereği gelmektedir.

Onlar küreselleşmenin kendisinin iyiliği ya da kötülüğüne bakmaksızın içeriği ile uğraşmayı öngörmektedir.²¹²

Dönüşümcüler ulusal hükümetlerin otoritelerini ve güçlerini yeniden yapılandırıldığını kabul ettiği halde, aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere, hem aşırı küreselleşmecilerin “egemen ulus devletin sonunun geldiği” iddialarını, hem de küreselleşme karşıtı kuşkucuların “hiçbir şey değişmedi” tezini reddetmektedirler. Evrenselci Aydınlanma düşüncesi ile modernitenin bir türevi olarak değerlendirilen küreselleşme süreci, ulusal hükümetlerin gücünü yeniden yapılandırmaktadır.²¹³ Dönüşümcüler, küreselleşme konusunda kuşkuculardan daha ziyade, radikallere yani küreselleşme taraftarlarına yakın durmaktadırlar. Onlara göre; yaşananları tarihsel bir dönüm noktası haline getiren gelişmeler, ekonomilerde hizmet sektörünün giderek ön plana çıkması ve kitle iletişimi alanında sağlanan büyük ilerlemedir. Özellikle iletişim ve ulaşım alanında sağlanan devrim niteliğindeki gelişmelerle toplumsal anlamda değişim ve etkileşim son derece hızlanmıştır. İşte tüm bu

²¹¹ Bozkurt, 2000, s.38

²¹² Ervin LASZLO, **Küresel Bakmak Evrensel Düşünmek, Küçülen Dünyanın Yeniden Biçimlenişi**, Çev: İbrahim CANBOLAT, Ankara, Nobel Yayınları, 2004, s.7-8

²¹³ BOZKURT, 2000, s. 23

yaklaşımlar dönüştürücülerin, şüphecilerden ziyade radikallere yakın gibi görünmelerine sebep olmaktadır. Hatta küreselleşme sürecini dönüşü olmayan, kaçınılmaz bir durum olarak ele alışlarına bakarak neo-liberal serbest Pazar söylemini ve minimal devlet yaklaşımını dolaylı ya da dolaysız bir şekilde destekledikleri anlamı da çıkartılabilir.²¹⁴ Ancak dönüştürücülerin, gelinen noktayı, moderniteden tamamen farklı olarak algılamaları onları radikallerden ayıran ince noktadır. Dönüştürücülere göre; insanlığın geldiği bu aşama yeni olmayan ancak modernitenin devamı denilebilecek bir geçiş dönemidir ve “yüksek modernite “ olarak ifade edilebilir.²¹⁵

3. Küreselleşme Türleri

Giddens, şüpheciler ve radikallerin küreselleşme konusuna sadece ekonomik açıdan bakmalarını eleştirir. Küreselleşmenin ekonomik olduğu kadar siyasal, kültürel ve teknolojik boyutlu bir olgu olduğunu söyler. Küreselleşme tek bir süreç değildir, karmaşık süreçlerin bir araya geldiği bir olgular kümesidir.²¹⁶

A.Ekonomik Küreselleşme

Küreselleşme ekonomik ve kültürel boyutları olan bir olgudur; ancak, bu iki etmen, etki ve sonuçları bakımından giderek iç içe geçmektedir.²¹⁷

Dijital ortamda hızla akan sermaye, sarsıcı sıcak para krizleri, dünya ekonomisine yön veren uluslar arası kurumlar, birçok ülkede iş yapan firmalar, kapitalizmin derinleşmesi, emperyalizm iddiaları ve kültürün dahi endüstriyel hale geldiği bir dünya. Dikkat edilirse, küreselleşmenin yaptığı çağrışımlar daha çok ekonomik hayata ait figürlerdir ve küreselleşmenin ekonomik bir imaja sahip olması temelsiz değildir. Çünkü küreselleşmenin siyasi ve kültürel süreçlerini hızlandıran, ortaya çıkan yeni toplumsal değişme

²¹⁴ KEYMAN, 2000, s 20

²¹⁵ Douglas KELLNER, Toplumsal Teori Olarak Postmodernizm: Bazı Meydan Okumalar ve Sorunlar”, **Modernite Versus Modernite**, Derleyen: Mehmet Küçük, Say Yayınları, 2011, s 256

²¹⁶ GIDDENS, 2000, s.22-25

²¹⁷ Roland ROBERTSON, “Toplum Kuramı, Kültürel Görecelik ve Küresellik Sorunu”, **Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi**, Der. Anthony D.. King, , Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1998, s.103

ve sorunların kaynağında yer alan gelişmeler, esas olarak ekonomik küreselleşme kapsamında cereyan etmektedir.²¹⁸

Asıl önemli olan ise; ekonomik küreselleşmeyle toplumsal ve siyasi kurumlarda değişikliklerin yaşanmasıdır. Sınırların engel olmaktan çıktığı ekonomik düzen, toplumsal hayatı da derinden etkilemekte klasik siyasi yapı ve kurumları değişime zorlamaktadır. Sözgelimi, ekonomi sahasındaki etkili devlet kontrolü ve müdahalesi zayıflarken piyasa esaslı bir yapı giderek egemen olmaktadır.

Finans alanında sınırların devre dışı kalması gibi ulus ötesi şirketlerin oluşturduğu sosyo-politik etkiler de önemli değişimlere yol açmaktadır. İlk olarak, yabancı yatırım alarak açıklarını kapatmak isteyen ülkelerin liberal ekonomiye geçişlerinin siyasal anlamda da liberalleşmenin önünü açtığı, siyasi hayatın daha rekabetçi ve şeffaf olmaya zorlandığı belirtilmelidir. Ulus ötesi şirketler teknolojileri, enformatik altyapıları, üretim ve tüketim kültürleriyle yatırım yaptıkları ülkelerde şeffaflığın ve rekabetin gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Bu şirketlerin teknolojik gelişme, rekabet ve kalite artırımına odaklı örgütlenme tarzları da bu kapsamda değerlendirilebilir. Bu etkiler, ekonomik sürecin klasik egemenlik anlayışında yarattığı aşınma, küresel ekonomik kurumların yükselişi gibi gelişmelerle birleştiğinde ekonomik küreselleşme için; değişmekte olan siyasi düzenin önemli bir faktörü değerlendirmesi yapılabilir.²¹⁹

Mali ve teknolojik gücü olan çevreler, bu güçlerini kullanarak, milli veya ticari amaçlarla ekonomik gelişmeleri yönlendirmekte, bundan da en büyük zararı “Güney Ülkeleri” görmektedir. Bu görüştekiler, büyük güç dengesizliklerinin olduğu bir küresel veya ulusal ortamda piyasaların her türlü toplumsal sorunu kendi kendine çözeceğine inanmayı çok saf bir düşünce olarak görürken, uluslararası finans kaynaklarını kontrol eden, teknolojiye hükmeden çevrelerin bu süreci kendi çıkarlarına göre yönlendirebilecek

²¹⁸ ROBERTSON, 1999, Ankara, s 279

²¹⁹ ibid, s.27

konumda olduklarına dikkat çekmektedirler.²²⁰ Tek yanlı ekonomik bağımlılığın her geçen gün güçlenmesi, önerdiği politikalar ile güneyin bağımlılığı üzerine kurulan finansal ilişki tarzı bunun açık göstergeleri olarak lanse edilmektedir.²²¹

Devletin klasik kontrol ve yönlendirme gücü azalmakta, bağımsız politika geliştirebilme kapasitesi düşmekte, buna karşılık küreselleşmenin öncüsü konumundaki ulus ötesi şirketler ve küresel kurumların etki sahası giderek genişlemektedir. Dikkat edilirse siyasal alana ait olan bu değişikliklerin de temelinde ekonomik değişimin olması, küreselleşmenin ekonomi ağırlıklı bir süreç olduğunun göstergeleridir. Zaten ülkelerin birbirine bağımlılık derecesinin tarihte görülmemiş düzeye çıkmasında da asıl pay ekonomide yaşanan bu dönüşümdedir.²²²

Küreselleşmenin ekonomik yönü aynı zamanda küreselleşmenin tehdit boyutunu da oluşturmaktadır. Global düzeyde karar veren ve pazarlara hızlı girip çıkabilen yatırımcılar, mali krizlere neden olabilmekte, merkez bankalarını iktidarsızlaştıran, hükümet politikalarını anında etkisiz bırakan “sıcak para” dan oluşan çok iktidarsız bir sermaye akımının oluşmasına neden olarak kriz sarmalında bir ekonomik yapı ortaya çıkarabilmektedir. Küreselleşmenin gelişen ülkeler açısından yıkıcı etkisi bu boyutta ortaya çıkmaktadır. Mal ve sermaye piyasalarında yeterli gelişmeyi sağlamadan, özellikle finansal piyasalardaki liberasyon ve deregülasyon sonucu büyük ölçekli finansal krizler görülmektedir. Asya, Latin Amerika Ülkeleri ve Türkiye bu tür krizler yaşamıştır ve yaşamaktadırlar. Kırılgan ekonomik yapıya sahip bu ülkelerin küresel bir spekülasyona maruz kaldıkları görülmektedir. Oysa makro ekonomik istikrar, küresel rekabet edebilirliğin en temel koşulu olarak öne çıkmaktadır. Finansal istikrarsızlıklara ekonomik kuruluşların getirdikleri çözüm önerileri de yeterince başarılı olamamaktadır.

²²⁰ Jan Nederveen PIETERSE, “Globalization and Human Integration: We Are All Migrants”, **Futures**, 2000, s.390-392

²²¹ Ramazan GÖZEN, “Küreselleşme ve Uluslararası İlişkiler”, **Liberal Düşünce**, Cilt:2, Sayı:7, Yaz, 1997, s.78 vd.

²²² HELD, 1999, s.197

Ekonomik küreselleşmenin tehdit yönü “küresel kriz” aralıkları ile ön plana çıkmaktadır. Küreselleşme ile birlikte yaşanan istikrarsızlıklar ve krizler artık sınır tanımaz hale gelmişlerdir. Krizler,” bulaşma etkisi “ile birlikte ülkeden diğer ülkelere doğru hızla yayılma içine girmişlerdir. Küresel krizler özellikle mali piyasalarda kendini göstermektedir. Küreselleşme olgusu ile birlikte sermaye hareketleri ülkeler arasında hız kazanmaktadır. Getiri potansiyelinin yüksek olduğu ülkelere giren yoğun sermaye, bir yandan gelişmiş ülkelerin merkez konumuna gelmeleri için bir avantaj yaratırken, diğer yandan da herhangi bir ülkenin yaşadığı finansal krizin yayılmasına ve yaygın ekonomik krizlerin oluşmasına neden olmaktadır. Bu anlamda dünya ekonomisi 1990’ lı yıllarda uluslar arası krizlere maruz kalmıştır. Dünyada yaşanan ekonomik krizler, 1980 öncesinde daha çok talep ve maliyet krizleri olarak ortaya çıkarken, günümüzde krizleri betimleyen temel özellikler finansal niteliktedir. Özellikle para ve sermaye akımlarında uluslar arası rekabete açılan ülkelerde bu tür krizlere daha çok rastlanmaktadır. Gelişme yolundaki ülkelerin kamu maliyesi, finansal sistem, reel ekonominin rekabet düzeyi ve dinamizmi gibi alanlarda gelişmiş ülkelere oranla daha zayıf ve yetersiz durumda bulunmaları söz konusu krizlerin olasılığını önemli ölçüde arttırmaktadır.

Böyle bir ekonomik durum içerisinde hiç kuşkusuz en çok olumsuz etkilenen ekonomiler, krizin merkezindeki ülke ve bölgelerden hemen sonra çoğu kez bıçak sırtında dengeler üzerine oturmuş, kırılgan ekonomik yapılara sahip GOÜ’ lerdir. Yaşanan krizin GOÜ’ ler üzerindeki etkileri çok daha yoğun olup, gerek uluslar arası finansman gerekse dış ticaret alanlarından kaynaklanan detaylı etkilerle bu ekonomilerde daralma süreçleri çok daha hızlı bir şekilde devreye girmektedir.

Zaten ekonomik küreselleşme bağlamında yaşanan tartışmalar da bir emperyalizm yaşanıp yaşanmadığı noktasında odaklanmış haldedir. Küreselleşmenin eşitsiz ve dengesiz bir ekonomik gelişmeyi de beraberinde

getirmesinden hareketle, dünya üzerinde belli bir iktidar geometrisinin kurulduğu ve bunun kalıcılaştırılmak istendiği önemli bir iddiadır.²²³

Ekonomik küreselleşme, genel anlamda, ülke ekonomilerinin dünya ekonomisiyle entegrasyonunu yani dünyanın tek bir pazarda bütünleşmesini ifade etmektedir. Bir başka deyişle ekonomik küreselleşme; ülkeler arasında mal, sermaye ve emek akışkanlığının artması sonucu ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin yoğunlaşması ve ülkelerin birbirlerine yaklaşması demektir. Ekonomik küreselleşme sürecinde, mal ve hizmetler ile uluslar arası sermaye hareketleriyle ilgili sınır ötesi işlemler çeşitlenerek artmakta ve teknoloji dünya çapında daha hızlı bir biçimde yayılmaktadır.²²⁴

Genel kabul gören IMF' nin ekonomik küreselleşme tanımı: "Teknolojideki inanılmaz gelişmeler sayesinde, büyük hızla ve çok geniş coğrafi alanları kapsayacak şekilde gerçekleşen uluslar arası para hareketi ve sınırlar arasında hizmet ve ürün açısından giderek artan ticaret hacmi sonucunda, ülkeler arasında çıkan ekonomik bağımlılık" şeklindedir.²²⁵

Doğudan yabancı sermaye yatırımlarının neredeyse tamamı "ulusötesi şirketlerce" (UÖŞ) gerçekleştirilmektedir. UÖŞ' lerin üretim politika ve stratejileri zamanla öyle bir uluslar arası üretim ağı oluşturmuştur ki; bu durum dünya tarihinde görülmemiş düzeye ulaşan ve ülkeler arasındaki bağımlılığın dolayısıyla da ekonomik küreselleşmenin esas dinamiğini oluşturmuştur.²²⁶

Küresel ekonomi, uluslar arası sermayenin, sanayileşmiş ülkelerin ve özellikle küresel şirketlerin kuralları belirlediği ve piyasaları biçimlendirdiği adaletsiz bir yapılanma içerisinde. Ticaretin ve yatırımların büyük çoğunluğu sanayileşmiş ülkeler arasında gerçekleşmektedir. Küresel şirketler Dünya ihracatının üçte birine hakim durumdadırlar. Dünyanın en büyük 100

²²³ Abdullah ÖZKAN, **Küreselleşme ve Avrupa Birliği İle Bütünleşme Sürecinde Türkiye**, Tasam Yayınları, İstanbul, 2004, s 67

²²⁴ Can Coşkun AKTAN, **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara, 2002, s.2

²²⁵ Hüsamettin KAVİ, "Küreselleşme ve Türkiye", www.elegans.com.tr Erişim Tarihi: 12.04.2012

²²⁶ GÖZEN, 1997, s 78

ekonomisi içinde 51 tanesini şirketler oluşturmaktadır. Finansal hareketlilik içinde özel kesimin payı uzun zamandır kamu payının üzerindedir.²²⁷

2.Dünya savaşı sonrasında yabancı ülkelerde yatırıma yönelen “Ford”, “ITT”, “Good Year” gibi Amerikan firmaları ulus ötesi şirketlerin ilk örnekleridir. Avrupa Ekonomik Topluluğunun (AET) kurulmasıyla Batı Avrupa’ nın ekonomik anlamda bir cazibe merkezi haline gelmesi bu tarz şirketlerin sayısında artışa yol açmış, altmışlı yıllarda bir çok yabancı firma AET bölgesinde yatırıma girişmiştir. Ulusötesi şirketlerin asıl yaygınlaşması ise, yetmişli yıllarda yaşanan büyük ekonomik bunalımın sonuçları arasındadır. Bu kriz esnasında gelişmiş ülkelerdeki sermaye için, iç piyasanın tıkanmasıyla girilen sıkıntılı durumdan çıkmanın önemli bir adımı dışa açılma stratejisi olmuş, ulusötesi şirketlerin sayısı hızla arttığı gibi, bu şirketlerin daha gelişmiş formu olan “küresel şirketler” de sahneye çıkmıştır. Kar amacıya, sermaye ve teknolojilerini dünya üzerinde en uygun gördükleri bölgeye aktaran bu firmalar, bugün dünyanın dört bir yanında üretici olarak faaliyet göstermekte ve giderek yaygınlaşmaktadır.²²⁸

Ekonomik küreselleşme bir realiteyi oluşturmakta ve daha önceki yılların bir devamı ya da önceki yıllara dönüş niteliği taşımamaktadır. Ticaretin çoğu bölgesel boyutta gerçekleşmekteyken, finans piyasalarında tam anlamıyla küresel ekonomi varlığını sürdürmekteydi.²²⁹ Ekonomik küreselleşmenin en ileri safhada olduğu boyut ise dünya para ve finans piyasalarıdır.²³⁰ Günümüzde teknolojik gelişmeler ile finansal alanda kurumsallaşan serbestlik sayesinde bu piyasaların küreselleştiği söylenebilir. Dijital teknolojinin imkanlarıyla birbirine bağlanan finans piyasalarında, yirmi dört saat işlem yapılabilen, elektronik ortamda, kısa vadeli sermaye, bir yerden bir yere anında ulaşabilmektedir. Gelişmiş ülkelerdeki finans kurumlarının ülke içinde yeterli müşteri bulamama sebebiyle dış dünyaya açılması, yine bu ülkelerdeki spekülasyon yatırımcıların geliştirmekte olan ülke

²²⁷ Ahmet SELAMOĞLU, *Küreselleşmenin İnsani Yüzü*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s.39

²²⁸ JAMESON, 2000, s. 42

²²⁹ GIDDENS, 2000, s..42

²³⁰ ibid, s. 60-63

menkul kıymet borsalarına girebilme imkanlarının artması finansal küreselleşmeye büyük hız katmıştır. Açıkçası ekonominin diğer sahalarında görülen ilişkilerin, küresel bir bağımlılık ve bütünleşmeyi şu an itibariyle ifade ettiğini söylemek zordur. Buna mukabil, dünya para ve finans piyasaları için küresel sıfatı çekinmeden kullanılabilir. Nitekim ekonomik küreselleşmeye yönelik tüm tanımlarda ve çalışmalarda; teknoloji ve serbest ticaret anlayışıyla birlikte, somut gösterge olarak finansal küreselleşmeye vurgu söz konusudur.²³¹

Ekonomik küreselleşme eğilimini, teknolojinin getirdiği imkânlar ve serbest ticaret anlayışının yeryüzü ölçeğinde yaygınlık kazanmasıyla dünyanın giderek tek bir Pazar konumuna sürüklenmesi şeklinde ifade etmek mümkündür.²³²

Bu süreçte küresel firmalar önemli bir fonksiyonu üstlenmekte ve bu firmalar vasıtasıyla teknoloji gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere doğru yayılmaktadır. Telekomünikasyon, bilgi ve ulaşım teknolojisindeki hızlı gelişmeler WTO ve IMF gibi uluslar arası kuruluşların çabasıyla dünya ekonomisindeki sağlanan liberalleşme hareketleri, ülkelerin hızlı ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmede piyasa ekonomisinin önemini kavramaları gibi faktörler ekonomik küreselleşmenin oluşmasına ortam sağlamıştır.²³³

Küreselleşmenin ekonomiye yaptığı en önemli etki, sermaye hareketlerine getirdiği akışkanlıktır. Küreselleşme sayesinde dünya finans piyasaları birbirine tarihte ilk kez entegre olmuştur. Bununla birlikte küresel ekonominin en karakteristik özelliği uluslar arası şirketlere dayanmasıdır.²³⁴ Küreselleşmenin ekonomik sonuçlarından biri ulusötesi şirketlerin artışıdır. Bugün itibariyle, sınır ötesi faaliyette bulunan kırk bin dolayında şirket, bunlar

²³¹ Gülten KAZGAN, **Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen Ne Getiriyor? Ne Götürüyor? Nereye Gidiyor?**, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul, 2000, s 10

²³² Rıdvan KARLUK, **Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1999, s 210-211

²³³ AKTAN, 2004, s.2

²³⁴ Ignocia RAMBERT, Globaliter Rejimler-Başka Türlü Totalitarizm, **İTÜ Vakfı Dergisi**, Sayı:29, İstanbul, 1999, s.25-27

bağlı olarak dünya geneline yayılmış iki yüz elli bin “yavru firma” söz konusudur. Bunlardan, küresel olarak nitelendirilen, ilk iki yüz firmanın ekonomileri birçok ülkenin ekonomisinden daha büyüktür. Mesela, “General Motors” ve “Ford Motor Company”, GSMH ölçü alındığında; Danimarka, Polonya, Norveç gibi Batılı ülkeleri dahi geride bırakan ekonomik büyüklüğe sahiptirler. Bu arada, bu ilk iki yüz firmanın, toplam satışları dünyanın ilk dokuz ekonomisi hariç, diğer 182 ülkenin toplam ekonomilerinden daha büyüktür. ABD; Japonya, Almanya, Fransa, İtalya, İngiltere, Brezilya, Kanada ve Çin dışında kalan 182 ülkenin toplam GSMH’ leri 6.9 trilyon dolardır. Buna karşılık ilk iki yüz şirketin toplam satışları 7,1 trilyon dolardır.²³⁵ Burada Krugman’ ın verdiği örnek oldukça anlamlıdır: “OECD ülkelerinin toplam GSMH’ leri içinde gelişmekte olan ülkelerden yapılan toplam mamul ürün ithalatının oranı hala yüzde 2’ ler mertebesinde.²³⁶

Bu ise çok tehlikeli bir süreçtir öyle ki; tehlike sebepleri 1929 Ekonomik Buhranının sebeplerine ve küreselleşme sürecine olan etkilerine baktığımızda karşımıza çıkmaktadır. Birinci sebep, Amerika’daki şirketlerin mali güçleriydi. 1870’ li yıllarda Amerika’ da irili ufaklı pek çok şirket varken 1.Dünya Savaşı’ nın getirdiği zorluklar karşısında küçük şirketler birleşmek zorunda kalmış ve savaş sonrasında tekeller oluşturmuşlardır. Öyle ki 1929 yılına gelindiğinde Amerikan ekonomisinin %50’ si üzerinde söz sahibi olan holding sayısı 200 kadardı. Bu da tek bir Holdingin bile iflasının ekonomiyi sarsmaya yeteceğini gösteriyordu. Bu da beraberinde bugünkü büyük şirketlerin ekonomik güç olma yolunda temellerinin zorunlu da olsa bunalım zamanında yattığını göstermektedir.

Dünyanın bugün beş yüz büyük uluslar arası şirketinin tamamı OECD ülkelerininindir. Birçoğu devletlerin gelirlerinden ekonomilerinden büyüktür. Örneğin Ford’ un ekonomisi Suudi Arabistan ve Norveç’ inkinden büyüktür. Morris’ in yıllık satışları Yeni Zelanda’ nın GSMH’ dan fazladır, günümüzde yirmi uluslar arası şirket, seksen ülkenin GSMH’ dan fazla ciro yapmaktadır;

²³⁵ COŞKUN, 2002, s 70-72

²³⁶ Dani RODRIK, **Küreselleşme Sınırı Aştı mı?.**, Çev. İ.AKYOL, F. ÜNSAL, Kızılelma Yayınları, İstanbul, 1997, s.30

IBM ve Shell' in yıllık karı Filipinler' in ve Peru' nun bütçesinden daha büyüktür; en tepedeki 300 şirketin toplam varlıkları kabaca tüm Dünyadaki üretim varlıklarının dörtte birini oluşturmaktadır. Dünya Bankası' na göre, uluslar arası şirketler dünya ticaretinin üçte ikisini kontrol etmektedir. 35.000' den fazla şirketin şu anda 1.7 trilyon dolarlık yabancı yatırımı ve 4.4 trilyon tutarında küresel satışı vardır; bugün General Motors, Exxon, IBM ve Royal Dutchell gibi isimleri içeren 15 en büyük küresel ticari kurumun, en büyüğü hariç olmak üzere tüm Üçüncü Dünya' nın 120' sinin üstündeki ülkesinin GSYİH' dan daha fazla gayri safi geliri vardır.²³⁷

Uluslar arası düzen bakımından, küreselleşmenin başlıca sloganı “Yeni Dünya Düzeni” (YDD) kavramı tam anlamıyla bir düzensizliğin, hatta kaosun ifadesidir. O kadar ki, YDD çok “Yeni Dünya Düzensizliği” kavramlarından söz edilmektedir. 1990' larda uluslar arası çatışmaların sayıca artması, nitelikçe hızlanması ve vahşileşmesi, YDD' nin aslında ne olduğunu fazla söze gerek bırakmadan açıklamaktadır.

B. Siyasal Küreselleşme

Siyasal küreselleşme; siyasal sınırların bir devlete belirli bir toprak parçası üzerinde mutlak egemenlik sağlama gücünü yitirmesi; yönetim sistemlerinin karşılıklı etkileşiminin artması; demokrasi, insan hakları ve özgürlükler temelinde dış müdahalelerin yoğunluk kazanması din, dil, etnik köken, bayrak vb. siyasal-kültürel semboller düzeyinde monolitik, tek tipçi bir yapıya dayanan ulus-devletin önemini kaybederek uluslar arası üst kuruluşların öne çıkması olarak değerlendirilebilir.

Küreselleşme, ülkeler arasında fiziksel ve ekonomik egemenliklerin törpülenmesi anlamını taşır. Farklı toplumsal kültürlerin ve inançların daha yakından tanınması, ülkeler arasındaki her türlü ilişkinin yaygınlaşması ve

²³⁷ İ. Yaşar HACISALİHOĞLU, *Yeni Dünya Düzeni Arayışı ve Türkiye*, Çantay Kitabevi, İstanbul, 2002, s.48-49

yoğunlaşması, ideolojik ayrımlara dayalı kutupların ortadan kalkması sonucunu doğuran kaçınılmaz bir süreçtir.²³⁸

Dünya üzerindeki hızlı değişim siyasetin yerleşik çerçevesini de etkilemektedir. Bugün, ulus-devlet biçiminin temel unsurları olan, milli egemenlik ve milli kimlik yapılanmasına damga vuran bütüncül mantık tartışılmakta, ulus-devlet modeli işlevsel açıdan yetersizlikle eleştirilmektedir.²³⁹ Küreselleşmeyle ulus-devletin iktidar gücündeki erimenin hızlanması, siyasal anlamda görülen bir diğer değişikliktir.

Ekonomik küreselleşmeden kaynaklanan başlıca siyasi gelişme olarak ise; egemenlik anlayışında yaşanan değişimin hızlanmasıdır. Serbestçe gerçekleştirilen sınır ötesi ekonomik faaliyetler, uluslararası ekonomik ve mali kurumların yetki alanının genişlemesi, uluslararası hukuk kurallarının bağlayıcılığının artması, kurumların yanı sıra çok uluslu şirketlerin ve uluslararası politikaların dikkate alınması gibi gelişmeler siyasetin ulus-ötesi boyutunu ön plana çıkartırken, devletin özelleştirmeler yoluyla ekonomik alandan çekilmesi klasik egemenliğin mutlak yapısını ortadan kaldıran başlıca etken durumundadır.²⁴⁰

Küreselleşme demokrasi bakımından da çelişkili sonuçlar doğurmaktadır. Bir yandan açık toplum ve çoğulculuğu kucaklayan liberal karakteriyle siyasi otorite ve kurumları daha demokratik olmaya zorlamakta, diğer yandan ulusal ve uluslararası sistem açısından demokrasi açığı yaratan ve çoğu çevrelerce demokrasi krizi olarak ifade edilen gelişmeler uygun bir zemin olabilmektedir.²⁴¹

Küreselleşmenin iyice hissedildiği 20.yüzyılın son çeyreğinde otoriter sistemlerde çökme ve demokrasiye geçişler yaşanırken, demokratik ülkelerde de demokrasinin daha da pekişmesi söz konusudur. 1974-1990

²³⁸ Yusuf ERBAY, " Kavram Olarak Küreselleşme", **Yeni Türkiye**, 21.Yüzyıl Özel Sayısı, Sayı:19, 1998, s.148

²³⁹ JAMESON, 2000, s 39

²⁴⁰ COŞKUN, 2004, s. 245

²⁴¹ Aytekin YILMAZ, **Modernden Postmoderne Siyasal Arayışlar**, Vadi Yayınları, Ankara, 1996, s 151

arasında otuzun üstünde ülkede demokratik sisteme geçilirken SSCB' nin dağılışıyla birlikte (1991 Aralık) demokrasi dünya genelinde uygulanan bir rejim haline gelmiştir.²⁴² Bu durum sürecin demokratik değerlerin güçlenerek kurumsallaşmasını sağlayan bir boyuta sahip olduğunu göstermektedir.

Yine bilindiği gibi; demokrasiye geçiş süreçlerinde uluslar arası ortam önemli bir faktör olmaktadır. Bu ortamın etkisiyle demokratik reform ve neo-liberal politikalara yönelme olmakta, küreselleşmeyle etki alanı ve kapasitesi güçlenen uluslar arası kurumların demokrasiden yana tavır almaları, bu kurumlarla yakın ilişkiye geçmesi kaçınılmaz olan ülkeleri demokrasiye geçişe ya da pekiştirici demokratik reformlar yapmaya zorlamaktadır.²⁴³

Küreselleşmenin yol açtığı bir diğer gelişme ise; üretim süreçleri ve pazarlardaki bütünleşmenin ülkelerin siyasi bağımlılığını da görülmemiş bir düzeye ulaştırmasıdır. Bu bağlamda, gelişmiş ülkeler için ekonomik olduğu kadar siyaseten de kazançlı bir sürecin yaşandığı ifade edilmelidir. Bu gelişme dünya siyasi sistemi açısından ise; kuzey ülkelerinin zaten güçlü olan konumlarının daha da pekişmesi olarak nitelenebilir. Zenginlerin zenginleşme hızının fakirlerin zenginleşme hızından oldukça yüksek seyretmesi eşitsiz ve dengesiz bir gelişme yaratmakta, sonuçta bağımlılık tek yanlı olarak kurumsallaşmaktadır. Ekonomik farkın giderek açılmakta oluşunun kuzey ve güney şeklinde yeni bir kutuplaşmadan bahsedilmesinde temel rol oynadığı da belirtilmelidir.²⁴⁴

Bir ülkede, siyasal süreçleri etkileyen eksenlerden biri de dış konjonktürdür. Bu eksen, dış dünyanın doğrudan doğruya o ülkedeki ilişkileri, lobileri vb. unsurları yoluyla siyasal hayat üzerine dolaylı ve doğrudan etkileri, toplumun dış dünya ile ilişkilerde ortaya çıkan gelişmeleri nasıl algıladığı ve onlara karşı hangi tepkileri vereceği belirlemektedir. Politika yapıcılarının sadece partiler olmaktan çıktığı; dernekler, sendikalar, sermaye guruplarından oluşan sivil toplum örgütlerinin yeni politik aktörler olarak her

²⁴² Samuel P. HUNTINGTON, **Üçüncü Dalga**, Çev: Ergun Özbudun, Kilit Yayınevi, Ankara, 2011, s 18

²⁴³ Ergun ÖZBUDUN, "Siyasi partiler ve Demokrasi", **Siyasi Partiler ve Demokrasi**, TESAV Yayınları, Ankara, 1999, s 9-15

²⁴⁴ Taner TİMUR, **Küreselleşme ve Demokrasi Krizi**, İmge Kitabevi, Ankara, 2001, s.382

geçen gün önem kazandığı günümüz ortamında dışarının iç siyasal sürece dolaylı veya doğrudan etkileri, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, uluslar arası düzeyde örgütlenmiş sivil toplum kuruluşlarının rollerinin artmasıyla ayrı bir veçheye ulaşabilmektedir. Bu kuruluşların, küresel aktörlerin küresel politikalarında kullanacakları birer araç haline dönüşme riskleri, demokrasi anlamında olumsuz bir etki yaratabilir.²⁴⁵

Nitekim mali anlamda güçlü ve etkin sivil kuruluşların, son zamanlarda bilhassa dünyanın güç mücadelesinin kızıştığı bölgelerinde yapılan seçimlere doğrudan veya dolaylı müdahalede bulunduğu iddiaları günümüzde yoğunlaşmıştır. Örneğin son zamanlarda Sırbistan Karadağ’ da, Gürcistan’ da ve Ukrayna’ da yapılan seçimlerde kaybeden taraflar, galiplerin başarısını fakir bir ülkede milyonlarca dolar dış destekle seçim kampanyası yürütmelerine bağlayan açıklamalarda bulunmuşlardır. Sırbistan-Karadağ’ da 2001 Ekim ayında yapılan seçimlerden sonra Slobodan Miloseviç, 2004 Ocak ayında Gürcistan’ da yapılan seçimlerden sonra Eduard Şevardnadze ve 2004 Aralık ayında Ukrayna’ da Viktor Yanukovch ABD’ nin, merkezi ülke dışında olan sivil toplum örgütlerinin katkısıyla seçimleri yönlendirdiğini, ekonomik sıkıntı içindeki seçmenlerin etki altına alındığını iddia etmişlerdir. Her iki ülkede de en çok suçlanan sivil toplum kuruluşu uluslar arası yatırımcı George Soros tarafından kurulan ve desteklenen “Açık Toplum Enstitüsü (OSI)” dür. Amacını demokrasiyi güçlendirmek olarak ilan eden bu enstitüler, 1993 yılından bu yana, Afrika, Orta Asya, Kafkaslar, Latin Amerika, Güneydoğu Asya, Haiti, Moğolistan, Türkiye, Balkanlar ve Doğu Avrupa’ yı kapsayan bir coğrafyada 50’ den fazla ülkede faaliyette bulunmaktadır. Bu arada, “Soros Vakfı’ nın Moskova Ofisi ve Açık Toplum Enstitüsü binasının Rus Hükümetince ülkedeki siyasi sürece müdahale etmekle suçlanarak Kasım 2004’ de kapatılması da ilginç bir ayrıntıdır.²⁴⁶

²⁴⁵ Emre YAĞMUR, “Seçim sonuçlarının Analizi İçin Bir Çerçeve”, **Türkiye ve Siyaset**, Sayı: 11-12, Kış, s.51-55, 2003

²⁴⁶ Güler KÖMÜRCÜ, “Cin Nereden Çıktı?”, **Akşam**, 27 Aralık, 2003

Küresel bağımlılığa dayanan küresel bir politika stratejisinin takip edilmekte olduğu, eşitsiz ve dengesiz ekonomik gelişmenin bu stratejinin önemli bir parçası olduğu sıklıkla duyulan değerlendirmeler arasındadır.²⁴⁷

Küreselleşme sürecinde bireysel özgürlüklere önem veren çoğulcu sivil toplum yaklaşımının güçlenmesi, vatandaşların devlet yönetimine katılma ve siyasi kararları etkileme imkânlarında görülen artış siyasal iktidarı daha sınırlı hale getiren ve daha demokratik yönetimlere zemin hazırlayan gelişmelerdir, bilhassa sivil toplum örgütlerinin yönetim uygulamalarıyla karar alma süreçlerinin bir parçası haline gelmeleri, eskiden hükümetlerin elinde olan alanlarda hizmet üstlenmeleri ve de özel sektörün faaliyetlerine duyarlı olması noktasında devreye girebilmeleri demokrasi açısından olumlu gelişmelerdir.²⁴⁸ Ancak dış aktörlerin giderek artan etkinliği demokrasiye olumlu yönde katkılarının yanı sıra özellikle gelişmekte olan ülkelerde demokrasi açığına yol açabilen gelişmelere de açık kapı olabilmektedir.²⁴⁹

Siyasal bakımdan küreselleşme, demokrasi getirmektedir. Bunun iki yoldan olduğu söylenebilir. Birincisi, Batının demokrasi ve insan haklarına ilişkin temel değerleri küreselleşme aracılığıyla az gelişmiş ülkelere taşınmaktadır. İkincisi; iletişim alanındaki gelişmeler, kamu oyunun her şeyden anında haberdar olmasını hızlandırdığından, demokrasiyi ve bireyin özgürlüğünü güçlendiren bir etki yapmaktadır. İletişimin gittikçe ucuzlaması ve herkesin uzanabileceği bir hak haline gelmesi nedeniyle bu etki hızlanarak artacaktır.

Küreselleşme kapitalist sermaye birikimi süreciyle ilişkilendirilmekte, bu çerçevede kazananları ve kaybedenleri olan siyasal bir süreç olarak da tanımlanabilmektedir.²⁵⁰

²⁴⁷ S. Mehmet AYDIN, “Küreselleşmeye Genel Bir Bakış”, **Küreselleşme**, Editör: Cemal Uşak, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2002, s.15

²⁴⁸ Aytekin YILMAZ, **İkinci Küreselleşme Dalgası; Kavram, Süreç ve Sorunlar**, Vadi Yayınları, Ankara, 2004, s 261-264

²⁴⁹ Murat SOMER, “Demokratikliğin Politik Ekonomisi: İnanılır Demokrasi, Düzenleyici Devlet ve AB’ li Küreselleşme”, **Doğu Batı**, Yıl 7, Sayı:28, Ağustos-eylül, Ekim, 2004, s 229

²⁵⁰ ÖZKAN, 2004, s 67

Ulusal ve uluslar arası düzeydeki klasik yapılanmayı değiştiren tüm bu gelişmeler esasta yeni bir toplumsal yapının belirmesiyle alakalıdır. İnsanlığın ulaştığı her yeni teknoloji ve değişen üretim ilişkileri yeni bir toplumsal ve siyasi yapılanmayı da beraberinde getirmektedir. Günümüzde bilgi devrimi modernite kaynaklı ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel yapıları değiştirmekte üretim yapısı ve ilişkilerinde esaslı değişikliklere yola ačan teknolojinin etkisiyle farklı bir toplumsal yapıya doğru evrim yaşanmaktadır. Burada temel sorun değişimin radikallerce ifade edildiği gibi; siyasetin ve toplumsal hayatın ulusal esaslı düşünülmesi ve kurumsallaşması açasından sonun başlangıcı mı olduğu yoksa dönüşümcülerin iddia ettiği gibi ulus esaslı ve ulus-devlet merkezli yapılanmada form değişikliğine mi gidildiğidir.

C. Sosyo Kültürel Küreselleşme

Küreselleşme, 20.yüzyılda önceki yüzyıllarla kıyaslanmayacak derecede hızlanmış olup geleneksel kültürel formlar sosyal ve teknolojik değişmelere cevap verecek şekilde yeniden formüle edilmektedir. Özellikle elektronik kitle iletişim araçlarının çok büyük katkıda bulunduğu küreselleşme eğilimi, yaşlı ve eski etkileşim ve karışım sürecini daha hızlı ve daha doğrudan bir hale getirmiştir. Antropologlara göre de, kültür akışının artması ve kültürün küreselleşme eğilimi dünyayı küresel kültür akışlarının yerel kültürlerle uyuştuğu ve yeniden üretildiği melezleşmeye götürmektedir. Söz konusu oluşumda, yerel kültürler dünya haritasından silinmekte, küresel ile yerelin bileşimi olarak yeniden oluşmaktadır.²⁵¹

Özellikle iletişimin arttığı bu çağda ekonomik ačıdan daha güçlü olan iletişim ve ulaşım kaynaklarının çoğuna hakim olan devletlerin kültürleri hiçbir gayret sarf etmeden dominant yani daha baskın duruma geçebilmektedir.. Kültürler isteyerek veya istemeyerek bu üstün konuma geçmiş olan kültürlerin etkisi ve baskısı altında kalmaya başlamaktadır. En tehlikeli aşama da iřte bu noktada başlamaktadır. Çünkü beğenilen iyi ve güzel şeylerin yanı sıra pek

²⁵¹ Güliş ULUÇ, “Küresel-Yerel Kültürler Üzerine Yeniden Düşünmek; Mekan-Kültürler”, **Liberal Düşünce Dergisi**, Sayı:27, Ankara, 2002, s.92

çok istenmeyen ve toplumların bünyesi ve geleneği ile bağdaşmayan adet ve davranışlarda iyilerle birlikte transfer edilmektedir.²⁵²

Kültür; toplumların kendine has hayat tarzlarını meydana getiren inanç, tutum ve değerlerin ifadesi olarak tanımlanabilir. Kaçınılmaz bir olgu olan kültürler arası etkileşimin küreselleşmeyle birlikte yoğunlaştığı görülmektedir. Küreselleşmenin kültürel ayağında görülen en dikkat çekici gelişme, bu etkileşimin bu kültürün (Anglo-Amerikan) dünyanın birçok bölgesini etki altına alması şeklinde yani tek yönlü olarak cereyan etmesidir. Eşanlı olarak toplumlar arasındaki farklılığı gündeme getiren yerelleşme dalgasının yaşanması dikkat çekicidir. Daha çok, türdeşleşmeye duyulan tepkinin etkisiyle Batı tarzı hayata direniş olarak nitelendirilebilecek yerel değerlere daha sıkı sarılma eğilimi giderek güçlenmektedir. Kültürel sahada görülen birbirine tezat bu dünya çapındaki iki gelişme, küreselleşmenin çelişkili karakterini oldukça açık bir şekilde ortaya koymaktadır.²⁵³

Gerçekten de kültürel küreselleşme, ekonomik gücü elinde bulunduran ülkelerden dünyanın geri kalanına bir kültür aktarımı şeklinde gerçekleşmektedir. Bunun tipik örneğiyle bilişim teknolojisi ele alındığında karşılaşılr. Uluslararası telif hakları yasalarının da etkisiyle kar marjı çok yüksek olan yazılım piyasasında ABD başta olmak üzere Batılı devletlerin büyük bir üstünlüğü vardır.²⁵⁴

Sosyo Kültürel Küreselleşme, demokrasi, insan hakları, çevrenin korunması, uyuşturucu, aids ve terörizmle mücadele gibi bütün insanlığı ilgilendiren konularda ülkelerin ortak bir anlayışa ulaşmalarını ifade etmektedir.²⁵⁵

²⁵² Oya AKGÖNENÇ, **Küreselleşme, Etkileşme ve Dış Politika Oluşumu, Milli Kültürler ve Küreselleşme**, Türk Yurdu Yayınları, Ankara, 1997, s.124-125

²⁵³ Ali Yaşar SARIBAY, "Kültürel Bir Olgu Olarak Küreselleşme", **Küreselleşme**, Editör: Cemal Uşak, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2002, s. 48

²⁵⁴ John NAISBITT, **Global Paradoks- Büyüyen Dünya Ekonomisinin Güçlenen Küçük Oyuncuları**, Çev. S. Gül, sabah Kitapları, İstanbul, 1994, s.20-21

²⁵⁵ AKTAN, 2002, s.3

Değişimin hızla yaşandığı dünyamızda toplumsal yaşamın her alanında değer yargılarının, alışkanlıkların farklılaştığını görmekteyiz. Tüketim alışkanlıkları, giyim, gelenek ve görenekler evrensel boyutta birbirine benzemeye başlamıştır.²⁵⁶ Küresel kültürün etkisiyle yerel kültürler kendisini bu küresel kültürün –internet, televizyon, sinema, vb- etki alanına kendisini teslim etmiştir. Örneğin yüzyıllardır sürmekte olan aile değerleriyle ilgili tartışmalar küreselleştirici etkilerden çok uzak şeyler olarak görülebilir. Oysa değildir. Geleneksel aile tipleri dünyada pek çok bölgesinde ve özellikle kadınların daha fazla eşitlik talep etmesiyle köklü bir değişim geçiriyor ya da zorlanmaktadır. Tarihsel metinlerden bildiğimiz kadarıyla, daha önce kadınların erkeklerle eşit olmaya yaklaştığı tek bir toplum bile görülmemiştir. Bu, günlük yaşamda küresel çaplı bir devrimdir.²⁵⁷

Küreselleşmeye olan eğilim sadece üretim endüstrilerinde değil, servis ve satış gibi daha birçok endüstride kendini göstermiştir. Ulusal sınırlar dışında olan seyahat ve iletişim gereği, dünya çapında benzer ihtiyaç ve ilgileri olan Pazar bölümlerinin doğmasına neden olmuştur. Fast-food, giyim, otel, araba kiralama gibi hizmet endüstrileri bu talebe karşılık olarak uluslararası boyutlarda genişlemişlerdir. McDonalds, Pizza Hut, Kentucky Fried Chicken gibi işletmeler dünya çapında yemek ihtiyaçlarımızın hızlı bir şekilde karşılanmasını isteyen tüketicileri hedeflemişlerdir.²⁵⁸

Bununla birlikte, sosyolojik açıdan küreselleşme ferdin ortadan kalktığı bir aşırı ferdiyetçiliği öngörmektedir. Sosyal güvenlik anlayışının ekonomi bakımından yük olarak görülmesi, sosyal güvenlik kurumlarının etkilerinin azaltılması, ferdin dayanışma içinde bulunduğu aile, köy, grup gibi kurumların parçalanması ahlaki referansların geçersiz hale gelmesiyle fert ne yükselmesi ve olumlu şeylere ulaşmasında ne de belirsizliklerin gerçekleşmesi halinde hiç kimseden yardım ve dayanışma bekleyemez hale gelmektedir. Bu ortam içinde sosyalleşme ve kişilik oluşumu gibi süreçler eski

²⁵⁶ Immanuel WALLERSTEIN, “Ulusal ve Evrensel: Dünya Kültürü Diye Bir Şey Olabilir Mi?”, der. A.KING, **Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi: Kimlik Temsilinin Çağdaş Koşulları**, Çev.G.Seçkin-Ü. H. Yolsal, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1998, s.129

²⁵⁷ GIDDENS, 2000, s.24

²⁵⁸ GÜZELCİK, 2000, s.22

mahiyetlerini kaybetmektedir. Modern sosyal hayat, yabancılaşma, güvensizlik, yüz yüze olmayan ilişkiler gibi özellikleriyle mekan ve zaman kombinasyonlarının yeniden düzenlenmesine yol açmaktadır.²⁵⁹ Böylelikle küreselleşme bireyselleşme ve sosyal normlara uymama veya bağlı olmama ile toplumsal kurumlara olan inanç ve bağlılığı azaltmaktadır. Bugün bu kurumlar içinde en bariz şekilde yıpranan kurum, aile kurumudur.

Küreselleşme iletişim teknolojilerinin büyük katkısıyla, kültürler arasında ortak paydaları çoğaltarak benzeşme etkisi yaratmaktadır. Bu ortak paydalar daha çok Anglo-Amerikan kültürden kaynaklanan; giyim, kuşam, beslenme tarzı, eğlenme usulleri, davranış kalıpları, İngilizce' nın yaygınlığı ve Batı kaynaklı değerlerin (kadın hakları, çoğulculuk, serbest Pazar anlayışı cb.) evrensel değerler haline gelmesi gibi hususlardır ki; tüm bunlar küresel kültür kodlarının doğuşu olarak değerlendirilmektedir. Dünya büyük bir hızla, aynı tatta içecekleri tüketen, aynı tür köfte yiyen, aynı şarkıları dinleyen, aynı marka ayakkabı giyen bir kültüre doğru yol almaktadır. Küresel bir kitle kültürünün oluşması olarak ifade edilen bu süreç, modernleşmeyle Batılı kurumların tüm dünyada yerleşmesine müteakip, Batılı hayat tarzının hiç olmadığı ölçüde yayılma imkanı bulduğunu göstermesi bakımından önemlidir.²⁶⁰ Anglo-Amerikan kültür kalıplarının dünya ölçeğinde bu şekilde yaygınlık kazanmasını *kültürel türdeşleşme* olarak ifade etmek mümkündür.²⁶¹

Aynı zamanda küreselleşmenin Amerikanlaşma olarak algılanmasına da yol açtığı söylenebilecek olan kültürel türdeşleşmenin başlıca dinamikleri şunlardır :²⁶²

²⁵⁹ Kadir KOÇDEMİR, *Küreselleşme ve Türk Kültürü*, KÖKSAV Yayınları, Ankara, 1999, s 9

²⁶⁰ SARIBAY, 2002, s 49 vd.

²⁶¹ ibid, s 48

²⁶² BERGER, 2003, s.11-17

-Kitle iletişim araçları Anglo-Amerikan değerlerin yaygınlaşmasını sağlayan temel faktördür. Televizyon ve internet, giyim, müzik, yemek gibi alışkanlıkların türdeşleşmesinde önemli rol oynamaktadır.

-Uluslar arası alanda kullanılan İngilizce tüm ulusların ortak dili konumuna gelmektedir. Pratik nedenlerden ötürü dünyanın dört bir yanında milyonlarca insan İngilizce' yi ortak bir dil olarak kullanmakta, milyonlarca insan bu dili öğrenmeyi hedeflemektedir.

-Türdeşleşmede iki elitist kültürün etkisi göze çarpmaktadır. "Davos Kültürü" olarak kavramlaştırılan, iş ve siyaset dünyası seçkinlerin taşıyıcısı oldukları, Amerikan İngilizce' sinin kusursuz konuşulması, Amerikan ekonomi ve siyasetine ait yönetim tarzı ve kavramların kullanılmasını içeren uluslararasılaştıran bir kültür ile "Akademisyenler Kültürü" olarak ifade edilen, bilimsel etkinliklerin daha çok Amerikan kaynaklı düşünce ve öngörülerle sürdürülmesi türdeşleşmeyi arttırmaktadır.

-Son olarak kültürel türdeşleşmenin devamlılığını ve genişlemesini arzulayan bir kültür endüstrisinin varlığından söz etmek gerekir. Günümüzde giyimi, müziği, beslenmeyi hatta enformasyonu biçimlendiren ve dünya toplumunu Pazar olarak gören güçlü bir sektör söz konusudur. Bu bağlamda, kültür endüstrisinin ekonomik küreselleşmenin önemli bir ayağını oluşturduğu söylenebilir. Marka cazibesi yaratarak, günlük tüketim alışkanlıklarını mümkün mertebe benzeştirerek tüm dünyayı benzer davranış kalıpları içine sokmaya yani tek boyutlu bir kültürel kimlik oluşturmaya çalışan dev bir endüstri söz konusudur.

Küreselleşme sürecinin kültürel sonuçları üzerinde yapılan yorumlara bakıldığında küresel kültürün uluslar arası barış ve işbirliğini destekleyen olumlu bir gelişme olarak ulusları millî kimliklerinden koparacak tehlikeli bir gelişme olarak da değerlendirilebildiği göze çarpmaktadır.²⁶³ Ayrıca küreselleşmeyi olumlu bulan çevrelerin Anglo-Amerikan temelli bir türdeşleşme süreci karşısında sessiz kalmakla suçlanması da söz

²⁶³ ÖZKAN, 2004, s.62

konusudur. Buna göre, postmodern çoğulcu yaklaşıma sahip olup, belli bir kültür tüm dünya üzerinde yayılıp ve diğer farklı kültürler bu baskın kültüre entegre olurken bu durumu olumlu bir gelişme olarak değerlendirebilmek bir tezati ifade etmektedir. Şüpheli yaklaşımlar bu tezati sorgulamakta; küreselleşme sürecinde, ekonomisi, siyaseti güçlü kültürlerle böyle bir çevreden beslenmeyen kültürlerin baş başa kalabilmesinden hareketle, böyle bir ortamda kültürel çoğulculuktan bahsetmenin güçlü kültürün ekmeğine yağ sürmek olacağını belirterek, dünya kültürlerinin değil de ekonomik anlamda güçlü kültürlerin küreselleşebileceği, bununsa post-modernizme uygun olmadığına dikkat çekmektedirler. Anlaşılabileceği gibi, şüpheli yaklaşım küreselleşmenin getirdiği imkânların, popüler Amerikan kültürü çerçevesinde bir kültür emperyalizmi için kullanıldığı imasındadır. Buna göre, küresel bir kültür amacıyla bilinçli bir empoze söz konusudur ve küreselleşme sürecinde teknolojiyi üreten ve kontrol edebilenlerin kendi değerler dünyasını başkalarına empoze etme imkanı giderek artmaktadır.²⁶⁴

Küreselleşme sürecinde kültürel değerlerini yayma ve benimsetme imkanı olan güçlü bir ekonomiye, siyasete ve teknolojiye sahip ülkelerin bunu bir endüstri haline getirdikleri düşünüldüğünde, yaşananlar karşısında ekonomik küreselleşme konusunda duyulan endişelerin benzerlerine kapılmamanın mümkün olmadığı belirtilmelidir. Ayrıca çarpık küresel ekonomik gelişimin bir sonucu olarak güney ülkelerinde devamlı bir meşruiyet aşınması ve dışarıdan medet umma psikolojisinin de geliştiği unutulmamalıdır. Dolayısıyla belli kültürlerin küreselleşme şansı olduğu diğerlerinin etki altında kalmaya adeta mahkum olduğu şartlardan bahsedilebilir. Böyle bir ortamda kültürel çoğulculuktan çok kültürel bir hegemonyanın bir kültür emperyalizminin ortaya çıkması muhtemeldir ve post-modernizmin eleştirdiği modern süreçten daha istenmedik sonuçlarla karşılaşılabilir. Şu anda büyük bölümü cahil ve fakir olan dünya nüfusunun yaklaşık %75' lik kesimine, Batının kendisini istediği gibi tanıtabildiği ve tüm

²⁶⁴ AYDIN, 2002, s 21-22

bu bölgeleri kültür endüstrisinin pazarı haline getirecek teknolojik ve siyasi bir güce sahip olduğu göz ardı edilmemelidir.²⁶⁵

D. Teknolojik Küreselleşme

1980' li yıllardan itibaren enformasyon teknolojilerinin yaygınlık kazanması, dünyada mesafe kavramının eski anlamını ortadan kaldırmıştır. Bu durum küreselleşme bağlamında belki de ilk etkisini finans piyasalarında hissettirmekle birlikte bu etki günümüzde çok daha geniş bir alana yayılmıştır. Teknoloji, küreselleşme sürecinde, yeterli koşul değildir; ancak olmazsa olmaz koşuldur. Günümüzde olağanüstü bir şekilde ucuzlayarak yaygınlık kazanan enformasyon teknolojileri, uluslararasıdaki değişim/etkileşim sürecinde küresel dönüşümü hızlandırmaktadırlar.²⁶⁶

Gülten KAZGAN, teknolojinin gelişimi ile sermayenin küreselleşmesi arasındaki ilişkiyi şöyle özetlemektedir: "...teknolojik buluşların haberleşme-ulaştırma alanında kazandırdığı ivme, sermayenin hareketini hızlandırmakta ve kolaylaştırmaktadır. Ancak aynı teknolojik olanaklar 1850' lerden Birinci Dünya Savaşı' na kadar geçen sürede sermayeyi küreselleştirirken, 1970' li yılların ortasına kadar uzanan sürede çok daha geniş teknolojik araçlar her yerde denetimli ekonomiyle birlikte yaşamıştı. Ekonomide ulus-devletin gücünü yok etme düzeyine varan serbestleştirme/özelleştirme baskılarını sanki dışarıdan verili teknolojik değişimin sonucu diye dayatmak kavram kargaşası yaratmaktır."²⁶⁷

Bilgi ve iletişim teknolojileri sayesinde devletin geleneksel yapısı sınırlarına kadar değişmiştir. Bu yeni anlayışın oluşmasında teknolojinin yeri tartışılmaz derecede önemlidir.²⁶⁸ Bu da teknolojik küreselleşmenin beraberinde siyasal ve sosyo-kültürel küreselleşmeye olan katkılarını getirir.

²⁶⁵ Jerry MANDER, "The Dark Side Of Globalization", <http://past.thenation.com/issue/960715/0715mand.htm>, s.6 Erişim tarihi: 09.09.2011

²⁶⁶ BOZKURT, 2000, s.26-27

²⁶⁷ KAZGAN, 2009, s.28

²⁶⁸ Murat İNCE, **Elektronik Devlet**, DPT, Ankara, 2001, s.34

Küreselleşmenin her iki aşamasında da teknolojik gelişmenin, sermayenin küreselleşmesi üzerinde büyük bir etkiye sahip olduğunu söyleyebiliriz. Ancak günümüzde teknoloji, ağırlıklı olarak şirket içinde ve şirketin hedeflerine bağlı olarak üretilmektedir. Büyük ölçekli şirketlerin yapılanmalarında son derece önemli olan araştırma-geliştirme (AR-GE) birimlerinin çalışmaları buna örnek olarak verilebilir. Teknolojinin belirli bir alanda ve belirli bir hedefe bağlı olarak üretilmesi, teknolojik ilerlemenin rastlantısal, kendiliğinden ve bağımsız bir olgu olmadığını göstermektedir. Günümüzde sermayenin küreselleşmesi ile iletişim ve bilişim teknolojisinde yaşanan gelişmelerin sermayenin küreselleşmesini büyük ölçüde hızlandırmakta ve kolaylaştırmakta oluşu, birbirinden bağımsız iki olgu olarak görülemez. Bu gelişmelerin belirli hedeflere uygun olarak gerçekleştirilen yatırımların birer sonucu olduğu, küreselleşme dürtüsü sonucunda ihtiyaç duyduğu teknolojiyi bizzat sermayenin kendisinin üretmekte olduğu açıktır.²⁶⁹

Teknolojik gelişmeler küreselleşmenin yeter şartı olmayıp, ancak sermayenin küreselleşmesi için ihtiyaç duyduğu bir gelişmedir.

E. Çevresel Küreselleşme

Çevre sorunlarının giderek sınır ötesi nitelik kazanması, dünya milletlerini birbirlerine daha bağımlı hale getirmekte ve hiçbir devlet diğer devletlerin sınırları içindeki çevre sorunlarına kayıtsız kalamamaktadır. Çünkü böyle bir yaklaşım kendi yaşam temellerini kısa yada uzun vadede tehlikeye sokması anlamına gelecektir.

Çevre sorunlarının nedenlerinin karmaşıklığı ve sınır tanımama özelliği, küresel çevre politikasının aktörleri olan ulusal devletler, uluslar arası örgütler ve ulus-üstü örgütlerin yoğun bir biçimde işbirliğini gerektirmektedir. "Küresel düşünmek, yerel davranmak" anlayışı ile gerçekleştirilecek

²⁶⁹ KAZGAN,2011, s.5

işbölümüne, ulusal ve uluslar arası çevre politikaları arasında bütünlük sağlanmasına gereksinim vardır.²⁷⁰

4. Küreselleşmenin Temel Aktörleri

Küreselleşme, yukarıda bahsettiğimiz süreç içerisinde, kendi devletini inşa eder duruma gelmiştir. Artık günümüzde devletlerin, dünyadan izole bir şekilde politika inşa etmesi olanaksız hale gelmiştir. Burada devletin politika inşa sürecinde devreye giren veya klasik anlamda ulus-devlet egemenliğini tehdit eden aktörlerden bahsedilecektir. Bunlar, bir taraftan küreselleşmenin sonuçları olarak ortaya çıkarken, diğer yandan küresel dünya düzeninin şekillenmesinde rol oynayan aktörler olarak dikkat çekmektedirler.

Bu aktörler, devletlerin bağımsızlığını ve ulusal çıkarlarını hakim kılmaya ilişkin egemenlik güçlerini sınırlandırmaya çalışmakta ve “rekabetçi devlet” bakış açısı çerçevesinde yerel ekonomilerin global sürece katılmalarını sağlamaya çalışmaktadırlar. Böylelikle küreselleşme sürecinde, doğrudan siyasal kontrolden uzak kalan fakat egemenliğin anahtar öğelerini kullanan yerel ve uluslararası kurumların birçoğu, piyasa teşvikli siyasal tercihler ve yönlendirmeleri sağlamak için kurulmaktadır. Bu değişimlerin bir sonucu olarak da devlet gücünün belirlenmiş siyasal sınırlar ve bu sınırlar dahilinde yaşayan toplulukların çıkarları için kullanımı zayıflamakta, devletin söz konusu amaçlarıyla olan bağları azalmaktadır.²⁷¹

Küreselleşen dünyada, yıkıcı savaşların sebep olduğu ortak sorunlar, uluslararası ilişkilerde yaşanan yoğunluk gibi pek çok neden beraberinde birçok uluslararası kurum ve kuruluşu getirmiştir. Uluslararası mali kurum ve kuruluşlar, uluslararası rejimlerin içinde yer alarak, hem fikir olunan rejimin uygulayıcısı, denetleyicisi rolünü üstlenmiş birer aktördür. Uluslararası düzen, egemen güç veya güçler tarafından kendi çıkarları üzerine inşa edilmekte ve

²⁷⁰ Ayşegül KAPLAN, **Küresel Çevre Sorunları ve Politikaları**, Mülkiyeliler Vakfı Yayınları, Ankara, 2000, s.189

²⁷¹ S. Edward COHEN, “Globalization and the Boundaries of the State: A Framework for Analyzing the Changing Practice of Sovereignty”, **Governance: An International Journal of Policy and Administration**, Vol. 14, 2001, No:1, s.84-85

diğer devletler de egemen gücü takip ederek bu düzenin yapısından yararlanmaktadırlar.²⁷²

Söz konusu kurumlar; özelleştirme, devletin küçülmesi, yasal ve kurumsal serbestleştirmesi gibi politikalarla, sermayenin sınırsızca dolaşımını ve büyümesini sağlayacak önlemleri benimseyerek küreselleşme sürecini hızlandırmaktadırlar. Küresel sermayenin hareketini engelleyecek, pazara, işgücüne ve doğal kaynaklara erişmesine engel olacak unsurları ortadan kaldırma işini küresel düzeyde Bretton Woods kuruluşları gerçekleştirirken, bölgesel düzeyde bu işlevin NAFTA, Avrupa Birliği gibi oluşumlar tarafından görüldüğü söylenebilir.²⁷³

Küresel kapitalizmin güç kazanmasıyla, tüm dünyada dengeli bir ekonomik büyüme ve kalkınma hedeflerini gerçekleştirmek iddiasıyla oluşturulan örgütlenmelerin taşıdıkları anlam da değişmeye başlamıştır. Örneğin kurulduğu dönemde IMF' den beklenen, 1929' da yaşanan ve bütün dünyayı etkileyen türde bir krizle bir daha karşılaşılması için piyasaları düzenleyici önlemleri almaktır. Görüldüğü üzere burada, piyasaların iyi çalışmadığı, müdahale yoluyla ya da kolektif faaliyetlerle düzenlenmeleri gerektiğine ilişkin bir ön kabul, yani piyasa sistemine yönelik açık bir güvensizlik bulunmaktadır.²⁷⁴

Uluslararası kurumlar kurulan düzenin sürekliliğinin sağlanmasında aracı görevini yürütmektedirler. Ülke veya ülkelerin çıkarları üzerine kurulu bir düzenin, uluslararası nitelik taşıması için bu düzenin geniş bir coğrafyada yürütülmesi gereklidir. Bu nedenle diğer aktörlerin düzene uyum sağlaması, düzenin sürekliliğinin sağlanması için gerekli kuralların yaratılması ve yürütülmesi uluslararası kurumların en önemli fonksiyonlarıdır. Bu

²⁷² R.O. KEOHANE, The Demand For International Regimes", **International Organization**, Vol: 36, No: 2 Spring 1984, s.137 vd.

²⁷³ Bülent DURU, "Küresel Sermaye Birikimi ve Ekolojik Bunalım", **Birikim Dergisi**, Sayı: 201, Ocak 2006, s.48

²⁷⁴ Joseph E. STIGLITZ, **Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı**, Çev. A. TAŞÇIOĞLU, D. VURAL, Plan B Yayınları, İstanbul, 2004, s.33

fonksiyonların yürütülmesi ise devlet egemenliğinin bir kısmının bu kurumlara aktarılması ile mümkündür.

Ulus-devletin ekonomi üzerindeki yetkilerinden bir kısmını devralan ya da devletlere birtakım kısıtlamalar getiren uluslararası örgütlenmelerin tarihi, aslında İkinci Dünya Savaşı sonrasına dek gitmektedir. II. Dünya Savaşı' nın dünya ekonomisinde yarattığı etkiler şüphesiz birincisinden çok daha derindir. Avrupa üretim kapasitesini büyük ölçüde kaybetmiş ve borçlu olarak savaştan çıkarken ABD' ye kendisini bağımlı duruma sokmuştur. Dünya ekonomisi yeniden canlandırılmak ve iktisadi entegrasyon dünya açısından yeniden sağlanmak istenilmektedir. Bu dönemde WTO, OECD, GATT, ASEAN, AB, CE gibi baş harflerle gösterilen uluslar arası örgüt ve birleşimler günümüzün günlük kelimeleri arasına girmiştir.²⁷⁵

Uluslararası sistemin sadece devletlerden oluşan görünümünü kaybetmeye başlaması günümüz küreselleşmesine has bir durumdur.²⁷⁶ Daha çok yakın bir zamana kadar, uluslararası temas ve ilişkiler bu sahanın yegane aktörü konumundaki milli hükümetler aracılığıyla yürütülmekteydi. Küreselleşmeyle birlikte, uluslararası aktörlerin de uluslararası sistemin etkili aktörleri haline geldiği görülmektedir. Siyasi, askeri, ekonomik, sosyal, kültürel ve beşeri sahalarda uluslararası örgütlerin sayı ve etkinlikleri giderek artmakta yetki alanları ulus-devletler aleyhine hızla genişlemektedir. Bu bağlamda daha da önemli olan gelişme ise; sosyal, politik, ekonomik kararların alınmasında etkili olabilen büyük şirket ve sivil toplum örgütlerinin de yeni aktörler olarak uluslararası ilişkiler sahnesinde boy göstermeye başlamasıdır.

Sermaye ve yatırım potansiyelleriyle ulusötesi şirketlerin siyasi otoriteler karşısında güç kazandıkları söylenebilir. Son elli yılda bu tarz şirketlerin sayısında büyük bir artış olmuş, bilhassa da küresel boyuta ulaşan

²⁷⁵ Kenan MORTAN, **Dünya Ekonomisi**, Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir, 1998, s.7

²⁷⁶ Paul KENNEDY, **Yirmi Birinci Yüzyıla Hazırlanırken**, Çev: Fikret ÜÇCAN, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 2000, s.158

şirketler uluslararası ilişkilerde ve yerel politikalarda etkili hale gelmiştir.²⁷⁷ Politik etkinlikte ve kararların alınmasında devlet harici aktörlerin bu denli devrede olduğu bir dönem daha önce yaşanmamıştır. Dolayısıyla, günümüz küreselleşmesinin önemli bir vasfı olarak; küresel bir toplum ya da “küresellik” olarak nitelendirilebilecek yeni bir yapılanmanın bu kadar güçlü bir şekilde ortaya çıkması da gösterilebilir.²⁷⁸

Piyananın sınırsız egemenliğini sağlamak üzere, iktidar yapıları da değişerek yeniden oluşmaktadır. Bu değişimin özü, siyasal kararların alınma sürecine artık uluslar arası dev şirketlerin, sermaye örgütlerinin, işverenlerin doğrudan katılmalarıdır. Seçimle gelen yasama organları, yasaların hazırlanma sürecinin tek aktörü olmaktan çıkmış, parlamentolara sermaye örgütlerinin kararlaştırdığı mevzuatı onaylama rolü bırakılmıştır.²⁷⁹

Dünya ile ilgili politik kararlar sadece devletlerarası ilişkiler aracılığıyla değil ancak çok daha karmaşık toplumsal ilişkileri de kapsayacak şekilde devletler dışındaki, “birey, kurum ve kuruluşlar arası ilişkiler” haline gelmektedir. Uluslararası ilişkilerden uluslararası aşan ilişkilere geçilmektedir.²⁸⁰ Çünkü, devletler her şeyden önce birbirlerine bağımlı toplumsal sistemlerdir. Kendi kendilerine yeterli değildir ve üretim kaynakları için rekabet etmektedirler. Bu nedenle sınırlar arasında hem işbirliğine dayalı hem de çatışmaya dayalı, ekonomik, askeri, politik ve kültürel ilişkiler bulunmaktadır. Kendi varoluşlarını güven altına almak için sistematik uluslararası ilişkilere gereksinim duymaktadırlar. Devlet bugün sayıları belirsiz çoklukta hükümetlerarası örgütler (İGOs), hükümetler dışı örgütler (NGO), Ulus üstü örgütler (BM), uluslararası topluluklar ve uluslararası hukukla karşı karşıyadır.²⁸¹

²⁷⁷ ibid, s.158

²⁷⁸ TUTAR, 2000, s.21

²⁷⁹ Yasemin ÖZTÜRK, **Şirket Egemenliği Çağı, Sosyal Devletten Ceza Devletine**, Notabene Yayınları, Ankara, 2011, s.79

²⁸⁰ Reha EŞKİNAT, “Küreselleşme ve Türkiye Ekonomisi”, **Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları**, Haziran 1998, s.43-44

²⁸¹ Adil KIR, **Globalizasyon, Küreselleşme Ulus-Devletin Sonu Mu?**, Eylül Kitap ve Yayınevi, Ankara, 2002, s.33

AB, NAFTA, EFTA, GATT, DB, DTÖ gibi oluşumlar, Adam SMITH' in “Bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler” sözünün tam manasıyla hayata geçirilmesi için uygun zemini hazırlama çabalarıdır. İkinci Dünya Savaşından sonra uluslararası alanın doğal bir anarşi ortamında değil, önceden belirlenmiş ve devletlere ilkesel yükümlülükler getiren koşullar çerçevesinde şekillenmesi fikri, tıpkı aynı amaçla oluşturulan Birleşmiş Milletler gibi, Uluslararası Para Fonu (IMF), DTÖ, OECD ve GATT ile daha sonraları Dünya Ticaret Örgütü' nün kurulmasını beraberinde getirmiştir.²⁸²

İktisadi açıdan küreselleşme, ulusal ekonomilerin dünya ekonomisi ile serbestlik temelinde bütünleşmesi olarak ele alındığında; bu bütünleşmenin dış ticaret, uluslar arası mali fon akımları ve yabancı sermaye yatırımları ile gerçekleşeceği açıktır. Küreselleşme süreci içinde bu faaliyetlerin serbestleştirilmiş bir ortamda yapılması gerekir. Bu serbestleşmenin doğal sonucu, ulusal ekonomilerin ve politikaların ağırlığının gittikçe azalması ve küreselleşme süreci içinde karar organı olarak Uluslar arası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (WB) ve Dünya Ticaret Örgütü' nün (WTO) ağırlık kazanması olmuştur.

Soğuk savaşı sona erdiren küreselleşme hareketinin arkasında küresel sermaye olduğu için bir anlamda paranın diktatörlüğü dönemine geçilmektedir. Kim daha fazla paraya sahipse onun dediği olmakta, kapitalist sistemdeki hızlı gelişmeler de beraberinde uluslar arası alanda büyük tekelleşme olgularını öne çıkarmaktadır. Tekelci sermaye bütün dünyayı kontrol etmek istemekte ve bu doğrultuda aldığı kararları uluslar arası kuruluşlar aracılığı ile dünya devletlerine zorla dikte etmektedir. Dünya Bankası, Uluslar arası Para Fonu ve Dünya Ticaret Örgütü, gibi geniş kuruluşlar küresel sermayenin dünya imparatorluğu amacı doğrultusunda çalışmaktadırlar. Dünya Ekonomik Forumu, Bilderberg Klübü, Dış İlişkiler Komisyonu, Üçlü Komisyon adını taşıyan uluslar arası kuruluşlar, küresel sermayenin çıkarları doğrultusunda bir dünya devleti oluşturabilmek

²⁸² Gillian YOUNGS, “Political Economy, Sovereignty and Borders in Global Contexts”, ed.L.Brace, J.HOFFMAN, **Reclaiming Sovereignty**, Printer Pub., London, Washington, 1997, s.118-119

doğrultusunda görev yapmaktadırlar. İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan bu evrensel örgütlerin yönlendirilmesi ve çalışmaları tek bir merkez olarak dünya finans kapitali tarafından izlenmekte, denetlenmekte ve yönlendirilmektedir. Büyük zenginlerin, küresel şirketlerin ve uluslararası tekellerin temsilcilerinin yukarıdaki kuruluşlarda bir araya gelerek ortak hareket etmeleri bir anlamda kolektif emperyalizmi gündeme getirmiş ve bu doğrultuda koalisyon birlikleri ya da oluşumları yeryüzü haritası üzerindeki bütün dünya devletlerine yönelik senaryoları Yüz yıllık süper güçlük döneminin tamamlayan Amerikan devleti giderek güç kaybederken, Rusya, Çin, Brezilya ve Hindistan gibi dev ülkeler yeni kutup başları olarak devreye girmişler ve kapitalist enternasyonalin Amerikan devleti üzerinden sürdürdüğü imparatorluk girişimlerine karşı tavır koymuşlardır. Dünya Ticaret Örgütünde çıkan kavgalar sonucunda Bric ülkeleri olarak bu dört dev ülke batı emperyalizmine karşı bir doğrultuda hareket ederek batı kapitalizminin yeniden küresel bir sömürü imparatorluğu oluşturmasının önüne geçmeğe başlamışlardır. Patronların desteği ile gündeme gelen neo-liberalizm kısa bir zaman sonra liberal faşizme dönüşmüş ve para babalarının istekleri doğrultusunda dışarıdan gelen talimatlar, dünya ülkelerinin parlamentolarından gece yarıları gizli oylamalar ile yasa olarak çıkartılmıştır. Halkın temsilcilerinden oluşması gereken meclislerde büyük şirketlerin ya da emperyal devletlerin yanlısı kişiler dış destekler yolu ile oturmağa devam ettiği sürece, demokrasilerin kapitokraziye dönüşmeleri kaçınılmazdır. Bütün ülkeler için hazırlanmış olan standart yasalar tercüme bürolarından geçirilerek meclis gündemine alındığı sürece, kapitalin egemenliğinde bir kapitokrazi devam edip gitmektedir. Bric ülkeleri tepkisinin dünyaya yayılmasından sonra eskisi gibi bu oyunun rahat oynanamadığı görülmekte ve bu yüzden de işlerin dışarıdan uzaktan kumandalı olarak manipüle edilemediği ülkelerde kasıtlı olarak olaylar çıkartılarak tepkiler doğrultusundaki gelişmeler önlenmeğe çalışılmaktadır. Bu gibi olumsuz durumlar da kapitokrazi rejimlerinin istendiği gibi sermayenin çıkarlarına uygun bir biçimde işlediğini göstermektedir. Ulusal çizgiye kayan bütün

devletlerde iç karışıklıklar çıkartılarak, küresel plan doğrultusundaki gidişin kesilmesine izin verilmemektedir.²⁸³

Küreselleşmenin devletin ekonomik fonksiyonlarını sorgulaması sadece neoliberalizmin gündeme getirdiği finansman veya yetersiz yönetim sorunlarına dayanmaz. Aynı zamanda devletin ulusal ekonomiyi yönlendirme politikaları dışa açılmanın sonucunda zayıflar. Dış ticaretin ötesinde, doğrudan ve dolaylı yabancı sermaye hareketleri mal ve para piyasalarını etkiler ve ekonominin potansiyel üretim gücü kısmen de olsa ulus dışı faktörlerin eline geçer. Ulusal ekonominin güçlenmesi için dış ticaret neo-merkantil dönem boyunca bir araç kabul edilirken, küreselleşme ile birlikte dışa açıklık araç olmaktan çıkıp amaç haline dönüşmüştür. Son on yıl içinde dünyanın bütünüyle devrimsel bir değişim sürecine girdiği görüşü yaygın bir kabul görmektedir. Gerçekten de 1982-1992 yılları asında daha önce öngörülmeleyen türde değişimler yaşanmıştır. Sovyetler Birliği' nin önderliğini yaptığı sosyalist kampın kendi içinde çöküşü, sözü edilen büyük değişimlerin en belirgin ve çarpıcı olanıdır. Artık yeni bir dünya düzeninden söz edilmektedir. Yeni Dünya Düzeni; kapitalizmin yeniden yapılanmasını ifade etmektedir. Bu düzende kapitalizm alternatifsizdir, "Soğuk Savaş" bitmiştir, bir "Sovyet Tehdidi" yoktur. Kapitalizm bir sistem olarak dünya ölçeğinde zafere ulaşmıştır. Sosyalist sistemin çökmesiyle gelişmekte olan ülkeler açısından alternatif model olanağı da ortadan kalkmıştır.

Sovyetler Birliğini bir tek kurşun atmadan dağıtmayı başaran Atlantik emperyalizminin, hemen merkezi coğrafyaya girerek bölge ülkeleri üzerinde doğrudan yönlendirici olmağa çalıştığı ortaya çıkmıştır.²⁸⁴

Küreselleşmenin devletin ekonomik fonksiyonlarını sorgulaması sadece neoliberalizmin gündeme getirdiği finansman veya yetersiz yönetim sorunlarına dayanmaz. Aynı zamanda devletin ulusal ekonomiyi yönlendirme politikaları dışa açılmanın sonucunda zayıflar. Dış ticaretin ötesinde,

²⁸³ Anıl ÇEÇEN, "Demokrasi'den Kapitokrazi' ye", <http://www.kemalistyaklasim.info/>, Erişim tarihi: 10.06.2011

²⁸⁴ Anıl ÇEÇEN, "Beş Yüzüncü Yıl Dönümünde Çaldırandan Çıldırana", http://www.kemalistyaklasim.info, Erişim Tarihi: 07.06.2012

doğrudan ve dolaylı yabancı sermaye hareketleri mal ve para piyasalarını etkiler ve ekonominin potansiyel üretim gücü kısmen de olsa ulus dışı faktörlerin eline geçer. Öncelikle ulusal otonominin gerilemesine yol açan başlıca neden, dış ticaretin üretime göre daha yüksek oranda gelişmesidir. Gerçekten de artış oranları karşılaştırıldığında 20.yüzyıl boyunca uluslar arası ticaret, üretimdeki artışın önüne geçmektedir. Üretim bu anlamda, mali piyasalardaki bütünleşme ve karşılıklı bağımlılık karşısında da yenilgiye uğramış, dış ticaret ulusal ekonominin önüne geçerek uluslar arası ekonomik bütünleşme öncelikli konuma gelmiştir. Ulusal ekonominin güçlenmesi için dış ticaret neo-merkantil dönem boyunca bir araç kabul edilirken, küreselleşme ile birlikte dışa açıklık araç olmaktan çıkıp amaç haline dönüşmüştür.

Son on yıl içinde dünyanın bütünüyle devrimsel bir değişim sürecine girdiği görüşü yaygın bir kabul görmektedir. Gerçekten de 1982-1992 yılları arasında daha önce öngörülmeyen türde değişimler yaşanmıştır. Sovyetler Birliği' nin önderliğini yaptığı sosyalist kampın kendi içinde çöküşü, sözü edilen büyük değişimlerin en belirgin ve çarpıcı olanıdır. Artık yeni bir dünya düzeninden söz edilmektedir. Yeni Dünya Düzeni; kapitalizmin yeniden yapılanmasını ifade etmektedir. Bu düzende kapitalizm alternatifsizdir, "Soğuk Savaş" bitmiştir, bir "Sovyet Tehdidi" yoktur. Kapitalizm bir sistem olarak dünya ölçeğinde zafere ulaşmıştır. Sosyalist sistemin çökmesiyle gelişmekte olan ülkeler açısından alternatif model olanağı da ortadan kalkmıştır.

Son yıllarda küreselleşme ile birlikte meydana gelen hızlı değişimler örgüt yapılarını ve örgüt fonksiyonlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Örgütlerin bu hızlı değişimlere kayıtsız kalması mümkün değildir. Bu hızlı değişim içerisinde küresel pazarlarda rekabet eden çokuluslu işletmelerin anlaşılması daha da önem arz etmektedir.

Küreselleşme sürecinin hızlanmasıyla, işletmelerin faaliyet alanları, rekabet şekilleri, örgütsel yapıları ve yönetim anlayışları değişmeye başlamıştır. Artık sadece yerel ülke içerisinde veya çok sınırlı bir uluslar arası

çevrede gösterilen faaliyetlerin etkisiyle mücadele etmekten öte, küresel bir pazarda ve küresel rakiplerle mücadele zorunluluğu doğmaktadır. Bu sebeple küreselleşme süreci ve çok uluslu işletmelerin rolünün anlaşılması gerekmektedir.

Sanayileşmiş ülkelerin aksine, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinde uyum politikalarına yönelişte belirleyici olan unsur iç dinamikler değil, kredi veren ülkelerin, bankaların ve uluslar arası finans kurumlarının baskısıdır.²⁸⁵

Küreselleşme sürecinin oluşturduğu yeni durumun temelinde, işletmelerin dünyanın bütün bölgelerinde hiçbir kısıtlamaya maruz kalmadan tek bir pazar gibi faaliyet gösterebilmek için ülke yönetimlerinin ülke gümrüklerini daha geçirgen bir yapıya dönüştürmeleri arzu edilir. Bu çerçevede gelişmiş ülkeler tarafından yönlendirilen Dünya Ticaret Örgütü gibi kimi kurumların oluşturduğu uluslar arası ticaretteki yeni düzenlemeler empoze edilmektedir.

Özellikle ikinci küreselleşme döneminde bazı uluslar arası kuruluş ve örgütlenmelerin kapitalist sistemin bütününü kapsayacak üst yapılar olarak çeşitli roller üstlenmesi önemli bir dönüşümdür.²⁸⁶

Küresel ekonomik büyümeyi destekleyen uluslar üstü kuruluşların gündemleri üzerinde şirketlerin etkisi 1980' lerde artmıştır. Dünya Bankası ve IMF, Bretton Woods sistemiyle kurulan düzenin en önemli direkleriydi. Sistem, devletlerin döviz kurlarını altın ve döviz rezervlerine göre belirlemelerini öngörmekte; dış ticaret açıklarını kapatmak için ithalat vergileri alma, sıkı bir döviz kontrolü uygulama, tarife ve kota gibi yöntemler izleyerek ithalatı kısıtlamalarına, böylece ulusal ekonomiyi denetimlerinde tutmalarına

²⁸⁵ Frances STEWARD, Renee PRENDERGAST, **Piyasa Güçleri ve Küresel Kalkınma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995, s.18-19

²⁸⁶ Korkut BORATAV, " Emperyalizm Mi? Küreselleşme Mi?", E.Ahmet TONAK (drl.), **Küreselleşme:Emperyalizm, Yerelcilik, İşçi Sınıfı İçinde** , 2.Basım, Ankara, İmge Kitabevi, 2004, s.18-19

imkan tanımaktaydı. Sistemin amacı, uluslararası ticareti arttırmak ve bunun ulus-devletlerin belirleyiciliği altında yürütülmesini sağlamaktır.²⁸⁷

Banka, savaş sonrası Avrupa' nın yeniden yapılanmasını ve kalkınmasını finanse etmek amacıyla kurulmuştur. IMF' nin görevi ise; nakit akışı sorunlarını azaltmak amacıyla kısa vadeli krediler vermektir. Avrupa o kadar başarıyla kendini topladı ki, bu kurumlar kısa sürede gözlerini kalkınmakta olan ülkelere çevirdiler. Dünya Bankası "hızlı endüstrileşme" hedefi belirlemiştir. Bunun anlamı kalkınmaya ve yabancı sermayeye zemin hazırlayacak büyük projelerin, yani baraj, yol ve turist merkezlerinin finanse edilmesi idi. Bundan elde edilecek karların, çok geçmeden yine yoksullara yaracağı iddia edilmekteydi. 1960' ların sonunda Robert McNamara, Bankaya başkan olduğunda en yoksulların temel gereksinimlerine özel ilgi göstereceğini açıklamıştır. Ancak, 1980' lerin başındaki durgunluğun ve Üçüncü Dünya' nın borçlarını trilyonlara tırmandıran petrol krizinin ötesinde Banka, bir kez daha yön değiştirmiştir. Sosyal görevli maskesini atıp katı bir ekonomik yönetici olmuştur. Banka, kredilerini, yoksul ülkelerin cansız ekonomilerde "yapısal değişiklikler" yapma arzularına bağlamıştır. Yapısal değişiklik kredisini kullanabilmek için hükümetlerin, para birimlerini devalüe etmeye, maaşları kırmaya, ihracat sektörlerini teşvik etmeye, gıda fiyatlarını piyasalara bırakmaya ve sağlık, eğitim, sosyal yardım programlarını bütçelerinin elverdiği ölçüye indirmeye razı olmaları gerekiyordu. Bankacılarla işadamlarının gecikmiş gerçeklik olarak alkışladıkları bu katı önlemler, bazı Üçüncü Dünya devletleri tarafından ülkelerini ele geçirme amaçlı "neokolonyalist" planlar olarak nitelendirilmekteydi. Ancak, kamu kalkınma fonlarının azlığı ve küresel şirketlerin kendi paralarını kalkınmakta olan ülkelere yatırmak için aradıkları özel koşullar karşısında bu hükümetlerin de, Banka' nın kredileriyle birlikte verdiği yaptırımları uygulamaktan başka çareleri yoktur.

²⁸⁷ John QUIGGIN, "Globalization and Economic Sovereignty", *The Journal Of Political Philosophy*, vol. 9, no.1, 2001, s.64

Bir yandan da IMF, dünya çapında bir mali polis haline gelmiş ve artık uluslar arası bankacıların talebi doğrultusunda iç harcamaların kısılması programlarını denetlemeye başlamıştır. Fon 1980' lerin başında Üçüncü Dünya' nın pek çok ülkesinde görülen borç krizi sırasında etkinliğini daha da arttırmıştır. Birkaç yoksul ülkenin borç yükleri GSMH' larına yaklaşmaktaydı ve aldıkları kredileri geri ödeyemeyecek durumdaydılar. IMF, bankaların paralarının en azından bir bölümünü geri alabilmelerini sağlayacak katı önlemleri uygulatma işini üstlenmişti. Para arayışındaki yoksul ülkeler için Fon' un onayı yeni kredilerin kapısını açan anahtar haline gelmişti. Banka ile IMF, dışsatıma bağımlılığı arttırma yolundaki güçlerini kullanarak ulusal ekonomileri küresel şirketlere açmakta önemli rol oynadılar. IMF baskısının sonuçlarından biri de, kalkınmakta olan bir dizi ülkede sosyal harcamalarda görülen belirgin azalmaydı. Bu da, ülkelerin nüfuslarının alt %40' lık kesiminde beslenme bozukluğu sorunlarının çıkmasına yol açmıştır.²⁸⁸

Bu dönemde tıpkı BM' nin üstlendiği siyasal istikrarı sağlama ve koruma rolü gibi, IMF' den de dünya sathında ekonomik istikrarı sağlaması beklenmektedir.²⁸⁹ Ancak 70' lerden sonra Keynesci politikaların terk edilmesi ve "serbest piyasa" mekanizmasına olağandışı bir güven duyulmaya başlanması, IMF' nin başlangıçtaki işlevinin de değişmesine neden olmuştur. Dünya Bankası eski baş ekonomisti Joseph STINGLITZ' in tespitiyle; "IMF ve DB, verecekleri borç ve bağışlara fena halde ihtiyacı olan, serbest piyasa ekonomisine geçmeye gönülsüz fakir ülkelere bu fikirleri dayatmak için kullanılan yeni misyoner kuruluşlar haline gelmiştir."²⁹⁰ Dolayısıyla bu kuruluşların başlangıçtaki amaçlarından uzaklaştığı ve dünya yüzeyinde ekonomik ilişkiler üzerinde söz sahibi olan gelişmiş Batılı devletlerin güdümüne girdikleri görülmüştür.

Yaşanan borç sarmalı, çevre ülkelerden merkez ülkelere, önemli kaynak aktarımlarının gerçekleşmesine yol açmıştır. Borçların anapara ve

²⁸⁸ Erol İYİBOZKURT, **Küreselleşme ve Türkiye ve Sorunlar ve Çözümler**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2004, s.76

²⁸⁹ A. Joseph CAMILLERI ve Jim FALK, **The end Of Sovereignty: The Politics of Shrinking and Fragmenting World**, Edward Elpor Pub., Hants, 1992, s.75

²⁹⁰ STIGLITZ, 2004, s.34

faiz ödemeleri dolayısıyla çevre ülkelerinin vatandaşlarına hizmet götürme kapasitesi son derece zayıflamıştır. Yaşanan borç krizi sonrasında çevre ülkeler, IMF ve Dünya Bankası' nın "Yapısal Uyum Programları" ile karşılaştılar. IMF ve Dünya Bankası, zor durumda olan çevre ülkelere neo-liberal politikaları "Yapısal Uyum Programı" adı altında sorunlarının çözümü olarak sunmaktadırlar. Bu sorunların ortaya çıkmasındaki en önemli etken büyük ölçüde küreselleşmenin siyasal ve ekonomik olarak güçlü olanların çıkarları tarafından yönetilen iradi bir süreçtir. Bu güçler ise günümüz dünyasında ABD; AB, sanayileşmesini tamamlamış birkaç devlet ve bu ülkelerdeki çok uluslu şirketlerdir.

Küreselleşme olgusuyla birlikte gelişmiş ülkelerde "refah devleti" kavramı gerilerken gelişmekte olan ülkeler ya da az gelişmiş ülkeler, IMF ve Dünya Bankası güdümünde uygulanan istikrar ve yapısal uyum politikaları aracılığı ile neo-liberal politikaların uygulama alanı içine çekilmeye başlamıştır. Bununla birlikte az gelişmiş ülkeler temel ekonomi politikaları üzerindeki hakimiyetini kaybederek yetkilerini büyük ölçüde bu kuruluşlara kaptırmışlardır.

Gelişmekte olan ülkelerde uygulanan politikalar aynı zamanda büyük gelişmiş ülkelerin baskısı altındadırlar. Bu özellikle dış ticaret ve sermaye hareketleri alanında geçerlidir. Son olarak, gelişmekte olan ülkeler WTO çerçevesinde üstlendikleri taahhütler nedeniyle artık bazı politik araçlarını gerektiği gibi kullanma serbestisini yitirmişlerdir.²⁹¹

IMF ve Dünya Bankası, çevre ülkelerden iç pazarlarını rekabete açmalarını, para ve sermaye piyasalarını geliştirerek, mal, hizmet ve sermaye hareketleri önündeki engelleri kaldırmak suretiyle yabancı sermaye hareketlerini teşvik etmelerini, ihracata yönelik büyüme modelini benimseyip ihracatı teşvik etmelerini, para arzını kontrol altına almalarını, kamuya ait işletmeleri özelleştirmelerini, kamu harcamalarını azaltmalarını, kamu sektöründeki çalışan sayısının azaltılması yoluyla bütçe açıklarını

²⁹¹ Yılmaz AKYÜZ, "Küreselleşme, Kutuplaşma ve Kalkınma, **İktisat Dergisi**, Yıl: 2001, Sayı: 416, İFMC Yayınları, İstanbul, s.22-23

küçültmelerini ve dış borçların ödenmesini istemektedirler. Bu uygulanan “Yapısal Uyum Programları” kamu borçları dışındaki özel borçları da kamu borcuna çevirmekte son derece büyük başarı kazanmıştır.²⁹²

Borç krizinden sonra IMF ile Dünya Bankası’ nın, çevre ülkelerde birer fatura tahsilat kuruluşuna dönüştüğüne veya bir başka ifadeyle özellikle IMF’ nin uluslar arası bankaların haciz memuru olduğuna ilişkin eleştiriler de artmıştır.²⁹³

Bu kurumlar hem merkezin iç düzenlemesinde, hem de merkez dışı dünyanın en büyük kesimini oluşturan GOÜ’lerin düzenlenmesinde rol oynamaktadır. Kredilerin akışında, bunlarla iç politikalar arasında ilişkilerin kurulması, denetleme, istikrar programları yapısal uyum programları uygulaması IMF ve Dünya Bankası gözetiminde yürütülmektedir.

Uluslar arası para fonu (IMF), Dünya Ticaret Örgütü (WTÖ), Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması(GATT), Dünya Bankası (WB) gibi uluslar arası ya da ulus-üstü kurumlar ile çok uluslu şirketler küreselleşme sürecinin önemli ve güçlü aktörleridir. Bu kuruluşların çabasıyla dünya ekonomisinde sağlanan liberalleşme hareketleri ülkenin hızlı ve sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirmede piyasa ekonomisinin önemini kavramaları, uluslar arası firmaların sınır-ötesi satış yapma ve maliyet düşürmek amacıyla daha ucuza sağlamak gibi faktörler ekonomik gelişmeye ortam hazırlamıştır. Mal ve hizmetler ile üretim faktörlerinin, yani emek, sermaye ve teknolojinin uluslar arası alanda mobilitesi sonucu mal ve hizmet piyasalarının entegrasyonu globalleşme ile sonuçlanmıştır. Sermayenin küreselleşmesi sürecinde merkez ülkelerin sermayesi belirleyici durumdadır.

Sonuç olarak; temelleri 1980’ lerin başında atılan, IMF ve Dünya Bankası güdümünde sürdürülen devletin yeniden yapılandırılması ve serbest piyasa ekonomisine geçiş modeli sistemli ve planlı bir şekilde hayata geçirilmektedir. Bu modelin ticari serbestleşme aşamasını finansal

²⁹² ELWOOD, 2002, s.45

²⁹³ Nail SATLIGAN, “Küreselleşme, Ulus Devlet ve Kimlik, **İktisat Dergisi**, Sayı: 362, Aralık 1996, s.9

serbestleşme izlemiş ve iktisat politikası araçlarının ulusal kontrolü, küresel sermayenin güçlü aktörlerine terk edilmiştir. Örneğin; iktisat politikaları içinde en önemlilerinden olan maliye politikaları yapısal uyarlama politikaları sonucunda tasfiye olmuştur. Yapısal uyarlama politikalarının dayatmalarıyla finansal piyasaların geliştirilmesi adına kamu borçlanması araç olarak kullanılmaya başlanmış ve bir taraftan bütçe açığı oluşurken diğer taraftan borçlanma gereği ortaya çıkmıştır.

Hal böyle olunca; Uluslar arası kurumların son derece etkin oldukları özellikle de çok uluslu şirketler öne çıkmaktadır.

A. Çok Uluslu Şirketler

Dünyanın farklı yerlerinde faaliyet gösteren ya da ticaret hacimleri zayıf devletlerin toplam ekonomik büyüklüklerinden fazla olan şirketlerin varlığı neredeyse kapitalizmin tarihi kadar eskidir. Ancak uluslararası ticareti denetimleri altında tutma ve ekonomik ilişkileri belirleme açısından devletin rolüne talip olma açısından ÇUŞ 'ların kazandığı güç, büyük ölçüde küreselleşme ile eş zamanlıdır.

Çok uluslu şirketler, son yüzyılda dünya piyasalarına yön veren kurumlar olarak görünmektedir. Bu şirketler için tanımlama ise şu şekilde yapılabilir: Yatırım faaliyetlerini birden fazla ülkede sürdüren ve üretimle ilgili kararları bir merkezden alan veya çeşitli yollarla, kendine bağlı şirketlerin kararlarını etkileyebilen şirketlerdir.²⁹⁴

Çok uluslu şirketler doğrudan yabancı yatırımlara girişen ve üretim faaliyetlerini birden fazla sayıda ülkede gerçekleştiren şirketler olarak tanımlanmaktadır.²⁹⁵

Çok uluslu şirketlerin genel merkezi belli bir ülkede olduğu halde, işlevlerini bir veya birden fazla ülkede kendi tarafından koordine edilen

²⁹⁴ Hıdır MOR, "Küreselleşmeli Mi? Küreselleşmemeli Mi?", **Dış Ticarete Durum Dergisi**, Sayı: 44, Nisan 2000, s.89

²⁹⁵ Rana EŞKİNAT ve Erol KUTLU, **Dünya Ekonomisi**, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, Yayın No: 50, Eskişehir, 2005, s.254

şubeler, yavru şirketler veya bağlı şirketler aracılığıyla ve genel merkez tarafından kararlaştırılan bir işletme politikasına uygun olarak yürüten büyük şirketlerdir.²⁹⁶

Küreselleşme sürecinin başlangıcıyla birlikte bir çok işletme hayatta kalabilmek için, uluslararası faaliyetlere katılmak ve küresel yeterliliklerini arttırmak zorunda kalmışlardır. Böylece dünya çapında faaliyet gösteren çok uluslu işletmeler ortaya çıkmaya başlamıştır. İlk çok uluslu işletmeler, 19.yüzyılda Avrupa merkezli olmak üzere Belçika' da (Cockeril), Almanya' da (Bayer), İsviçre' de (Nestle), Fransa' da (Michelin) ve İngiltere' de (Lever) ortaya çıkmış²⁹⁷ ve gümrük tarifelerinden dolayı, ihracatta karşılaşılan güçlükleri aşmak kaygısıyla yabancı pazarlarda yatırımlar yapmak yöntemini uygulamışlardır. Bunların amacı; sermayenin ucuz olduğu yerden elde edilmesi ve en yüksek karı getireceği yerde kullanılmasıdır.²⁹⁸ Artık, verimlilik nerede en fazlaysa faaliyetlerini oraya kaydırmaktadırlar. Örneğin, İsviçreli gıda devi Nestle gibi. Genel merkezi İsviçre' nin Veney şehrinde ama üretiminin %5' ten azı İsviçre' de gerçekleştirilmektedir. Nestle' nin anavatanının İsviçre yerine "Avrupa" olduğunu düşünsek bile, merkezi kazancının sadece yaklaşık %30' unu teşkil etmektedir.²⁹⁹

Doğrudan yabancı yatırım; firmaların merkezlerinin bulunduğu yer dışındaki ülkelere, bir firmayı satın alma, yeni kurulacak bir firma için kuruluş sermayesi sağlama ya da mevcut bir firmanın sermayesini arttırarak kendine bağlı duruma getirmesi yoluyla yaptıkları yatırımlardır.³⁰⁰

Doğrudan yatırım ülkeye döviz olarak giriş yapabileceği gibi aynı zamanda yatırım yapılan üretim için gerekli makine, teçhizat, yedek parça ve

²⁹⁶ Ayşen TOKOL, "Çokuluslu Şirketler ve Endüstri İlişkilerine Etkileri", "İş, Güç", **Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, Cilt: 3, Sayı:2, s.26

²⁹⁷ Deniz ÜLKE ARİBOĞAN, **Globalleşme Senaryosunun Aktörleri**, Derin Yayınları, İstanbul, 2001, s.169

²⁹⁸ Ebru GÜZELCİK, Küreselleşme ve İşletmelerde Değişen Kurum İmajı, Sistem Yayınları, 1999, s.21

²⁹⁹ Ha-Joon CHANG, **Kapitalizm Hakkında Size Söylenmeyen 23 Şey**, Çev. Belgin TUPAL, Say Yayınları, İstanbul, 2011, s.110

³⁰⁰ Halil SEYİDOĞLU, **Uluslar arası İktisat**, Seçkin Yayınları, İstanbul, 2009, s.397

alt yapıyı oluşturacak malzeme olarak da gelebilir. Bunun dışında lisans, know-how, işletmecilik ve yönetim bilgisi gibi hizmetler de girebilir.

Küreselleşmenin etkisi ile çok uluslu şirketler her tür yapıya bürünerek dünyanın herhangi bir yerinde herhangi bir zorlukla karşılaşmadan faaliyet gösterebilmektedirler. Küreselleşme genel anlamda, ticari ve finansal akımlar, teknoloji değişimi ile bilgi ve işgücünün hareketliliğinin artması nedeniyle ülkeler arasında ekonomik ilişkilerin yoğunlaşması ve ülke ekonomilerinin dünya ekonomileri ile entegrasyonu şeklinde ifade edilebilir. Küreselleşmeyi tarihin akışı içinde ortaya çıkan bir olgu (realite) olduğu kadar; uluslararası ticaretin yaygınlaşması, emek ve sermaye hareketlerinin artması, ülkeler arasındaki ideolojik kutuplaşmaların sona ermesi, teknolojideki hızlı değişim sonucunda ülkelerin gerek ekonomik, gerekse siyasal ve sosyo-kültürel açıdan birbirlerine yakınlaşmaları olarak da tanımlayabiliriz.³⁰¹

Gelişmiş ülkeler ana çokuluslu şirketlerin karargahlarına ev sahipliği yaparlar ve teknolojik gelişmenin ana merkezidirler.³⁰²

Uluslar arası şirketler küreselleşmenin en önemli ekonomik etkilerinin belirleyicisi olarak görülmektedir. Bunlar, küreselleşmenin getirdiği mal ve hizmet üretiminin artmasının en önemli aracı haline gelmiştir. Son yıllarda çok uluslu şirketlerin gerek sayılarında gerekse de toplam üretim içerisindeki payında büyük bir artış yaşanmaktadır. Bu çok uluslu şirketler dünyanın her tarafına büyük bir hızla yayılmakta ve artık sadece pazarlama stratejilerini değil, üretim stratejilerini de küresel bir düzlemde planlamaya ve uygulamaya çabalamaktadırlar. Bu yayılmayı her iki de kar oranlarının korunması/yükseltilmesi için elzem olan iki neden teşvik etmektedir: Üretim maliyetlerinin düşürülmesi ve Pazar alanının genişletilmesi.

³⁰¹ Can Coşkun AKTAN ve Hüseyin ŞEN, **Globalleşme, Ekonomik Kriz ve Türkiye**, TOSÖV Yayınları, Ankara, 1999, s.2-3

³⁰² Anthony BREWER, **Marksist Emperyalizm Teorileri, Eleştirel Bir Analiz**, Çev.Cansu AKSOY, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2011, s.21

Şirketler arasındaki yoğun rekabet de bu süreci hızlandırmaktadır. Kapitalizmin ilk olarak ortaya çıkışından itibaren ulusötesi üretim ya da pazarlamanın kar maksimizasyonunun bir gereği olarak varlığını hissettirdiği görülmektedir. Emperyalizm teorilerinin çıkış noktası da budur. Kapitalist bir toplumsal formasyonda rekabetin nihai anlamı tekelleşme olacaktır. Çokuluslu şirket hareketleri, 1980' li yıllar öncesinde ulus-devletlerin yoğun bir denetimi altındayken bu tarihten itibaren söz konusu denetimin hızla ortadan kalkmakta olduğu; post-fordist üretim tarzının sağladığı esneklik ve verim artışı ile birlikte bu şirketlerin muazzam büyüklüklere ulaşmayı başarmış oldukları görülmektedir. Post-fordist üretim sisteminin sağladığı esneklikle çokuluslu şirketler, üretimlerinin farklı aşamalarını farklı ülkelerde gerçekleştirebilmektedir. Bu tercihte, üretimin ne kadar emek ya da sermaye yoğun olduğu, göreceli emek/ sermaye fiyatı, üretimin hammadde kaynaklarının yeri, doğayı koruma kanunlarının durumu, işçilerin sahip oldukları sosyal haklar, vergi oranları gibi çok sayıda faktör etkili olmaktadır. Ayrıca çok uluslu şirketler, artık kendilerini güvence altına alabilmek adına üretimde bulundukları ülkelerin iç hukuklarını da yok sayan ve kendi özel koşullarını dayatan bir noktaya ulaşmışlardır.³⁰³

Soğuk savaş sonrasında batının emperyalist merkezleri tarafından başlatılmış olan küresel emperyalizm son hızı ile yoluna devam etmektedir. Büyük sermayenin ellerinde toplandığı tekelleri şirketler ve onların büyük patronları kendi çıkarları doğrultusunda yeni bir dünya düzeni kurmağa yöneldikleri son yirmi yıl içerisinde bütün dünya ülkelerindeki siyasal ve sosyal düzenleri alt üst etmişler ve planladıkları gibi bir küresel düzen oluşturabilmek üzere önce yıkıcılığa yönelmişlerdir. Batı emperyalizminin finans kapital düzeni, küresel sermayenin güdümünde yepyeni bir dünya düzeni kurmak için yola çıkarken, var olan devlet yapılarının çok sınırlı bir düzeye ineceği minimal bir devlet düzenini hedef olarak seçmiştir.³⁰⁴

³⁰³ KAZGAN, 2009, s.30

³⁰⁴ Anıl ÇEÇEN, "Küresel Emperyalizm Eğitimi Ticarileştiremez", <http://www.kemalistinfo>, Erişim Tarihi: 07.06.2012

Zira; finansal yapı, yönetsel denetim ile üretken faaliyetin entegrasyonunun, ulusal sınırları aştığı ve küresel piyasalara yöneldiği bir kapitalist girişim biçimidir.³⁰⁵ Bu bağlamda uluslar arası şirketlerin edindikleri ve siyasal ilişkilerdeki rolleri artmıştır. Bu uluslar arası firmalar özellikle sayısal artışları, büyüklükleri ve birleşerek oluşturdukları tekelleşme düzeyleri açısından güçlü bir konum elde etmişlerdir.³⁰⁶

Uluslar arası şirketler vergi vermez ve mali açıdan denetlenemezler. Bugün, uluslar arası şirketlerin küresel faaliyetlerini değil denetlemek, izlemek bile olası değildir. Son derece değişik yapılanmaları, ulusal yasalardan sıyrılma yetenekleri, siyasi ve mali güçleriyle uluslar arası şirketler, çağımızın ekonomik bu kalemleridir. Bunlar kimi zaman yerli şirket, kimi zaman eşit katılımlı ortak, kimi zaman da yap-işlet-devret yatırımcısıdır. Bu sistemin en rahatsız edici yönü; dünya çapındaki şirketlerin, hükümetlerin kendi halklarının yararına olan politikaları yürütmelerine engel olma gücü ve olanağıdır. Ulus devletlerin liderleri kendi toprakları üzerinde bir zamanlar sahip oldukları kontrolün büyük kısmını yitirmektedirler. Yabancılar daha şimdiden içeri girmiş oldukları için, dış dünyanın taleplerine gittikçe daha fazla boyun eğmek zorunda kalmaktadırlar. Düzenli olarak sınır ötesi çalışan işletmeler, en ücra köşeleri bile her türlü politik düzenleme ve geleneği aşırıp geçen yeni bir dünya ekonomisine katılmaktadırlar.³⁰⁷

Günümüzde, çok-uluslu şirketlerin, ulus devletlerin koruyuculuğu altında daha büyük pazarlar ve ekonomik faaliyet sahaları yaratma çabaları bakımından üst düzey bir noktaya geldikleri görülmektedir. Hızlı küreselleşme süreci içinde, ulusal bağımlılığını yitirmeye başlayan sermaye, vergi, iş gücü ve enerji maliyetleri gibi ekonomik avantajların daha uygun olduğu bölgelere doğru hareket etmektedir.³⁰⁸

³⁰⁵ MARSHALL, 2003, s.126

³⁰⁶ HACISALİHOĞLU, 2002, s.48

³⁰⁷ Richard J. BARNET ve John CAVANAGH, **Küresel Düşler, İmparator Şirketler ve Yeni Dünya Düzeni**, (Çev. Gülden ŞEN), İstanbul, Medya Holding A.Ş Tesisleri, Nisan 1995, s.5-6

³⁰⁸ Oktay UYGUN, "Üç Büyük Küreselleşme Dalgası", <http://www.stratejik.yildiz.edu.tr/makale7.htm>, Erişim Tarihi: 07.07.2011

Küreselleşme sonucu çok uluslu şirketler bazen yabancı bir şirket olarak ortaya çıkarken, bazen bağlı şirket aracılığı ile yerli şirket, bazen de ortak girişim (joint-venture) veya yap-işlet-devret yatırımcısı, ihracatçı şirket veya benzeri şekilde karşımıza çıkabilmektedir.

Küreselleşmenin en yaygın kullanımda mal ve hizmetlerin, üretim faktörlerinin, teknolojik birikimin ve finansal kaynakların ülkeler arasında serbestçe dolaşabildiği ve faktör, mal, hizmet ve finans piyasalarının giderek bütünleştiği bir süreç anlamı taşıdığı söylenebilir. Bu alanlarda ulus devletlerin etkisinin giderek zayıflaması, buna karşılık çok uluslu şirketlerin başat bir rol üstlenmesi de küreselleşme sürecinin en temel özellikleri arasında yer almaktadır. Bu süreçle birlikte uluslararası şirketler, giderek, belirli bir ulus devlette yerleşik çokuluslu şirketlerden, hiçbir devlete bağlılık duymayan ulus ötesi şirketlere dönüşmektedirler. Geçmiş dönemlerdekine benzemeyen bu yapı ile birlikte, uluslararası sermayenin çıkarları ile ulus devletlerin politikaları çatışmaya başlamıştır. Bu çatışmanın yanı sıra, ulus devletler, kendi ülkelerinde yerleşik uluslararası ekonomik güçlerin çıkarlarını savunma olanakları bakımından her geçen gün dezavantajlı konuma düşmektedirler. Günümüzde sömürgecilik, emperyalizm, askeri işgal geçerli yöntemler olmaktan çıktığından uluslararası şirketler, çıkarlarını uluslararası hukuk aracılığıyla korumaya çalışmaktadırlar.³⁰⁹

Eskiden beri sermaye birikiminin yetersizliği, kalifiye eleman yokluğu, teknoloji ve know-how eksikliği gibi kalkınmanın önünde birer engel durumundaki faktörlerle, küreselleşmenin getirdiği olanaklar sayesinde daha kolay baş edilebilmesi mümkündür. Bugün uluslar arası sermaye, din, dil, kültür ve coğrafya ayrımı yapmadan maliyet avantajı ve kar fırsatı gördüğü her yere kolayca gidebilmektedir. Çok uluslu şirketler gittikleri ülkeye teknoloji transferi yapmakta, istihdam imkânı sağlamaktadırlar. Ülkeler arasındaki eğitim ve kültürel işbirliği anlaşmaları ve internet üzerinde uzaktan eğitim olanakları sayesinde her düzeyde nitelikli eleman yetiştirmek artık daha

³⁰⁹ Fikret ŞENSES, "Neoliberal Küreselleşme Kalkınma İçin Bir Fırsat Mı, Engel Mi?", **ERC Working Paper in Economic (iç.)**, Ağustos 2004, s.1

kolaydır. Ekonomik ve siyasal istikrarını koruyan, yabancı sermayenin gereksinim duyduğu hukuksal güvenceyi sağlayan her ülke dışarıdan doğrudan yabancı yatırım çekme ve daha hızlı bir büyüme trendine girme olanağına sahiptir.

Gelinen bu noktada dünyadaki toplam ticaretin ve üretimin çok büyük bir bölümü bu şirketler tarafından gerçekleştirilmektedir ve bu büyüklük her geçen gün biraz daha artmaktadır. Bugün dünya kapitalizminin üretim ve ticaretine damgasını vuran aşamalara baktığımız zaman sadece 200 büyük çok uluslu şirketin dünya milli gelirinin (yaklaşık 30 trilyon dolar) üçte birini ürettiğini görmekteyiz. Uluslar arası mal ve ticaretine baktığımız zaman da, bunun 6 trilyon dolarının ihracat, bir o kadarının da ithalat olduğu görülmektedir. Bunun üçte birinin çok uluslu şirketin bir başka çok uluslu şirketle ticaretinden oluştuğu görülmektedir. Üçte birinin de bir başka şirketin kendi içindeki taşeron şirketleriyle olan ticaretiyle oluştuğu görülmektedir. Bu 10 trilyon doların üzerindeki dünya mal ve hizmet ticaretinin üçte ikisi doğrudan doğruya çokuluslu şirketlerin şu ya da bu şekilde kendi karar mekanizmalarının dahilinde olan ticaretten oluşmaktadır.³¹⁰

Ellerinde pek çok ulus-devletten daha fazla güç bulunduran ve küreselleşmenin itici gücü haline gelen çokuluslu şirketler, küresel ölçekte kararlarını arttırma planları yaparken, verecekleri kararların toplumsal, çevresel ya da kültürel sonuçlarını dikkate almamaktadırlar. Artık bir çok uluslu şirket yöneticisinin vereceği herhangi bir karar, dünyanın değişik bölgelerinde yaşayan milyonlarca insanı kendi hükümetlerinin verdiği kararlardan daha fazla etkileyebilmektedir. Dünya Bankası verilerine göre 1998 yılında dünyanın en büyük 100 ekonomisinden 47 si birer çokuluslu şirket, 53 ü ise ulus-devlettir. General Motors şirketinin toplam satışları, Türkiye ekonomisinin gayrisafi milli hasılasının %80' i kadardır. 223 aynı şirket dünyadaki ulus-devletlerin 13 tanesi bir tarafa bırakılacak olursa, diğer tüm ulus devletlerden daha büyük bir ekonomik güce sahiptir ve dünyanın en

³¹⁰ Erinç YELDAN, "Neoliberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler" **Praksis Dergisi**, Sayı:7, (Yaz 2002a), s.12

büyük 14. ekonomik gücü durumundadır. Şubat 2000' de açıklanan Dresdner Bank ile Deutsche Bank arasındaki birleşme yaklaşık 1.2 trilyon dolar tutarında bir aktif büyüklük yaratmıştır ki bu büyüklük, Latin Amerikanın gayri safi milli hasılasından fazladır.

Çok uluslu şirketler, teknolojik güçlerini ve üstünlüklerini kullanarak kolaylıkla tekel oluşturabilmektedirler. Yeni teknolojiyi üretene kadar ellerindeki teknolojiyi başkalarına aktarmayan çok uluslu şirketler, rekabeti önleyip, tekel olmanın karını toplamaktadırlar. Çok uluslu şirketler eğer teknoloji yoluyla tekelleşme yapamazlarsa, özellikle pazarların daraldığı durgunluk dönemlerinde, finans güçlerini kullanıp rekabet yapan şirketleri ele geçirirler. Sermaye piyasalarında hisseleri toplarlar, sınır içi ya da sınır ötesi şirketlerle birleşirler veya rakip şirketleri blok olarak satın alarak rakiplerini tamamen piyasadan silerler. Böylece dünya çapında başlıca sanayi ve hizmet dalındaki şirket sayıları giderek azalır.³¹¹

Teknolojik gelişmeyi de denetleyen bu büyük şirketler, artık dünyanın hangi yöresinin gelişeceğini ve hangi yörelerin yeni teknolojiye sahip olacağını da belirlemektedirler. Çok uluslu şirketlerin ana vatanını, “köken ülke” denilen, genellikle sanayileşmiş ülkeler oluşturmaktadır. Bu şirketlerin genel merkezleri belli bir ülkede olduğu halde, etkinliklerini bir veya birden fazla ülkede, kendisi tarafından koordine edilen şubeler, yavru şirketler veya bağlı şirketler vasıtasıyla yürütebilmektedir. Diğer ülkelerdeki şirketleri işletme politikası, genel merkez tarafından belirlenmektedir. Şirketler etkinlik gösterdikleri ülkelerde istihdam ve kar konularında bağımsız, ancak yönetim açısından merkeze bağımlı olarak çalışmaktadırlar.³¹²

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) ‘ a göre 1997 yılı itibarıyla dünya genelinde çokuluslu şirket olarak sınıflandırılacak

³¹¹ KAZGAN, 2009, s.73

³¹² AKTAN, 2004, s.231

53000 şirket söz konusuydu ve bu şirketlerin kendi ülkeleri dışında toplam 448000 şubesi bulunuyordu.³¹³

Küresel düzlemde çokuluslu şirketler arasında yoğunlaşarak sürmekte olan rekabet, şirket birleşmelerini ve şirket satın almalarını da önemli miktarda arttırmıştır. Birleşmiş Milletler verilerine göre 1990 yılında toplam 11300 şirket birleşmesi ya da satın alması gerçekleşmişken bu rakam 1997 yılı itibarıyla 24600' e yükselmiştir. 1997 yılında yaşanan sınır ötesi şirket birleşmelerinin ve şirket alımlarının toplam ekonomik değeri 236 milyar dolar olarak hesaplanmıştır. Bir diğer deyişle, 1997 yılında gerçekleşen toplam 400 milyar dolarlık dolaysız yabancı yatırımların %59' u şirket birleşmeleri ya da şirket alımları biçiminde gerçekleşmiştir.³¹⁴ Bu uluslar arası satın almalar ve birleşmelerle birlikte ciddi bir tekelleşme eğilimi ortaya çıkmıştır. Şirket birleşmeleri ve şirketlerin bir başka şirket tarafından ele geçirilmeleri yoluyla yaşanan şirket büyümeleri belirli sektörlerde faaliyet gösteren çok uluslu şirket sayısını azaltarak bir tekelleşme sürecinin yaşanmasına neden olmaktadır. Küresel rekabetin teknolojik rekabetle birlikte ilerlediği günümüz kapitalizminde daha ileri bir teknoloji ile üretim yapan çok uluslu şirketler, diğer şirketleri rekabetin dışına itmektedir. Tekelleşme özellikle finans, medya ve eğlence ile iletişim teknolojileri alanında yaşanmaktadır. Alanının en büyük on şirketi, telekomünikasyon sektörünün %86' sını, bilgisayar sektörünün %70' ini ve ilaç sektörünün de %35' ini elinde tutmaktadır.³¹⁵

Çok uluslu şirketlerin hem yapıları, hem de yönetim politikaları ve amaçları açısından olumsuz yönlerini şöyle sıralayabiliriz:

- Çok uluslu şirketler, rekabet ve serbest girişimi azaltan oligopolistik kümeleşmeleri arttırmaktadırlar,
- Az gelişmiş ülkelere uygun olmayan teknoloji ihraç etmektedirler,
- Çalışanlara verilen ücretleri sınırlamaktadırlar,

³¹³ UNCTAD, Dünya Yatırım Raporu 1998

³¹⁴ United Nations, Human Development Report 1999, New York:Oxford University Press, s.31-32

³¹⁵ ELWOOD, 2002, s.19-20

- Yerel kültürleri ve ulusal farklılıkları aşındırıp yerine tüketici yönelimli değerlerin baskın olduğu homojen bir dünya kültürü empoze etmektedirler,

- Ürünlerin üretimini tekelleştirip piyasalarda dağıtımlarını denetleyerek ele geçirilmelerini sınırlamaktadırlar,

- Uluslararası piyasalarda elde edilebilir hammaddelerin arzını sınırlamaktadırlar,

- İstikrar ve düzen adına baskıcı rejimleri desteklemektedirler,

- Borcu teşvik edip sonra da borçluları kendilerine bağımlı hale getirmektedirler,

- Zengin ve fakir uluslar arasındaki uçurumu daha da genişletmektedirler.³¹⁶

B. Bretton Woods Kurumları : IMF ve Dünya Bankası

II.Dünya Savaşından sonra küresel finansal sistem kurulmuş ve ortaklara mali yönetim benimsenmiştir. Savaş sonrasının anahtar anlaşması ise; 1 Temmuz 1944 tarihinde, IMF' nin kurulmasıyla imzalanan Bretton Woods Anlaşmasıdır. Amerika Birleşik Devletleri'nin New Hampshire eyaletindeki Bretton Woods kasabasında 44 ülkenin temsilcilerinin katılımıyla gerçekleşen Birleşmiş Milletler Para ve Maliye Konferansı' nın sonucunda Uluslar arası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası kurulur. Bu iki kurumun kurulmasındaki amaç, dünya çapında yaşanabilecek olası ekonomik krizlerin engellenebilmesi için ülkelere gerekli finansmanın sağlanması ve İkinci Dünya Savaşı' yla büyük bir yıkım yaşayan Avrupa' nın yeniden inşasıdır.³¹⁷

³¹⁶ KAZGAN, 2009, s.162-163

³¹⁷ STİGLİTZ, 2000, s.32

Bu kuruluşların çalışmaları ile Stiglitz' in deyimiyle; kimliği belirsiz bir uluslararası bürokrasi dünyanın her bölgesine hızla yayılmaktadır.³¹⁸ Küreselleşmenin hızlanmasıyla birlikte ülkelerin söz konusu kuruluşlardan bağımsız hareket etmeleri zorlaşmakta, ülkeler genişlemekte olan sürece dahil olmaktadır. Uluslararası kuruluşlara üyelik ve uluslararası antlaşmaların imzalanması, devletlerin, egemenliklerini kendi iradeleri ile sınırlandırmaları, aynı zamanda egemenliğin mutlak ve bölünmez niteliğini ortadan kaldırmaları anlamına gelmektedir.³¹⁹

Banka, üye ülkelerle uluslararası finansal kuruluşlardan sağladığı meblağı düşük faizli kredi olarak talepte bulunan devletlere verir. Başlangıçta ilgisini Savaş' ın tahribatını onarma çabasındaki Avrupa devletlerine yönelten Dünya Bankası, burada kazandığı nispi başarılarından sonra dünyanın geri kalan kısmına da aynı amaçlı mali destek sağlamıştır. Ancak DB' nin karşılaştığı ya da bizzat yarattığı sorunlar, Güney ülkelerine sağladığı desteklerden sonra başlar. Aldıkları kredileri yeterince verimli olarak kullanamayan bu ülkeler, geri ödeme sorunları yaşamışlar; bu durum ilerleyen süreçte DB' nin ülke ekonomilerine aktif müdahalesinin önünü açmıştır. Nitekim IMF' nin pek çok Güney ülkesine finansal liberalizasyonu içeren yapısal uyum politikaları önermesi, aynı şekilde DB' nin kredi koşullarını kamu sektöründe küçülme, özelleştirme ve özel sektörün etkinlik alanının genişlemesine bağlaması devletlerin güçlerinde bir azalmaya işaret eder. Söz konusu politikalar daha çok 1985 yılında ABD Hazine Müsteşarı James BAKER' ın gerek gelişmiş devletler gerekse uluslararası kuruluşlardan aldıkları borçları geri ödeyemeyen ve yoğunluklu bir ekonomik kriz içine giren Güney Amerika ülkelerinin ekonomi yönetimlerinin IMF ve Dünya Bankası aracılığıyla sürekli gözetim ve denetim altında tutmasını amaçlayan “Baker Planı” ile başlamıştır. Buna göre IMF, ülkelerdeki makroekonomik gelişmeleri yönlendirirken DB da kaynak dağılımı sorununu çözmek ve ekonomilerin

³¹⁸ V.Helen MILNER, “Globalization, Development and International Institutions: Normative and Positive Perspectives”, s.1 <http://www.princeton.edu/~hmlner/forthcoming%20papers/Review%20v5.pdf>, Erişim Tarihi: 12.09.2010

³¹⁹ Oktay UYGUN, “Küreselleşme ve Değişen Egemenlik Anlayışının Sosyal Haklara Etkisi”, Anayasa Yargısı Dergisi, Cilt: 20, s.5-6, www.anayasa.gov.tr/eskisite/anyarg20/uygun.pdf, Erişim Tarihi: 23.07.2011

küresel ekonomiye entegrasyonunu sağlamak için gerekli önlemleri almak görevini üstlenmiştir. Güney Amerika ile başlayan bu süreç, kısa zamanda diğer Güney ülkelerine de yayılmış ve böylece IMF ile DB dünya ekonomisinin başrol oyuncularına durumuna gelmişlerdir. Bu kuruluşların temel hedefi, serbest piyasa sistemini dünyanın dört bir yanında yapısalılaştırmak ve dünya üzerinde hâkim kılmaktır.

IMF' nin amacı geçici açıklar karşısında önemli sonuçlar olan yapısal tedbirlere başvurulmasını engellemek ve ülkeler arasındaki döviz istikrarını korumaktır. Her ne kadar uluslar arası bir finansal sistem oluşturulmuşsa da bu sistem ne savaş öncesinde ne de savaş sonrasında küresel değildir. Tek bir devlet tarafından yürütülen merkezi bir yönetime sahiptir. Sonuç olarak, Amerika' ın sahip olduğu teknolojik üstünlük ve doların temel uluslar arası para haline gelmesi bu ülkeyi küreselleşmenin merkezi yapmıştır. Ayrıca savaş sonrasında Avrupa ve Pasifik Asya' nın yeniden yapılanmaya çalışması da ona bu olanağı vermiştir. Amerika' nın gücü ve politik liderliği küreselleşmeye ivme kazandırmıştır. Bu ivme Amerika' nın doğrudan diğer ülkelere yaptığı yardımlar, ticaret liberizasyonu ve dolaylı olarak da IMF, Dünya Bankası, GATT' ın gerçekleştirmiş olduğu yardımlar sayesinde olmuştur. Amerika' nın Marshall Planı ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları desteklenmiştir.

Küresel ölçekteki hükümetlerarası girişimler, temel olarak ekonomik serbestleşme, uluslarüstü bir sivil toplum geliştirme ve yerelleşme hareketi şeklinde ortaya çıkan üç ana sürecin beklenti ve talepleri doğrultusunda gelişmektedir.³²⁰ Ayrıca söz konusu örgütler, uluslararası finans, yönetim, küresel ticaret gibi kendi çalışma alanlarına ilişkin uluslararası normların oluşmasını sağlamaktadırlar.³²¹

Bu kurumların etkileri, küreselleşme ile birlikte artmış, bu artış beraberinde bu kurumlara yönelik olumsuz eleştirilerin de yoğunlaşmasını

³²⁰ Davut ATEŞ, "Küreselleşme Ne Kadar Tek Boyutlu?", **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, 2006, sayı:7, s.1

³²¹ D.William COLEMAN and Tony PORTER, "International Institutions, Globalization and Democracy: Assessing the Challenges", <http://globalization.mcmaster.ca/wps/colemanporter.pdf>, s.1, Erişim Tarihi:21.09.2011

getirmiştir. Küreselleşen dünyada krizlerden bu kurumlar sorumlu tutulmuş, özellikle 1997 yılında yaşanan Asya krizi ile birlikte bu kurumlardan IMF' ye dönük tepkiler artmıştır. Bu kurumların kurulma amaçları ve bu amaçlardan uzaklaşarak yepyeni bir kimlik kazandıkları evrim süreçleri, küreselleşmenin gerçek mahiyetini anlamak açısından yol göstericidir.

Uluslar arası Para Fonu' nun kuruluş amacı, savaşın yıkımından ve ekonomik bunalımdan yeni çıkmış olan dünyaya istikrar kazandırmaktı. Başlıca görevleri, Bretton Woods para sistemi olarak adlandırılan sabit döviz kuru sistemini denetleyerek ülkelerin dış ticarete avantaj elde edebilmek için ulusal paralarını devalüe etmelerini engellemek; dövizlerin konvertibilitesini geliştirmek yoluyla uluslar arası ticaretin gerçekleştiği durumlarda döviz değişiminin de rahatça gerçekleşmesini sağlayarak dünya ticaretinin gelişimine katkıda bulunmak; kısa vadeli nakit sıkıntısına düşüp krize girme potansiyeli beliren ülkelere acil durum kredisi sağlayarak o ülkede yaşanan likidite sorunlarını hafifletmek ve esas olarak dış ödemeler dengesini rahatlatmak olarak belirlenmiştir.³²²

Bretton Woods Anlaşmaları, uluslararası ekonomik sistemin, IMF' nin gözetimine ve yönlendiriciliğine bırakılmasından dolayı bir kapı açsa da sabit döviz kuru anlayışını ve devletlerin dış ticaret rejimi üzerindeki genel belirleyiciliğini kabul ettiği için ekonomilerin ulusal niteliğini yapısallaştıran bir işlev taşımıştır. Sistem, özellikle 1945-60 arasındaki süreçte pek çok ülkede para ve maliye politikalarının düzenlenmesi amacıyla kullanılmış ve başarılı sonuçlar vermiştir.³²³ Ancak küresel kapitalizmin kazandığı güce koşut olarak bu oluşumların da işlevleri değişmiş ve başlangıçtakinden çok daha farklı bir mecraaya girmiştir. 1973 yılında ABD Başkanı Richard Nixon' ın Bretton Woods Anlaşmalarını tanımadığı ve kendi ülkesinde bu tarihten itibaren sabit döviz kur sistemi yerine dalgalı kura dayalı bir anlayışın uygulanacağını açıklaması, dünya ölçeğinde para piyasalarında spekülasyon hareketlerinin artmasına neden olmuş ve ulus-devletler ekonomik alan üzerindeki

³²² ELWOOD, 2002, s.19-20

³²³ John QUIGGN, "Globalization and Economic Sovereignty", **The Journal of Political Philosophy**, Vol:9, No:1, 2001, s.66

denetimlerini yitirmeye başlamışlardır. Nixon, bu kararıyla dünya ölçeğinde etkilerini gösterecek muazzam bir krize sebep olduğu gibi, dolaylı olarak neo-liberalizmin ekonomik ilişkilerde tek belirleyici olacağı bir dönemin kapılarını da açmıştır. Zira, Nixon' un ABD dolarının artık altına bağlı olmayacağını açıklaması ve ulusal parasını belli başlı döviz birimleri karşısında devalüe etmesi, kendi ülkesinin borçlarını önemli ölçüde azaltırken bu karardan doğan kayıplarını gidermek için OPEC' in petrol fiyatlarını önemli ölçüde arttırması, üçüncü dünya ülkelerinin borç yükünü birkaç misline çıkarmıştır.

Birleşmiş Milletler politik istikrarı sağlamak için uluslar arası düzlemde kolektif bir faaliyete ihtiyaç duyulduğu ön kabulünden hareketle kurulmuşken, IMF de aynı işlevi ekonomik alanda yerine getirme kaygısıyla oluşturulmuş bir kurumdur.³²⁴

IMF üyesi olan her kuruma, o ülkenin gayrisafi milli hasılası, dış ticaret hacmi ve sermaye hareketlerinin toplam büyüklüğüne göre belirlenen ve her 5 yılda bir yenilenen bir kota sistemiyle katılır. Üye ülkeler kendi kotalarıyla doğru orantılı bir oy hakkına sahiptir. G-7 ülkelerinin IMF içindeki kota toplamı bütün kotaların %50' sine eşittir. Bu yüksek kotaların bir sonucu olarak IMF içinde yapılan oylamalarda ağırlık gelişmiş merkez ülkelerinin elindedir. Dolayısıyla IMF tarafından alınan kararların sürekli olarak bu ülkelerin çıkarlarını gözettiği görülmektedir. ABD, Japonya ve Kanada ile Avrupa Birliği üyesi ülkelerin IMF içinde sahip oldukları oylar, toplam oyların üçte ikisine ulaşmıştır. Tüm bunların ışığında IMF' nin merkez ülke sermayelerinin çıkarlarına uygun politikalar savunması yadsınmamalıdır.

Samir AMİN IMF üzerindeki ABD hegemonyasını şöyle dile getirmektedir:³²⁵

G-7 ülkeleri, ABD, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya ve Kanada' dan oluşmaktadır. Ancak son yıllarda G-7 toplantılarında bu yedi ülkeye ek olarak Rusya da katılmaktadır. Bu nedenle bu oluşum zaman

³²⁴ STIGLITZ, 2004, s.33

³²⁵ Samir AMİN, **Küreselleşme Çağında Kapitalizm**, Vasıf ERENUS (Çev.), 1.Basım, İstanbul, Sarmal Yayınları, 1999, s.35

zaman G-8 olarak da adlandırılmaktadır. IMF (tıpkı Bretton Woods kurumu olan Dünya Bankası gibi) gerçekleştirdiği müdahalelerde ABD' ye tam bir denetim sağlayacak biçimde tasarlanmıştır. Keynes tarafından savunulan Dünya Merkez Bankası seçeneğinin reddiyle ABD, kendisine bağımlı, üzerinde daha etkili olabileceği ve sorumlulukları öbür ülkelerle paylaşabileceği daha güçsüz bir kurumu yeğlemiştir. Uluslar arası İmar ve Kalkınma Bankası adıyla kurulan Dünya Bankası ise, İkinci Dünya savaşı sonucunda ekonomileri ve altyapıları zarar görmüş olan ülkelere yardım etmek amacıyla oluşturulmuştur. Yapılacak olan; krediler vererek bu ülkelerin imarına ve kalkınmasına destek olmayı amaçlar. Uluslar arası İmar ve Kalkınma Bankası Avrupa' nın yeniden inşası döneminde orta ve uzun vadeli krediler verirken Amerika Birleşik Devletleri de hibe niteliğindeki Marshall Yardım Planı' nı devreye sokmuştur. 1950' li yıllara gelindiğinde Avrupa' nın savaşta aldığı yaraların sarılmasının ardından uluslar arası İmar ve Kalkınma Bankası' nın ilgisi 3.Dünyada, sömürgelikten yeni kurtulup bağımsızlıklarını kazanmış olan yeni ulus-devletlere yönelir. Kurum bu tarihten itibaren Dünya Bankası olarak anılmaya başlanır.³²⁶ Dünya Bankasının bu ülkelere altyapı yatırımlarını yapabilmeleri için düşük faizli krediler vermesi yoluyla bir taraftan bu ülkelerde piyasanın altyapısının oluşturulmasına çabalarken bir taraftan da sosyalizmin bu ülkeler için çekici bir alternatif haline gelmesinin önüne geçilmeye çalışılmıştır.

1970' lerin sonlarından itibaren uluslar arası Para Fonu ve Dünya Bankası' nda önemli değişimler görülmüştür. Neo-liberal düşüncenin etkin olmasından sonra bu kurumlar büyük bir coşku ile piyasaların üstünlüğünü savunmaya başlamıştır. Örneğin kuruluşunu takip eden yıllarda üye ülkelere ekonomilerini canlandırabilmeleri için kamu harcamalarını genişletmelerini vaaz eden IMF, artık destekleme anlaşması (stand-by) imzaladığı ülkelere tam aksi yönde politikaları şart koşturmaktadır. Krize giren ya da kriz potansiyeli taşıdığı varsayılan ülkelere sunulan "yapısal uyum programları" asla değişmeyen maddelerden oluşmakta, bu programların tamamı serbest

³²⁶ ELWOOD, 2002, s.30

piyasa ekonomisine geçişi, sermaye piyasalarının serbestleştirilmesini, ihracata dayalı büyüme, daha fazla piyasa ve daha az sosyal devlet politikası, serbest ticaret, deregölasyon, emek piyasasında esneklik, özelleştirme ve fiyat istikrarının sağlanmasının en öncelikli hedef haline getirilmesi bu yapısal uyum programlarının değişmeyen karakteristiğidir.³²⁷

Bu ölkelerin başarısının sırrı olarak gösterilen “ihracata dayalı büyümeye dönük serbestleşme modeli” sanayileşmiş ölkeler güdümünde IMF ve Dünya Bankasıncı alttan alta kendi ideolojilerinin yeşerip büyümesine zemin hazırlamak için kullanılmıştır. Peki bu ideoloji nedir? Bu ideoloji kısaca; sermayenin karlılığını yükseltmek için önündeki ekonomik, siyasal ve toplumsal tüm engelleri ortadan kaldırarak dünya ekonomilerini tek bir Pazar haline getirmeyi amaçlayan ideolojidir. Araçları ise; birinci olarak, ulusal mal, hizmet ve finans piyasalarının serbestleştirilmesi ve ikinci olarak da uluslar arası sermaye akımlarının önündeki tüm idari ve yasal düzenlemelerin kaldırılarak, ulusal üretim ve emek piyasalarının her türlü kuraldan arındırılması (kuralsızlaştırılması) dır. Bu iş, IMF ve Dünya Bankası eliyle yapılmaktadır. Bu kurumlar amaçlarına ulaşmak için Ulusal Devletleri ve emek örgütlerini engel görmektedirler. Çünkü ulus devletin ulusal ekonomik, siyasal, toplumsal ve kültürel çıkarları gözettiği ölçüde dış dünyaya karşı kuralları, denetim mekanizmaları ve sınırları vardır. Çünkü emek örgütleri, sermaye karşısında çalışanların hakkını, hukukunu koruyan birlik ve beraberliğidir.

Yapısal uyum, uluslar arası finansal kuruluşlar tarafından verilecek finansal yardımların koşulu olarak ölkelere dayatılan serbest piyasa yönelimli ekonomi politikaları setine verilen isimdir. IMF ve Dünya Bankası gibi temel uluslar arası finansal kuruluşların yapısal uyum programlarının finansmanı ve tasarımında ABD önemli rol oynamaktadır. Yapısal uyum politikalarıyla kredi veren kuruluşların gelişmekte olan ölkelere yeni kredi açmasının koşulları benimsetilmeye çalışılmaktadır. Bu çerçevede krizle alt üst olan ve ekonomisini dış borçla yönetmek zorunda kalan gelişmekte olan ölkelere

³²⁷ ibid, s.30

özellikle 1980' lerin başından itibaren bu politikaların dayatılması söz konusu olmuştur. Yapısal uyum programları; ticaret ve yatırıma yönelik düzenlemelerle yabancı yatırım için uygun bir ortamın yaratılmasını hedeflemekte ve yaygın amaç olarak da yurt içi piyasalar üzerine odaklanan ulusal kalkınma modellerinin yerine dışa dönük kalkınma modelleri gündeme getirilmektedir. Yani bu programlarla ticaret, finans ve üretim yapılarına hakim olacak tam bir küresel bütünleşme model olarak sunulmaktadır.³²⁸

Bretton Woods ikizleri olarak adlandırılan bu iki kurum, ilk kuruldukları yıllarda programlarını birbirlerinden bağımsız olarak uygulamaktayken, 1970' li yılların son çeyreğinden itibaren, özellikle de az gelişmiş ülkelerin uluslararası bankalardan kredi olarak aldıkları Petro-dolarları ödeyememe noktasına geldikleri ve birbiri ardı sıra borç erteleme talebinde bulundukları Borç Krizinden itibaren, bu ülkelere karşı politikalarını değiştirmiş, çevre ülkelere karşı ortak hareket etme kararı almıştır. Örneğin Dünya Bankası, kendisinden kredi talebinde bulunan bir çevre ülkenin aynı zamanda IMF ile de stand-by anlaşması yapmasını, eğer daha önceden yapılmış bir anlaşma varsa bu durumda da anlaşmanın şartlarının yerine getirilmesini şart koşmaktadır.

Türkiye' de çiftçinin, esnafın ve küçüklü büyüklü yatırımcıların katkılarıyla büyüyen bankalarımızın yöneticilerinin seçimi devletimiz tarafından değil bizzat IMF direktörlerinin verdiği talimatlarla belirlenmektedir. Sadece bunlarla da yeterli değil bu yıl tütün ekilip ekilmeyeceği, buğday alınıp alınmayacağı ve memurlara ne kadar zam yapılacağı gibi konular da bu yetkililer tarafından kararlaştırılmaktadır. Yine uluslararası alanda ve özellikle Avrupa Birliği sürecinde Türkiye' nin önündeki en büyük problemin belirlenmiş kalkınma stratejilerine uyumunda karşılaşılan güçlüklerdir. Böylelikle küresel yeni ekonomik düzende ortaya çıkan kalkınma çalışmalarında bu ülke, kurum veya kuruluşlarının belirleyecek oldukları politikalar önem kazanmıştır.

³²⁸ <http://mimoza.marmara.edu.tr/-asoyak/krizalit.htm>

C. Dünya Ticaret Örgütü ve Gümrük Tarifeleri Ticaret Genel Anlaşması (GATT)

Günümüz dünyasında yaygınlık kazanan ekonomik bütünleşme hareketi önce 1950 ve 1960' lı yıllarda uluslar arası ticaret alanında etkisini göstermeye başlamıştır. GATT sistemi içerisinde kodifiye edilen kurallar; uluslar arası mal ticaretini bir disiplin altına almaya çalışmışlardır.

Bretton Woods konferansı sonrasında Amerika Birleşik Devletleri, IMF ve Dünya Bankası' na ek olarak bir de uluslar arası ticareti yönlendirecek bir örgüt yaşama geçirilememiş ve GATT, dünya ticaretine yön veren tek düzenleme olarak kalmıştır. 1947 yılında 23 ülkenin katılımı ile imzalanan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması' nın (GATT) amacı, iki dünya savaşı arasındaki dönemde yoğun bir biçimde uygulanmış olan rekabetçi ticaret politikalarının bir kez daha gündeme gelmesinin önüne geçmek olarak formüle edilmiştir. Bu anlaşma ile devletlerin aralarında yapacakları ticaretlerde esas almaları gereken bazı kurallar belirlenmiştir.

GATT kuruluş aşamasından bu yana küresel bir kurum olmuştur. Bu amaçla ülkeler arasında korumacılığın sadece gümrük tarifeleri ile sınırlandırılmasını teşvik etmiştir. Sık sık gümrük indirimine giderek serbest ticaret koşullarının yaratılmasında oldukça başarılı olmuştur. Gerek sanayileşmiş ülkelerin gerekse sanayileşmekte olan ülkelerin küresel düzeyde birbirlerine olan ekonomik bağımlılığı giderek artmaktadır. Bu gelişmeler de küreselleşmeye yeni bir ivme kazandırmaktadır.

Uluslar arası Ticaret Örgütü (ITO)' nun kuruluş görüşmeleri tamamlanmasına rağmen, belirli mallar için tarife indirimlerinde bulunmak üzere anlaşma sağlanmıştır. ITO' nün ulusal parlamentolar tarafından onaylanmasına kadar geçecek sürede bu indirimleri uygulamaya koymak için bir genel anlaşma yapılmış ve indirimler üyelerin tümüne yaygınlaştırılmıştır. Bu anlaşmanın ITO gibi ulusal parlamentolar tarafından onaylanması gerekmekteydi. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (General

Agreement on Tariffs and Trade, GATT), bu şekilde ITO' nun onaylanmaması üzerine geçici bir anlaşma olarak ortaya çıkmıştır.³²⁹

ABD yeni hegemonik güç olarak önceleri reform politikalarının uygulanması için uygun ortamı yaratmış, uluslar arası düzenlemeler özellikle ABD sanayi sermayesi tarafından belirlenmiştir. Bu dönemin uluslar arası düzenlemelerinin temelini mal ticaretinin adım adım liberalizasyonu ve ABD' deki dolaşıma bağlı sabit kur sistemi oluşturmuştur.

30 Ekim 1947 tarihinde 23 ülke tarafından imzalanan bu anlaşma 10 Ocak 1984 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir. Koruma amacı olarak yalnızca gümrük vergilerinin kullanılmasına izin veren bu anlaşmanın amaçları şunlardır.³³⁰

-Gümrük vergilerinin gerek sayısında gerekse oranlarında indirim yapılmasına zemin hazırlamak,

-Miktar kısıtlamaları başta olmak üzere, tarife dışı engelleri kaldırmak,

-Çevre ülkelerin merkez ülkelere ait pazarlara girmesini kolaylaştırmaya ve özendirmeye dönük çalışmalar yapmak,

-Ticari ayrıcalıklara son verilmesini sağlamak,

-Ticaret politikalarının işleyişinin ve kurallarının belirlenmesine yardımcı olacak tartışma zeminleri oluşturmak,

-Üye ülkeler arasında çıkabilecek ticari anlaşmazlıkların çözülmesine katkıda bulunmak.

GATT çerçevesinde ülkelerin birbirlerine uygulamakta oldukları gümrük tarifelerinin indirilmesi için 1960 yılına kadar dört konferans düzenlenmiştir. Ülke sayısının artması nedeniyle bu tarihten sonra konferanslar yerine ticaret turları düzenlenmeye başlanmıştır. İlki; 1960

³²⁹ Halil SEYİDOĞLU, **Uluslar arası İktisat Teori Politika ve Uygulama**, 15.Baskı, Seçkin Yayınları, 2009, s.188

³³⁰ AYDIN, , 2003, s.120

yılında başlayan “Dillon Turu” olmak üzere dört adet tur düzenlenir. Bu turlarda ulaşılmak istenen amaç; 1929 Büyük Bunalımı’ nın yayılmasında ve etkisinin ağırlaşmasında büyük pay sahibi olduğuna inanılan, ülkelerin kendilerini krizden korumak için komşu ülkelerin ekonomilerini kötüleştirme pahasına gümrük tarifelerini yükseltmesine dayanan politikaların bir daha uygulanmasının önüne geçmek, gümrük tarifelerini indirmek ve ticarete konan diğer ayrımcı engelleri zamanla azaltarak büsbütün ortadan kaldırmaktır.³³¹

GATT turlarında gümrük tarifelerinde önemli azalmalar gerçekleşir. “En çok kayırılan ülke” kuralı (Bu kural, GATT üyesi her ülkenin tüm taraflara aynı gümrük tarifelerini uygulaması zorunluluğunu getiren kuraldır) GATT’ ın temel kurallarından biri olur. Ancak üye ülkeler ticarete başka korumacı önlemler geliştirmekte gecikmezler. Oranları düşürülen gümrük tarifelerinin yerini ithalat kotaları, gönüllü ihracat kısıtlamaları, çeşitli alanlarda getirilen ürün standartları, anti dumping vergileri gibi pek çok uygulamayı içeren “tarife dışı engeller” almaya başlamıştır. 1973-1979 yılları arasında gerçekleşen GATT Tokyo Turu ile , bu tür tarife dışı engellerin azaltılmasına yönelik çalışmalara girilir. GATT görüşmelerinin en kapsamlısı Uruguay Görüşmeleri’ dir. Küreselleşme politikalarının merkez tarafından devreye sokulması ve GOÜ’ lerin de bu sürece dahil edilmesi, bunun da ötesinde merkez içi çatışmaların şiddetlenmesiyle acil yeni düzenlemeler yapılması zorunluluğu ortaya çıkmıştır.³³²

Uruguay Görüşmelerinde Dünya Ticaret Örgütü’ nün kurulması kararlaştırılmış olup, 1 Temmuz 1995’ de faaliyete başlamıştır. Bu kuruluş ile GATT örgütsel bir yapıya kavuşturulmuştur. DTÖ, GATT dahil olmak üzere Uruguay’ dan önce yapılan uluslar arası ticaretin serbestleştirilmesine yönelik tüm anlaşmaları devralmakta, Uruguay Sözleşmesi’ nin uygulanmasını denetim ve gözetim görevlerini üstlenmektedir.³³³

³³¹ STİGLİTZ, 2004 s.37

³³² KAZGAN, 2009, s.120

³³³ SEYİDOĞLU, 2009, s.195-197

Görüşmelerin sonunda sermayenin dünya coğrafyası üzerinde üretimden pazarlamaya, mülkiyet edinmeden yatırıma kadar hiçbir sınırlama ve denetimle karşılaşmamasına hizmet edecek kurumsal ve yasal tüm düzenlemelerin yapılmasına karar verilmiştir.

DTÖ' nün görevleri şu şekilde özetlenebilir:

-Uruguay Görüşmeleri' nde varılan anlaşmaların uygulanması, yönetimi ve işleyişinin sağlanması,

-Yapılacak çok yanlı ticaret görüşmeleri için bir forum oluşturma, ticareti serbestleştirme çabalarına yeni alanlar katma (örneğin ticarete ilişkin fikri ve sınai mülkiyet haklarının korunması gibi konularda çalışmalarda bulunulması öngörülür.),

-Üyeler arasında çıkabilecek anlaşmazlıklarda arabuluculuk yapma ve üye ülkelerin ticaret politikalarını gözden geçirme.

-Sürekli bir kurumsal yapı olarak IMF, Dünya Bankası ve bunlara bağlı kuruluşlarla yakın işbirliği yapma, böylece global ekonomik politikaların oluşturulmasında daha etkin bir rol oynama.

GATS, telekomünikasyon, bankacılık ve yatırım, taşımacılık, eğitim ve sağlık gibi alanları düzenlerken TRIPS ile de telif ve patent hakları, modeller ve ticari markaların korunması gündeme taşınmıştır. Entelektüel hakların koruma altına alınması, merkez ülkeler açısından kazanılmış en büyük başarıyı oluşturmuştur. Zira bu anlaşma öncesinde gelişmekte olan ülkeler, merkez ülkelerin araştırma ve geliştirme (ARGE) faaliyetlerine aktardıkları kaynakların maliyetlerine katlanmaksızın geliştirilmiş olan ürünü taklit etmekle yetiniyor ve ucuz emeğin sağladığı avantaja bir de bu maliyet avantajını ekleyerek ürettiği mallar için dünya pazarlarında büyük bir rekabet avantajına sahip oluyordu.³³⁴

³³⁴ KAZGAN, 2009,s.123-124

Getirilen entelektüel haklarla birlikte çevre ülkelerin önemli bir rekabet avantajını kaybedecekleri açıktır. TRIPS sayesinde bilgisayar programları 50 yıl, patentler ve telif hakları 10-30 yıl arasında korunmaya başlamıştır. ARGE faaliyetleri sonucunda teknolojiyi yaratmış olanlar bu anlaşmayla sürecek bir tekel gücüne de sahip olurlar. Bunun sonucu olarak yeni ürünlerin fiyatları yüksek kalacaktır. Bu gelişmeler sonucunda çevre ülkelerin bu alanlarda devre dışı kalacağı açıktır.

DTÖ ile birlikte uygulamaya konulan bir diğer düzenleme de “Anlaşmazlıkların Çözümü Mekanizması”dır. DTÖ’nün bu konuda sert ticari yaptırımlar uygulamaya hakkı vardır. Bu mekanizma sayesinde çıkarları söz konusu olan herhangi bir şirket adına başvuruda bulunan bir üye ülke, diğer bir ülkenin yasa ve düzenlemelerinin DTÖ kurallarına uygun olmadığı gerekçesiyle DTÖ’ye başvurabilmektedir.³³⁵

DTÖ’nün temel görevi ticaret önündeki engelleri kaldırmak olarak görülmekle birlikte, DTÖ’ne yönelik şiddetli eleştiriler de bulunmaktadır. Bu eleştirilerden biri, DTÖ’nün ulusal ticaret politikalarını yaptırımları sayesinde denetim altına alması, uluslar arası bankalar, uluslar arası şirketler lehine ve G-7’nin istekleri doğrultusunda sınırlar ötesi ticareti düzenlemesidir.³³⁶

Dünya Ticaret Örgütü Antlaşmalar Sistemi, belki de, uluslararası ticaretteki gelişmenin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. DTÖ ticaret sistemi üye ülkelerin, ticaret politikaları uygulamasında şeffaf, öngörülebilir ve yerli/yabancı ayrımı gözetmeyen düzenlemeler yapmalarını öngörmektedir. Sistem, akit devletlerin ticari düzenlemelerinin DTÖ kurallarına uymayan yönleri hakkında, bu üyeleri, diğer üye devletlerin DTÖ Anlaşmazlıklarının Halli Organına (AHO) şikayet edilebilmelerine imkan vermektedir.³³⁷

³³⁵ ELWOOD, 2002, s.33

³³⁶ Burak ÜLMAN, “Uzun Süreçte Küreselleşme: Bir Sihirli Kavramı Tarihteki Yerine Koyma Denemesi”, **Küreselleşme ve Ulus Devlet**, Derleyen: Meryem Koray, YTÜ Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, İstanbul, 2001, s.85-112

³³⁷ Tuğrul ARAT, “Topluluk Karar Alma Mekanizması Çerçevesinde 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararının Sergilediği Özellikler, İhtilafların Çözümü ve ATAD-Gümrük Birliği İlişkisi” Türkiye ve Avrupa

Önce GATT sonra da DTÖ sistemi, uluslararası ticaretin geliştirilmesi için ticaretin önündeki engellerin kaldırılmasının yanı sıra üye ülkelerin ticareti düzenleyen kurallarının uyumlaştırılmasını da hedeflemektedir.

DTÖ, dünya yurttaşlarının çoğunluğuna aitmiş ya da onların çıkarınaymış gibi görünmemektedir. Ortaya çıkmakta olan çok uluslu dev şirketler ile gelişmiş ve GOÜ' lerdeki en zengin gelir kesiminin çıkarlarına hizmet etmektedir.³³⁸

DTÖ' nün üye ülkeleri serbestleştirme ve devlet müdahalesinden arındırma amacıyla, GATT-Uruguay anlaşması çerçeve işlevi görmüştür. Ancak, Merkez' in tarım konusunda kendi çıkarlarıyla bağdaşmayan tavizleri vermeyeceği de ortaya çıkmıştır. Çevrede ülkelerin tarım desteklerinin sıfırlanması, Dünya Bankası ve IMF' nin kredi koşulları devreye sokularak sağlanmaya çalışılmaktadır. Öyle ki bunu yerine getirmeyen çevre ülkeleri bu kuruluşların kredilerine ulaşamamaktaydı.

GATT-Uruguay Anlaşmasının tarım sektörü ile ilgili uygulamaları çevre ekonomileri açısından iki önemli olumsuz gelişmeye işaret etmektedir. İlk olarak, 1970' li yılların sonunda çevre ekonomilerin derin bir borç krizi olarak ortaya çıkan ekonomik krizlerle karşı karşıya olduğu dönemde, IMF ve Dünya Bankası Washington Uzlaşması olarak bilinen program çerçevesinde çevreye karşı birlikte hareket etmeye başlarken, GATT bu uluslar arası ekonomik karar-alımı karteline dahil edilmemişti. 1990' lı yılların ikinci yarısında bu iki kredi kurumunun yanı sıra DTÖ de devreye sokularak tam bir kartelleşme sağlanmıştır. Öyle ki, finansal krizlerin bunalımını yaşayan çevre ekonomiler DTÖ' ye artık karşı koyamaz duruma gelmiştir. İkinci olarak, DTÖ' de uygulamalar "güç haktır" ilkesine, "gücü gücü yetene" kuralına göre işlemektedir.

Topluluğu Derneği İstanbul Şubesi, Seminer, 7-8 Ekim 1995, Esbank Yayınları, Yayın No:6, İstanbul, Mart 1996, s.10

³³⁸ Lori WALLACH ve Michelle SFORZA, **DTÖ: Kimin Ticaret Örgütü? Şirket Küreselleşmesine Direnmek İçin Nedenler**, Deniz AYTAŞ (Çev.), İstanbul, Metis Yayınları, 2002, s.21

DTÖ' nün işlemeye başlaması ile günümüzde uygulanan uluslararası hukukta geçerli olan kurallar ortaya çıkmış olmaktadır.³³⁹

GATT özellikle ticari engellerin azaltılması, uluslararası ticaretin geliştirilmesi ve uluslararası ekonomik ilişkilerin düzenlenmesi konularında ağırlıklı bir role sahip olmuştur.

D. Çok Taraflı Yatırım Anlaşması (MAI)

Devletin işlevleri bakımından uluslararası ekonominin şirketlerin denetimine girmesinin önemi, ticari ilişkileri belirleyen mevzuatın çok uluslu şirketlerin konumlarını güçlendirmek için yeniden hazırlanmasıdır. Bu açıdan “ulusal çıkar” kavramının anlamını yitirdiği, bunun karşısında Pazar mekanizmalarının kar maksimizasyonunu birincil hedef olarak gören bir yaklaşım açığa çıkmaktadır. Bunun en iyi örneğini, ticaretin genel esaslarını belirlemek için ABD öncülüğünde hazırlanan MAI oluşturur. DTÖ' nün dönemindeki Genel Sekreteri Renato Ruggerio' nun “Tek bir küresel ekonominin Anayasasını yazıyoruz.” ifadesiyle tanımladığı,³⁴⁰ bu yönüyle küresel ekonominin uluslararası alandaki hukuksal dayanağını oluşturması düşünülen MAI, çok uluslu şirketleri, ulusal devletler karşısında önceleyen ve devletlerin egemenlik alanlarını daraltan bir nitelik göstermektedir. MAI' nin getirdiği hak ve imtiyazlardan çok uluslu şirketler yararlanırken sorumluluklar hükümetlere ihale edilmektedir.³⁴¹

Örneğin MAI' nin temel bölümlerinden birisi “Yatırımcı Hakları” başlığını taşımakta olup hükümet politikalarındaki değişiklikler nedeniyle zarara uğrayan ÇUŞ' ların zararlarını ilgili devletin tazmin etmesini ve ÇUŞ' ların ulusal pazarlarda yerli firmalarla eşit koşullarda hareket etmelerine imkan sağlanmasını öngören hükümler içerir. Anlaşma hükümleri uyarınca devletler ile şirketler arasında hukuksal sorunlar baş gösterdiğinde bunu

³³⁹ Hüseyin PAZARCI, **Uluslararası Hukuk Dersleri**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2009, s.321

³⁴⁰ Lori WALLACH, “A Dangerous New manifesto For Global Capitalism”, **Le Monde Diplomatique**, February, 1998, http://mondediplo.com/1998/02/07/mai?var_s=capitalism+and+globalization, Erişim tarihi: 23.01.2011

³⁴¹ Lori WALLACH, “Multinational Madness”, **Tikkun**, Vol.13, Issue 2, Mayıs-Haziran 1998

çözecek merci, ulus-devletin yargı organları değil; uluslararası bağımsız tahkim kurulları olacaktır. Böylece ulus-devletler, kendi toprakları üzerinde yargı gücünü kullanma yetkilerini kendiliğinden kısıtlamış olmaktadır.

İlk olarak 1998 yılında OECD toplantısında gündeme getirilen ve kabul ettirilmeye çalışılan Çok Taraflı Yatırım Anlaşması (MAI), önce Fransa' nın ardından da Kanada' nın görüşmelerden çekilmesiyle gündemden kaldırılmış; fakat daha sonra bu anlaşma DTÖ platformunda bir kez daha gündeme getirilmiştir. MAI, şirketlerin hayallerinin gerçekleşmesi olarak görülmektedir. Bu anlaşma sayesinde özel şirketler, anlaşmanın tarafı olan devletlerle aynı yasal statüye sahip duruma gelmektedir. Şirketler, elde ettikleri yeni hakları devletlerin itirazlarına karşın savunabileceklerdir. Çok uluslu şirketlerin haklarını korumak amacıyla düzenlenen bu anlaşma sayesinde, şirketler ileride elde edecekleri olası karlar üzerinde olumsuz etkileri olabileceğini düşündükleri yasaları yürürlüğe koyan devletlere karşı tazminat davası açma hakkına sahip olacaktır. Kapalı kapılar ardında görülecek olan bu davalardan çıkan karar da bağlayıcı olacaktır. Şirketler ayrıca karlarının diledikleri ülkeye transferinde herhangi bir sınırlamanın getirilmemesi konusunda da son derece hassastır.³⁴²

MAI, uluslarüstü sermayenin girdiği ülkede üretimden pazarlamaya kadar mülkiyet edinme de dahil olmak üzere, hiçbir sınırlama ve denetimle karşılaşmadan yer alabilmesi için hükümetlerin ortak paydada uzlaştığı yasal bir düzenlemedir.

MAI' deki, yatırım kavramında, sadece makine, teçhizat ve bina gibi maddi şeyler değil, finansal haklar, telif hakları, vb. gibi her türlü maddi olmayan şeyler üzerindeki haklar da kapsamıştır. Yine bu anlaşma ile çok uluslu yatırımların kilit personeli, yatırımın yapıldığı ülkeye, "üstün vatandaşlık statüsü" ile her istediğinde girip çıkabilme olanağına sahip olmaktadır.

³⁴² ELWOOD, 2002, s.61

Anlaşmada bulunan, “Milli İşlem İlkesi” ile çok uluslu sermaye, her gittiği ülkede, o ülke sermayesine tanınan her türlü ayrıcalığa sahip olma avantajını elde etmektedir. Böylece yerli ve yabancı sermaye arasında eşit koşulların yaratılması amaçlanmaktadır. “ En Fazla Tercihli Ülke İlkesi” ne göre de; bir ülkeye giden çok uluslu sermaye, o ülkenin özel ayrıcalık tanıdığı herhangi bir yabancı sermaye ile aynı haklara sahip olmalıdır. Bu hüküm ile, çokuluslu sermayeler arasında eşit rekabet koşullarının sağlanması amaçlanmıştır. Özellikle azgelişmiş ülkelerin çıkarlarına aykırı düşebilecek olan bir diğer önemli hüküm ise; çok uluslu yatırımlarla ilgili her türlü kar vb. uluslararası mali transferlerin hiçbir engelle karşılaşmadan gerçekleştirilebilmesidir. Diğer bir hükme göre de; çok uluslu sermaye, gittiği ülkede ekonomik faaliyetlerin engellendiği ve rekabet koşullarının bozulduğu gerekçesi ile devleti uluslar arası tahkim komisyonunda dava edebilecek ve tazminat isteyebilecektir. Ülkelerin iç işlerine müdahale sayılabilecek bir diğer hükme göre de; MAI’ ye imza koyan ülkelerde, tüm yasalar gözden geçirilerek, bunlar, MAI ruhuna uygun biçimde değiştirilecek, sistem tam liberal bir hale getirilecektir. Bu ülkeler, bir daha liberal yapıdan geri dönmemeyi taahhüt edecek ve yeni çıkarılacak yasaların da aynı yapıda olmasını garanti edeceklerdir. Anlaşmanın geriye yürütülmesine ilişkin olan madde hükmüne göre de; MAI hükümleri, MAI yürürlüğe girmeden önce yatırım faaliyetinde bulunmuş olan tüm yatırımlara da uygulanacaktır. Yabancı sermayeye ihtiyaç duyan ülkelerin aleyhine olacak bir madde de, MAI kapsamı çerçevesinde, çok uluslu yatırımdan, gittiği ülkeye teknoloji transferinde bulunması, o ülkeden girdi alması, istihdam olanaklarını genişletmesi ve o ülke ihracatına katkı yapması talebinde bulunulamayacağıının belirtilmesidir. Anlaşmanın yürürlük süresini düzenleyen maddesine göre ise; MAI’ ye dahil olan bir ülke 5 yıl geçmedikçe sözleşmeyi feshedemeyecektir. Sözleşmenin feshedilmesinden sonra da 15 yıl süre ile MAI hükümleri yürürlükte bulunacaktır.³⁴³ Anlaşmanın belki de önemli hükmü, “ulusal işlem” ilkesidir. Bu ilke gereğince ulus devletler,

³⁴³ Türkel MİNİBAS, “Küreselleşen Dünyanın Anayasası: MAI”, *İktisat Dergisi*, Sayı:381, (Ağustos 1998), s.30

yabancı yatırımlara, kendi yatırımcılarına uyguladıklarından daha az elverişli olmayan bir işlem uygulayacaklar ve bu “ulusal işlem” ilkesi, MAI’ nin hemen hemen bütün hükümleri içerisinde yer almakta ve tüm hükümler bu ilke çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bunun içerisinde, yatırımcının ve yatırımcı tarafından seçilen kilit personelin yatırım yapılacak ülkeye serbestçe girişi, çalışması ve yatırımcının yatırımı karşılığında bir takım şartları yerine getirmesi için zorlanamaması da bulunmaktadır. Bizim ülkemizde böyle şartların tesisi zaten söz konusu değildir, oysa bugün dünyanın pek çok yerinde yabancı sermaye yatırım yapacağı zaman bir takım şartları yerine getirmek zorundadır. Mesela yatırım yaptığı ülkeye belli bir teknoloji getirmek, istihdama belli bir oranda katkıda bulunmak, belli sayıda insana eğitim vermek, yatırımdan elde edilen karın belli bir bölümünü yatırımın yapıldığı ülkede kullanmak gibi yabancı sermayenin faydalı olabileceği belki de tek yol olan bu konularda tereddütlerde bulunması istenebilmektedir. MAI, bu şartların hiçbirisinin talep edilemeyeceği, yani yatırımcıya yatırımı ile ilgili hiçbir şartın getirilemeyeceği bir anlaşmadır.³⁴⁴

Küreselleşen Sermayenin Anayasası olarak adlandırılan MAI; çokuluslu yatırımlarda tam rekabet koşullarının sağlanmasını hedefleyen bir anlaşma metni olarak takdim edilir. Ancak arka planda yatırımcıların ekonomik çıkarlarının, yatırımların yapıldığı ülkelerdeki toplumsal çıkarlardan daha önemli olduğu görüşü yatmaktadır.³⁴⁵

MAI’ nin kabulüyle yabancı yatırımcıların “ulusal muamele ilkesi” nin uygulanması yoluyla, her hangi bir ülkedeki yerli yatırımcılarla aynı haklara sahip olmasının sağlanması hedeflenmektedir. Ayrıca “kilit personel hükmü” sayesinde yabancı şirketler, yatırım yaptıkları bir ülkede çalışacak olan personellerini diledikleri ülkeden getirebilecektir. Artık devletler, yatırım yapacak olan yabancı şirketlerden teknoloji transferinde bulunmalarını, belli

³⁴⁴ Gökhan CANDOĞAN, “MAI Ve Özelleştirmenin Hukuki Boyutları”, <http://metalworkers.tripod.com/yayin/mai8.htm>, erişim tarihi, 17/05/2012

³⁴⁵ İzzettin ÖNDER, “Uluslararası Sermaye Anayasası: MAI”, **İktisat Dergisi**, Sayı: 381, (Ağustos 1998), s.33

sayıda yerli personel istihdam etmelerini veya üretimleri süresince yerli girdi kullanmalarını talep edemeyeceklerdir.³⁴⁶

Uluslararası yatırımları belirleyen yasaların liberalleşmesi, yatırımların korunması ve küreselleşmenin yaygınlaştırılması amacıyla çok yönlü bir çerçeve anlaşması niteliği gösteren MAI' nin temel amaçlarından biri çok uluslu yatırımlara ve şirketlere uygulanan muamelelerde tam eşitlik ve şeffaflık sağlanarak uluslar arası sermayeye de aynı muamelenin uygulanmasını sağlamak ve ulusal sorunların çözümünde çok uluslu sermayenin bir araç olarak kullanılmasını engellemektir. Yani, yatırım yaptıkları ülkelerde yatırımlar hakkında hukuki güvenceler arayan çok uluslu şirketler, yatırım yaptıkları ülkelerin yatırım mevzuatı ve bu devletlerle imzaladıkları yatırım sözleşmeleri dışında uluslararası hukuk alanında da birtakım güvencelere sahip olmak istemektedirler.

MAI ile ulaşılmak istenen asıl hedef, sermaye önündeki tüm engellerin kaldırılması ve bu yolla daha etkin kaynak dağılımının sağlanması olarak ortaya konulmaktadır.³⁴⁷

Zira; MAI metninde sürekli olarak, sözleşmecî devletlerin neleri yapamayacağı, neler konusunda yasaklandığı belirtilmişken, çok uluslu şirketlere atfen hiçbir düzenlemenin yapılmaması da sözleşme ruhuna aykırı durumdur. Bir sözleşme yapılırken, tüm tarafların hak ve yükümlülüklerinin belirlenmesi gerekir. MAI incelendiğinde, devletin veya diğer etkenlerin yüzünden yabancı yatırımcının zarar görmesi halinde tazminat ödenmesi yükümlülüğü öngörülmüş. Ya da yatırımcı şirkete itiraz hakkını kullanma yetkisi tanınmış, ancak çok uluslu şirketlerin yatırım yaptıkları ülkede, verdikleri ya da verecekleri -ki bunlar çok geniş olabilir, örneğin yatırıma başladı ve çeşitli nedenler ile sonradan vazgeçti. Mesela elektrik üretimi gibi vazgeçilmez bir kamu hizmeti de olabilir, bu yatırımcı şirketin vazgeçerek ülkeyi terk etmesinden hasıl olacak zararın - zararların telafi edilmesine ilişkin

³⁴⁶ Gaye YILMAZ, "Kapitalizmin Son Yüzyılı: Küresel Yapılanma", **Özgür Üniversite Forumu**, Sayı:16, (Ekim-Aralık 2001), s.47

³⁴⁷ Filiz GİRAY, "Çok Taraflı Yatırım Anlaşması (MAI) ve Alternatif Öneriler Üzerine Bir Değerlendirme", **Mülkiye**, Cilt: XXVII, Sayı: 240, 2003, s.140

bir hüküm bulunmamaktadır MAI' de. Bunun da ötesinde, bir takım, sosyal haklar olarak nitelendirebileceğimiz, insanların mücadeleleri ile kabul ettirilmiş ilkeler vardır, sosyal devlet bunlardan birisidir. Tekelleşme ve kartelleşme de bunlar arasında değerlendirilebilir. Tüm bu sözleşmenin tarafını oluşturan çok uluslu şirketler, bir anlamda dünya ölçeğinde bir tekel ve kartel niteliği taşıırken ve bu yapıların tüm zarar ve sakıncaları bilinirken, bu sözleşmede yine tekelleşme ve kartelcilik konularına hiçbir engel getirilmemiş olması da başlı başına bir sorundur. İtiraz mercii olarak ya da sorunların çözümünde başvurulacak organ olarak, taraflar grubu ve uluslararası tahkimin seçilmiştir.³⁴⁸

E. Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS)

DTÖ' nün kuruluş amaçlarından biri olan GATS, uluslar arası hizmet ticaretine ilişkin temel kural ve ilkeleri küresel düzeyde belirleyen, tüm hizmet sektörlerini ve bu hizmetlerin üretilmesi için gerekli olan tüm metallerin üretimini de kapsayan ilk çok taraflı yatırım ve ticaret anlaşmasıdır. Yalnızca sınır ötesi ticaretle sınırlı olmayan GATS, doğrudan yatırımlar yoluyla gerçekleştirilen hizmet ihracı da dahil olmak üzere hizmet sunumunun her türlü biçimini kapsar. Uluslar arası hizmet ticaretinin biçimleri GATS içinde dört başlık altında sınıflandırılmıştır:

-Sınır ötesi ticaret : Telekomünikasyon aracılığıyla finansal hizmetlerin verilmesi, uzaktan eğitim, e-ticaret, disket aracılığıyla plan, proje türünden hizmet sunumları,

-Yurt dışında tüketim: Hizmet tüketicilerinin bir diğer üye ülkeye giderek eğitim, sağlık ve turizm gibi hizmetleri tüketmeleri,

-Ticari Varlık Oluşturma: Hizmet sunucularının diğer bir üye ülkedeki hizmet sektörüne doğrudan yabancı sermaye yatırımları yapmaları,

³⁴⁸ Gökhan CANDOĞAN, "MAI, Çok Taraflı Yatırım Anlaşması-MAI ve Özelleştirmenin Hukuki Boyutu", Türk Metal İş, <http://metalworkers.tripod.com/yayin/mai8htm>. Erişim Tarihi: 8.11.2010

-Gerçek kişilerin hareketi: Hizmet sunucularının bir başka üye ülkeye gelerek eğitim hizmetleri ya da mühendislik hizmetleri gibi kısa süreli hizmetleri sunmaları.

GATS' ın en temel hedefleri arasında, bir hizmet sunucusunun bir diğer üye ülkenin hizmet sektörüne sermaye yatırımı yapabilmesinin önündeki tüm engellerin ortadan kaldırılması yer almaktadır. Hizmet ticaretinin serbestleştirilmesinin uluslar arası sermaye grupları açısından asıl önemi, dış pazarlarda ticari varlık tesis etmek ve bunun için hizmet üretiminde ve hizmet satışında öne çıkan ulusal düzenlemelerin tümünden kurtulmaktır. Böylece yabancı yatırımcılara şirket şubeleri açma, tröstler oluşturma, ortaklık tesis etme, tümünden mülkiyet edinme, birlik, temsilcilik ya da bu tip kuruluşların şubelerini açma veya satın alma gibi olanakları sağlamış olacaktır. Anlaşmanın DTÖ tarafından dünyanın ilk çok taraflı yatırım anlaşması olarak tanımlanmasının altında bu amaç yatmaktadır.³⁴⁹

Bu anlaşma ile kamusal alanlar dahil tüm hizmet alanlarında uluslar arası sermayenin önündeki engellerin kaldırılmasının hukuki şartları kurallara bağlanmaktadır. Bu niteliği ile GATS geriye dönüşü engellemekte; yerli-yabancı şirketler arasında eşit hakları savunmakta; uyuşmazlıkların çözümünde ulusal kuralları by-pass ederek çözümü DTÖ mahkemelerine bırakmaktadır.

GATS bakımından "hizmet" tanımlaması önem arz etmektedir. Anlaşmanın hizmet tanımı esas alınacak olursa; bir hizmetin uluslar arası sermayeye açılmasının tek sınırlaması, kamusal otoriteler tarafından yerine getirilen bir hizmetin ticari nitelik taşıması ve hizmet yerine getirilirken rekabetçi ortamın oluşmamasıdır. Bir hizmet alanında bu şartlardan sadece biri geçerli olduğunda bu alan GATS kapsamında sayılacaktır. Diğer bir ifadeyle, tümüyle kamusal olarak yerine getirilmeyen, kısmen piyasaya açılmış olan tüm hizmetler ticari hizmet kapsamında değerlendirileceğinden GATS kapsamına alınabilecektir. Gerçekte GATS' ın esas genişleme alanı

³⁴⁹ Selime GÜZELSARI, " Küresel Kapitalizmin Anayasası", **Praksis Dergisi**, Sayı: 9, Kış-Bahar, 2003,s.120-121

kamu hizmetleridir ve anlaşmayla tüm kamusal hizmet alanlarının küresel piyasa işleyişinin içine dahil edilmesi hedeflenmektedir.³⁵⁰

İşleyiş açısından bakıldığında GATS' ın, MAI anlaşma taslağındaki tüm hükümleri aynen içerdiği görülmektedir. Bu kapsamda DTÖ, ülke yasalarını uygunluk açısından yargılama yetkisine sahip kılınmakta, devletlerin kamu yararına ilişkin düzenlemeleri koruma yetkisine getirilen kısıtlamalar bu mekanizma aracılığıyla denetlenmektedir. GATS Anlaşmasının “genişletme müzakereleri” 2000 yılı başından bu yana 15 günde bir yapılan gizli toplantılarla sürdürülmektedir. Amaç, anlaşmada belirtildiği gibi “artan liberalizasyon” düzeyine ulaşmaktır. Bu çalışmalar DTÖ bünyesindeki “Hizmetler Çalışma Gurubu” eliyle yürütölmekte olup Türkiye’ de bu anlaşmaya taraf olmuştur.

Sonuç olarak GATS anlaşması, başta kamusal hizmet alanları olmak üzere tüm hizmet alanlarını uluslar arası sermayenin egemenliğine açan ve bunun ekonomik ilişkilerini dünya çapında örmeye devam eden bir anlaşmadır. Bu anlaşma, günümüzde uluslararasılaşan sermayenin piyasa ilişkilerini düzenleyen, denetleyen ve kurala bağlayan bir “anayasa” niteliğı taşımakta ve küresel düzeyde tüm hizmet alanları özellikle de kamusal hizmet alanları buna göre yeniden yapılandırılmak istenmektedir.³⁵¹

F. Birleşmiş Milletler

IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü’ nde seslerini fazla duyurma ikanı bulamayan çevre ölkeler açısından Birleşmiş Milletler hala önemli bir kürsü niteliğindedir. Diğer bütün ulus-üstü kurumlarda ölkelerin oy ağırlığı farklı iken Birleşmiş Milletler de her üye ölkenin bir oy hakkı vardır. Bu durum çevre ölkelerin seslerini duyurabilme ve özellikle de bir grup olarak hareket etmeleri durumunda BM kararlarını etkileyebilme şansına sahip olmalarını sağlamaktadır, üstelik Birleşmiş Milletlerin, Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilimsel ve Kültürel Örgütü (UNESCO) ve

³⁵⁰ Ibid, s. 122

³⁵¹ Ibid, s.124-139

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) gibi, tanımı gereği çevre ülkelerin sorunlarıyla ilgilenen çok sayıda yan kuruluşu vardır. Nitekim özellikle UNCTAD' da çevre ülkeler seslerini önemli ölçüde duyurabilmekte, sermayenin küreselleşmesinin çevre ülkelerde yarattığı sorunlar bu kurumun yayınlarında ağırlıklı bir yer tutmaktadır. Bu ve benzeri nedenlerden ötürü Birleşmiş Milletler' in merkez ülkeler tarafından muteber bir kurum sayılmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bunun en önemli göstergelerinden biri, bazı merkez ülkelerin Birleşmiş Milletler aidatlarını ödememeleri ya da bu kurumu ödememekle tehdit etmeleridir. Nitekim Amerika Birleşik Devletleri hala bu kuruma ödemesi gereken aidatlarını ödememektedir. Yine ABD' nin Irak Savaşı öncesinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi' nin onayını almadan bu ülkeye savaş açmış olması ve Birleşmiş Milletlerin tüm uyarılarına karşılık İsrail' in Orta Doğu' da yaşananlara bir son vermemesi de bu kurumun geleceğine dair soru işaretlerini çoğaltmaktadır.

G.Bölgesel Bloklar

Serbest Ticaret Bölgeleri, Gümrük Birlikleri ve Ortak Pazarlar oluşturmak için takip edilmesi zor bir çok adım atılmıştır. Uzun bir süre önce oluşturulmuş olan Avrupa Birliği, NAFTA (ABD, Kanada ve Meksika) ve APEC (aralarında ABD ve Japonya' nın da bulunduğu 17 Asya ve Pasifik kıyısı ülkesi) bunlar arasında en tanınmış olanlarıdır. Ancak son yıllarda dünyanın her tarafında imzalanan bölgesel anlaşmaların sayısı hızla artmıştır.

5. Küreselleşme Sürecinde Sarsılan Ulus Devlet ve Milli Egemenlik

Toplumların sahip olduğu bugünkü toplumsal yapıların temel siyasal örgütlenme biçimi olan ulus-devlet, genel olarak kolektif bir kimlik duygusuna sahip, topluma yönelik, aynı fayda ve endişelerle birbirlerine bağlanmış

insanlardan meydana gelen uluslar arası siyasal bir oluşum olarak tanımlanabilir.³⁵²

Küreselleşme; siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel değişimleri kapsayan çok yönlü bir süreçtir. Ulus devlet ise, bu süreç içinde kendine yer arayan ya da yerini tam olarak benimsemeye çalışan bir kurum olarak ortaya çıkmıştır. Kapitalizm milli pazarlarda doğmuş, milli sınırlar içerisinde temel bulmuş ve 19.yüzyılda Britanya, 20.yüzyılda ABD, kapitalizmin hakim gücü olmuştur. Teknolojik gelişmeleri, ticaret ve üretimin kurallarını ve dünyadaki sistemin sınırlarını bu ulus devletler düzenlemiştir.³⁵³

Siyasal alanda küreselleşmenin doğurduğu en önemli sonuç; klasik egemenlik esaslarında görülen aşınma ile buna bağlı olarak egemenlik anlayışında meydana gelen değişimdir. Ulus devlet modeline şekil veren “milli egemenlik” ilkesi; devlet egemenliğini, herhangi bir üst otoriteye bağlı olmaksızın kurallar koyabilme, kararlar alabilme ve bu kural ve kararları uygulayabilme gücü şeklinde dizayn etmektedir.³⁵⁴

Küreselleşme ile birlikte ulus devletler hükümrانlık haklarının bir kısmını diğer örgütlerle paylaşma durumunda kalmışlardır. Bu paylaşım iki türlü olmaktadır: Birincisi; ulus devletin otorite ve yetkilerinin bir kısmının “ulus-altı” (yerel yönetimler, gönüllü kuruluşlar ve diğer sivil toplum örgütleri) birimlerine –ki bunlar tezimizin konusu dışındadır-, ikincisi ise “uluslar üstü” (IMF, Dünya Bankası, DTÖ gibi) düzeydeki kurumlara devredilmesi şeklindedir.³⁵⁵

Siyasi ve ekonomik hayat içinde her kurum faaliyetlerini sürdürme sürecinde kendi yetki ve hareket alanını meşru temellere dayandırmaktadır. Bu anlamda devlet de tarihin akışında dönemler itibariyle meşruiyetini farklı

³⁵² Ahmet İÇDUYGU, Çok Kültürlülük, Türkiye Vatandaşlığı Kavramı İçin Toplumsal Bir Zemin, **Türkiye Günlüğü Dergisi**, Sayı:33, Mart-Nisan, Ankara, 1995, s.118

³⁵³ Noelle BURGİ ve Philip S. GOLUP, “Küreselleşme Gerçekten Ulus Devletleri Lüzumsuz Hale Getirdi Mi?”, **Türkiye Günlüğü Dergisi**, (Çeviren: Abdülkadir ATALIK) , Sayı: 64, 2001, s.44

³⁵⁴ Özkan GÜRSEL, “Avrupa Birliği Hukuku ve Milli Egemenliğin Devri”, **2023**, Sayı:16, Ağustos 2002, s.34

³⁵⁵ Mümtazer TÜRKÖNE, “AB Güzergahından Yansımalar”, **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 59, Ocak-Şubat 2000, s.45

kaynaklardan alarak hayatını devam ettirmiştir. Ortaçağ döneminde meşruiyetini daha çok din kaynaklı unsurlardan alan devlet, reform hareketi ve Fransız Devrimi sonrasında “ulus” kavramını yeni bir meşruiyet kaynağı olarak merkeze oturtarak ulus-devletin temellerini atmıştır.³⁵⁶ Ulus kavramı üzerine inşa edilen ulus-devlet, küreselleşme sürecinde gerek meşruiyet kaynağının dönüşümü açısından gerekse küreselleşmenin yarattığı ekonomik, siyasi ve kültürel etkiler açısından süreçten en çok etkilenen kurum olarak ön plana çıkmaktadır.³⁵⁷

Zira; 20.yüzyıla gelindiğinde bu yüzyılı şekillendiren küreselleşme olgusu, ulus-devletin egemenlik alanının ciddi tehlikeye girmesine neden olmuştur. Klasik egemenlik anlayışında ulusun devreye girmesiyle beraber egemenliğin bölünmezlik, mutlaklık gibi klasik niteliklerine halkın taleplerinin kamu politikalarına yansıtılması gereğinin eklenmiştir.³⁵⁸

Ulusal çıkarlar ile küresel piyasa, dolayısıyla ulus ile devlet ve tebaanın güvenliği ile sermaye hareketleri arasındaki gerilimler de küreselleşmenin belirleyici özellikleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Milli egemenlik, ulusal sınırlar içinde yetki ve güç sahibi olarak sadece milli hükümetleri kabul eden bir anlayıştır. Buna göre; parlamento ve hükümet halkın serbest iradesiyle oluşmalı, devletlerin yetkileri, hukuk kuralları, kamu otoriteleri ve hükümet politikaları hiçbir etki altında kalmadan kendilerince belirlenmeli, kamu otoriteleri milli sınırlar içinde etkin bir denetim ve kontrol gücü uygulayabilmelidir.³⁵⁹

Bugün hemen hemen bütün devletler, kurallarını kendilerinin koymadığı uluslar arası ve uluslar üstü hukuka göre taahhütler üstlenmek durumunda kalmaktadır. Aynı şekilde ortak uluslar arası insan hakları hukuku

³⁵⁶ J. HABERMAS, **Küreselleşme ve Milli Devletin Akibeti**, Çev. Medeni BEYAZTAŞ, Bakış Yayınları, İstanbul, 2008, s.8.

³⁵⁷ İlknur TÜRE, “Küreselleşme, Kapitalizm ve Ulus-Devlet”, <http://www.gapmyo.edu.tr/dergi3/2%20kuresellesme.pdf>, 02.07.2008

³⁵⁸ Ersin KALAYCIOĞLU, “Milli Egemenlik ve Parlamentoların Gelişimi”, Milli Egemenlik 1989: Panellerde Sunulan Bildiriler, Milli Egemenlik Kavramı Paneli, (Erzincan), TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No:44, 1989, s.34

³⁵⁹ Erdoğan TEZİÇ, **Anayasa Hukuku**, Beta Yayınları, İstanbul, 2009, s.118

da devletlerin kendi takdirlerine göre kural koyma ve uygulama yetkilerini sınırlandırmaktadır.³⁶⁰

Bu sınırlamanın temel sebebi ise; küresel bir topluluğun ve uluslar arası hukukun kurumsallaşmasıdır. Bu çerçevede, milletlerarası sözleşmelerle uluslar arası resmi kuruluşlar –ulus devletler aleyhine- yetki alanlarını hızla genişletmekte, uluslar arası hukuk güçlenmekte ve her ülkede birçok konuda düzenlemeler ve otoriteler uluslar arası anlaşmalar çerçevesinde oluşturulmaktadır.³⁶¹

Zira geçtiğimiz yarım yüzyılda giderek yoğunlaşan sermaye; insan, fikir, mal, şiddet, siyasi ve dini bağlılıkların uluslar arasındaki akışları ulus devletlerin bu karma nitelikler üzerindeki tekeline fena halde gölge düşürmüştür.³⁶²

Uluslar arası hukukta görülen genişleme, uluslar arası ilişkilerdeki yoğunlaşma, uluslar arası örgütlerin sayısındaki artış ve kararların bağlayıcılık kazanması daha çok ekonomik küreselleşmeyle alakalıdır. Bugün bunun bir ayağını ulus üstü neredeyse küresel çapta üyesi olan örgütler çerçevesinde alınan kararlar oluşturmaktadır. İkinci Dünya Savaşından sonra gelişen Dünya Bankası, BM, IMF ve OECD gibi örgütler ulus üstü kuruluşların başında gelmektedir.³⁶³

Küreselleşmenin bu etkisi, kapitalizm-ulus-devlet ilişkisinin açıklanması ile mümkün görünmektedir. Çünkü, küreselleşmenin temelinde yer alan kapitalizmin oluşumuyla ulus-devletin oluşumu yukarıda zikrettiğimiz gibi birbirine paralellik gösterir. Bu bağlamda uluslararası karşılıklı bağımlılığın artması sonucu küreselleşme, ulus-devletin egemenliklerinde önemli kayıpları da beraberinde getirmiştir.

³⁶⁰ Gülten KAZGAN, **Küreselleşme ve Ulus Devlet Yeni Ekonomik Düzen**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009, s.34

³⁶¹ Mithat SANCAR, “Değişen Egemenlik Sürecinde Meşruiyet Sorunu ve Anayasal Düzen”, <http://www.anayasa.gov.tr/anyarg20/msancar.pdf>, Erişim Tarihi: 20.01.2011

³⁶² Wendy BROWN, **Yükselen Duvarlar Zayıflayan Egemenlik**, Metiş Yayınları, İstanbul, Ekim 2011

³⁶³ Ömer KÖSE, “Küreselleşme Sürecinde Devletin Yapısal ve İşlevsel Dönüşümü”, <http://www.sayistay.gov.tr/yayin/dergi/icerik/der49ml.pdf>, s.24-25 Erişim Tarihi: 14.08.2011

Küreselleşme olgusu ekonomik, siyasi ve sosyal alanlarda özellikle son çeyrek yüzyılda etkisini hızla arttıran önemli bir gelişme olmuştur. Günümüzde dünyanın her bölgesi, her türlü bilimsel disiplin ve bütün iş sahaları, kısaca insana dair her konu, küreselleşme sonucunda şekil değiştirir bir duruma gelmiştir. Bu süreçte hiç şüphesiz en dikkate değer değişimi yaşayan unsurlardan birisi de ulus-devlet ve ulus-devletin egemenliği olmuştur.

Küreselleşmeye ilişkin tartışmalar, ulus-devletin ortaya çıkışını sağlayan kapitalist sürecin günümüzde ulus-devleti ortadan kaldırmaya veya dönüştürmeye çalışan bir hal aldığını göstermektedir. Kapitalizmden ayrı düşünülmesi olanaksız olan küreselleşmenin, bu aşaması en çok geleneksel anlamdaki ulus-devleti tehdit eder durumdadır.³⁶⁴

Kapitalizm, devleti, doğal, zamanla sınırlı olmayan bir sosyal bütünlük olarak değil, fakat kendi güvenliklerini korumak için birleşen fertlerin oluşturduğu bir kurum olarak nitelendirmek eğilimini taşımıştır.³⁶⁵

Modern devletin temel dayanağı olan egemenlik kavramı bugün ülkeler arasındaki sosyal ve politik ilişkileri açıklamada yetersiz kalmaktadır. Klasik anlamda egemenlik, ülkenin iç ve dış ilişkilerindeki mutlak gücünü ifade etmektedir. Bugünkü dünyada ise artık ulus-devlet, karar alma mekanizmasının yegâne aktörü olma noktasında gücünü büyük ölçüde yitirmiştir.³⁶⁶

Ulus-devlet, küreselleşme içinde hayati önemini korurken egemenliğinin parçalarını kaybetmektedir. Finansal pazarların küreselleşmesi bu durumun önde gelen sebeplerindendir. Ayrıca iç meseleler, ulusal hükümetlerin bireysel veya kolektif olarak kontrol edemediği uluslararası

³⁶⁴ Ali EŞGİN, “Ulus-Devlet ve Küreselleşmeye İlişkin Bazı Tartışmalar”, *C.Ü Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2001, Cilt:25, No:2

³⁶⁵ Adnan GÜRİZ, *Kapitalist İdeoloji Üzerine Bir İnceleme*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1995, s. 86

³⁶⁶ Joseph MARKO, “Constitutional Aspects of Sovereignty and the Institutional Structures of States in Pluriethnic Countries”, Conference on “Constitutional Aspects of Sovereignty in the State Structure of Multi-ethnic States”, Chisinau, Moldova 22-23 September 2006, European Commission For Democracy Through Law, [http://www.venice.coe.int/docs/2006/CDL-JU\(2006\)038-e.pdf](http://www.venice.coe.int/docs/2006/CDL-JU(2006)038-e.pdf)

aktör ve olaylar tarafından etkilenirken ulusal egemenliğin yok olmakta olduğu endişesini doğurmuştur. Egemenlik küreselleşen sermayenin altında adeta ezilmektedir. Egemen devletler makroekonomik politikalarını belirlemek için çok taraflı antlaşmalar yapma yetkilerini kaybetmektedirler. Böylece bölgesel ya da dünya çapında faaliyet gösteren devletler üstü örgütlere bazı yetkiler devredilmektedir. Bunun sonucunda ise klasik anlamdaki ulus-devlet egemenliği aşınmaktadır.

Gelinen bu noktada, ulus-devletlerin de varlıklarını sürdürecekleri bir bağlamda, halkın içerisinde aktif bir biçimde yer aldığı, bir çok aktörü içeren, hukuka ve demokratik değerlere saygılı bir yönetim beklentisi çerçevesinde “yönetişim” kavramı gündeme getirilmektedir. Kavramın global, ulusal ve yerel düzlemde uygulanabilirliği ve etkinliği açısından anahtar rolü ise “egemen ulus-devletlerin nasıl bir yapılanma içerisinde bulunacağı veya bulunması gerektiği düşüncesi” oluşturmaktadır.

Yönetişim; çok aktörlü, kendisi yapmaktan çok toplumdaki aktörleri yapabilir kılan, ademi merkezi yönetim anlayışını benimseyen, devlete düzenleme rolü yükleyen, sorumluluk dengesini devletten sivil topluma doğru kaydıran, karşılıklı etkileşimle yönlendirme sürecini öneren, siyasal ve ekonomik gücün daha yaygın dağılımını içeren bir kavramsallaşmayı ifade etmektedir.³⁶⁷ Böyle bir yaklaşım, çok sayıda aktörün bulunduğu bir ortamda, farklı ve sıklıkla çatışan amaçlar ve çıkarlarla, farklılaşan güç konumlarıyla hiçbir aktörün egemen olmamasını gerektirmektedir.³⁶⁸ Bu yönüyle yönetim, katılımcı bir demokrasi düşüncesine vurguda bulunmakta ve küreselleşme süreciyle de örtüşmektedir.

³⁶⁷ İbrahim YILDIRIM, **Demokrasi, Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2004, s.196

³⁶⁸ M. J. Walter KICKERT, “Anglo-Saxon Public Management and European Governance: the Case of Dutch Administrative Reforms”, **Public Sector Reform**. Ed. Jan-Erik Lane. Great Britain: Sage Publications, s.168 vd.

Yönetişim kavramı kamu yönetimi, özel sektör, sivil toplum kuruluşlarını içine alan karmaşık bir sistem ve bunların kendi aralarındaki ilişkiler ağı ve karşılıklı etkileşimi ifade eder.³⁶⁹

Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler ve Uluslar Arası Para Fonu' nun desteğiyle gelişen yönetim anlayışı, neo-liberal katılımcılık modeli, sermayeye açılan iktidar sandalyesi, kamu kudretini kapitalizm egemen sınıfına teslim etmekten başka bir hedefe sahip olamayan bir açılım olarak da değerlendirilmektedir.³⁷⁰

Gelinen yeni aşamada devletin egemenliğinin özellikle dış alanda tek başına kullanılması ve gönüllü işbirliğini beraberinde getirmesi nedeniyle, bu yeni egemenlik anlayışı için “uzlaşmacı egemenlik” ifadesi kullanılmaktadır. Çünkü burada artık egemenliğin, hükümetler ile uluslararası ya da ulusal üstü örgütler arasında paylaşılarak kullanılması söz konusudur.³⁷¹

Milli egemenlikteki bu aşınmayla alakalı olarak, demokrasi zaafı oluşturabilecek şartların ortaya çıkmakta oluşu önemlidir. Demokrasinin özünde, bireylerin hayatları hakkında verilen kararlara mümkün olduğunca katılması düşüncesi yatmasına karşılık, küreselleşmeyle kolektif karar mekanizmalarının ulus devletten çıkması, eskisine nispetle insanların pek katılmadığı uluslararası teknokratik süreçlere dönüşmesi, bu zafiyeti yaratan gelişmelerin başında gelmektedir.

Küreselleşmenin doğası gereği görülen zaafiyetin başında ulus-üstü kurumlara yapılan egemenlik devirleri sonucunda ortaya çıkan meşruiyet açıkları gelmektedir. Küreselleşmeyle birlikte, ulus-üstü kurumların, başta ekonomi hususunda olmak üzere milli kararları yönlendirme güç ve yetkisindeki artış, en önemlisi de bu tarz kuruluşlarda çoğu zaman ülkelere danışılmadan, geniş halk kitlelerinin bilgisi dışında kararlar alınıyor olması nihayetinde temsil ve hesap verme eksikliğini ortaya çıkarmakta ve giderek

³⁶⁹ Bilal ERYILMAZ, **Kamu Yönetimi**, Okutman Yayıncılık, Ankara, 2010, s.29 vd.

³⁷⁰ Birgül AYMAN GÜLER, “Yönetişim: Tüm İktidar Sermayeye”, **Praksis**, Sayı:9, Kış-Bahar 2003, s.93

³⁷¹ Yusuf Şevki HAKYEMEZ, **Mutlak Monarşilerden Günümüze Egemenlik Kavramı: Doğumu, Gelişimi, Kavramsal Çerçeve Dönüşümü**, Ankara, Seçkin Yayınları, 2004, s.209

milli egemenliği içi boş bir kavram haline getirmektedir.³⁷² Buna bağlı olarak egemenlikte yaşanan gelişmelere bağlı olarak, ekonomik krizler sebebiyle siyasi iktidarların kaderini belirlemede dış faktörlerin daha da etkin hale gelebileceğine daha önceki bölümlerde değinilmişti.

Küreselleşmenin temel boyutlarından kaynaklanan gelişmelerin siyaset alanına yansımalarına bakıldığında sürecin birçok alanda görülen dönüştürücü ve yeniden örgütleyici etkisinin ulus-devleti de etki altına aldığı görülmektedir. Genel olarak küreselleşmeyle birlikte siyaset alanına egemen olan tüm değer, ilke ve eğilimler sözgelimi birey-devlet ilişkisinde bireyden yana tavır alınması, devletin küçültülmesi, merkeziliğin zayıflaması ve çok kültürlülük gibi uygulamalar son iki asrın siyasi esas ve kurumlarını değiştirmektedir. Ancak, küreselleşmeyle ortaya çıkan en önemli siyasi değişiklik; sınırların giderek önemsizleşmesi ve bağımlılığın artmasıyla egemenliğin klasik tanım ve örgütlenmesinde ciddi bir dönüşüm yaşanıyor olmasıdır. Bu doğrultuda devletlerin egemenlik alanlarında görülen daralma, yetki kullanımlarının yeni usullere bağlanması 1648 yılından beri süregelen uluslararası sistemin de değişmesi anlamındadır. Günümüzde birçok konuda en önemli kararların çoğu ulus-üstü düzeyde alınmakta ve milli hükümetlerin etkisi giderek zayıflamaktadır.³⁷³

Küreselleşme, devlet egemenliğinin artık bölünmez olmadığını ve uluslararası organlarla paylaşılabilceğini savunmaktadır. Egemenlik kavramı yeniden yapılandırılırken, egemenliğin yalnız bağımsız bir merkezi otoriteye ait olduğu yaklaşımı terk edilmektedir. Bu durum egemenlik kavramının yeniden tanımlanmasını gerektirmektedir. Bu dönüşüm şu şekilde açıklanabilmektedir: “Yeni” egemenliğin “küresel” ve “kısmi” olmak üzere yeni düzeyleri ve merkezleri belirlenerek, egemenlik kavramına dair yeni düzenleme getirilmektedir. Bu düzenlemeye göre; ana egemenlik kavramı uluslararası merkezlere geçirip “küresel” düzeyde tanımlanırken, dünya çapında bir egemenlik yetkisi uygulaması için yerel egemenlere de ihtiyaç

³⁷² Pierre MANENT, “Milletsiz Bir Demokrasi Düşünülebilir Mi?”, Çev: Sadir Karabekir, **Türkiye ve Siyaset**, Sayı:5, Kasım Aralık 2001, s.61

³⁷³ Davut DURSUN, **Siyaset Bilimi**, Beta Yayınları, İstanbul, 2012, s.134 vd.

duyulması söz konusudur. Bu yeni egemenlik anlayışı ve egemenlik yetkisi, yerel olan “kısmi” egemenliğin küresel egemenliğe eşlik etmesiyle işlerlik kazanmıştır. Egemenliğin belli sınırlara ve bölgelere odaklanmaktan kurtulması ve zamana, mekana uyumlu olarak düşünülmesi adına savunulan strateji, egemenliğin devletlerden şehirlere ve özel birliklere doğru yayılmasını ve bölgesel, ulusal ve yerel egemenliklerin küresel egemenliğe tabi olmasını gerekli kılmıştır. Ulus devletlerin bundan sonraki işlevi ancak küresel egemenliklerden verilen talimatları, yerel bazda hayata geçirmek şeklinde olmaktadır. Zira; Adalet Bakanlığının 02/04/2012 tarihinde Ankara’da gerçekleştirmiş olduğu “Uluslararası Yargı Reformu Sempozyumu” Dünya Bankası ile birlikte düzenlenmiştir.

Yukarıdaki bilgiler ışığında; uluslararası yabancı sermayenin önünde günümüzde üç büyük engel bulunmaktadır; engellerin güç sıralamasında ulus-devlet başta yer almaktadır; onu örgütlü işçiler-sendikalar ve sivil toplum örgütleri izlemektedir. Ulus devletin küçülmesi bir ölçüde serbestleşen mal-hizmet-sermaye akımları ve paraların konvertibilitesini sağlasa da, çevre-koruma girişimlerinden çalışanların haklarına/güvenliklerine ya da yerli firmaların rekabetine ilişkin, yabancı sermayenin risk ve maliyetini arttırıcı bir dizi müdahalenin kaynağı ulus-devlettir. Hele Türkiye gibi geçmişte devlet öncülüğünde sanayileşmiş, kalkınmış, başta finans pazarı, pazarları denetim altında tutulmuş bir ülkede dış dünya açısından devletin küçülmesi ayrı bir anlam taşır.

Ulus devletler bu şartlar karşısında aşınmaktadır. Aşağıya ve yukarıya olmak üzere iki düzeyde aşınmaktadır. Aşağıya doğru; yerel yönetimlerin ön plana çıkarılması yoluyla (ancak bu tezimizin konusu olmadığından değinilmeyecektir), yukarıya doğru; uluslararası resmi ve gayri resmi örgütler aracılığıyla. Ki bunlardan ilki; bölgesel oluşumlar yoluyla devletin doğrudan bir örgütlenmeler içerisinde eritilmesidir. İkincisi, devletin doğrudan parçalanmasıdır. Burada globalleşme önemli bir etkidir. Diğer bir yol ise

devletin egemenliğini parçalamaktır. Buna örnek IMF, Dünya Bankası gibi kurumlardır.³⁷⁴

Genel olarak yeryüzünde ulus devleti eriten bu üç boyutlu sürecin yaşandığı görülmektedir. Birinci boyut; yukarıdan aşağıya doğru işlemekte ve ulus devleti ulus üstü siyasal yapılar içinde eritmektedir. AB gibi. Ayrıca, ulus devletler tarafından kontrol edilemeyen uluslararası şirketlerin ve piyasaların aşındırıcı etkisini de bu boyutun içinde değerlendirmek gerekir. İkinci boyut, ulus devletin kendi içinde yaşadığı süreçtir. Devletin küçülmesi, özelleştirme, kamu sektörüne güvensizlik, merkezîyetçiliğin azaltılması, sosyal haklarda gerileme gibi yeni liberal ideolojiye dayanan reformlar ulus devletin klasik fonksiyonlarında önemli bir azalmaya yol açmıştır. Üçüncü boyut, aşağıdan yukarıya doğru işlemekte ve bazı ülkeler bakımından ulus devleti eriten en etkili süreç olarak kendini göstermektedir. Bu süreç “bölgeselleşme” olarak adlandırılabilir. Bir çok ülkede, ulus devletin içinde yer alan tarihsel, siyasal, etnik, kültürel ya da ekonomik özellikleriyle farklılaşan bölgeler 20.yüzyılın ikinci yarısında devletin işleyişinde söz sahibi olmuştur.³⁷⁵

Ulus-devletin boş bıraktığı alan, ulusaltı ve ulusüstü iktidar merkezleri tarafından doldurulmaktadır. Ulus devletin egemenliği, ulus-üstü kurumlara (örgütlere) devri, ulus-üstü alınan kararlarla ya da bölgesel işbirliği antlaşmaları yoluyla IMF, Dünya Bankası, İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması (GATT), Dünya Ticaret Örgütü, BM gibi sayacağımız örgütler, artık egemenliğin sadece devlette olmadığını açık bir göstergesidir.³⁷⁶

Bu anlamda devletin işlev kaybı veya işlevlerinin nitelik değiştirmesi, yaşadığımız dünyada olduğu gibi, siyasetin de işlevsiz kalmasına yol açabilmektedir. Bugün, ulusal sınırların dışına kayan siyaset ve ulus devletten daha güçlü konuma gelen ulus ötesi ekonomik ve siyasal aktörler

³⁷⁴ Y. Furkan ŞEN, **Globalleşme Sürecinde Milliyetçilik Trendleri ve Ulus Devlet**, Yargı Yayınevi, Ankara, 2004, s.224-225

³⁷⁵ ORAN, 2001, s.169 vd.

³⁷⁶ Önder BİNGÖL, “Küreselleşme Sürecinde Devletin İşlevi,” İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2003, s.131

ile siyasal hakların ilişkilendirilmesi gereği ortaya çıkmaktadır. Örneğin bugün siyasal hakların var olması, genişlemesi ve gelişmesi için hedef alınması gereken iktidar odağı olarak, en başta, “küresel sermaye ve küresel güçler” karşımıza çıkmaktadır. Egemenlik, globalleşen sermayenin altında da kaybolmaktadır. Sermaye, bir yandan kendine emin konuşlanma merkezleri seçerken, diğer taraftan da hareket alanını genişletmekte ve kendi çıkarı doğrultusunda tüm çevreye kendi ekonomi kurallarını dayatmaktadır. Her iki halde de küreselleşmenin, salt merkez ve çevre ekonomiler arasındaki ilişki biçiminde değil, sermaye ile devletler, hatta sermaye ile bireyler arasında bir sorun, daha gerçekçi ifade ile, sermayenin bireye ve sosyal nitelikli devlete saldırısı olarak yorumlanmasının kaçınılmaz olduğu anlaşılmaktadır. Hal böyle olunca, küreselleşme ve ulusal egemenlik olgusu ilişkisinin, çevresel unsurların merkez devletler tarafından etki ve denetim altına alınması biçiminde değil, sermayenin saldırısı karşısında, tüm devlet yapılarının nitelik değiştirmesi biçiminde algılanması gerekmektedir.

Uluslararası kuruluşların tasarruflarına bırakılan alan ve genişleme küreselleşmenin çarpıcı özelliklerinden biridir. Bugün bir uluslar arası kuruluşa üye olmayan ülke yoktur. Dış otoriteler bu yolla o ülkelerin milli egemenlik alanlarında faaliyet gösterebilmektedir. Bu durum, hukuki anlamda Westfalyan egemenliğin artık hiçbir ülke için söz konusu olmadığı anlamına gelmektedir.³⁷⁷

Çok uluslu şirketler hükümetler üzerinde de önemli bir etkiye sahiptirler. Büyük bir finans gücüne ve uluslararası kurumlarda etkinliğe sahip olan ÇUŞ’ lar hükümet politikalarına etki edebilmekte, kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirebilmektedirler. Bu konuda Rusya iyi bir örnek teşkil etmektedir. Rusya istenen hızda özelleştirmeyi gerçekleştiremeyince IMF kredileri kesmiş ve bunun üzerine Rusya iyice içine kapanmıştır. Çok uluslu sermaye de Rusya’ ya yatırım yapmaktan vazgeçmiştir.. Zor durumda kalan Rusya, IMF politikalarını, onların istediği hızda ve şekilde uygulamayı sonunda kabul etmiştir. Bu olay ÇUŞ’ ların bir ülkeyi nasıl hizaya getirdiğinin

³⁷⁷ KRASNER, 1999, s.97

en açık örneğidir. Aynı şeyi ülkemiz için de söylemek pekala mümkündür. 2001 ekonomik krizinde yabancı sermaye ülkeden kaçınca kriz bir anda derinleşmiş, hükümet IMF politikalarını tavizsiz olarak uygulayacağını açıklayınca, çok uluslu sermaye yeniden ülkeye dönmüştür. Çok uluslu sermaye, böylece Türkiye'yi de hizaya getirmiş ve IMF reçetelerine mahkûm etmiştir.

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde milli ve uluslararası düzeyde yaygınlaşan Neo- liberal siyaset ve iktisat prensiplerine dayalı politikaların, sözgelimi; DTÖ' nün yapısal uyum paketlerinin uygulanması, özelleştirmeler, demokratikleşme ve yönetişimin yaygınlaşması gibi uygulamaların da küreselleşmeye hız kazandırdığı söylenebilir.

Küreselleşmenin getirdiği başka bir risk de, siyasal alanda daha sık ve daha yoğun bir müdahale ile karşılaşma riskidir. Eskiden kendi siyasal sınırları içinde vatandaşlarına istediği muameleyi yapmakta kendisini serbest gören milli devletin küreselleşme süreciyle birlikte gözetim ve denetimcileri artmıştır. İnsan hakları, özgürlükler, tahkim, sivil toplum, çoğulcu demokrasi ve hizmetkar devlet gibi kavramları öne çıkararak günümüzde devletlerin siyasal ve hukuki yapılarına müdahale edilebilmekte, uluslararası normlara uymayan devletlere çeşitli yaptırımlar uygulanabilmektedir. Eskiden dokunulmaz kabul edilen milli egemenlik, bağımsızlık ve bütünlük kavramlarının eski dokunulmazlıkları kalmamış, söz konusu kavramlar etnik ve siyasal çoğulculuk ile kültürel çeşitliliğe imkan verecek biçimde anlam kaymasına uğramaya başlamıştır.

Günümüzdeki devlet egemenliği mutlak olarak ifade edilebilecek Westfalyan ve milli egemenlik niteliklerini kaybetmiş durumdadır.³⁷⁸ 2.Dünya Savaşından bu yana, yukarıda zikretmiş olduğumuz, uluslararası kuruluşların milletlerarası arenada aktif rol oynamalarına paralel olarak, devletin iktidar alanında ve gücünde gözlenen gerileme, uluslararası alanda artan bağımlılık ve küresel düzenlemelerdeki artışla en ileri safhaya ulaşmış durumdadır.

³⁷⁸ Ozan ERÖZDEN, **Ulus-Devlet**, On İki Levha Yayıncılık, 2008, s.9

Küreselleşmeyle birlikte hızla gelişen yeni ekonomik ilişkiler, çevresel faktörler ve insan hakları alanlarındaki gelişmeler sorunları küresel arenaya taşımaya başlamış, Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler Antlaşmalarının esas ilkelerinden biri olan devletlerin iç hukuklarına dokunulamayacağı ilkesi varlığını korumasına rağmen, özellikle gelişmekte olan ülkeler iç hukuk ile ilgili düzenlemelerini uluslararası topluluk kararlarına göre yapmaya başlamışlar ve politikalarını bu gelişme doğrultusunda biçimlendirmeye yönelmişlerdir.

Dış otoritelerin dışarıda tutulması kuralının hukuken artık sadece sözde kalıyor olması; mutlak egemenlikten kayıtlı egemenliğe geçiş yaşandığı şeklinde değerlendirmelere yol açmaktadır.³⁷⁹ Buna göre; 19.yüzyılın getirdiği ve hakim olan milli egemenlik anlayışı önemini korumakla birlikte artık marjinalleşmekte ve uluslararası alanda artan karşılıklı bağımlılığa paralel olarak giderek aşınmaktadır.³⁸⁰

Küreselleşmeyle devletlerin bağımsız politika geliştirebilme güçlerinde zafiyet oluşturan durumlardan biri ve tezimizin konusuna giren bir durum ise; küresel finans ve sermaye odaklarının daha çok dikkate alınmaya başlamasıdır. Bilhassa gelişmekte olan ülkeler, artan ekonomik bağımlılık ortamında politika oluştururken dış borç ve yabancı sermaye ihtiyaçları sebebiyle bağımsız politika geliştirememektedir. Özellikle, devletlerin kontrol gücündeki zayıflamaya paralel olarak, kısa vadeli yabancı sermayenin hızla ülkeyi terk etme imkanına sahip olması –ki bu durum bir ülkeyi makro anlamda çok zor durumlara düşürebilme riskini artırmakta ve sadece ekonomik alanda değil her açıdan bağımsız politika geliştirebilme gücünü azaltmaktadır, ki bu konuya önceki bölümlerde değinilmişti- güney ülkelerinin ekonomik bağımsızlık düzeyini düşürmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin para ve maliye politikaları, milletlerarası finans piyasalarından ve bu tarz hareketlerden etkilenmeye son derece müsaittir. Yaşanan kötü örneklerin

³⁷⁹ GÜRSEL, 2002, s.35

³⁸⁰ Emin GÜRSES, **Milliyetçi Hareketler ve Uluslararası Sistem**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1998, s.36

günümüzde gelişmiş kuzey ülkelerini dahi finans piyasalarına kaygılı yaklaşmaya ittiği belirtilmelidir.³⁸¹

Zira DTÖ ve IMF' nin neo-liberal ideoloji doğrultusundaki telkin ve uygulamaları, kısa vadeli de olsa sermayeye ihtiyacı bulunan gelişmekte olan ülkeleri ve bunların büyük bir baskı altında olan hükümetlerine bu alanlarda kontrol artırıcı düzenleme yapma imkanı tanımamaktadır. Günümüzde, gelişmekte olan bir çok ülkede hükümetler, finansal krizle karşılaşma korkusu içinde olmalarına rağmen bu alanda tedbir alamamaktadır.³⁸² İşte bu tür uluslararası kurumların güç kazanması, bunlara yapılan egemenlik devirleri ve ülkelerin iç siyasetinde ve hukukunda etkili olabilecek konuma gelmeleri meşruiyet krizlerini de beraberinde getirmektedir.

Merkezi idarenin bazı yetkileri ulus-üstü birimlere bazılarını yerel idarelere devretmesi ve devleti küçültücü politikaların tercih edilmesiyle devletin egemenlik yetkisi erimektedir. Piyasaların serbestleştirilmesi, sınır aşan ekonomik ilişkilerdeki artış, bireyin özgürlük alanını genişleten politikalar, hukuk devleti ilkesinin önem kazanması gibi gelişmeler egemenliğin paylaşılmasına ve sınırlandırılmasına yol açmaktadır.

Bunlara ek olarak ulus-devletin demokrasi, insan hakları, ticaret hukuku ve doğal çevreyi koruma gibi alanlardaki yetkileri ve sorumluluklarının da giderek ulus üstü kurumlarca denetlenmesi söz konusudur. Hatta, bir dizi ulus üstü sivil toplum örgütü dahi, ulus-devletin bu alanlardaki uygulamalarını sorgulama yolunda, kendince bir işlev üstlenmiş üstlenmekle kalmamış, bir de bu yolda hatırı sayılır olmuştur.³⁸³

Ulus devletler, küreselleşme sürecinde büyük çoğunluğun görüşlerine göre; sona yaklaşmaktadır. Kontrolü dışında olan ekonomik baskılara karşı ulus devletler, güçler dengesinin küresel pazarlara kaydını çaresizlik içinde

³⁸¹ Eric HELLEINER, **Sovereignty, Territoriality, and the Globalization of Finance, States and Sovereignty in The Global Economy**, Edited by David A.Smith, Dorothy J. Solinger and Steven C.Topik, First Published, s. 1999, s.139-151

³⁸² AYDOĞUŞ, 2000, s.43-46

³⁸³ KAZGAN, 2009, s.35

izlemektedir. Son yüzyıl içinde bir çok piyasaya ve siyasete yönelik kararlar, artık uluslar üstü kuruluşlar tarafından alınmaktadır. Örneğin fiyat, yatırım, üretim gibi kararlar, hükümetler ve seçilmiş siyasi kurum ve organlar tarafından değil; DTÖ, IMF, DB gibi milli ekonomi dışındaki uluslar arası kuruluşlar ile uluslar arası şirketler tarafından verilmektedir. Bu durum pek çok görüş çerçevesinde, milli egemenliğin sınırlandığı düşüncesini doğurmaktadır.

Bu bağlamda ekonomik ve siyasi anlamda ulus-üstü aktörlere yapılan egemenlik devirleri egemenliğin erimesinin önemli bir dinamiğidir. Egemenlikte erime yaratan asıl gelişmelerin ise, neo-liberalizmin kamu gücünü asgariye indirme prensibinden kaynaklanan uygulamaların hayata geçirilmesiyle alakalı olduğu söylenebilir. Bu kapsamdaki; devleti küçültme, yerel yönetimlere yetki aktarımı, kamu hizmetlerinin yürütülmesinde özel sektör ile sivil toplum kuruluşlarının da yer alması (yönetişim), uluslararası tahkim ve devletin bireysel alana müdahalesinin mümkün mertebe azaltılması gibi politikalar egemenlik gücünün hem paylaşılması hem de sınırlandırılması sonucunu doğurmaktadır.³⁸⁴

İkinci Dünya Savaşı' nı takip eden süreçte ticareti kısıtlayıcı her türlü mekanizmanın kaldırılmasına mecbur edilirken, dünyada global anlamda ilk küreselleşme girişimlerinin finansal alanda atıldığını görmekteyiz. Eski dünya ekonomisi ulus-devlet politikaları ile yönetilirken yeni dünya ekonomisi küresel bir işbirliği ilkesini kendisine yol seçmiş ve ulus-devlet anlayışını da zayıflatmıştır. Artık ulus devletler hareket noktası olarak küresel harekete uyabilmek için liberal politikaları benimseyip bu yeni sisteme kendilerini uyumlaştırmaya başlamışlardır. Ulusal ekonomilerin bu yönleriyle birbirlerine benzemeleri politik, siyasal ve sosyal yönden de aynılaşmaya başlamalarını sağlamıştır.

Küresel düzende devlet, bireylerin ve toplulukların hayatlarında asgari düzende rol alan, daha çok regülasyon ve denetim görevi gören, hakem rolü

³⁸⁴ GÜLER, 2003, s.19

üstlenen, uluslar arası anlaşmazlık ve hak ihlallerinde vatandaşlarının hak ve yükümlülüklerinin takipçisi olan, şeffaf, denetime açık, hesap veren bir hizmet organizasyonu; açıklanmamış gizli hedef ve ülkeleri olmayan, yetki ve işleyiş alanı tamamen uluslar arası normlarla belirlenmiş olan, doğal olarak her yurttaşına aynı mesafede olan, uluslar arası normatif düzenin bir acentesi ve uygulayıcısı olan organizasyondur. Bugün için gelişmiş olanlar dahil hiçbir ülke, belki bu derecede ileri bir aşamaya varamamıştır, ancak referans olarak eğilim buraya doğrudur.

Küreselleşmenin üzerinde durulması gereken önemli bir yönü de; bu sürecin ekonomik alanda gelişmiş devletlerin, büyük iş ve finans çevrelerinin diğer uluslar üzerinde kurmaya çalıştıkları egemenliktir. Bu egemenlik; devletlerin ulus-devlet yapılarını zayıflatmakta, gelişmekte olan, az gelişmiş ve geri kalmış ülkelerdeki ulus-devlet anlayışının zayıflaması ile mikro milliyetçilik olgusu ortaya çıkmakta ve yaygın bir hale gelmektedir. Ekonomik gelişmesini tamamlayamayan uluslarda mikro-milliyetçilik ve yerelliğin öne çıkması ise, yine büyük sermaye çevrelerinin daha fazla etkili olmasına ve ulusal ekonomilerin zayıflamasına neden olmaktadır.

Küreselleşme, bu tarihsel yapıyı güçlendirmekten çok dönüştürmeyi amaçlamaktadır. Özerk parçaların bütünleşmesi, bir takım unsurların ulusal devletler tarafından denetim altında tutulamaması sonucunu doğurarak, klasik egemenlik alanlarını aşındırmaktadır. Daha açık bir ifade ile para ve bilgi denetlenemez, kamu finansmanı yönetilemez hale gelmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ULUSLARARASI TAHKİM

1. Uluslararası Tahkimin Ortaya Çıkışı

Devlet yargısı oluşuncaya kadar taraflar arasındaki uyuşmazlıklar, ya kaba kuvvetle ya da görüşme ve anlaşma yoluyla halledilmiştir.¹

Uluslararası ticaretin düzenlenmesi gereği, ticaretin yoğun olduğu her dönemde ortaya çıkmıştır ve tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Uluslar arası ilişkiler tarihine bakıldığında dünyadaki ekonomik gelişmelerin olumlu olduğu dönemlerde bu düzenlemeler, dış ticaretin serbestleştirilmesi; buhran dönemlerinde korumacılık yönünde olmuştur.²

Tahkim, tarafların ya uyuşmazlık çıkmadan evvel daha sonra aralarında çıkacak uyuşmazlıklar için ya da aralarında uyuşmazlık çıktıktan sonra bu uyuşmazlığın çözümü için kendi aralarında anlaşarak seçtikleri usul ve hukuka göre yine beraberce kararlaştırdıkları özel kişilere (hakemlere) müracaat ettikleri ve bu kişilerce alınacak kararlara uymayı kabul ettikleri kurum olarak adlandırılır.

Kanunun ilgili uyuşmazlığın tahkim ile çözümlenmesini men etmediği durumlarda, taraflar arasında doğmuş ya da doğabilecek uyuşmazlıkların, devlet yargısında çözümlenmek yerine, yine taraflarca seçilmiş bulunan hakem ya da hakemler tarafından çözümlenmesidir.³ Bir uyuşmazlığın tahkimle çözülmeye elverişli olabilmesi için, tarafların açık iradesiyle kayıt altına alınmış olması ve belirli bir uyuşmazlığa yönelik olması; aynı zamanda kanunun men etmemiş olması gerekmektedir.

Öteden beri uyuşmazlıkların çözülmesinde uygulanan tahkim, küreselleşen dünyada ülkelerin karşılıklı olarak birbirlerinde yatırım

¹ Feyiz ERDOĞAN, **Uluslar arası Hukuk ve Tahkim**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2004, s.24

² <http://www.londonsummit.gov.uk/en> , Erişim Tarihi: 25.07.2011

³ Ziya AKINCI, **Milletlerarası Tahkim**, Ankara, 2007, Seçkin Yayıncılık, s.23

yapmalarının olağan hale gelmesi nedeniyle, yatırımların güvence altına alınması için iki ya da çok taraflı uluslar arası sözleşmelerde uyuşmazlıkların çözüm yolu olarak öngörülmekte ve seçimlik bir yargı yolu olarak etkinliğini giderek arttırmaktadır. Uluslar arası alanda sözleşmeler yapan tarafların, birbirlerinin milli mahkemelerine gitmeyi kendileri bakımından riskli bulması, diğer tarafın kendi milli mahkemesinde avantaj elde edebileceği endişesini taşıması ve yine milli mahkemelerin bürokratik işlemleri ve uzmanlıktan uzak yapılanmalarının davanın uzamasına neden olacağını düşünmesi, tahkimin seçimlik bir yargı yolu olarak tercih edilmesinin sebeplerini oluşturmaktadır. Yargı yolu olarak tahkimin tercih edilmesinin diğer bir nedeni ise; mahkeme kararlarının uluslar arası alandaki etkinliğinin sınırlı bulunmasıdır. Çünkü milli mahkemeler, yabancı devletin yargı egemenliğinin sonucu olan yabancı mahkeme kararlarının tanınması ve tenfizi konusunda genellikle çekingendirler. Buna karşılık günümüzde uluslar arası ticaret camiasının özel mahkemeleri konumundaki hakem veya hakem kurulu kararları, Yabancı Hakem Kararlarının Tanınması ve Tenfizi Hakkındaki New York Anlaşmasına göre 150 dolayında ülkede icra edilebilmektedir. Tüm bunlar, uluslar arası ticari ve ekonomik sözleşmelerden doğan uyuşmazlıkların çözüm yolu olarak tahkimi cazip kılmaktadır.⁴

Bir başka deyişle tahkim; hukuk uyuşmazlıklarının mahkemeler yerine hakemler eliyle çözümlenmesidir.⁵ Bir başka tanımda, bir hak üzerinde uyuşmazlığa düşmüş olan iki tarafın anlaşarak, bu uyuşmazlığın çözümünü özel kişilere bırakmaları ve uyuşmazlığın özel kişiler tarafından incelenip karara bağlanması şeklinde ifade edilmiştir.⁶ Daha kapsamlı bir tanımda da, tahkim kanunun men etmediği konularda taraflar arasında doğmuş ve doğacak anlaşmazlıkların bir sözleşme veya kanun hükmü uyarınca devlet yargısına başvurulmadan taraflarca veya kanunla doğrudan doğruya seçilmiş olan veya tarafların veya kanunun yetki tanıdığı şahıs veya mercilerce tayin

⁴İbid, s.25

⁵ Şener AKYOL, **Milletlerarası Tahkim (Sorunlar-Çözümler-Öneriler)**, M. Kemal Oğuzman' ın Anısına Armağan, İstanbul, Vedat Yayıncılık, 2002, s.51

⁶ Baki KURU, Ejder YILMAZ, Ramazan ARSLAN, **Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı**, Ankara, 2011, s. 587

edilmiş bulunan kimseler aracılığı ile çözümlenmesi biçiminde ifade edilmektedir.⁷ Tüm bu tanımlarda önemli unsurlardan ilki hakemlerin anlaşmazlığın çözümüne ilişkin yargısal faaliyetinin taraflar arasındaki sözleşmeye veya konulan şarta dayanması, ikincisi hakem veya tahkim heyetinin anlaşmazlığı mahkemeler gibi çözme görevidir.⁸

Yargının devlete ait bir görev ve devletin fonksiyonu haline gelmesi tarih içinde gerçekleşen bir gelişmenin sonucudur. Buna karşın çok eski zamanlardan beri, çeşitli sebeplerle uyuşmazlıkların çözümünde tahkim yoluna başvurulduğu görülmüştür. Hakemlik müessesesi insanlar arasında ticari ve ekonomik ilişkilerin doğduğu ilk dönemlerden beri varlığını sürdürmektedir.

Uluslararası ilk tahkime, iki Sümerli kent devleti olan Lagaş ve Umma arasında, M.Ö 3100 yıllarında yapıldığı tahmin edilen barış anlaşmasının bir maddesinde rastlanmaktadır. Bu maddeye göre; söz konusu iki devlet, sınır uyuşmazlıklarını tahkim yolu ile çözmeyi yükümlenmekte ve sınır uyuşmazlığı ortaya çıktığı zaman bir üçüncü devlet kralının hakem olarak atanmasını öngörmektedirler. Yunan kent devletleri arasında da M.Ö 5. Asırdan itibaren tahkim uygulaması görülmeye başlanmıştır.⁹ Ortaçağda ise; devletlerarası uyuşmazlıkların, Papa' nın ya da imparatorların tahkimine sunulduğu görülmekte olup, 1225-1465 yılları arasında 46 tahkim kararına rastlanılmaktadır.¹⁰

Roma, Yunan, Cermen, Hint ve İslam Hukuku gibi bütün temel hukuk sistemlerinde tahkime yer verilmiştir.¹¹ Roma' da devlet tarafından adaletin dağıtımı, ancak miladın ikinci asrı sonlarında belirmiş ve tatbik olunmaya başlamıştır. Bu dönemde, hakemlik müessesesi mecburi bir usul haline

⁷ T. Mahmut BİRSEL ve Ali Cem BUDAK, Milletlerarası Tahkim Konusunda Türk Hukuku Açısından Sorunlar ve Öneriler-Türk Tahkim Hukuku ve UNCITRAL Kanun Örneği", Milletlerarası Tahkim Konusunda Yasal Bir Düzenleme Gerekir Mi?, **Sempozyum Bildiriler Tartışmalar**, Banka Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Ankara, 11 Nisan 1997, S.171

⁸ Süleyman DOST, **Yabancı Yatırım Uyuşmazlıkları ve ICSID Tahkimi**, Asil Yayın Dağıtım Ltd.Şti, Ankara, 2006, s.7

⁹ Feyiz ERDOĞAN, **Uluslar arası Hukuk ve Tahkim**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2004, s.27

¹⁰ Seha L. MERAY, **Devletler hukukuna Giriş**, Cilt 1-2, Ankara Üniversitesi Yayınları, 1959, s.352

¹¹ Rasih YEĞENGİL, **Tahkim**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1974, s.11

gelmiştir. Diğer bir ifadeyle, hakemi tayin edecek olan taraflar değil, devlettir. Burada devletin yetkili organlarının kararı ve iradesi geçerli olduğu içindir ki, tahkim mecburi bir çözüm yolu olarak Roma Hukukunda yer almıştır.¹² Roma hukukunda tahkim, bir uyuşmazlığın taraflarının, uyuşmazlığı devletin organları önüne götürmeden, bir üçüncü kişi tarafından karara bağlanması hususunda anlaşmalarıdır. Tarafların ayrıca hakem tarafından verilecek karara uyacaklarını birbirleriyle sözlü akit ile kabul etmeleri gereklidir. Yani taraflar, karşılıklı olarak gerçekleştirdikleri sözlü akitler ile tahkime ilişkin anlaşmayı teminat altına alırlardı. Bu yolla taraflar, hakem olarak tespit ettikleri kişinin vereceği karara uyulmaması halinde, birbirlerinin bir miktar parayı ceza olarak vereceklerini karşılıklı olarak taahhüt ederlerdi. 12. ve 13. Yüzyıllarda, İtalyan şehirleri ve İsviçre Kantonları arasındaki ilişkilerde de tahkim sıkça kullanılmaktaydı.¹³

Tarihi gelişim içinde ABD ile İngiltere arasında 1794 de yapılan tahkim öngören Jay Antlaşması'ndan, yine aynı devletler arasında 1872 de yapılan ve önemli bir tahkim örneği olan Alabama Davasına kadar 70 tahkim davasına rastlanmaktadır.¹⁴

Tahkim ve hakemlik, 19.yüzyılda büyük gelişme göstermiştir. Devletler akdettikleri tahkim anlaşmaları ile, karma komisyonları, tarafsız devlet veya kişileri hakem seçerek, aralarındaki uyuşmazlıkları çözmekle görevlendirmişlerdir. Hakem mahkemelerinden başarılı sonuçlar almaları üzerine, 1899 da toplanan 1.La Haye Konferansı sonucunda Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Yollardan Çözülmesi Sözleşmesi imzalanmıştır.¹⁵ Söz konusu sözleşme ile sürekli bir Hakem Mahkemesi kurulmuştur. Ancak bu gerçek anlamda sürekli görev yapan bir hakem mahkemesi olmayıp, sadece hakemlik yapacak nitelikteki uluslararası hukuk uzmanlarının listesini tutan bir kuruluştur. Sözleşmeye göre; her onaylayan devlet, dörde kadar

¹² Cahit OĞUZOĞLU, **Roma Hukuku**, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1959, s.323-325

¹³ Lassa OPPENHAİM, **International Law** – a treatise, Vol. II, Disputes, War and Neutralite (Seven Edition), Edinburg: Longman T.A Constable Ltd. ,1952, s.33

¹⁴ MERAY, 1959, s.354

¹⁵ Ian BROWNLIE, **Principles Of International Law**, Seventh Ed., Oxford, 2008, s.704

uzmanın ismini Hakem mahkemesine bildirebilir. 6 yıllığına seçilen bu uzmanlar, mahkemenin bir tür üyeleridir. Büro listedeki isimleri sürekli güncel halde tutarak onaylayan devletlere bildirir. Aralarındaki uyuşmazlığı hakem yolu ile çözmeyi kararlaştıran devletler, hakemlerini bu listeden seçerler.¹⁶

1907 La Haye Sözleşmesinden sonra da hayatını sürdüren sürekli tahkim mahkemesi 1900 ile 1932 yılları arasında sadece 20 davaya bakabilmiş ve bundan sonra USAD ile bunu takiben UAD (Uluslararası Adalet Divanı) gölgesinde çok az davaya bakabilmiştir.

Tahkim şartı veya sözleşmesi konusunda zorlayanların başında IMF, IBRID (Yeniden Yapılanma Ve Geliştirme Uluslar Arası Bankası- International Bank For Reconstruction And Development), WTO, OECD ve ICC ve uluslar arası şirketler yer almaktadır. MAI gibi anlaşmaların önündeki engellerin kaldırılması da amaçlanmaktadır.

Milletler Cemiyeti döneminde, evrensel düzeyde zorunlu tahkimi öngören ilk uluslararası sözleşme 1928 Genel Tahkim Sözleşmesi' dir. Yine bu dönemde devletlerin bir çok ikili tahkim antlaşması imzaladığına ve Türkiye' nin de, uzlaştırma konusu dahil olmak üzere, 1928-1933 yılları arasında 16 ikili uzlaştırma ve tahkim antlaşması imzaladığı bilinmektedir. Lozan Antlaşması da, bir çok hükmü ile tahkime başvurulmasını öngörmektedir.¹⁷ Örneğin Antlaşmanın 3.maddesi ile Musul sorununun İngiltere ve Türkiye arasında 9 ay içinde çözüme bağlanamaması durumunda uyuşmazlığın Milletler Cemiyeti Konseyine götürülmesinin öngörülmesi.¹⁸

Uluslararası Hukuk Komisyonu 1899 ve 1907 II La Haye Sözleşmelerinden de yararlanarak bir dizi tahkim kuralları geliştirilmiş ve

¹⁶ibid, s.705

¹⁷ ERDOĞAN, 2004, s.29

¹⁸ Hüseyin PAZARCI, **Uluslararası Hukuk**, 10.Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2011, s.455

bunlar 14.11.1958 tarihli Hakemlik Usulü Üzerine Model Hukuk başlığı altında, Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir.¹⁹

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) da kendi bünyesinde bir Hakemlik ve Uzlaştırma Sözleşmesi hazırlamıştır. 5.12.1994 tarihinde yürürlüğe giren sözleşme, bir hakem mahkemesi kurmuş ve uyuşmazlıkların çözümünde uygulanacak ayrıntılı usul kuralları öngörmüştür. Sözleşmeye göre, bir uyuşmazlık ancak tarafların uzlaşması ile hakem Mahkemesine götürülebilmektedir. Ayrıca taraflar belirli konuları hakem mahkemesinin yetkisi dışında tutabilirler.

2. Türleri

A. Ulusal Ve Uluslararası Tahkim

Ulusal hukuk düzenlemeleri içinde bulunan ve uygulama alanı ülkesel olan tahkim türüne ulusal tahkim (iç tahkim) denir. Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu m.516-536 ile sınırlı alan içinde (tarafların karşılıklı rızaları ile) mahkemelerin yargı yetkisinin yerine geçebilen, usul hukukunun tali bir kurumudur.

Devletlerin iç hukuk düzenlemelerinden kaynağını alan milli (iç) tahkim ve uluslararası tahkim arasında temel farklılıklar söz konusudur. Milli tahkimde, kanunun izin verdiği alanlarda söz konusu olan tahkim mekanizması (Türk Hukuku açısından iç tahkim, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunukapsamında yürütülür.), tamamen iç hukuka tabi bir uygulama iken, uluslararası tahkim açısından milletler arası anlaşmalar vb. hukuk doğuran kaynaklar söz konusudur.

Uluslararası tahkim ise; uluslararası ticari ilişkilerle ve uluslararası hukuk düzenlemeleri ile ilgili olan ve yabancılik unsurunun bulunduğu tahkim türüdür.²⁰

¹⁹Timothy HILLIER, **PrinciplesOf Public International Law**, RotledgeCovendish, Second Revised Edition, 1999, s.233

Uluslararası tahkimin en bariz özelliği, taraflara ve hakemlere, tahkimin teşkilatlandırılması ve şekillendirilmesinde geniş bir irade serbestisi ve hareket alanı tanınmasıdır.²¹

B. Zorunlu ve İhtiyari Tahkim

İhtiyari tahkim tarafların iradeleri ile başvurabilecekleri tahkim yoludur. Burada taraflar bir uyuşmazlığın çözümlenmesi için hakeme başvurmaya mecbur değildir. Tarafların bir sözleşmeyle veya sözleşmeye konulan bir şart ile kendi özgür iradeleri ile kabul ettikleri tahkime ihtiyari tahkim adı verilir.

Zorunlu tahkim ise; ancak kanun hükmü ile belirlenir. Kanunla öngörülmüş ise hakeme başvurmak mecburidir. Buna zorunlu tahkim denir. Ulusal hukukta örnek olarak mecburi tahkim öngören yasalara şunlar örnek olarak gösterilebilir. 3533 sayılı Umumi, Mülhak ve Hususi Bütçelerle İdare Edilen daireler ve Belediyelerle Sermayesinin Tamamı Devlete veya Hususi İdarelere Ait Daire ve Müesseseler Arasındaki İhtilafların Tahkim yolu ile Halli Hakkında Kanun, 1177 sayılı Tütün ve Tütün Tekeli Kanunu, 1615 sayılı Gümrük Kanunu, 3039 sayılı Çeltik Ekimi Kanunu vs.²²

C. Geçici Ve Kurumsal Tahkim

Uyuşmazlığın taraflarının, uyuşmazlığın çözümünün kendi denetimlerinde cereyan etmesini arzuladıkları ve bunun için de tahkimin tüm unsurlarını kendilerinin tayin ettiği tahkim türüne geçici veya atanmış tahkim (ad hoc arbitration) denir. Bu durumda taraflar herhangi bir tahkim kurumuna tabi olmaksızın hakem veya tahkim heyetini, tahkim yerini, tahkim usulünü, uygulanacak hukuku tespit ederler veya bu konuda hakemlere yetki verirler. Dolayısıyla tahkim heyeti taraflar arasında somut uyuşmazlığın çözümü için

²⁰ Yavuz KAPLAN, **Milletlerarası Tahkimde Usule Aykırılık**, Ankara, Seçkin Yayınları, 2002, s.26

²¹ Turgut KALPSÜZ, İsviçre Hukukunda Milletlerarası Tahkim, Milletlerarası Tahkim Konusunda Yasal Bir Düzenleme Gerekir Mi?, **Sempozyum Bildiriler Tartışmalar**, Banka Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Ankara, 11 Nisan 1997, s.43

²² KURU, ASLAN, YILMAZ, 2011, s.581-582

geçici olarak ve her hangi bir kuruma bağlı olmaksızın kurulmuş olmaktadır.²³ Bu tür tahkimde taraflar, tahkimin daha fazla kendi kontrollerinde gerçekleşmesini istemektedirler. Taraflar arasındaki belirli bir olaya ilişkin olarak vücuda getirilir.

Ad hoc tahkime ilişkin en gelişmiş ve modern kurallar, Birleşmiş Milletler Milletlerarası Ticaret Hukuk Komisyonu -UNCITRAL- tarafından hazırlanmıştır. Tarafların belirlemediği hukuki alanlar bu komisyonun belirlediği kurallar tarafından belirlenmektedir.²⁴

Kurumsal tahkimde karar süreci, kurumun kendi iç kuralları doğrultusunda yürütülmektedir. Kurumsal tahkimde, yapılan giderlerin taraflarca ne şekilde ve hangi oranlarda karşılanacağı ancak tahkim kurulunun vereceği nihai kararda belli olmaktadır.

Kurumsal tahkim (institutional arbitration) ise uyuşmazlığın çözümünün tahkim için oluşturulmuş kurumların himayesinde yapıldığı ve tahkim kurallarının da bu kurumlar tarafından tespit edildiği tahkim usulüdür. Uluslararası ticarete, uyuşmazlıkların tahkim yolu ile çözümüne ilişkin bir çok kurum vardır. Milletlerarası Ticaret Odası, Amerikan Tahkim Kurumu, Londra Tahkim Kurumu, Stockholm Ticaret Odası Tahkim Kurumu en çok bilinen tahkim kurumlarıdır. Sektör ve belirli alanlarda faaliyet gösteren kurumlar ise bitkisel yağ sektöründe Yağlı Tohumlar ve Hayvani Yağlar Federasyonu, pamuk alanında Liverpool Cotton Rules, hububat sektöründe Hububat ve Yem Ticareti Birliği, Rafine Şeker Birliği Tahkim Mahkemesi tahkim kurumları örnek verilebilir. Ülkemizde de İstanbul Ticaret Odası ve İzmir Ticaret ve Sanayi Odası' nın tahkim faaliyeti mevcuttur.²⁵

Yatırım Anlaşmazlıklarının Çözümü için Uluslararası Merkezi yatırım ihtilaflarının tahkim yolu ile halli için idari hizmet vermektedir.

²³ Cemal ŞANLI, *Uluslararası Ticari Akitlerin Hazırlanması ve Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları*, Ankara , Beta Basım Yayım, 1996, s.17

²⁴ AKINCI, s.24

²⁵ ibid, s.24

D. Kamuda Tahkim-Özel Tahkim Ve Karışık Tahkim

Uyuşmazlığın çıktığı ve tahkime başvuran tarafların kamu veya özel kişiler olmasına göre sınıflandırmada ilki devletler arasında çıkan uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin tahkimdir (publicarbitration). Bu tahkime ilişkin kurumlar doğrudan doğruya uluslararası sözleşme ile kurulur ve Devletler Genel Hukuku alanına giren uyuşmazlıkları çözmekle görevlidir. İkincisi; özel tahkim (privatearbitration) denilen ve özel kişiler arasında çıkan uyuşmazlıklarla ilgili tahkimdir. Milletlerarası Ticaret Odası tahkim yargılaması özel tahkime örnek verilebilir. Üçüncüsü ise; uyuşmazlığın taraflarının devlet ve özel kişilerin olduğu karışık (mixedarbitration) tahkimdir. ICSID tahkimi örnek verilebilir.²⁶

Tezimizin inceleme alanı açısından bakıldığında ana konumuz uluslararası tahkim olduğundan bundan sonra bu sınırlama içinde kalınmak suretiyle incelemelerimize devam edeceğiz.

3. Uluslararası Tahkimin Hukuki İşlevi Ve Nitelikleri

A. Hukuki İşlevi

Uluslararası tahkim, tarafların iradelerine bağlı olarak vücuda getirilen, sözleşmeye dayalı ve belirli bir uyuşmazlık için kayıt altına alınmış devlet yargısına alternatif olarak yapılan yargılama ve bağlayıcı olup olmayacağı da belirlenebilen karar verme yöntemidir. Bir sözleşmeden doğmuş ya da doğabilecek uyuşmazlıkların tahkim yoluyla halli için taraflar, ya ana sözleşmeye ilgili tahkim kaydını düşmekte, ya da ayrı bir tahkim sözleşmesi düzenlemektedir. Tahkim sürecinin nasıl işleyeceği tarafların seçtiği tahkim türüne ve varsa kurumuna, ilgili tahkim sözleşmesine uygulanacak hukuka göre değişiklik gösterecektir. Bununla birlikte, bir tahkim davasında, davanın çeşitli süreçlerine uygulanacak hukuk konusundaki farklılaşmalar nedeniyle, her bir tahkim davasının münhasıran özellikler taşıdığı söylenebilmektedir.

²⁶ DOST, 2006, s.11

Bu bağlamda, bir tahkim süreci için, en az beş farklı hukuk düzenlemesinin uygulanabileceği görülmektedir:²⁷

- Tarafların ehliyetlerini belirleyen hukuk,
- Tahkim sözleşmesinin geçerliliğini belirleyen hukuk,
- Tahkimin kendisine uygulanan usul hukuku,
- Uyuşmazlığın kendisine uygulanan maddi hukuk,
- Uygulanacak maddi hukukta anlaşmazlık çıkması durumunda bunu belirlemek amacıyla uygulanacak kanunlar ihtilafı kuralları,

Ve tahkim kararının ilgili ülkede tanınmasına ve yerine getirilmesine dair uygulanacak hukuk.

Bu bağlamda tahkimin nitelikleri; uluslararasılığı, ticariliği ve hukukiliği olarak üç başlıkta toplanabilir:²⁸

Uluslararasılığı açısından değerlendirildiğinde tahkim, ilgili uluslararası sözleşme taraflarının milliyeti, mutad meskeni, sözleşmenin ifasının önemli bir bölümünün gerçekleştirildiği yer ve nihayet sözleşmenin uluslararası ticaretin yarar alanına girmesi gibi görüşler aracılığıyla uluslararası kapsama girmektedir.²⁹ Esasen ICSID tahkimine taraf olan bir devletin, anılan kurumdan gelen bir kararı, kendi mahkemesinden gelen bir kararmışçasına uygulamak yükümlülüğü bulunduğu göz önüne alınırsa; tahkimin uluslarüstü hale gelme iddiasında olduğu söylenebilir.

Tahkimin ticariliği ise, tahkimin varlık alanının büyük bir kısmını ticari ihtilaflara borçlu olmasından kaynaklanmaktadır. Esasen, devletlerin kendi aralarındaki uyuşmazlıkları çözme mekanizması olarak ilk kurumsal oluşumu

²⁷ Herbert SMITH, **Milletlerarası Tahkim Mevzuatı**, Beta Basım Yayım, Ankara, 2003, s.5

²⁸ Uğur EMEK, **Uluslar arası Ticarete Tahkim Prosedürü**, İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Hukuki Tedbirler ve Kurumsal Düzenlemeler Dairesi Başkanlığı, Ankara, DPT Yayınları, 1999, s.7-9

²⁹ Ergin NOMER, Nuray EKŞİ, Günseli GELGEL, **Milletlerarası Tahkim**, 2.Bası, İstanbul, Seçkin Yayınları, 2003, s.3-8

başlatan tahkim kurumu, günümüzde, Milletlerarası Ticaret Odası ve çok uluslu şirketler ya da ticaret odaları merkezli olarak büyümesini sürdürmekte ve temelde uluslararası sermayenin yönlendirilmesiyle gelişmektedir.

Uluslararası ticarette ortaya çıkan uyuşmazlıkların devlet yargısı yerine tahkim süreciyle çözülmesinin başlıca nedenleri aşağıdaki gibidir:³⁰

- Ulusal Hukuk mevzuatının belirleyici otoriteden yoksunluğu;

Devlet ile yabancı yatırımcılar arasındaki uyuşmazlıklarda, uyuşmazlığın diğer tarafı olan devletin mahkemelerinin soruna objektif yaklaşamayacağı veya tam bağımsız olamayacağı yönünde kaygı taşınmasına neden olabilmektedir. Bu nedenle yabancı yatırımcı, uluslararası tahkimin ulusal devlet yargısına oranla daha avantajlı ve objektif olduğunu düşünebilmektedir. Aynı şekilde, uyuşmazlık taraflarının, uyuşmazlığın çözümünde herhangi bir ulusal yargı merciini belirlemede anlaşılamamış olmaları da tarafları tahkime yönlendirebilmektedir.

- Tahkim Yargılamasının Devlet Yargılamasına Göre Daha Kısa Sürmesi:

Devlet yargısının ilgili maddi hukuk ve usul hukuku hükümleri ile yürütülmesi, ulusal mahkemelerin davalarının bu hükümler doğrultusunda görmelerini gerektirmektedir. Dolayısıyla bir davanın ne zaman sonuçlanabileceği önceden kestirilememektedir. Ayrıca bir mahkeme kararın karşı temyiz yolunun bulunması, yatırımcı açısından ilave bir zaman kaybı ve maliyet anlamına gelmektedir. Sürekli bir değişim ve gelişim içerisinde olan uluslararası ticarette, aktörler açısından zamanın kullanımı ve değişime çabuk uyum önem arz etmektedir.³¹ Bu yüzden, içerisinde bulunduğu uyuşmazlığın hızlı bir şekilde çözüme kavuşması beklentisinde olan yabancı

³⁰ Burhan ORMANOĞLU, *Yatırımlara İlişkin Uyuşmazlıkların Çözümünde Uluslar arası Tahkim*, Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu, Ankara, Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü Yayını, Mart 2004 s.40-43

³¹ Georgios PETROCHILLOS, *Procedural Law in International Arbitration*, Oxford, London, Oxford University Press, 2004, s.223-224

yatırımcıların hem zaman kazanma hem de geleceğe yönelik belirsizlik riskini en aza indirme amacıyla tahkimi tercih ettikleri gözlemlenmektedir. Çünkü tahkimde uyuşmazlık tarafları, hakemlerin nihai kararını verecekleri süreleri belirleyebilmektedirler. Benzer şekilde, kurumsal tahkimde de hakemlerin hangi süreler dahilinde karar verecekleri o kurumun tahkim kurallarında belirlenmektedir.

- Tahkim Yargılamasının Müdahale Edilebilir Olması:

Tarafların iradesine dayalı olarak işleyen tahkim mekanizmasında, hakemler ulusal mahkemeler gibi maddi hukuk ve usul hukuku kuralları ile bağlı değildir. Uyuşmazlık tarafları hakemleri, tahkim yeri ve yöntemini tespit etmekte, uyuşmazlığa uygulanacak hukuku ve tahkim sürecinde uygulanacak usul hukukunu belirlemekte serbesttirler. Dolayısıyla, tahkim sürecinde tarafların ulusal hukuk kuralları dışına çıkabilmekte ve hakkaniyet ve iyiniyet kuralları dahilinde karar alınabilmektedir. Bununla birlikte tahkim süreci, uyuşmazlığın niteliğine göre yönlendirilebilmekte ve uyuşmazlık konusu ilişkinin dahil olduğu sektörlerde olan teammüller, örf ve adet kuralları dahi uygulanabilmektedir.

- Tahkim sürecinin Hızlı Olması:

Devlet yargılamasında çoğunlukla davanın sürmesi tarafların aleyhine olacak kadar uzun sürmektedir. Bu durum uyuşmazlıkların çözümünün uzaması ve büyük finansman ve zaman kaybına neden olabilmektedir. Buna karşılık tahkim süresinin genelde sınırlanmış olması, ulusal yargı mekanizmalarındaki gibi herhangi bir tatil söz konusu olmaması, hakemlerin aynı anda genellikle tek veya çok az uyuşmazlık dosyasına sahip olmaları nedeniyle uyuşmazlık konusundaki inceleme ve çalışmalarının daha süratli, kolay ve aralıksız olması tahkimi, uyuşmazlık çözümünde tercih edilir duruma getirmektedir.

- Hakemlerin Tarafsız ve Uzman Kişilerden Oluşması:

Özellikle yatırımcı açısından uyuşmazlığı çözecek kişi veya kurumun uyuşmazlık konusu hakkında uzman olması önem arz etmektedir. Bunun nedeni, uzman kişilerin konu hakkında bilgi ve tecrübesinin olması, tarafsız olması ve bu kişinin vereceği kararın daha fazla güvenilir olmasıdır.

- Kullanılan Dil:

Mahkemeler, genellikle iddiaların ve kanıtların kendi ulusal dillerinde sunulmasını istemektedir. Bu durum uyuşmazlıkların taraflarından en az birisi için aralarında kullanılan iletişim dilinden farklı bir dilin kullanılması anlamına gelmektedir. Tahkimde ise taraflar, iş ilişkilerini sürdürdükleri ve her iki tarafın da anlayabileceği dili kullanma imkânına sahiptirler.

- Tahkim Sürecinde Gizlilik:

Tahkim süreci, uyuşmazlığın bütününün veya bazı yönlerinin gizli kalmasını sağlayan bir yoldur. Tahkim davası, hakem heyeti ve tarafların bulunduğu bir ortamda kamuoyuna kapalı olarak devam ettiği için, uyuşmazlık ve uyuşmazlık dayandığı bilgiler sadece hakemlerin elinde olmakta, bu bilgiler üçüncü kişilere aktarılmamaktadır. Bu da uyuşmazlıkla ilgili bilgilerini gizli tutmak isteyen taraflar için çekici bir yön oluşturmaktadır. Ulusal mahkemelerde davanın açık olarak görülmesi, tarafların ticari sırlarının ortaya çıkması ve itibarlarının zedelenmesi sonucunu yaratabilmektedir. Bu yüzden yatırımcılar, özellikle ticari sırların açığa vurulması ihtimalini göz önünde bulundurarak ulusal mahkemeler yerine tahkimi tercih etmektedirler.

- Güvenilirlik:

Tahkim süreci, ilgili tarafların serbestçe tayin ettikleri, tanıdıkları ve uzmanlığına güvendikleri kişi veya kişilerce uyuşmazlığın çözümüne imkan verdiği için tarafların tahkim sürecine ve tahkim kararına olan güvenlerini artırmaktadır. Hakemi serbestçe tayin edebilme imkanı kurumsal tahkimde de

söz konusudur. Uyuşmazlığı çözecek olan kişileri tarafların kendi iradeleri ile belirleyebiliyor olmaları, özellikle yabancı yatırımcıların tahkime olan güvenini güçlendirmektedir.³²

- Tahkim Kararlarının Uygulanmasındaki Esneklik:

Tahkim mekanizmasının uluslararası ekonomide tercih edilmesinin en önemli sebebi, hakem kararlarının uygulanmasındaki yaygınlık ve kolaylıktır. Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan Yabancı Hakem Kararlarının Tanınması ve Tenfizi Hakkındaki New York Sözleşmesi' ne dünyanın her yerinden 133 ülke taraftır. Sözleşme, taraf bir devlette verilen hakem kararlarının diğer taraf devletlerde tanınmasını ve uygulanmasını öngörmektedir. Aynı şekilde, uyuşmazlık çözümünde ICSID tahkimini öngören Washington Sözleşmesi' ni de 153 ülke imzalamış ve kabul etmiştir. Tahkimin uluslararası boyutta, yaygın şekilde ülkeler tarafından kabul edilmiş olması, yatırımcılara ve tacirlere uluslararası ticari uyuşmazlıkların çözüm metodu ve bu metodun kullanılması neticesinde karşılaşılabilecek sonuçlar konusunda önemli bir hukuk güvenliği sağlamaktadır.³³

B. Nitelikleri:

a. Tahkimin Uluslararası Niteliği:

Ticari serbestleşme konusunda uluslararası ölçekte benzer ve öngörülebilir şeffaf kuralların bulunması, uluslararası şirketlere yabancı pazarlara girme konusunda kolaylık sağlamaktadır. Ancak uluslararası şirketler yabancı pazarlara girdikten sonra tesis ettikleri ticari ilişkilerden kaynaklanabilecek potansiyel anlaşmazlıkların halli konusunda da uluslararası ölçekte, benzer, öngörülebilir ve şeffaf kurallara sahip olmak istemektedirler. Dünya pazarlarının küreselleşmesi ile birlikte ülke milli pazarlarının birbirlerinden bağlantısızca işledikleri; ticaret ve mesafe engelleri ile zaman ve kültür farklılıkları nedeniyle bölündükleri bir sistemden; milli pazarların tek bir küresel Pazar içinde bütünleştikleri bir sisteme doğru

³²Phillip CAPPER, *International Arbitration: A Handbook*, London, LLP, 2004, S.35-36

³³ibid, s.37

gitmektedir. Bu gidişin bir sonucu olarak, uluslararası şirketler ticaret yaptıkları her ülkede farklı bir hukuk sistemi ve adli mekanizma ile çalışmak istememekte hatta yabancı ülke mahkemelerinin potansiyel ihtilafların hallinde kendi vatandaşı olan tarafa karşı tarafsız kalamayacağından endişe etmektedir. Bu nedenle de uluslararası şirketler, uluslararası pazarlardaki ticari ilişkilerden kaynaklanan potansiyel ihtilafın halli için; devlet mahkemeleri dışında, kendilerinin de eşit olarak temsil edileceklerine inandıkları bir mekanizma olan uluslararası tahkim kuralları çerçevesinde oluşturulacak hakem heyetine gitmek istemektedirler.

Ticari ilişkilerin uluslararası boyutlara varması ve birbirleri ile uyumlu olmayan bir çok ülke mevzuatının tahkim konusunda farklı kurallar içermesinden dolayı, ticari ilişkilerden doğan uyuşmazlıklarda uluslararası tahkim mekanizması daha yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Tahkimin uluslararası niteliğini belirlemede tek bir kriter bulunmamaktadır. Burada tarafların milliyeti, taraflar arasında var olan sözleşmenin niteliği, toprak esası gibi farklı kriterler kullanılabilir. Tahkimin uluslararası niteliğinin, hakem kararlarının tanınması ve uygulanmasında önemli bir etkisi bulunmaktadır.

21.yüzyılın eşiğinde gittikçe artan bir biçimde, insanların yer değiştirmeleri (emek ve mesleki hizmet sektörleri dahil), ham, yarı mamul ve mamul madde pazarlarının ülke boyutundan, dünya boyutuna ulaşması, know-how (teknik bilgi), fikri ve sınai hakları; döviz, kredi ve sermaye gibi yatırım ve ödeme araçlarının elektronik iletişim sistemleriyle olağanüstü akışkanlık kazanmaları, aşırı milliyetçilik akımlarına rağmen, insanlık evriminde, küreselliğe gidişi karşı konulmaz bir hale getirmiştir. Bu değişimin sonucu olarak, iki veya çok taraflı milletlerarası antlaşmalar, milletlerarası kuruluş veya bölgesel birlik örgütleri tarafından hazırlanan model kanunlar ve benzeri düzenlemeler ile milletlerarası teamül, örf ve adet kurallarından oluşan bir milletlerarası ticaret hukuku geliştirmiştir.³⁴

³⁴ BİRSEL ve BUDAK, 1997, s.183-184

1958 tarihli Yabancı Hakem Kararlarının Tanınması ve Uygulanması Hakkındaki New York Sözleşmesi' nin 1.maddesinde sözleşme hükümlerinin, gerçek veya tüzel kişiler arasında ortaya çıkan uyuşmazlıklarda, tanınması ve uygulanması istenen devletten başka bir devlet toprağında verilen hakem kararlarının tanınması ve uygulanması hakkında uygulanacağı hükmüne yer verilmiştir. Böylece New York Sözleşmesi' nde, hakem kararının tabiiyetinin, tahkim yerinin bulunduğu ülke toprakları (toprak esası) olduğu kabul edilmiştir.

Tahkim müessesesinin ulusal veya uluslararası olup olmadığını belirlemede genellikle “uluslararası sözleşme” kavramı kullanılmaktadır. Bu konudaki klasik görüş, sözleşmenin vatandaşlık, ikametgah veya mutad mesken, sözleşmenin konusu olan şey, hizmet veya ödemeler olarak yabancı bir unsur taşıması halinde, bir uluslararası sözleşmeden bahsedilebileceği yönündedir.

Günümüz yaklaşımlarında ise, tahkim şartının veya tahkim sözleşmesinin varlığını oluşturan ana sözleşmenin ekonomik karakteri tahkimin uluslararası nitelikte olup olmadığını ortaya koymaktadır. Bu yaklaşıma göre; uluslararası olma karakterini tespitite, sözleşmenin ekonomik karakteri ön planda tutulmakta ve uluslararası ticaretin yarar alanına giren tüm sözleşmeler, şahsi ve coğrafi anlamda yabancılık unsuru taşımasa veya bu unsur zayıf olsa dahi uluslararası sözleşme olarak kabul edilmektedir.³⁵

Bu kıstas esas alındığında, coğrafi anlamda bir yabancılık unsuru taşımayan veya birden çok hukuk sistemi ile irtibata sahip olmayan fakat uluslararası ticareti ilgilendiren bir sözleşme “uluslararası sözleşme” olarak kabul edilebilecek ve tarafların Uluslararası Özel Hukuk anlamında irade serbestileri geçerli kabul edilecektir.³⁶ Bu anlamda, örneğin, aynı iki ülke vatandaşı arasındaki sözleşmenin, uluslararası tahkim şartını içeren, uluslararası bir kuruluşun standart bir sözleşmesi olması durumunda taraflar,

³⁵ Nuray EKŞİ, Yabancılık Unsuru Taşıyan Akitler ve Bu Akitlerin A.T. Roma Konvansiyonuna Göre Anlamı, **Milletlerarası Hukuk Bülteni**, 2, 1-10, 1992, s.3

³⁶ EMEK, 1999, s.7

devlet yargısı yerine uyuşmazlığın çözümü için uluslararası tahkim mekanizmasını kullanabileceklerdir.

Aynı şekilde, Birleşmiş Milletler Uluslararası Ticaret Hukuku Komisyonu (UNCITRAL) (United Nations Commission on International Trade Law)' nun hazırlamış olduğu ticari tahkime ilişkin Model Kanun' un 1.maddesinin üçüncü fıkrasında da tahkimin uluslararası nitelikte sayılacağı haller belirlenmiştir. Buna göre;

- Bir tahkim anlaşmasının tarafların iş yerlerinin, anlaşmanın imzalandığı tarihte, ayrı devletlerde olması halinde,
- Aşağıdaki yerlerden birinin, tarafların iş yerlerinin bulunduğu devletten başka bir yerde bulunması halinde,

Tahkim anlaşmasında veya ona dayanarak belirlenmiş olan hallerde, tahkim yeri ya da; ticari ilişkiden doğan yükümlülüklerin önemli bir bölümünün ifa edileceği yerlerden biri veya ihtilafın konusunun en çok bağlantılı olduğu yer,

- Tarafların, tahkim anlaşmasının konusunun birden çok devletle ilişkili olduğu hususunda açıkça anlaşmaları halinde, tahkim uluslararası bir nitelik taşıyacaktır.³⁷

b. Ticari Niteliği

İki tarafın iradesine tabi olmayan, tarafların üzerinde kabul ve sulh yolu ile serbestçe tasarruf edemeyecekleri hallerde tahkim mümkün değildir. Tahkim mekanizması, ticari nitelikte sayılan durumlarda kullanılmaktadır.³⁸ Örneğin boşanma davaları, iflas davaları ve çekişmesiz yargı işleri için tahkim sözleşmesi yapılamaz.

1958 tarihli New York Sözleşmesi' nin 1.maddesinin üçüncü fıkrasında," her devlet sözleşmenin tatbikini, akdi veya akdi olmayan hukuki

³⁷ DOST, 2006, s.20

³⁸ BİRSEL ve BUDAK, 1997, s.207

münasebetlerden mütevellit ihtilaflar arasından kendi milli kanununa nazaran münhasıran ticari mahiyette sayılanlara hasredileceğini açıklayabilir.” denilerek, sözleşmeyi imzalayan devletlere, sözleşme hükümlerini kendi iç hukuk kurallarının ticari iş mahiyetinde saydıkları işler hakkında uygulayabilmeleri imkanı sunulmuştur. Diğer bir ifade ile, sözleşme hangi konuların ticari iş sayılacağını tek tek belirlemek yerine, ticari iş sayılacak ve dolayısıyla sözleşme kapsamına girecek durumları belirleme konusunda imzacı devletlere bir esneklik getirmiştir.

UNCITRAL Model Kanunu ise; ticari nitelikteki işleri, sözleşmeye bağlı ilişki olsun olmasın ticari bir içerik taşıyan tüm hukuki ilişkileri kapsayacak şekilde geniş yorumlamaktadır. Anılan kanunun 1.maddesinde geçen ticari terimini açıklayan dipnotta, kanun’ da kullanılan bu terimin kapsamına girecek ilişki türleri sayılmıştır. Ancak bu sayma yolu ile açıklama, sınırlayıcı değildir. Kanun, gelişen ticari ilişkiler dolayısıyla ortaya çıkabilecek yeni ticari ilişkileri de kapsamına almaktadır.

Uluslararası nitelikteki Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümü İçin Uluslararası Merkezi kuran sözleşme ise ICSID’ in yargılama yetkisini sözleşmeye taraf olan devletler ile diğer taraf devlet vatandaşları arasında yatırımlardan kaynaklanan hukuki uyuşmazlıklar ile sınırlandırmaktadır. ICSID tahkim uygulamasında yatırım kavramı geniş tutulmaktadır. Ayrıca devletlerin yapmış oldukları iki taraflı yatırım anlaşmalarında (İTY) yatırım kavramına giren unsurlar sınırlayıcı olmaksızın sayılmakta ve geniş olarak uygulanmaktadır.

Sonuç olarak; Türkiye’ nin bugünkü hukuk sisteminde, akdi veya akdi olmayan nitelikteki ticari anlaşmazlıklar ile uluslararası nitelikli yatırım uyuşmazlıkları tahkim yolu ile çözülebilmektedir.³⁹

³⁹ DOST, 2006, s.23

c. Tahkimin Hukuki Niteliği:

Tahkim, devletlerin yargı organlarından bağımsız ve kendine özgü nitelikleri olan bir uyuşmazlık çözüm yoludur. Burada mahkeme ve hukuk formasyonu olan kişiler (avukat, yargıç, vb) söz konusu değildir. Tayin olunan hakemlerin hukuk formasyonlarının olması koşulu aranmamaktadır. Uyuşmazlık tarafları ya önceden belirlenmiş hakem listelerinden hakem tayin etmekte ya da tahkim kurumu tarafından istekli ve daha çok teknik nitelikleri fazla olanlar arasından hakem tayini yapılmaktadır. Bu durum, kimi yazarlara göre; tahkim kuruluna hukuki bir kurum olma niteliği vermeyi önlemektedir. Bir diğer kesim ise, tahkim mekanizmasını içeren ikili veya çok taraflı anlaşmaların devletler genel hukukuna tabi olmasına karşın, tahkimin kendisinin uluslararası hukuka tabi olmadığı görüşünü savunmaktadırlar.⁴⁰

Buna göre, uluslararası tahkim kurullarındaki ana kurallar sadece tahkim heyetinin nasıl seçileceği, nasıl çalışacağını hükme bağlamaktadır; ancak uyuşmazlık hakkında nasıl karar verileceği konusunda herhangi bir kural içermemektedir. Atanan hakemler özel hukuk kurallarına göre karar verir. Özel hukuk kurallarının belirlenmesi de tamamen devletler özel hukukunun bağlama kuralları ile belirlenir. Diğer taraftan imzalanan uluslararası sözleşmelerde ve ikili yatırım anlaşmalarında yer alan tahkime ilişkin maddelerin sözleşmeyi veya anlaşmayı imzalayan devletler tarafından uygulanmaması, uluslararası hukuk bakımından sorumluluk gerektirmektedir.

New York Sözleşmesi' nin 3.maddesinde; "akit devletlerden her biri hakem kararının muteberliğini tanıyacak ve kararın öne sürüldüğü memlekette cari prosedür kaidelerine tevkifan, aşağıdaki maddelerde yazılı şartlar dairesinde, bunun icrasına hüküm verecektir." denilerek, sözleşmeye taraf devletler için hakem kararlarının uygulama yükümlülüğü getirilmiştir. Aynı şekilde, 1965 tarihli Washington Sözleşmesi' nin 25 inci maddesinde de; "merkezin yargılama yetkisi, akit ülkeler (ya da onları oluşturan alt birimler ya

⁴⁰Nurkut İNAN, İmtiyaz Hukukunun ve Uluslar arası Tahkim Kurumunun Özel Hukuk Açısından İncelenmesi, **Alt Yapı Projelerine Özel Sektörün ve Yabancı Sermayenin Katılımında İmtiyaz Hakkı ve Uluslar arası Tahkim Açısından Ortaya Çıkan Sorunlar ve Çözüm Önerileri Paneli Bildirisi**, Ankara Sanayi Odası, Ankara, 1998, s.16-20

da ülke tarafından merkeze atanmış temsilciler) ile uyuşmazlık haliyle ilgili yazılı rızasını merkeze sunmuş diğer akit devlet vatandaşları arasında yatırımlardan kaynaklanan hukuki uyuşmazlıkları kapsayacaktır.

“Taraflar rızalarını sunduktan sonra hiçbir taraf bu olurlarını tek taraflı olarak geri alamaz.” denilerek, ICSID tahkimini kabul eden tarafların bu kabullerini tek taraflı geri alamayacakları hükme bağlanmaktadır. Sözleşmenin 53. ve 54. maddelerinde ise, hakem kararlarının tarafları bağlayıcı olacağı, kararın daha st bir makama gtrlemeyeceği, her bir devlete kararda verilen parasal yükümlülükleri kendi mahkemelerinin nihai kararı gibi uygulama ve sözleşmede yer verilen haller dışında kararın yürütülmesi durdurulmadıka karara uyma ve hükümlerini yerine getirme yükümlülüğü getirilmiştir.

Benzer bir şekilde devletlerin kendi aralarında yaptıkları ikili yatırım anlaşmalarında da tahkim konusuna geniş yer verdikleri ve tahkime gidilmesi sonucunda hakem kurulu tarafından verilecek olan kararın nihai ve tarafları bağlayıcı olacağını baştan kabul ettikleri görülmektedir. Tahkim sürecinde uygulanacak hukuk kurallarını belirleme konusunda genellikle uyuşmazlık taraflarının bir serbestliği bulunmaktadır. Oluşturulan tahkim heyeti de uyuşmazlığa ilişkin kararını taraflarca kararlaştırılan hukuk kurallarına göre vermektedir. Böyle bir anlaşmanın mevcut olmaması halinde tahkime ya taraf devlet hukuk kuralları ya da uluslararası hukukun uyuşmazlığa uygulanabilir kuralları uygulanmaktadır. Dolayısıyla tahkim sürecinde kullanılan standart bir hukuk kuralları bütünü bulunmamakta, uyuşmazlığın niteliğine ve tarafların anlaşmalarına göre değişiklik gösterebilmektedir.

Günümüzde de tahkim, uluslararası düzeyde ikili ve çok taraflı anlaşmalar bünyesinde yerini almış durumdadır. Aynı şekilde, yabancı hakem kararları ve tahkime yönelik olarak çok sayıda devletin taraf olduğu birçok uluslararası sözleşme yapılmış durumdadır. Uluslararası hukuk kurallarının ana kaynaklarından olan antlaşma ve sözleşmelerde tahkim konusunun düzenlendiği göz önünde bulundurulduğunda konunun

uluslararası hukuk düzeyinde kabul gördüğü ve bir yer edindiği çok bir şekilde görülmektedir.⁴¹

MAI' deki uygulamaya baktığımızda; anlaşma tarafları arasında anlaşmanın yorumlanması veya uygulanmasına ilişkin ortaya çıkabilecek uyuşmazlıkların çözümünde MAI' de öngörülen, öncelikle müzakere yoludur. Buna göre, uyuşmazlık taraflarından birinin uyuşmazlığın diğer tarafını, yazılı olarak, müzakereye davet etmesi öngörülmüştür. Diğer taraf ise müzakere talebini takip eden 30 gün içinde söz konusu müzakerelere katılacaktır. Müzakerelerin 60 gün içinde bir çözümle sonuçlanmaması durumunda çok taraflı müzakere yolu devreye girmektedir. Bu durumda uzlaşmazlık tarafları, anlaşmaya bağlı olarak, anlaşmanın taraf gruplarından sorunun dikkate alınmasını talep edebilirler. Taraf grupları, 60 gün içerisinde konu hakkındaki görüş ve önerilerini bildirmek durumundadır. Çok taraflı müzakerelerden de bir sonuç elde edilememesi halinde taraflar, kendi aralarında üzerinde mutabık kalacakları çözüm büroları, arabulucular veya uzlaştırıcılara sorunun çözümü için başvurabilirler. Tüm bu müzakere, çok taraflı müzakere ve arabuluculuk veya uzlaşma mekanizmaları boyunca yaşanan süreçlerin gizli tutulması esastır.⁴²

Anlaşma taraflarından birinin MAI anlaşmasının ihlaline yol açan bir fiilde bulunması sonucu taraf devletler arasında ortaya çıkan uyuşmazlık, taraflardan birinin talebi üzerine tahkime götürülebilecektir. Ancak uyuşmazlığın tahkime götürülebilmesi için yukarıda sözü edilen müzakere gereklerinin yerine getirilmiş olması gerekmektedir. Uyuşmazlığın tahkime sunulması halinde uyuşmazlık tarafları, tahkim talebinden itibaren 30 gün içinde biri başkan olmak üzere üç kişilik tahkim kurulunu oluşturacaklardır. Taraflar, tahkim kurulu üyelerini ICSID Genel Sekreterliği tarafından önerilen kişiler arasından seçmek durumundadırlar. Hakem atamalarının yapılamaması veya yapılmaması durumunda taraflar, bu görevi yerine getirmesi için ICSID Genel Sekreteri' ni davet edebilirler. Oluşturulacak

⁴¹ ORMANOĞLU, 2004, s.32

⁴² ERDOĞAN, 2004, s.192

tahkim kurulu üyeleri bağımsız ve tarafsız olacaklardır.⁴³ Kurul üyelerinin hukukçu olmaları koşulu aranmamaktadır. Sadece önerilecek olan üyelerin tahkim kurulunda hizmet yapmaya istekli ve nitelikli olanlar arasından seçileceği belirtilmektedir. Bu durum kurula hukuki bir kurum olma niteliği vermeyi önlemektedir.

Tahkim mekanizmasının iç hukukta işleyişi bakımından ise tahkim; bir yandan tahkim sözleşmesinin tarafları arasında bir sözleşme ilişkisini kapsamakta ve bu özelliği ile bir özel hukuk müessesesi mahiyetini taşımakta; diğer yandan da esas olarak devlete ait bulunan yargılama yetkisinin, kanun koyucunun belirlediği sınırlar içinde, hakemler tarafından kullanılması anlamını taşıdığı için, bir usul hukuku müessesesi özelliğini göstermektedir.⁴⁴

4. Uluslararası Tahkimin Hukuki Dayanakları:

II.Dünya savaşı sona ermesinden itibaren hayati iki sorunla karşılaşmıştır. İlk olarak; savaş sırasında tahrip edilmiş olan ulusal ekonomilerin istikrara kavuşturularak işler hale getirilmesi, ikincisi; döviz kurlarındaki keskin ve hızlı düşüş ve dalgalanmalar ve buna bağlı olarak oluşan yüksek enflasyonun yıkıcı sonuçlarını ortadan kaldırmak için bir uluslararası para değişim sistemi oluşturulması gerekmiştir. 22.06.1944 BrettonWoods Konferansında görüşülerek Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası kurulması kararlaştırılmış, mali ve finansal kuruluşlar kurulmuştur. Savaş sonrası özellikle dünyanın güçlü ekonomilerine sahip ülkeleri uluslararası ekonomi ve ticari ilişkilerin serbest Pazar ekonomisi ilkeleri çerçevesinde yürütmesi için yoğun çaba sarf etmiş ⁴⁵ ve bu çerçevede uluslararası ekonomik ve siyasi ilişkileri düzenleyecek yeni kurumsal antlaşmalar yapılmıştır.

⁴³ Türkel MİNİBAŞ, "Önümüzdeki 1000 Yılın Anayasası", <http://www.yeniortam.org/11ana3.html/> Erişim Tarihi 29/05/2011,

⁴⁴ ŞANLI, 1996, s.242-243

⁴⁵ Şeref ÜNAL, **Uluslar arasıHukuk**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2005, s.370

A. GATT Anlaşması:

Dünya’ da uluslararası ticareti geliştirmek için dış ticaret politikalarında serbestleşmeye gitmek genel kabul gören bir politika olmuştur. Ticari serbestleşme, korumacı politikaların bertaraf edilmesi ve gümrük tarifelerinin azaltılması çalışmalarının başlangıcı olan Ticaret ve Tarifeler Üzerine Genel Anlaşmanın 1948 yılında imzalanması ile hız kazanmıştır. GATT Anlaşması dünya ticaretini liberal modele göre düzenleyen bir anlaşmadır. Anlaşma da taraf devletler açısından önemli yükümlülükler öngörülmüştür. Bunlar kısaca; en çok gözetilen ulus kaydı, bir devlet ticari ilişkide bulunduğu diğer bir devlete ayrıcalıklı bir statü tanımışsa, o devlete sağladığı ayrıcalık ve kolaylıkları antlaşmaya taraf olan bütün devletlere de tanımak zorundadır. Bu kural mutlak olmayıp bazı istisnaları vardır.

İthal gümrüklerinin indirilmesinin sağlanarak uluslararası ticareti geliştirmek, ayrımcılık yasağı, ithal kotaları ile devletlerin vergi ve diğer masraflar dışında ithal malları üzerine diğer yükler getirmelerini yasaklamıştır. Dürüstlük ve anti-dumping; GATT’ ın en önemli amaçlarından birisi serbest ticaretin yararlarından herkesin faydalanmasını sağlamak ve uluslararası ticaretin önündeki engelleri asgari düzeye indirmektir. İhracat yardımları; Antlaşmada 16.maddede taraf devletlerin kendi mallarının ihracatını teşvik veya yabancı bir malın ülkesine ithalini engellemek amacıyla ihraç veya ithal malların sübvanseler etmeleri yasaklanmıştır.⁴⁶

GATT süreci 1994 yılında, Türkiye’ nin de dahil olduğu ve 132 ülkenin taraf olduğu Dünya Ticaret Örgütü’ nü kuran Marrakesh Antlaşması ile kapsamlı ve örgütlü bir yapıya ulaşmıştır.

B. GATT’S Ve TRİPS:

DTÖ’ nün 4.maddesi ile yapılan iki önemli düzenleme: Hizmetler Alanındaki Ticarete İlişkin Genel Anlaşma ve Ticarete Konu Olan Fikri Mülkiyet Haklarına İlişkin Genel Anlaşma’ dır.

⁴⁶ibid, s.364-366

GATS hizmetler alanındaki uluslararası ticareti düzenlemiştir. GATT' ın kapsamadığı hizmet sektörünü oluşturan (sigortacılık, taşımacılık, iletişim hizmetleri, muhasebe hizmetleri, film, televizyon endüstrisi gibi alanlar) bu anlaşma ile düzenlenmiştir. Sınır ötesi hizmet ticareti kavramı çok geniş kapsamlı olup, diğer taraf devlet ülkelerinde yapılacak bütün hizmetleri içerir.

TRIPS ise ticarete konu olan fikri mülkiyet haklarına ilişkin sınır ötesi ticareti düzenlemektedir. Fikri mülkiyet hakları telif hakkı, markalar, coğrafi işaretler, ticari desen ve modeller, patent gibi haklardır. Bu anlaşmalarda belirlenen kurallar bağlayıcı olduğundan iç hukuk açısından objektif değer taşır.⁴⁷

C. İki Taraflı Anlaşmalar:

Uluslararası ticari ve ekonomik ilişkileri dolayısıyla devletler, yabancı sermaye yatırımlarına yönelik olarak, aynı zamanda uluslararası tahkim konusunu da içeren, iki farklı şekilde anlaşma yapabilmektedirler. Bunlardan birincisi, iki egemen devlet tarafından imzalanan iki taraflı anlaşmalardır. Bu tür anlaşmalar genellikle, Yatırımların Karşılıklı Korunması ve Teşviki Anlaşmaları adı ile akdedilmektedirler. İkinci olarak da devletler, bir uluslararası örgüt, birim veya kuruluş tarafından hazırlanan ve birçok devletin taraf olduğu anlaşmalara taraf olabilmektedirler. Çok taraflı anlaşma olarak tanımlanan bu tür anlaşmalarda, imzacı devletle birlikte birden fazla devlet aynı anlaşmaya taraf olmaktadır. Çok taraflı anlaşma hükümleri tüm taraf devletlere uygulanmakta ve herhangi bir taraf devlet lehinde hükümlere yer verilmemektedir.⁴⁸

a. İki Taraflı Yatırım Anlaşmaları:

Uluslararası sermaye yatırımları konusunda yabancı yatırımcıların, yatırım yapacakları ülkelerde hukuki anlamda koruma gözetiyor olmasının bir neticesi olarak devletlerin kamulaştırma, el koyma, millileştirme ve benzeri uygulamalarına karşı bir güvence elde etme arayışları ortaya çıkmıştır.

⁴⁷ ibid, s.369

⁴⁸ PAZARCI, 2011, s.101

Yabancı sermayeyi ölkelerine çekmek isteyen ölkeler ekonomik alanın dışında hukuki alanda da yabancı yatırımcıların bu tür kaygılarını gidermeye yönelik düzenlemeler yapmaktadırlar.

Yabancı yatırımların korunması ihtiyacı, özellikle çok uzun yıllardan beri yatırımcının mensup olduğu devletlerin şikâyetçi olduğu kamulaştırma ve eş etkili önlemler, uluslararası düzeyde ve uluslararası hukuk bakımından bazı çabaların ortaya çıkmasına neden olmuştur.⁴⁹ Yabancı sermaye çekmek isteyen ölkelerin, kendi iç hukuk kurallarını bu yönde düzenlemelerinin yanı sıra bu tür ölkeler, uluslararası düzeyde de birtakım anlaşmaları yaparak yabancı yatırımcıların hukukten karşılaşacakları muamelelere ilişkin kaygılarını en aza indirme yoluna gitmektedirler.

Bu anlamda, ev sahibi devlette yatırımların adilane ve hakkaniyete uygun muameleye tabi tutulması ve milletlerarası tahkim kurallarının benimsenmesi, yabancı yatırımcıların kendi ülkesi dışında yatırım yapması için çok önemli ön koşullardır.⁵⁰ Bu yöndeki anlaşmalardan en önemlileri, genellikle iki devlet arasında imzalanan Yatırımların Karşılıklı Korunması ve Teşviki (YKKT) Anlaşmalarıdır. Her ülkenin kendi yatırımcılarını, diğer ölkelerdeki yatırımları dolayısıyla korumak istemeleri bütün devletlerce paylaşılan ortak bir dış politika noktasını oluşturmaktadır. Bu nedenle, her devlet yatırım ilişkisi içine girmek istediğı diğer devletle yatırımının korunması ve teşviki alanında ikili anlaşmalar yapma yoluna gitmektedir. Yabancı yatırımcı ile devlet arasında bir uyuşmazlık çıktığında ikili antlaşmalar kurtarıcı olmaktadır.⁵¹

⁴⁹ Bilgin TIRYAKİOĞLU, “Doğrudan Yabancı Yatırımlara İlişkin Uluslar arası Düzenlemeler” **Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı sermaye** , TCMB İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğü Eğitim Müdürlüğü, Ankara, Şubat 2001, s.173

⁵⁰ Mahmut Tefik BİRSEL, “Milletlerarası Tahkim Sözleşmeleri ve İki Taraflı Yatırım Anlaşmalarının Türk Tahkim Hukuku Üzerindeki Etkelieri”, **Prof. Dr. Ali BOZER’ e Armağan**, Ankara, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1998, s.22

⁵¹ DOST, 2006, s.131

b. Yatırımların Karşılıklı Korunması Ve Teşviki Anlaşmaları (BITS):

Yatırımların Karşılıklı Korunması ve Teşviki Anlaşmaları (YKKT) iki taraflı anlaşmalardır. Bu anlaşmaların ana amacı; taraf ülkeler arasında sermaye ve teknoloji akımını teşvik etmek, yönetim, bilgi ve becerisini artırmak⁵², kendi yatırımcılarına farklı pazarlara girme imkânı yaratmak ve ilgili ülkenin hukuk düzeni içinde yatırımların nasıl korunacağını tespit etmektir. Bu ana amacın dışında, genel anlamda ülkelerin ekonomik politikaları doğrultusunda ülke müteşebbis ve sermayesinin dış ülkelere açılması, ülke dışında çeşitli pazarlara açılma, yabancı sermaye ve ileri teknolojinin ülkeye girmesi yoluyla ülke ekonomisinin dünya ekonomisi ile entegrasyonunun sağlanması gibi hedefler de YKKT anlaşmaları ile elde edilmek istenmektedir.

Söz konusu anlaşmaların yapılmasının belirleyici nedeni, uluslar arası yatırımlar konusunda yeknesak ve tüm ülkeleri kapsayan, aynı zamanda bu benzeri yatırımlarla ilgili tüm süreçleri düzenleyen bir anlaşmanın bulunmamasıdır. Bu yönelimde devletler, kendi vatandaşlarının yabancı ülkelerdeki yatırımlarını korumaya ve geliştirmeye yönelik olarak -genelde- iki taraflı anlaşmalar imzalamaktadırlar. Bu anlaşmaların temel özelliği ve amacı, yatırımın ilgili yabancı ülkede tabi olacağı hukuki muameleyi belirlemesidir. Bir diğer amaç olarak; taraf ülkeler arasında sermaye ve teknoloji değişimini desteklemek, yönetim bilgi ve niteliğini arttırmak, yatırımcıları yeni pazarlara girmeyi teşvik etmek ve cesaretlendirmek ve en önemlisi ilgili ülkenin hukuk düzeninde yabancı sermayenin tabi olacağı düzenlemeleri belirlemektir. YKKT anlaşması yapılacak ülkenin belirlenmesindeki başlıca ilke, ticaret ilişkisinin yoğunluğu ve ülkelerde karşılıklı olarak ticari gelişim potansiyeli bulunmasıdır.⁵³

YKKT anlaşmaları, yatırımın hukuki çerçevesinin çizilmesi ve yatırımın tabi olacağı hukuki muamelenin belirlenmesinde çok önemli rol

⁵² Ali ULUSOY, *Hukuk ve Ekonomi Perspektifinden Uluslararası Tahkim ve Kamu Hizmeti*, Liberte yayınları, Ankara, 2001, s.131

⁵³ Fatih KAYMAKÇIOĞLU, *Kamu Yönetiminde Uluslar arası Tahkim ve Enerji Politikaları*, Ankara, Paragraf Yayınları, 2005, s.52-75

oynamaktadır. Bundan amaç yabancı yatırımları korumak, yatırımları geliştirmek ve arttırmak ve yatırımları serbestleştirmektir. Uluslararası yatırımların ister kabul eden devletle bir sözleşmeye bağlı olsun ister olmasın, karşılaşılan en büyük sorun bunların millileştirilmesi ya da herhangi bir yöntemle el konulmasıdır.⁵⁴

Ekonomik gelişmeye katkısı ile birlikte YKKT anlaşmaları, kaynak devlet yatırımcılarının yapacakları yatırımların tabi olacağı hukuki muameleyi belirlemek, anlaşma kapsamına giren yatırımlara hakkaniyete uygun ve adil imkanlar sağlamak, yatırım yoluyla ÷lkedeki istihdamın artışına katkıda bulunmak, özel teşebbüs yatırımlarının teşviki dolayısıyla ekonomik refahı artırmak, bu tür yatırımlara ilişkin olarak istikrarlı bir ortam meydana getirmek, ekonomik kaynakların en etkin şekilde kullanımını sağlamak, yatırımlarda her iki ÷lkenin de karşılıklı çıkarlarını korumak, yabancı yatırımcıların akit ÷lkelerde yatırım yapma arzusunu güçlendirmek amacıyla da imzalanmaktadır.⁵⁵

Bu anlaşmalarda, anlaşma kapsamında korunmaya tabi yatırım türleri örnek olarak sayılmak suretiyle kapsam bakımından uygulama alanı, çok geniş bir biçimde belirlenmektedir.⁵⁶ Hangi yabancı yatırımın korunacağı tek tek sayılmış olmakla beraber, bu sayma örnek kabilindendir; tahdidi değildir. Yani yatırım anlaşmasında belirtilenlerin dışında kalan yatırım türleri de anlaşma kapsamına girebilmektedir.⁵⁷

Her YKKT anlaşması, kamulaştırma açısından mutlaka güvenceler getirmektedir. Ev sahibi devletler, kaynak devlet yatırımcılarının malvarlıklarına yönelik olarak birkaç istisna durum haricinde kamulaştırmaya

⁵⁴ PAZARCI, 2011, s.333

⁵⁵ Yücel SAYMAN, “İdari Sözleşmeler ve Uluslar arası Tahkim”, **TBB Dergisi**, 1999, s.20

⁵⁶ Zühtü AYTAÇ, “Yatırımcının Korunmasında Neredeyiz?”, **Perşembe Konferansları (12)**, Rekabet Kurumu, 3-29, 2001, s.5

⁵⁷ TİRYAKİOğLU, 2001, s.176

gidememektedirler. Her ne suretle olursa olsun kamulaştırma kamunun yararına dayanmalı ve tazminat eşliğinde olmalıdır.⁵⁸

İki devlet arasında yatırım ilişkisini ve bunun hukuki çerçevesini ortaya koyan YKKT anlaşmaları, aynı zamanda bu yatırım ilişkileri nedeniyle akit iki devlet veya yatırımcı ile akit devlet arasında ortaya çıkabilecek uyuşmazlıkların çözüm yöntemlerini de içermektedir. Devletlerin, kendi ülkelerinde yapılan yabancı yatırımlardan kaynaklanan uyuşmazlıkların çözümüne yönelik kendi iç hukuk kurallarında yaptıkları düzenlemeler ve yabancı yatırımcı ile ev sahibi konumundaki devlet arasında yapılan yatırım sözleşmelerinde yer verilen uyuşmazlığın çözümüne ilişkin hükümlerin yanında, tahkim konusunda uluslararası hukuk anlamında yükümlülükler ve sorumluluklar getirmesi açısından YKKT anlaşmaları önem arz etmektedir.⁵⁹

Taraflar arasında çıkabilecek uyuşmazlıklar için genellikle ulusal tahkim veya mahkemeler dışında herhangi bir tahkim mekanizmasına başvurulmaktadır. İster bölgesel nitelikli (Bölgesel tahkim kuruluşlarından bazıları şunlardır: Amerikan Tahkim Birliği, Stockholm Ticaret Odası Tahkim Enstitüsü, Paris Uluslararası Ticaret Odası Tahkim Mahkemesi vs) isterse uluslararası nitelikli tahkim kuruluşu olsun YKKT anlaşmalarında başvurulabilecek tahkim kuruluşlarına tek tek ismen yer verilmek zorunluluğu vardır. Yatırım anlaşmalarının bazen birden çok kurumsal tahkimi alternatif olarak bir arada, bazen de bunlardan sadece birini tercih ettiği gözlenmektedir.⁶⁰

Bu nedenle, yatırım uyuşmazlıklarının çözümünde tahkim mekanizmasının kullanılmasına cevaz vermesi, YKKT anlaşmalarının önemli özelliklerinden biridir. Tahkim mekanizması, bütün iki taraflı yatırım anlaşmalarında yer alan vazgeçilmez bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. YKKT anlaşmaları, yatırım uyuşmazlıklarını ve çözüm yollarını iki başlık altında toplamaktadır: Bir akit taraf ile diğer akit tarafın yatırımcısı arasındaki

⁵⁸ M. Ayhan ALTINTAŞ, "Uluslar arası Yatırımların korunması, Temel Uyuşmazlıklar ve Tahkim Kuralları", **Hazine Dergisi**, 10, 1998, s.25

⁵⁹ DOST, 2006, s.143

⁶⁰ TIRYAKIOĞLU, 2001, s.178

uyuşmazlıklar ve akit taraflar arasındaki uyuşmazlıklar. Bu iki kategori YKKT anlaşmalarında ayrı ayrı düzenlenmektedir. Bu ayırmadaki temel kıstas; uyuşmazlığın kaynağıdır. Birinde uyuşmazlığın kaynağı yatırımcı ile akit devlet arasındaki yatırım ilişkisi iken diğesinde ise uyuşmazlığın kaynağı iki devlet arasında yapılan YKKT anlaşmasının yorumu ve uygulanmasıdır.

Uluslar arası nitelikli tahkim kuruluşları hemen tüm YKKT anlaşmalarında yer alırken, bölgesel tahkim kuruluşlarına ise bütün yatırım anlaşmalarında yer verilmemektedir. Uyuşmazlıkların çözümünde bölgesel nitelikteki tahkim kuruluşlarına başvurma yolu, akit devletlerin takdir ve tercihine bağlı olarak YKKT anlaşmalarına konulabilmektedir. Bunun yanında, genellikle YKKT anlaşmalarında, milletlerarası tahkim kuruluşları olarak ICSID, UNCITRAL ve ICC tahkimi öngörülmektedir. YKKT anlaşmalarında iki tarafın da Devlet ve Diğer Devlet Vatandaşları Arasındaki Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümü Hakkında Sözleşme' ye taraf olması halinde uyuşmazlık ICSID tahkimine götürülebilmektedir. Aynı şekilde, her iki akit devletin Birleşmiş Milletler üyesi olması halinde uyuşmazlığın çözümü amacıyla UNCITRAL tahkimine de başvurulabilmektedir. Bu iki milletlerarası tahkim kuruluşu dışında anlaşmada yer verildiği takdirde ICC tahkimi de uyuşmazlığın çözümü için kullanılabilmektedir.⁶¹ Zira, Uluslar arası Ticaret Odası (International Chamber Of Commerce-ICC), uluslar arası ticaretin şartlarını iyileştirmek, özel sektörün rolünü güçlendirmek, uluslar arası ticarete işbirliği sağlamak için kurulmuştur.⁶²

YKKT anlaşmalarında genellikle uluslararası tahkim kuruluşları olarak ICSID, UNCITRAL ve ICC tahkimi öngörülmektedir. İki tarafın da Devlet ve Diğer Devlet Vatandaşları Arasındaki Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümü Hakkında Sözleşme' ye taraf olması halinde uyuşmazlık ICSID tahkimine götürülebilmektedir.⁶³ Aynı şekilde, her iki akit devletin Birleşmiş Milletler üyesi olması halinde uyuşmazlığın çözümü amacıyla UNCITRAL tahkimine

⁶¹ Uğur EMEK, **Ek Değişiklikler İle Yap-İşlet-Devret (YİD), Yap-İşlet (Yİ) ve Kamu Hizmeti İmtiyazı Mevzuatı**, Ankara: İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, DPT Yayını, Yayın No:2659,2002, s.7-9

⁶² ERDOĞAN, 2004, s.147

⁶³ ULUSOY, 2001, s.113

de başvurulabilmektedir. Bu iki uluslararası tahkim kuruluğu dışında anlaşmada yer verildiği takdirde ICC tahkimi de uyuşmazlığın çözümü için kullanılabilmektedir.

Tahkim yoluna gitme konusunda YKKT anlaşmalarında yer verilen koşullardan bazıları şunlardır:

- Tahkim başvurusunun, uyuşmazlığın ortaya çıktığı tarihten itibaren belli bir süre (genellikle bir yıl) içinde yapılmış olması,
- Uyuşmazlığın, uyuşmazlığa taraf olan devletin adli veya idari mahkemelerine veya yetkili başka organlarına götürölmemiş olması,
- Uyuşmazlığın taraf olan devletin adli veya idari mahkemelerine götürölmüş olması halinde belli bir süre içinde (genellikle bir veya iki yıl) mahkeme tarafından nihai kararın verilmemiş olması,
- Uyuşmazlığın, yatırımcı tarafından önceden kararlaştırılmış kurallara göre çözölmek üzere herhangi bir mercie götürölmemiş olması.

Bütün YKKT anlaşmalarında, tahkim sonucunda verilecek kararların her iki taraf için de kesin ve bağlayıcı olduğu ve tarafların, söz konusu tahkim kararını kendi kanunları ve ilgili mevzuatı çerçevesinde yerine getirme yükümlölüğünde olduklarına yönelik amir hükümler yer almaktadır.

c.Çok Taraflı Yatırım Anlaşmaları:

Uluslararası yabancı sermaye yatırımlarına yönelik olarak kendi aralarında yaptıkları ikili yatırım anlaşmalarının dışında devletler, içeriğinde tahkime ilişkin hükümler barındıran ve bir uluslararası örgüt bünyesinde hazırlanmış olan çok taraflı yatırım anlaşma veya sözleşmelerine de taraf olabilmektedirler.

Çok taraflı yatırım anlaşmalarında iki kurum (DYÖ ve OECD) önemli rol oynamaktadır. OECD' nin MAI' ye kadar yaptığı düzenlemeler, gizli yatırım engelleriyle ilgili düzenlemeler, serbest sermaye akışı ve çok uluslu

girişimler için genel kılavuzluğu içermektedir. DTÖ ise, doğrudan yabancı yatırımlarla ilgili anlaşmalara muhatap olduğundan, çok taraflı organizasyonlara daha fazla katkıda bulunmuştur.⁶⁴

Bu anlamda hazırlanmış olan iki önemli belge bulunmaktadır. Bunlardan birincisi; Çok Taraflı Yatırım Anlaşması, ikincisi ise, Çok Taraflı Yatırım Garanti Kuruluşu Sözleşmesi' dir. MAI anlaşma taslağı, özellikle gelişmekte olan ülkeler tarafından olumlu karşılanmamış ve oluşan tepkilerin yoğunluğu üzerine geri çekilmiştir. MIGA Sözleşmesi ise 1998 yılında imzalanarak yürürlüğe girmiştir.

1.Çok Taraflı Yatırım Anlaşması (MAI):

MAI ile amaçlanan küresel bir hukuk oluşturmak, sermayenin önündeki engelleri kaldırmaktır MAI, tek bir küresel ekonominin ortak Anayasası durumuna getirilmek istenmektedir. MAI taslağı ile uluslararası sermaye hareketlerine yönelik tüm sınırlamaların kaldırılması ve bütün sektörlerin uluslararası yatırımlara açılarak kar transferlerinin, yatırım miktar ve alanlarının tamamen serbest bırakılması yabancı yatırımcıların ürettiği ürünlerin pazarlanması ve üretilme biçimlerine ilişkin bütün sınırlamaların kaldırılması, ülkelerin kalkınma stratejileri gerektirse bile kendi yatırımcılarına herhangi bir ayrıcalık tanınmaması, uluslararası yatırımcıların yatırım yaptıkları ülke hükümetlerini dava ve gerektiğinde tazminat talep edebilmelerini sağlamak amacıyla bir uluslararası tahkim sisteminin kurulması öngörülmektedir. Taslak ile yabancı yatırımcı, gittiği ülkede o ülke vatandaşlarının sahip olduğu haklara eşit veya daha fazla hak ve yetkiler talep edebilecektir. Hükümet politikalarındaki değişiklik sonucu çok uluslu şirketler zarara uğrar ise devlet zararı tazmin edecek, MAI' ye aykırı yasa çıkartamayacak, mevcut yasaları da uyumlu hale getirecektir.⁶⁵

⁶⁴ Filiz GİRAY, Çok Taraflı Yatırım Anlaşması (MAI) ve Alternatif Öneriler Üzerine Bir Değerlendirme, **Mülkiye Dergisi**, Sayı: 240, 2003, s. 140

⁶⁵ Mehmet AKTEL, **Küreselleşme ve Türk Kamu Yönetimi**, Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti. Temmuz 2003, 1.Baskı, s.97-98

Devletler, yatırımcı aleyhine tahkim davasına gidememektedirler. Bu tür uyuşmazlıklar söz konusu olduğunda MAI, bunun mümkün olduğunca görüşme veya müzakereler yoluyla çözümlenmesi hükmünü getirmektedir. Ancak bu yolla sorunun giderilememesi durumunda ikinci yol olarak yatırımcıya, uyuşmazlığa taraf olan devletin idari mahkemeleri veya herhangi bir yetkili mahkemesine başvurabilme imkânı getirilmiştir. Bu yöntemi kullanmak istemeyen yatırımcılar, önceden üzerinde anlaşılmış olan uyuşmazlık çözüm prosedürlerine veya MAI taslağında belirlenen tahkim kuruluşlarına başvurma imkânına sahiptirler. MAI taslağı, yukarıdaki süreçlerin kullanılarak uyuşmazlığın giderilememesi durumunda yatırımcıya, ICSID Sözleşmesi, ICSID Ek İmkanlar Hükümleri, UNCITRAL tahkim Kuralları ve ICC tahkim hükümlerinde birine başvurma imkanı da sunmaktadır.

MAI, çok uluslu şirketlerin, ulus devletler karşısındaki hak ve yetkilerini düzenleyen bir sözleşmedir.⁶⁶ Yabancı yatırımları bütün boyutlarıyla düzenleyen ve yatırımın ülkeye girişinden uyuşmazlık aşamasına kadar yatırımın her aşamasını ilgilendiren geniş kapsamlı bir çok taraflı yatırım anlaşması taslağıdır. 1995 yılında DTÖ Anlaşmasının imzalanması ile birlikte mal ve hizmet ticareti kapsamında yapılan düzenlemelerin uluslararası sermaye için de yapılması gerekliliği, DTÖ üyesi ülkeler arasında kabul görmüş ve böylece ABD' nin önderliğinde ve Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı üyesi ülkelerin katılımıyla, 1995 yılında "tek bir küresel ekonomi için ortak anayasa" olarak nitelendirilen MAI müzakereleri başlamıştır. Bu müzakereler, oluşabilecek tepkileri önleyebilmek amacıyla gizli yürütülmüş ancak, 1997 yılında anlaşmanın içeriğine ilişkin bilgiler kamuoyuna sızdırılmıştır.

Hatta anlaşma taslağı ilk önce GATT 'ın Uruguay zirvesinde ele alınmak istenmiş ancak buradaki azgelişmiş ülkeler "çatlak sesler" çıkarınca

⁶⁶ Gökhan CANDOĞAN, MAI ve Özelleştirmenin Hukuki Boyutları, <http://www.antimai.org/kitap/maitop/maitop8.htm> , Erişim Tarihi: 17.05.2012

ABD ve AB ülkeleri, en uygun kurumsal ortamın “zenginler kulübü” olarak bilinen OECD olduğuna karar vermişlerdir.⁶⁷

Bunun nedeni, üye ülke sayısının çok olduğu GATT’ ta taslağın savunmasını yapabilmenin ve oluşacak itirazları, tepkileri göğüsleyebilmenin zor olmasıdır. Kurum olarak OECD’ nin seçilmesindeki önemli etkenlerden biri de budur. OECD’ ye 29 devlet üye bulunmakta ve bu ülkelerin çoğunluğunu gelişmiş ülkeler oluşturmaktadır. Müzakerelerin 26 Mayıs 1997’ de tamamlanması ve taslak metnin OECD Bakanlar Konseyi’ nde imzaya açılması gerekirken, ilgili ülkeler arasındaki keskin fikir ayrılıkları, çevre ve işçi hakları savunucularının sert muhalefeti, koşulların en gelişmiş ülkeler için bile ağır olması, 70 ülkeden 700’ ü aşkın sivil toplum örgütünün MAI karşıtı kampanya başlatmaları⁶⁸, pazarlık sürecinde değişik delegasyonlar tarafından ek süre istenmesi⁶⁹ gibi nedenlerle taslak hakkındaki müzakereler 28 Nisan 1998 tarihine ertelenmiştir.⁷⁰

Ancak, bu tarihteki müzakereler de, Fransa’ nın çabaları sonucu altı aylık bir erteleme daha yaşamıştır. MAI’ ye ilişkin bilgilerin kamuoyuna sızmış olması nedeniyle anlaşma taslağına olan tepkiler artmış ve bu süre içerisinde Kanada, yabancı yatırımcıların çevre tahribatına yol açabileceği yönünde ciddi itirazlarda bulunarak MAI’ nin çevre ve kültür alanlarındaki hükümlerine katılmayacağına ilişkin rapor hazırlamıştır.

Aynı dönemde, daha önce müzakere tarihini ertelemiş bulunan Fransa, 1998 yılının Ekim ayında anlaşmaya katılmayacağını resmen açıklamıştır. Bunun üzerine anlaşma taslağı geri çekilmiş ve taslak, OECD’ den Dünya Ticaret Örgütü bünyesine transfer edilmiştir. Bunun nedeni, DTÖ’ nün OECD’ ye göre daha geniş üye tabanına sahip bir kuruluş olması ve DTÖ bünyesinde imzalanacak böyle bir anlaşmanın ticari yaptırım gücünün

⁶⁷ Baskın ORAN, **Küreselleşme ve Azınlıklar**, Güncelleştirilmiş ve Genişletilmiş 5. Basım, Ankara, İmaj Yayınevi, 2009, s.35

⁶⁸ ORAN, 2009, s.36

⁶⁹ Oğuzhan Cevdet DİNÇER, **Çok Taraflı yatırım Anlaşması Üzerine Bir Değerlendirme**, **Dış Ticaret Dergisi**, 1998, s.24

⁷⁰ Ali BOZER, **Türkiye’ deki Yabancı sermayeli Firmalar, Sorunları, Gelişme Perspektifleri, Dünü ve Bugünü**, **I.Ekonomik Büyüme ve Yabancı Sermaye**, Ankara TCMB Yayınları, 2001, s.152

çok daha fazla olacağı düşüncesidir. 9-14 Kasım 2001 tarihinde ise Doha’ da bir toplantı yapılmıştır. Burada ilk kez DTÖ’ nün yatırımlara yönelik çok taraflı yatırım anlaşması hazırlaması gündeme gelmiştir. Böylece çok taraflı yatırım anlaşması küresel düzeyde tekrar tartışmaya açılmış, DTÖ tarafından hazırlanacak yatırım anlaşması, uluslararası ticaretin gelişimini sağlayan sadece doğrudan yabancı yatırımlara yönelmiştir.⁷¹

MAI denemesi, bu dönemde yatırımlarla ilgili böyle bir uluslararası çok taraflı anlaşmanın yapılmasının mümkün görünmediğini ortaya koymuştur. Dolayısıyla yatırımlara tüm veçheleriyle ve dünya çapında uluslararası korumanın sağlandığı bir uluslararası anlaşma yoktur.⁷²

MAI, uluslararası sermayenin girdiği ülkede, üretimden pazarlamaya kadar mülkiyet edinme de dahil olmak üzere hiçbir sınırlama ve denetimle karşılaşmadan yer alabilmesi için hükümetleri ortak paydada buluşturmaya yönelik hukuki bir düzenleme girişimidir.

Bir anlaşma tarafı devlet ile başka bir anlaşma tarafının yatırımcısı arasında ortaya çıkan, MAI anlaşması çerçevesinde daha önce yapılan bir taahhüdün ihlali ve bu nedenle yatırım veya yatırımcıya zarar verdiği ya da kayba veya hasara yol açtığı iddialarından kaynaklanan uyuşmazlıklarda sadece yatırımcıya tahkime gitme olanağı verilmiştir.⁷³ Devletler, yatırımcı aleyhine tahkim davasına gidememektedirler.

Tahkim başvurusu aksi kararlaştırılmadıkça, üç kişiden oluşacak tahkim heyetine yapılacaktır. Tahkim heyetinin birer üyesi uyuşmazlık taraflarınca, başkanlık yapacak üçüncü hakem tarafların anlaşmasıyla belirlenecektir. Tarafların hakem tayin edememeleri durumunda bu görevi ICSID veya ICC yerine getirecektir.

Tahkim heyeti çalışmaları gizli olarak sürdürülecek ve hakemlerin tarafsızlığı ile bağımsız çalışmaları sağlanacaktır. Uyuşmazlık taraflarından

⁷¹ GİRAY, 2003, s.139

⁷² TİRYAKİOĞLU, 2001, s.173

⁷³ ERDOĞAN, 2004, s.186

davacının talebi ve tahkim komisyonunun uygun görmesi halinde, uyuşmazlık başvurusunda bulunan tarafın ileri sürdüğü sorun ile ilgili bilimsel veya teknik bir kuruldan veya uzmandan çevre, sağlık, güvenlik veya diğer bilimsel veya teknik konular hakkında yazılı görüş istenebilmektedir. Bu durumda devletlerin yatırımcılar konusunda tahkime gitmesi söz konusu olmadığından davalı konumdaki devletlerin bilirkişi veya uzman raporu talep etme hakkı bulunmamaktadır.

Bu bağlamda MAI' ye getirilen eleştirileri şöyle sıralayabiliriz:⁷⁴
-Yabancı yatırımların GMSH' nin büyümesine katkı sağlayacağı yönündeki iddia kısmen doğru olmasına rağmen, dünyadaki 100 büyük şirketin 51' inin çok uluslu şirketler olduğu düşüncesi dikkate alındığında yatırım liberalizasyonu, çok uluslu şirketlere büyük miktarda servet ve ekonomik güç getirecektir. Dolayısıyla MAI, global ölçekte monopollerin oluşumunu teşvik etme tehdidi yaratacaktır. Bu ise, demokratik olarak seçilen ulusal hükümetlerin yetkilerini tehdit edecektir.

-MAI, şirket karlılığını diğer tüm değerlerin üzerine koymaktadır ve bu yaklaşım MAI' nin, ekonomik ve çevresel hakların gelişimini radikal olarak sınırlama olanağı olduğunu göstermektedir.

-MAI, küreselleşme sürecinde çok uluslu sermaye şirketlerinin kendi kar alanlarını hızla genişletmek ve başta ulus-devlet olmak üzere önündeki engelleri kaldırmak ve kendilerine küresel bir hukuk zemini geliştirmek için ortaya atmış oldukları bir anlaşmadır.

-MAI' yi imzalayan bir ülke anlaşmadan çekilmek için imza tarihinden itibaren 5 yıl beklemek zorundadır. 5 yıl sonraki yatırımlar için MAI hükümleri geçerli olmayacak, ancak mevcut yatırımlar için anlaşma hükümleri 15 yıl geçerli kalacaktır. Oldukça uzun tutulan süreler değişen ülke ve dünya koşulları için oldukça bağlayıcıdır. Bu nedenle, yapılan yatırımların yaratacağı olası ekonomik, siyasal, sosyal tahribatları telafi etmek güçleşebilecektir.

⁷⁴ GİRAY, 2003, s.144

2. Çok Taraflı Yatırım Garanti Kuruluşu Sözleşmesi:

Dünya Bankası Grubunu oluşturan beş kuruluştan birisi olan Çok Taraflı Yatırım Garanti Kuruluşu Sözleşmesi MIGA' yı kuran sözleşme, 11 Ekim 1985 yılında Seul' de imzalanmış ve 1988 yılında yürürlüğe girmiştir. Anlaşma yatırımları ticari olmayan rizikolara karşı sigortalamak ve geliştirmekte olan ülkelere sermaye akımını ve teknoloji girişini teşvik etmek amacıyla düzenlenmiştir.⁷⁵

MIGA' nın misyonu, kalkınma için özel yatırımları teşvik etmek, doğrudan yabancı yatırımcıları ticari olmayan risklere karşı sigorta etmek ve üyelerine teşvik ve danışmanlık hizmeti vererek geliştirmekte olan ülkelerde cazip bir yatırım iklimi sağlamaktır.

Yatırım garantisi alacak yatırımın yeni ve en az 3 yıl süreli bir yatırım olması gerekmektedir. Yatırım kavramı, mevcut bir yatırımın genişletilmesi, modernizasyonu ve mali açıdan yeniden yapılandırılması projeleriyle, özelleştirme kapsamındaki bir kamu kurumunun satın alınması gibi yatırımları kapsamına almaktadır. Finans sektörü, alt yapı, petrol ve gaz sektörü, madencilik, telekomünikasyon, hizmetler, tarıma dayalı sanayi ve imalat gibi sektörler MIGA garantisinin alınabilmesi için uygun sektörlerdir.

MIGA' nın faaliyetleri, yabancı sermayenin geliştirmekte olan ülkelerde kamulaştırma ve benzeri önlemler, sözleşmenin ihlali, yatırımcının ev sahibi devletin çeşitli şekillerde koyduğu engeller yüzünden uğradığı zararlar, transfer kısıtlamaları, savaş ve sivil karışıklıklar gibi ticari olmayan risklere karşı korunarak teşvik edilebilmesi için garantiler sağlamak alanında yoğunlaşmaktadır.

MIGA Sözleşmesinde tahkim hususu düzenlenmiştir. Buna göre, kuruluşa üye olan devletler ve bunların vatandaşları arasında ortaya çıkabilecek uyuşmazlıklar, tarafların seçecekleri hakemlerden oluşacak tahkim heyeti tarafından karara bağlanacaktır. Tahkim heyeti, aksi

⁷⁵ ÜNAL, 2005, s.381

kararlaştırılmadıkça, kendi usulünü belirlemekte serbesttir. Bu anlamda heyet, Devletler ve Diğer Devlet Vatandaşları Arasındaki Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözömlenmesi Hakkında Washington Sözleşmesi' ne uygun biçimde belirlenecek tahkim kurallarınca süreci yönlendirir. Her bir üye, tahkim heyetinin vermiş olduğu her kararı, kendi mahkemelerinde alınmış nihai yargı kararı gibi ölkelerinde bağlayıcı ve uygulanabilir saymak yükümlölüğündedir.

3. Devletler ve Diğer Devlet Vatandaşları Arasındaki Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözömlenmesi Hakkında Sözleşme (Washington Sözleşmesi):

Devletler ve Diğer Devlet Vatandaşları Arasındaki Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözömlenmesi Hakkında Sözleşme (Washington Sözleşmesi, 18 Mart 1965 tarihinde imzaya açılmış ve 14 Ekim 1966 tarihi itibarıyla yürürlöğe girmiştir. Sözleşme, yatırım yapılan ölkeler ile yatırımcılar arasında bu münasebetleri sebebiyle ortaya çıkabilecek ve uluslararası çözüm yöntemlerine konu olacak uyuşmazlıkların çözümüne yönelik bir hakemlik ve arabuluculuk mekanizması oluşturulmaktadır. Washington Sözleşmesi, 154 devlet tarafından imzalanmış ve 139' u tarafından onaylanmıştır.

Bu bağlamda dünyada en çok kabul gören sözleşme niteliğini de taşımaktadır.

Sözleşme Türkiye tarafından, iki maddesine çekince koyularak 24 Haziran 1987 tarihinde imzalanmış, TBMM tarafından 3460 sayılı Kanun ile onaylanması uygun bulunmuş ve 88/13325 sayılı BKK ile onaylanıp yürürlöğe girmiştir. Böylece Türkiye, Türk Mahkemelerinin münhasır yetkisinde bulunması dolayısıyla Türkiye ' de mevcut gayrimenkuller üzerindeki mülkiyet ve aynı hak uyuşmazlıklarının ICSID' e götürölemeyeceğini beyan etmiş ve diğer ölkelerle imzalanmış olduğu münferit YKKT anlaşmalarında başka uyuşmazlık çözüm kurumları da öngörölmüş olduğundan uyuşmazlıkların Lahey Adalet Divanı' na

Götürülmesi Hakkındaki Sözleşme maddesine çekince koymuştur. Washington Sözleşmesi' nin en belirgin niteliği, yabancı yatırımcılar ile devletler arasında ortaya çıkan yatırım uyuşmazlıklarının çözümüne yönelik olarak bir birim kurulmasına imkân sağlamasıdır. Söz konusu birim, Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümü İçin Uluslar arası Merkez (ICSID)' dir. 139 devletin bu sözleşmeyi ve dolayısıyla ICSID' i onaylamış olmaları, kurumsal olarak tahkim mekanizmasının dünya devletleri arasında önemli oranda kabul gördüğünü ortaya koymaktadır. ICSID' in kurulmasındaki amaç, Washington Sözleşmesi hükümleri doğrultusunda arabuluculuk ve hakem hizmetleri vererek devletler ve diğer devlet vatandaşları arasındaki uyuşmazlıkların çözümünü kolaylaştırmaktır. Uygulamada idari yargının görev alanına giren uyuşmazlıklarda da tahkim kabul edilmiştir. Çünkü, Türkiye, 3460 sayılı kanunla onayladığı Devletlere Diğer Devlet Vatandaşları Arasındaki Yatırım Uyuşmazlık Halline Dair Anlaşma ile Türkiye' nin taraf olduğu ve çok defa idari nitelikteki uluslar arası yatırım sözleşmelerinden doğan ihtilafların çözümünde tahkimi yegane usul olarak kabul etmiştir.⁷⁶

Sözleşme, tahkim talebinden başlayarak nihai tahkim kararına kadar olan tüm tahkim süreç ve işlemlerini düzenlemektedir. ICSID tahkim kuralları da kapsamlı tahkim düzenlemeleri içeren sözleşme hükümleri doğrultusunda hazırlanmıştır. Sözleşmeye göre; hiçbir akit devletin kendi rızası olmaksızın, herhangi bir uyuşmazlık uzlaştırma veya tahkime götürülemez. Bununla birlikte tarafların kendi rızaları neticesinde, uyuşmazlıklara ilişkin ICSID bünyesinde alınan hakem kararları tarafları bağlayıcıdır. Her bir üye devlet, bu sözleşmeye uygun olarak verilmiş her kararı bağlayıcı olarak kabul etmek ve kararın getirdiği yükümlülükleri kendi bünyesinde yerine getirmek mecburiyetindedir. Hiçbir devlet, bu yükümlülüklerin kendi kanunları ile çeliştiğini öne sürerek kararları uygulamaktan kaçınamaz.⁷⁷

⁷⁶ Cemal ŞANLI, “Yatırım Uyuşmazlıklarının Hallinde Tahkim Usulü ve Karşılaşılan Sorunlar”, Alt yapı Projelerine Özel Sektörün ve Yabancı Sermayenin Katılımında İmtiyaz Hakkı ve Uluslararası Tahkim Açısından Ortaya Çıkan Sorunlar ve Çözüm Önerileri Paneli, ASO, 1998, s.38

⁷⁷ ICSID, ICSID Convention, Regulations and Rules, <http://www.worldbank.org/icsid/basicdoc/basicdoc.htm>, s.2-8, Erişim Tarihi: 12.05.2011

Burada amaç, uluslar arası sermayenin dünya üzerindeki serbest dolaşımını hızlandırmak ve devletler ile diğer devletler vatandaşı yatırımcılar arasındaki karşılıklı güveni tesis etmek ve ilerletmektir. ICSID, özerk bir uluslar arası kuruluş olup Dünya Bankası ile yakın ilişkilidir.

ICSID' in idari yapısına baktığımızda yerleşim yerinin Washington D.C de Dünya Bankasında olduğu görülmektedir. Üyeleri aynı zamanda Dünya Bankası' nın da üyesi durumundadır. Uluslar arası tüzelkişiliğe sahiptir bu nedenle de sözleşme yapma, taşınır ve taşınmaz mal edinme, malvarlıkları üzerinde her türlü tasarrufta bulunma ve dava açma hakkına sahiptir. Dünya Bankası Başkanı İdari Konseyin de başkanıdır.⁷⁸ İdari Konseyin görevleri ICSID' in idari ve mali tüzüklerini kabul etmek, tahkim ve arabuluculuk prosedür kurallarını belirlemek, Dünya Bankası idari olanak ve hizmetlerinden yararlanma amacıyla Banka ile yapılan düzenlemeleri onaylamaktır.

4. Uluslar arası Ticari Tahkim Hakkında Amerikan Devletleri Arasındaki Sözleşme (Panama Sözleşmesi):

Panama Sözleşmesi, 30 Ocak 1975 yılında her ülkenin tam yetkili hükümet temsilcileri tarafından kabul edilmiş ve imzalanmıştır. Sözleşme, 16 Temmuz 1976 tarihinde genel anlamda yürürlüğe girmiş ancak taraf devletlerin farklı tarihlerde sözleşmeyi onaylamaları sebebiyle her ülkede uygulama tarihi de doğal olarak, farklılık göstermiştir. Sözleşmeye ilişkin sekretarya hizmetlerini, OAS Genel Sekreterliği yerine getirmektedir. Panama Sözleşmesi' nin, Amerikan Devletler Örgütü (Organization of Amerikan States-OAS) bünyesinde gerçekleştirilmesi dolayısıyla sadece OAS' a üye devletler bu sözleşmeye taraf olabilmektedirler. Bu bakımdan Panama Sözleşmesi, uluslar arası olmaktan öteye bölgesel bir nitelik arz etmektedir. OAS üyesi olmayan devletlerin bu sözleşme hükümlerine başvurması mümkün bulunmamaktadır.

⁷⁸ İsmail G. ESİN, Julian LEW, Gerhard WEGEN, **Milletlerarası Tahkim Mevzuatı**, Beta Basım Yayın, 2003, s.151

Bu anlamda Sözleşme, OAS üyesi devletler veya bunların vatandaşları ile üye devletler arasındaki ticari ilişkilerden kaynaklanacak uyuşmazlıkların tahkim yolu ile çözümlenmesini amaçlamaktadır. 4 Nisan 1999 tarihinde Bolivya' nın da sözleşmeyi onaylaması ile sözleşmeye taraf olan devlet sayısı 17 olmuştur. Bu ülkelerin çoğunluğunu Güney Amerika ülkeleri oluşturmaktadır. Sözleşmenin geçerlilik süresi hakkında bir zaman sınırlaması bulunmamaktadır. Diğer bir deyişle sözleşme, süresiz şekilde geçerliliğini koruyacaktır. Ancak taraf devletlerden biri, önceden Genel Sekreterliğe bildirmek suretiyle sözleşmeye taraf olmaktan çekilebilir. Bu durumda sözleşme, çekilme talebinin kaydedildiği tarihten itibaren bir yıl sonra o ülkede yürürlükten kalkar.

5. Uluslararası Ticari Hakemlik hakkında Avrupa Sözleşmesi (Cenevre Sözleşmesi):

Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu' nun katkılarıyla hazırlanan ve Cenevre Sözleşmesi olarak bilinen Uluslar arası Ticari Hakemlik Hakkında Avrupa Sözleşmesi, 1 Ocak 1964 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir. Sözleşme, 27 ülke tarafından onaylanmış durumdadır. Türkiye' de sözleşme, 21 Mayıs 1991 tarihinde 3730 sayılı Kanun ile TBMM tarafından onaylanması uygun bulunmuş ve 91/2138 sayılı BKK ile onaylanmıştır.

Sözleşmenin genel amacı, hepsinde olduğu gibi, farklı Avrupa ülkelerinden gelen özel veya tüzel kişiler arasındaki ticari ilişkilerden kaynaklanan uyuşmazlıkların, Avrupa ticaretinin kalkınmasında engel oluşturmalarını önlemek ve bu suretle Avrupa ülkeleri arasındaki ticaretin gelişmesini sağlamaktır. Bu nedenle sözleşme, imzacı devletler veya vatandaşları arasında ortaya çıkabilecek uyuşmazlıkların geçici hakemlik prosedürü ya da daimi tahkim kurumları vasıtasıyla çözümünü öngörmektedir. 17 Aralık 1962 tarihinde imzalanan ve 25 Ocak 1965 tarihinde yürürlüğe giren Uluslar arası Ticari Hakemlik Hakkında Avrupa Sözleşmesinin Uygulanması Hakkında Anlaşma ile, Cenevre Sözleşmesinin hakemlik müessesesinin oluşturulması yönündeki 4 üncü maddesinde

değişikliğe gidilmiştir. Ancak anılan Anlaşma, sekiz devlet tarafından onaylanmış bulunmaktadır.⁷⁹

Bu taraflar açısından bağlayıcı olduğu belirtilmiştir.⁸⁰

Çok taraflı anlaşma, milletlerarası ticari işlemlerden doğan ve muamele merkezleri değişik ülkelerde bulunan gerçek veya tüzel kişiler arasındaki ihtilafların çözümü için hakemlik müessesesine müracaat edildiği takdirde, tahkimin örgütlenme ve işlemlerini düzenleyen hakemlik anlaşmaları, hakemlik prosedürü ve uygulanacak maddi hukuk alanında hükümler içermektedir. Cenevre Sözleşmesi hükümleri, sözleşmeye taraf olan devletlerce yapılan ve tahkime ilişkin hükümler içeren ikili veya çok taraflı anlaşmaların geçerliliğini herhangi bir şekilde etkilememektedir. Diğer bir deyişle; bu sözleşmeye taraf oldukları halde devletler, uyuşmazlıkların çözümünde yaptıkları ikili veya çok taraflı anlaşmalarda yer alan tahkim hükümlerini uygulayabilmektedirler. Sözleşmede geçerlilik süresi hakkında bir hüküm yer almamakla birlikte, taraf devlet sayısı beşten az bir sayıya düşer ise Sözleşme, son çekilen ülkenin bu yönde bildirimde bulunduğu tarihten itibaren yürürlükten kalkacaktır.

5.Tahkim Kararının Tanınması, Tenfizi Ve Uygulanması

Tanıma, bir uluslar arası hukuk kişinin kendi dışında oluşan belli bir olayı, bir belgeyi ya da bir iddiayı kendisi bakımından yasal kabul ettiğini ve hukuksal ilişkilerini bu yolla kabul edilen veriler üzerine kuracağını bildiren bir hukuksal işlemdir.⁸¹

Ulusal düzeyde yetkili organların, uluslar arası tahkim kararlarını iç hukuklarında yürürlüğe koymaları, ulusal yetkilerin uygulanmasına getirilen bir kısıtlamadır.

⁷⁹ ORMANOĞLU, 2004, s.68

⁸⁰ GİRAY, 2003, s.142

⁸¹ PAZARCI, 2011, s.258

Yabancı Hakem Kararlarının tanınması ve tenfizine yönelik uluslar arası alanda yapılan en önemli düzenleme, 10 Haziran 1958 tarihli Yabancı Hakem Kararlarının Tanınması ve Uygulanması Hakkındaki New York Sözleşmesidir. New York Sözleşmesi herhangi bir tahkim süreci öngörmemektedir. Sözleşme, geçici ve kurumsal tahkim mekanizmalarının işleyişi sonucunda verilen kararların sözleşmeyi imzalayan devletlerce tanınması ve uygulanmasına yöneliktir. Bununla birlikte, devletlerarasında imzalanan ikili anlaşmalarda ve devletlerin kendi ulusal mevzuatında da tahkim kararlarının tanınması ve gereklerinin yerine getirilmesine yönelik düzenlemeler bulunmaktadır.

133 ülkenin taraf olduğu New York Sözleşmesi' nin 3 üncü maddesindeki amir hüküm ile akit devletler, her birinin hakem kararlarının karşılıklılık esasına dayalı olarak tanınması ve kendi ülke topraklarında uygulanması yükümlülüğünü kabul etmiş durumdadırlar. Aynı maddeye göre; akit devletler yabancı hakem kararlarının tanınması ve uygulanması için ulusal hakem kararlarına oranla ne çok daha ağır şartlar yükleyebilecek ne de daha yüksek adli harç alabileceklerdir. Hakem kararının milliyeti açısından bakıldığında; "usul hukuku ilkesine göre; bir hakem kararı hangi devletin usul hukukuna göre verilmiş ise, o devlet hakem kararıdır. Bu ilkenin Türk Hukukunda uygulanması halinde, yabancı bir devlet usul hukukuna göre verilmiş olan hakem kararı Türk Hukuku bakımından yabancı hakem kararı olur."⁸²

Türkiye 'de yabancı hakem kararlarının tenfizinde görevli olan Mahkeme, asliye mahkemeleridir.

ICSID Sözleşmesine taraf olan devletler verilen bağlayıcı kararı tanımak ve kendi ülkesinde alınmış bir mahkeme kararı gibi uygulamak zorundadır. Aynı şekilde devletlerin, kararda öngörülen yasal yükümlülükleri de belirlenen şartlar doğrultusunda yerine getirme mükellefiyetleri de vardır. Verilen kararın sözleşme tarafı devlet topraklarında tanınmasını ve

⁸² Ömer ELMAS, Milletlerarası Hakem Kararlarının Tenfizi, www.hukukcu.com, Erişim Tarihi: 18.05.2012

uygulanmasını isteyen tarafın, o devletin bu amaçla yetkilendirdiği mahkeme veya otoriteye, kararın Genel Sekreterlik tarafından onaylanmış olan bir kopyasını iletmesi gerekmektedir. Sözleşmeye taraf her devlet bu amaçla atayacağı uygun bir mahkemeyi veya diğer otoriteyi ve daha sonra bu atamada yapılacak değişikliği Genel Sekretere bildirmek durumundadır. Kararın bir ülkede uygulanması, o devlet ülkesinde yürürlükte bulunan ve yargı kararlarının icrası ile ilgili hukuk kuralları gereğince yapılacaktır.⁸³

Tahkim taraftarları, Yargıtay’ı tenfiz mekanizmasını öne sürerek bağımsız yargı yolunun açık olacağını iddia etmektedirler. Oysa 2675 sayılı Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku hakkında kanunun 43-45.maddelerinde düzenlenmiş olan Yabancı Hakem kararlarının uygulanmasına ilişkin husus “Tahkim kararının yerine getirilmesi ile ilgili istemi inceleyen Mahkeme, hakem kararı genel ahlaka veya kamu düzenine aykırı olduğu, hakem kararına konu uyuşmazlığın Türk Kanunlarına göre Tahkim yoluyla çözümü mümkün olmayan bir konuya ilişkin olduğu takdirde kararın uygulanması istemini reddeder.” Bu maddeden de anlaşılacağı gibi; tenfizin uygulama alanı yok denecek kadar azdır. Halen dünyada yaşanan yatırım uyuşmazlıklarının hiçbirinin tenfizin alanına girmemesi ilginçtir. Ayrıca ICSID Sözleşmesinin 54.maddesinde “her üye ülke bu sözleşmeye uygun olarak verilmiş her kararı bağlayıcı kabul edecek ve kararın parasal yükümlülüklerini kendi sınırları içinde kendi devlet mahkemesinin nihai bir kararı gibi yerine getirecektir.” Bu hüküm çerçevesinde tahkim kararı tenfizin alanına girse bile tenfiz süreci gerçekleşmeden uygulanabilecektir. Ayrıca ülkemizce, yukarıda da zikredilmiş olan, uzun yıllardan beri BITs (Çift Taraflı Yatırım Anlaşmaları) adı altında 40’ in üzerinde ülke ile ikili anlaşmalar imzalanmış ve bu anlaşmalarda Devletten Devlete İşletilen Uluslar arası Hakem (Tahkim) mekanizmasını (ICSID, ICC Takimi, UNCITRAL) kabul etmiştir. Ayrıca MAI ve benzeri serbest ticaret anlaşmalarına esas teşkil eden ve yatırımcıdan Devlete işleyen (yani yatırımcıların tek taraflı olarak Devletlere dava açabildiği ve Devletlerin yatırımcıları dava etme hakkının bile

⁸³ ŞANLI, 1998, s.9

bulunmadığı bir sistem) Hakem sistemini toplumlara dayatmaya çalışan ulus ötesi şirketler, bugüne kadar söz konusu mekanizma üzerinden akıl almaz davalar kazanmış ve toplumları Hakem (tahkim) kararlarına mahkûm ettirmişlerdir.⁸⁴

Hakem kararının kamu düzenine aykırılığı iddiasıyla tanıma tenfiz engellenemeyecektir.⁸⁵

Ancak, her hâlükârda uluslararası tahkimin yatırım sözleşmelerinde de yer alması bağlamında doğabilecek olası sakıncaların, hakem kararlarının yerel hukuk tahtında icrası sırasında “kamu düzeni mülahazalarıyla engellenebilmesi yolunun açık kalacağı ve böylelikle bir sorun doğmayabileceği görüşüne itibar edilecekse, tahkimin kabul edilmesini savunmak bir tûe çelişkili sonuca varıyor demektir. Zira, şayet yabancı yatırımcılar sözleşmelerin içerisinde tahkim olanağı bulunmadığı için yerel hukuka güven eksikliği nedeniyle ülkeye gelmemekteyse, o halde tahkim sonrasındaki bu tenfiz engellerine rağmen nasıl olup da yatırıma ilişkin kararını değiştiriyor olacaklardır? Böyle şeylerle karşılaşacağını bilse yabancı sermaye gelir mi?⁸⁶

Tahkim Kurulu’ nun üç hakemden oluşması durumunda nihai karar ve tahkim süreci içerisindeki diğer Kurul kararları hakemlerin çoğunluğu tarafından verilir. Kurul, nihai kararın yanı sıra geçici ve ara kararlar da alabilir. Kurulun verdiği nihai kararlar tarafları bağlayıcı niteliktedir.⁸⁷ Taraflar kararı geciktirmeksizin uygulamak zorundadır. Karar, ancak taraflar kabul ederlerse yayımlanabilir. Karar verilmeden önce tarafların uyuşmazlığın çözümü konusunda anlaşmaları durumunda Kurul ya tahkim sürecini bitirir ya

⁸⁴ MAI ve Küreselleşme Karşısı Çalışma Grubu, <http://www.antimai.org/kitap/tahkim.htm>, s.2 Erişim tarihi: 27/04/2011

⁸⁵ NOMER, EKŞİ, GELGEL, 2003, s.83

⁸⁶ Ülkü AZRAK, İdari Sözleşmeler ve Uluslararası Tahkim Paneli, 16 Temmuz 1999, TBB Yayını, s.528

⁸⁷ ibid, s.46

da tarafların isteği üzerine anlaşma şartlarını nihai karar olarak kaybeder. Bu durumda karar gerekçesiz olarak verilir.⁸⁸

Nihai kararın alınmasından itibaren 30 gün içinde taraflardan biri, diğer tarafı bilgilendirmek suretiyle Tahkim Kurulu'ndan kararın yorumlanmasını talep edebilir. Karar yorumu, talep tarihini izleyen 45 gün içinde yazılı olarak verilir. Karara ilişkin yorumlar nihai kararın bir parçası sayılır. Kararda yapılan hesaplama, yazım veya baskı hatalarının düzeltilmesi yönündeki başvuru, kararın alımı tarihinden itibaren 30 gün içinde yapılır. Bu yöndeki talepleri kurul, 30 gün içinde karara bağlar. Tahkim sürecinde iddia edilmiş ancak nihai kararda yer verilmesi gerekirken ihmal edilen veya unutulmuş konuların karara eklenmesi yönünde yapılacak başvurular da Kurul tarafından talep tarihini izleyen 60 gün içinde sonuçlandırılır.⁸⁹

6. Türkiye' de Uluslararası Tahkim ve Uyum Sorunu

Ülkemizde, Cumhuriyetin kuruluşundan 2.Dünya Savaşı sonuna dek olan dönemde yabancı sermayeye pek sıcak bakılmamış, ekonomik bağımsızlık da siyasi bağımsızlık kadar önemsenmiş ve iç ekonomik dinamiklere dayalı bir kalkınma politikası yürütülmüştür. Yabancı sermayenin varlığı reddedilmese bile Osmanlı İmparatorluğu' nun son dönemlerinde yaşanan olumsuz tecrübeler nedeniyle bu konuda istekli davranılmamıştır.

1950' lerden itibaren dış ekonomik kaynaklara bakış açısı değişmiş ve izlenen liberal ekonomik politikalara uygun olarak yabancı sermayeye daha olumlu bir yaklaşım içerisine girilmiştir. Nitekim 1947-1954 yılları arasında kurulan hükümetler, hükümet programlarında "her türlü ekonomik teşebbüslerde yerli olduğu kadar yabancı sermayeye geniş yer ayırmak ve bunları teşvik etmek" ile "yabancı teşebbüs sermaye ve tekniğinden geniş ölçüde faydalanabilmenin şartlarını tahakkuk ettirmek ve icaplarını yerine getirmek" gibi yabancı sermayeye yönelik ılımlı ve hatta teşvik edici yaklaşımlar sergilemişlerdir.

⁸⁸ ORMANOĞLU, 2004, s. 152

⁸⁹ UNCITRAL, m.32

Tahkim, ülkedeki yabancı sermaye yatırımlarının artması ve bunun sonucu olarak yeni iş olanaklarının ortaya çıkması şeklinde kamuoyuna benimsetilmiş ve böylece ülkemizin emperyalist tekellere bağımlılığı daha fazla arttırılırken, aynı zamanda emperyalist tekellerin kendi hukuksal ölçütlerinin kabulü sağlanmıştır. Uluslar arası tahkimin özellikle enerji yatırımları için zorunlu olduğunu açıklayan devlet yetkilileri ise, bu yatırımlar yapılmadığı takdirde ülkenin kısa bir sürede karanlığa gömüleceğini söyleyerek, kitlelerin olası tepkilerini etkisizleştirmeye çalışmışlardır.⁹⁰

Bu dönemdeki liberal yaklaşımların neticesi olarak 1951 yılında, 5821 sayılı Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanun ile yerli sermayeye açık olan alanlarda kullanılmak ve sanayi, enerji, maden, bayındırlık, ulaştırma ve turizm sahalarına yatırılmak üzere getirilecek yabancı sermayeye, imtiyaz teşkil etmeyecek şekilde belirli hak ve kolaylıklar sağlanmıştır. 1954 yılında ise, 5821 sayılı Kanun yerine, 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu çıkarılmıştır. Bu Kanunla, yabancı sermayeye karşı daha da liberal bir yaklaşım sergilenmiştir. Örneğin, yerli sermaye ve teşebbüslere tanınan tüm haklardan, muafiyetlerden ve kolaylıklardan aynı alanda çalışan yabancı sermaye ve teşebbüslerin de yararlanabilmesi imkanı tanınmıştır. Ancak, 6224 sayılı Kanunun bu liberal yaklaşımına rağmen, 1980 yılına kadar Türkiye’ de yaşanan ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklar sebebiyle, yabancı sermayeden beklenen yararlar elde edilememiştir.⁹¹ Bu nedenle bu Kanun yerine de 2003 yılında 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımla Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu Kanunun amacı, doğrudan yabancı yatırımların özendirilmesinde, yabancı yatırımcıların haklarının korunması ile yatırım ve yatırımcı tanımlarında uluslar arası standartlara uymak ve daha önce var olan yabancı yatırımların gerçekleştirilmesinde izin ve onay sisteminin bilgilendirme sistemine dönüştürülerek yabancı sermaye yatırımlarının arttırılmasını sağlamaktır. Örneğin, 6224 sayılı Kanunda yer verilmemekle birlikte 4875 sayılı Kanunda, 1999 yılında yapılan Anayasa

⁹⁰ Kurtuluş Cephesi, “Uluslararası Tahkim ve Emperyalizmin Yapısal Uyum Reçetesi”, http://www.kurtuluscephesi.com/kurcep1/kc51_5.html, erişim tarihi: 22/03/2012

⁹¹ Yücel GÜÇLÜ, “Yabancı Sermaye Çekimi, Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmaları”, **Uluslar arası Ekonomik Sorunlar**, Şubat 2003, Sayı:8, S.32

değişikliğine ve 4686 sayılı Milletlerarası Tahkim Kanununa paralel olarak, ev sahibi ülke mahkemelerinin yanı sıra, uluslar arası tahkim ve arabuluculuk, uzlaşma gibi diğer uyuşmazlık çözüm yollarına başvurma olanağı getirilerek, yabancı yatırımcıların uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin tereddütlerinin ortadan kaldırılması amaçlanmıştır.

Milli Tahkim, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununda, yabancı hakem kararlarının tenfizi ise Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanunda düzenlenmiştir. Taraf olduğumuz ve milletlerarası tahkime ilişkin bir çok milletlerarası antlaşmanın Anayasa' nın 90.maddesi gereğince iç hukukumuzun bir parçası olmasına karşın, ülkemizde milletlerarası tahkimin esas ve usullerine ilişkin bir düzenleme bulunmamaktadır.

Anayasa' nın 90.maddesi hükmüne göre, usulüne uygun yürürlüğe konmuş uluslar arası anlaşmalar kanun hükmünde sayılmış ancak, bunlar hakkında Anayasa' ya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesi' ne başvurma imkanı tanınmamıştır. Dolayısıyla tahkime yönelik veya tahkim hükümleri içeren ve usulüne uygun olarak iç hukukta yürürlüğe konulan uluslar arası anlaşma ve sözleşmeler ile ikili anlaşmalar kanun hükmündedirler. Anayasa' ya aykırılıklarının öne sürülememesi de bu tür anlaşma ve sözleşmelere, kanunlara oranla görece bir üstünlük atfedildiği sonucunu ortaya koymaktadır.

Ülkemizde uluslar arası tahkimi Anayasal bir temele kavuşturan düzenleme, ilk kez, 13.08.1999 tarihli ve 4446 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun⁹² ile yapılmıştır. Ancak, Anayasa' da yapılan bu değişiklik sadece uluslar arası tahkimin kabulüne yönelik değildir. Bu, tahkimle dolaylı veya dolaysız bağlantıları bulunan sözleşme ve kamu imtiyaz sözleşmelerindeki yargı denetimine ilişkin olarak Anayasa' da düzenleme öngören bir değişiklik paketi niteliğindedir. Nitekim, 4446 sayılı Kanunla da Anayasa' nın 47., 125. ve 155.maddelerine yönelik değişiklik yapılmıştır.

⁹² T.C Resmi Gazete, Anayasanın Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun (Tahkim Kanunu ile Uyum İçin), 14.08.1999, No:23786

Anayasa' nın 125.maddesinin birinci fıkrasında yapılan değişiklikle, "Kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinden doğan uyuşmazlıkların milli veya milletlerarası tahkim yoluyla çözülmesi öngörülebilir. Milletlerarası tahkime ancak yabancılik unsuru taşıyan uyuşmazlıklar için gidilebilir." hükümleri getirilmiştir. Bu değişiklikten önce Anayasa' nın 125.maddesinde, uluslar arası tahkime ilişkin herhangi bir hüküm bulunmamakta, uygulama ise ulusal tahkime ilişkin MÖHUK hükümleri ile uluslar arası alanda imzalanan sözleşme ve ikili anlaşma hükümleri doğrultusunda yürütülmekteydi.

Yapıla bu Anayasa değişikliği ile; idari yargının görev alanının-iktisadi kamu hizmetleri gibi bir sınırlama getirilmeksizin- hemen hemen tüm kamu hizmetleri yönünden daraltılmış olunması, idari yargının var oluş ilkelerine dikkat edilmediği savını gündeme getirmektedir. Ayrıca, idari yargının anılan şekilde sınırlandırılmış olması, aslında çok ciddi sorunları da beraberinde getirmektedir. Adli yargının amacı, taraflar arasındaki uyuşmazlığın hak ve nesafet kurallarına göre çözülerek haksızlığın giderilmesi ve varsa zararın tazmin ettirilmesi olduğu halde, idari yargı denetiminin ana gereği, idarenin idare hukuku alanı ve kanun çerçevesi içinde kalmasını sağlamaktır. İdareyi hukuk alanı içinde kalmaya zorlamaktır amacı.⁹³

Dolayısıyla 1999 yılında yapılan bu Anayasa değişikliği ile getirilen yeni düzenlemede, kamu hizmetleriyle ilgili imtiyaz sözleşmelerine dair uyuşmazlıkların tahkim yoluyla çözümlenebileceğine ilişkin düzenlemeyle Türk İdare Hukuku kurgusu ciddi biçimde alt üst edilmiştir.⁹⁴

1982 Anayasası' nın Danıştay' a ilişkin 155.maddesindeki değişikliğin ana nedeni, kamu hizmeti imtiyazı niteliği taşıyan sözleşmelerde uluslar arası tahkime ilişkin düzenlemelere yer verebilme imkânı yaratmaktır. Bu değişiklik doğrudan olmasa bile dolaylı olarak uluslar arası tahkime yöneliktir. 155.madde' nin ikinci fıkrasına ilişkin değişiklik teklifi; "Danıştay, davaları

⁹³ Metin GÜNDAY, "İdari Yargının Görev Alanının Anayasal Dayanakları", **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:14, 1997, s.347

⁹⁴ Sedat ÇAL, **Uluslararası Yatırım Tahkimi ve Kamu Hukuku İlişkisi**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2009, s.169

görmek, Başbakan ve Bakanlar Kurulunca gönderilen kanun tasarıları, kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmeleri hakkında iki ay içinde düşüncesini bildirmek, tüzük tasarılarını incelemek, idari uyuşmazlıkları çözmek ve kanunla gösterilen diğer işleri yapmakla görevlidir.” olarak son halini almıştır.

Bu bağlamda uluslar arası tahkime yönelik eleştiriler şöyle sıralanabilir:

-Bu yolla İmtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinde Danıştay devreden çıkarılmaktadır. Kamu hizmeti imtiyaz sözleşmeleri, idare hukukuna tabi sözleşmeler olup aslında karma nitelikli sözleşmelerdir. Kamu hukuku imtiyaz sözleşmeleri bir yönüyle belli bir kişiyi, imtiyazcayı önceden hazırlanmış bulunan şartnamede belirlenmiş bir statüye sokar. Genel, soyut, objektif bir statüye sokar ve dolayısıyla idare hukuku deyiimiyle imtiyaz sözleşmeleri bir yönüyle şart işlemidir. Belli bir kişinin şartnamede belirlenen hukuki statüye sokulmasında bir hukuka aykırılık savıyla uyuşmazlık ortaya çıkarsa bu takdirde kuşkusuz böyle bir uyuşmazlık tahkimle çözümlenemez.⁹⁵

-İmtiyazlı alan, özü itibariyle kamu alanıdır ve bu alanda tahkim söz konusu olmamalıdır.⁹⁶

-Tahkim mekanizması, Türk yargı sistemindeki ana bölümlene olan adli yargı-idari yargı ayrımını zedelemektedir.

-İmtiyaz sözleşmesi yapacak yabancılar, uzun sözleşme sürelerini garantiye almak arayışındadırlar. Şartların değişmesi halinde, fiyatta ve imtiyazın kapsamında bir anlaşmazlık çıkması halinde Türk Hukuk sistemi dışında kalmak, anlaşmazlığı hakem ile çözmek istemektedirler.⁹⁷

⁹⁵ Metin GÜNDAY, “Uluslar arası tahkim Alanında Türkiye’ de Gerçekleştirilen Yasal Düzenlemeler”, Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı sermaye, TCMB İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğü, Eğitim Müdürlüğü, Ankara, Şubat 2001, s.193

⁹⁶ “Yabancı Sermaye-Tahkim ilişkisi ve Türkiye’ de Yaşanan Gelişmeler”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı: 57, 99 vd.

⁹⁷ Güngör URAS, “Sorun Tahkim’ de Değil İmtiyaz’ da”, **Milliyet**, 30.07.1999

-Ulusal idari yargının devre dışı bırakılması, birey haklarının, çevre ve sağlık haklarının savunulmasını geriletir; yabancı yatırımcıların hak ihlalleri karşısında vatandaşların bireysel başvuru ve yargı hakkı pratikte ellerinden alınmış olmaktadır.

-İdari sözleşmeler açısından bakıldığında; idari sözleşmelerin özel hukuk sözleşmesi olarak düzenlenebilmelerinin neticesi olarak sözleşmenin tarafları eşit iki irade olarak karşı karşıya geldiklerinden idari sözleşmelerde idarenin sahip olduğu ağırlık ve kamu gücünden gelen ve kamu yararını gözetilen bir konumda olması itibarıyla eşitliğin idare lehine bozulması durumları özel hukuk sözleşmesi ile kamu hizmetlerinin görüldüğü durumlarda mümkün olmayacaktır. Özel hukuk sözleşmesi ile görülmekte olan kamu hizmetinin, taraflar arası eşitlik nedeniyle, İdare hukukunda kamu hizmetinin temel özelliklerinden biri olarak belirlenen “uyarlama” ilkesinin gerçekleştirilmesi mümkün gözükmemektedir. Burada özel hukuk sözleşmesiyle de olsa görülen bir kamu hizmeti olduğundan, hizmetin asıl sahibi konumunda olan idare, hizmetin değişen ekonomik ve teknolojik şartlara uyarlanması ve işleyişini denetlemek konusunda ve bu sayede de kamu yararını gerçekleştirmek hususunda elleri kolları bağlı kalacaktır.⁹⁸

-Anayasa’ nın 125.maddesinde yapılan değişiklik ile de idare; kamu yararına görülen bir kamu hizmeti ile ilgili uyuşmazlığın idari yargının alanından çıkarılarak özel ihtilaf çözme yöntemi olan tahkim yargılamasında taraf olabilecektir. Bu yöntem ile bir tarafı idare olan ve idarenin sahibi olduğu bir hizmet olan kamu hizmetinin görülmesine ilişkin olan bir uyuşmazlık, idari yargının görev alanından çıkarılmıştır. Buna ek olarak, daha ileriki aşama olan tenfiz aşamasında da tarafların ihtilafının halli için verilmiş bir tahkim kararının ülkemizde tenfizi aşamasında tenfiz işlemi adli yargı mercilerince verilecek yine idari bir uyuşmazlık adli yargı alanına dahil edilmiş olacaktır. Bu durumun sonucu olarak da; tahkim kaydı veya sözleşmesi olmadığı için idari yargı alanında halledilecek kamu hizmeti imtiyazına ilişkin ihtilaflara

⁹⁸ Zehredin ASLAN- Nilay ARAT, “Kamu Hizmeti imtiyaz Sözleşmelerinden Kaynaklanan uyuşmazlıklarda Tahkim Usulü”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, , Yıl:4, Sayı:8, Güz 2005/2, s.18

ilişkin kararlar idari yargıda verildiğinden ve tahkim öngörülen imtiyaz sözleşmelerinin de idari yargı dışında çözümünü ve tenfiz safhasında adli yargı alanına dahil olması sonucu kararların adli yargı tarafından verildiğinden, ortaya çelişkili bir durum çıkmakta ve bu durum yargılama hukukunda göreve ilişkin olduğundan kamu düzenini yakından ilgilendirmektedir.⁹⁹

Serbest piyasa ekonomisinin en büyük savunucusu ve Dünya ekonomisinin en büyüğü olan ABD bile Tahkim Müessesesini Anayasal kurum haline getirmemiş ve kendi ulusal yargısının hükümlerinden vazgeçmemiştir. Bugün ABD’ de NAFTA Anlaşmasının 1994 yılında imzalanmasının ve Temsilciler Meclisi ile Senatoda oylanmasının Anayasaya aykırı biçimde yapıldığı en üst hukuk kurumlarında ve ABD’ li hukukçular arasında yoğun olarak tartışılmaktadır.¹⁰⁰

Anayasa değişikliğine paralel olarak, yabancılık unsuru taşıyan kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinden doğan uyuşmazlıkların, ayrıca gerçek veya tüzel kişiler arasındaki uyuşmazlıkların milletlerarası tahkim yoluyla çözülmesinin usul ve esaslarının belirlenmesini sağlamak için Birleşmiş Milletler Uluslar Arası Ticaret Hukuku Komisyonu (UNCITRAL) tarafından hazırlanan kanun örneği ve karşılaştırmalı uluslar arası tahkim hukukundaki çağdaş anlayış, gelişme ve ilkeler esas alınarak hazırlanan Kanun Tasarısıyla; milletler arası tahkimin amacı, kapsamı, tahkim yargılamasının başlamasından bitimine kadar olan tüm aşamalarda yetkili ve görevli mahkeme, mahkemelerin tahkim yargılamasına müdahalesinin sınırı, tahkim şartı veya sözleşmesinin şekli ve maddi geçerlilik koşulları, tahkim anlaşmasına rağmen davanın mahkemede açılması halinde ileri sürülecek tahkim itirazı ve süresi, hakem veya hakem kurulunun ihtiyari tedbir veya ihtiyati haciz kararı verme yetkisi, hakemlerin sayısı ve seçimi, hakemlerin reddi sebepleri ve usulü, hakemlerinin görevlerinin sona ermesi ve yeniden hakem seçimi, hakemlerin yetkiye ilişkin itirazları karara bağlamaları, tahkim yargılamasına ilişkin usul kuralları,

⁹⁹ Metin GÜNDAY, *İdare Hukuku*, İmaj yayınları, 10.Baskı, 2011, s. 306

¹⁰⁰ MAI ve Küreselleşme Karşıtı Çalışma Grubu, <http://www.antimai.org/kitap/tahkim.htm>, s.4
Erişim tarihi: 27/04/2011

tahkim yeri ve süresi, tahkim yargılamasında esas alınacak dil, davanın açılışı tarih, dava ve cevap dilekçeleri, görev belgesi, hangi hallerde duruşma yapılacağı, yargılamanın şekli, bilirkişi atanması ve delillerin toplanması, hakem veya hakem kurulunca davanın esasına uygulanacak hukukun tayini, hakem kararının şekli, içeriği, düzeltilmesi, yorumlanması ve tamamlanması usulü, hakem kararına karşı başvurulacak kanun yolu, bildirimler, kararın icrası ve yargılama giderleri ile hakem ücretlerinin düzenlenmesi amaçlanmaktadır.¹⁰¹ 1999 Anayasa değişikliği ile Anayasa' ya zaten girmiş olan uluslar arası tahkim kurumunun işleyişine ilişkin esas ve usullerin kanunla belirlenmesi ihtiyacı karşısında, 4686 sayılı Milletlerarası Tahkim Kanunu yürürlüğe konmuştur. Ancak, Kanun hükümleri, Türkiye' de bulunan taşınmaz mallar üzerindeki aynı haklara ilişkin uyuşmazlıklar ile iki tarafın iradeleri dışındaki uyuşmazlıklara uygulanmaz. Kanunun uygulanma alanı hakkında, Türkiye' nin taraf olduğu uluslar arası anlaşma hükümleri saklı tutulmaktadır.

Anayasa' nın 125' inci maddesinde yer alan milletlerarası tahkime ancak yabancılık unsuru taşıyan sözleşmeler dolayısıyla gidilebileceği yönündeki amir hükmü doğrultusunda, uluslar arası nitelik ve yabancılık unsurundan ne anlaşılması gerektiği ilk defa 4686 sayılı Milletlerarası Tahkim Kanunu (MTK) ile tarif edilmiştir. MTK 2.madde de yabancılık unsurunun bulunması durumunda tahkimin uluslar arası nitelik kazanacağını ifade etmektedir. Uluslar arası ticaretin yarar alanına giren akitler ve bunlardan doğan uyuşmazlıklar için başvurulacak tahkimi uluslar arası ticari tahkim olarak tanımlamak mümkündür.¹⁰²

Yine 4501 sayılı Kamu Hizmetleri İle İlgili İmtiyaz Şartlaşma ve Sözleşmelerinden Doğan Uyuşmazlıklarda Tahkim Yoluna Başvurulması Halinde Uyulması Gereken İlkelere Dair Kanun¹⁰³, uluslar arası tahkime yönelik olarak çıkarılan 4686 sayılı Kanundan önce yürürlüğe girmiştir.

¹⁰¹ 21.06.2001 tarihinde kabul edilen 4686 sayılı Milletlerarası Tahkim Kanunu genel gerekçesi

¹⁰² NOMER, EKŞİ, GELGEL, 2003, s.3-4

¹⁰³ T.C Resmi Gazete, Kamu Hizmetleri İle İlgili İmtiyaz Şartlaşma ve Sözleşmelerinden Doğan Uyuşmazlıklarda Tahkim Yoluna Başvurulması Halinde Uyulması Gereken İlkelere Dair Kanun, 22.01.2000, No:23941

Kanun, kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinde bu sözleşmelerden doğan uyuşmazlıkların tahkim yoluyla çözülmesinin öngörülmesi halinde taraflarca sözleşme yapılırken uyulması gereken ilke ve esasları belirlemek amacını taşımaktadır.

Görüldüğü üzere Kanun, uluslar arası tahkim esaslarını değil, tarafların arasında yapacakları tahkim sözleşmesinde uyulacak esas ve usulleri belirlemektedir. Ancak bu esas ve usuller, kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinde ve bu sözleşmelerde tahkim kaydının bulunması halinde uygulanabilecektir. Diğer bir ifade ile tahkim kaydı taşımayan imtiyaz şartlaşma ve sözleşmeleri hakkında 4501 sayılı Kanun hükümleri uygulanmaz.¹⁰⁴

4501 sayılı Kanun' un 2' inci maddesinde milletlerarası tahkim anlaşması, yabancılık unsuru taşıyan kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinde bunlardan doğan uyuşmazlıkların tamamının veya bir kısmının milletlerarası tahkim yoluyla çözülmesi için yapılan anlaşma; yabancılık unsuru ise, sözleşmeye taraf kurulu veya kurulacak şirket ortaklarından en az birinin yabancı sermayeyi teşvik mevzuatı hükümlerine göre yabancı menşeli olması veya sözleşmenin uygulanabilmesi için yurt dışı kaynaklı sermaye veya kredi veya teminat sözleşmelerinin uygulanabilmesi için yurt dışı kaynaklı sermaye veya kredi teminat sözleşmelerinin akdedilmesinin gerekli olması hallerinden biri olarak tanımlanmıştır.¹⁰⁵ 4501 sayılı Kanunda yabancılık unsuru, 4686 sayılı Kanuna göre daha dar tanımlanmıştır. Nitekim, 4501 sayılı Kanunda yabancılık unsuru sadece, şirket ortaklarından birinin yabancı menşeli olmasına veya esas sözleşmenin uygulanabilmesi için yurt dışı kaynaklı bir sermaye, kredi veya teminat sözleşmesinin bulunmasına bağlanmıştır. 4501 sayılı Kanun, üç alanda yabancılık unsuru taşıyan sözleşmelerin tahkim yoluyla çözümünü kabul etmiştir. Buna göre, kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinden kaynaklanan uyuşmazlıkların, Türkiye' de

¹⁰⁴ Turgut TURHAN, *Ticari Tahkimi Düzenleyen Temel Metinler: İç Tahkim ve Milletlerarası Tahkim*, Ankara, 2002, Turhan Kitabevi, s.56

¹⁰⁵ NOMER, EKŞİ, GELGEL, 2003, s.89

toplanarak Türk hukukuna ya da yabancı hukuka göre karar verecek hakem veya hakem kurulunda veya yabancı bir ülkede toplanarak Türk hukukuna ya da yabancı hukuka göre karar verecek hakem veya hakem kurulunda veya kendi tahkim usulü bulunan milletlerarası tahkim kuruluşlarında çözümü kabul edilmektedir.

Sözleşmeye taraf kurulu ya da kurulacak olan şirket ortaklarından herhangi birinin şirketteki hisse oranı ne olursa olsun %1 dahi olsa böyle bir sözleşmeden doğan uyuşmazlık yabancı ögeli uyuşmazlık sayılacaktır ya da sözleşmeye taraf şirket ortaklarının tamamı Türk menşeli olsa bile sözleşmenin uygulanabilmesi için yurtdışı kaynaklı sermaye veya kredi veya teminat sözleşmesinin yapılması gerekli ise sözleşmenin tarafı olan şirketin bütün ortaklarının Türk olmasına karşın yabancı unsurunun kabulü gerekecektir. Bu durumda da yapılacak kamu hizmeti imtiyaz sözleşmelerinin hemen tamamında yabancılık unsuru bulunabilecek ve dolayısıyla uluslar arası tahkime gidilebilecektir.

Eskiden yapılmış olan 4501 sayılı kanundan önce yapılmış olan 3096 sayılı kanuna göre akdedilmiş olan ve uygulamaya sokulmuş olan sözleşmelerin de bu kanunun yayımından itibaren 1 ay içinde görevli şirketin başvurusu ile ilgili idarenin müracaatı üzerine Bakanlar Kurulu kararı ile özel hukuk özel hukuk sözleşmelerine göre uyarlanması mümkün olacaktır.

Tahkim ile ilgili ülkemizdeki diğer kanuni düzenlemelere baktığımızda; 4586 sayılı Petrolün Boru Hatları İle Geçişine Dair Kanun, 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu, 3996 sayılı Yap-İşlet-Devret Kanunu 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu, 2575 sayılı Danıştay Kanunu, 2576 sayılı Bölge İdare Mahkemeleri, İdare Mahkemeleri ve Vergi Mahkemelerinin Kuruluşu ve Görevleri Hakkında Kanun, 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunudur.

Türkiye’ de usulüne uygun şekilde onaylanıp yürürlüğe koymuş olduğu YKKT anlaşmalarının gerekçeleri incelendiğinde hükümetlerin bu anlaşmalar ile Türkiye ekonomisinin küreselleşen dünya ekonomisi içinde etkin bir şekilde yer almasını hedefledikleri görülmektedir. Bu çerçevede hükümetler,

Türkiye’ de yapılan yabancı yatırımlarının korunması ve ülkemizde daha fazla yabancı sermaye girişinin özendirilebilmesi ve böylece akit taraf devletleri ile daha yakın ekonomik işbirliği için uygun şartlar yaratılması, daha istikrarlı bir yatırım ortamının temini, ülkemizde yatırım yapanlar ile devlet arasında ortaya çıkabilecek uyuşmazlıkların çözüm yollarının açıkça tespit edilmesi ve yabancı yatırımcılara ekonomik ve hukuki güvence sağlanabilmesi amacıyla yabancı ülkelerle YKKT anlaşmaları yapma yoluna gitmektedirler.

Anayasa’ nın 47.maddesinde 4446 sayılı Kanunla yapılan değişiklik, kamu hizmeti niteliği taşıyan hizmet ve yatırımların özelleştirilmesi suretiyle özel hukuk kişilerine yaptırılmasına imkan vererek, Anayasa açısından hukuksal zemin yaratmıştır. yapılan bu değişiklikle özelleştirme konusu, ilk kez Anayasal bir dayanağa kavuşturulmuştur. Bu değişiklikle, bir yandan kamu tüzel kişilerinin mülkiyetinde bulunan işletme ve varlıkların özelleştirilmesine ilişkin esas ve usullerin kanunla belirlenmesi, öbür yandan kamu tüzel kişilerinince yürütülen yatırım ve hizmetlerden hangilerinin özel hukuk sözleşmeleri ile gerçek veya tüzel kişilere yaptırılacağı veya devredilebileceğinin kanunla belirlenmesi amaçlanmıştır.

Kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi, devletin tamamen devreden çıkması demek değildir. Devlet, bir yandan hizmetlerin sunumunu özel şirketlere bırakmakta, diğer yandan bu şirketleri kamu bütçesinden desteklemektedir. Günümüzün “piyasa dostu devlet” modeli, devlet-piyasa ortaklığına dayanmakta; “kamu-özel sektör işbirliği” biçiminde uygulanmaktadır. “Hakem” rolünü oynadığı iddia edilen liberal devletin katkıları sayesinde gerçekleşen bu gelişmeler, piyasa sisteminde “devletin ekonomiye müdahale etmediği” yolundaki varsayımın geçersizliğini kanıtlamaktadır.ancak bu müdahalenin yönü sadece sermaye kesimlerinin çıkarlarının kollanması doğrultusundadır.¹⁰⁶

Yabancı hakem kararları ile ilgili olarak MÖHUK ve New York Sözleşmesinde hükümler bulunmakla birlikte, bu düzenlemeler yabancı

¹⁰⁶ Yasemin ÖZDEK, **Şirket Egemenliği Çağı, Sosyal Devletten Ceza Devletine**,NotaBene Yayınları, Ankara, Kasım 2011, s.66-67

hakem kararlarının Türkiye’ de tanınması ve tenfizi ile ilgilidir. Bu sebeple, Milletlerarası Tahkim Kanunundan önce, yabancı unsurlu olsun veya olmasın, Türkiye’ deki bir tahkim HUMK’ a tabi olmaktadır.¹⁰⁷

Bu bilgiler ışığında kanaatimizce; uluslar arası tahkim bizce bir mahkeme ve hukuk kurumu değildir. Hakemlerin uyuşmazlık halinde temel aldıkları tek ölçü, taraflar arasında yapılan sözleşme şartlarıdır. Sözleşme Şartları dışındaki hiçbir ulusal ve uluslar arası hukuk normları dikkate alınmaz ve Hakemlik müessesesi her davada farklı bir sözleşmeyi esas aldığı için, evrensel ve değişmez hukuk kuralları oluşturulamaz. Ayrıca, uluslar arası tahkim heyetlerinde hukukçu bulunması da gerekmez. Hakem heyetinin aldığı kararlar kesindir ve tarafların bir üst hakeme gitme hakkı yoktur. Tüm bu veriler doğrultusunda Hakemlik müessesesinin Çağdaş Hukuk ile ilgisi pek görülememektedir.

Zira bireylerarası eşit ilişkilerin hakim olduğu özel hukuka ilişkin uyuşmazlıkların hakem aracılığıyla çözülmesi cevaz görürken, hakemlerin genel kamu çıkarlarını gözetmesi beklenmemelidir. Hal böyle olunca da, idare hukukuna ait bir uyuşmazlıkta hakeme müracaat olmamalıdır. Çünkü bu, idare hukukunun bizzat varoluş nedenine aykırıdır. Bu nedenle de yukarıda da belirttiğimiz gibi boşanma davalarında tahkim yoluna gidilemez çünkü tarafların menfaatlerinin ötesinde kamunun menfaati bu tür davalarda söz konusudur. Tahkim yargılamasıyla imtiyaz sözleşmelerindeki ihtilaflarda kamunun genel menfaatlerinin korunması imkanı ortadan kaldırılmaktadır. Çünkü, uzun süreli sözleşmelerle kamu hizmetinin görülmesinin özel sektöre devredilmiş olması karşısında artık idare hukuku kuralları çerçevesinde uyarlanabilirlik ilkesi geçerli olmayacak, idare zaman içindeki gereksinimlerle sözleşmede öngörülmemiş hususları talep etme yetkisinden uzaklaştırılmış olacaktır, meğer ki uluslararası tahkimle belirlenecek tazminatları göze alarak sözleşmeye aykırı düşecek uyarılama talepleriyle gelebilsin.¹⁰⁸

¹⁰⁷ TURHAN, 2002, s.12-13

¹⁰⁸ ÇAL, 2009, s.178

Ayrıca; tahkim mekanizması, mali açıdan devlet yargısından çok daha fazla maliyeti olan bir uyuşmazlık çözüm yoludur. Anayasa’ da düzenlenmiş olması nedeniyle uluslar arası tahkim mekanizmasından ancak yeni bir Anayasa değişikliği ile vazgeçilebilir. Günümüz uluslar arası ekonomik koşullarında, öz kaynaklar ile finanse edilemeyen yüksek maliyetli yatırımlarda yabancı sermayenin önemi ortadadır. Bu nedenle, yüksek maliyetli tahkim davalarında bu maliyeti en aza indirme yolunda çalışmalar yapılmalıdır. Zira davalı konumunda kamu kurum ve kuruluşları bulunmakta ve dava sonucunda tazminata karar verilmesi durumunda, bu idareler yüksek bir tahkim maliyeti ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Kamu kurumlarının taraf olduğu uluslar arası tahkim davalarında, bu kurumları temsilen avukatlık ve savunma hizmeti verecek bir birim kurulmalıdır. Çünkü, tahkim davalarına ilişkin avukatlık hizmetleri, 4734 sayılı Kamu İhale Kanununun 22.maddesi uyarınca doğrudan temin yoluyla Türk veya yabancı uyruklu avukatlardan veya hukuk bürolarından temin edilmekte ve avukatlık giderleri tahkim davalarında maliyetin önemli bir kalemini teşkil etmektedir. Ayrıca böylelikle; kamu adına savunma yapan kamu personelinin tahkim davalarında, kamu kurum ve kuruluşlarının çıkarlarını özel yabancı avukatlık bürolarına göre daha iyi korumaları beklenebilir.

SONUÇ

Tarih boyunca pek çok düşünür tarafından unsurları belirten egemenlik kavramı, “devlet”in ortaya çıkışıyla siyasi kimlik bulmuş ve “iktidar”ı meşrulaştırmıştır. Birçok düşünür devleti tanımlayıp unsurlarını belirlemeye çalışmışsa da bu uğraşlar George JELLINEK’in tanımlamasıyla noktalanmıştır. George JELLINEK’in “Üç Öge Kuramı”na göre; devlet belli bir ulusu olan ve ülke denilen bir toprak parçası üzerinde yaşayan, devlet gücü (egemenlik-iktidar) ile donatılmış bir insan topluluğudur.

Tezimizin mihenk taşlarından olan işte bu 3. öge olan “Egemenlik”tir. Egemenlik kavramını ilk kez kullanan düşünür ise Fransız Jean Bodin’dir. O, egemenlik kavramını 1576 yılında yayımladığı “Devletin Altı Kitabı” adlı yapıtında ortaya koymuştur. O’na göre egemenlik; yurttaşlar ve uyruklar üzerindeki en yüksek, mutlak ve sürekli güçtür.

Egemenlik, devlet gücünün her alanda üstün bir biçimde belirmesidir.

Bir olgu olarak egemenliğin gelişim süreci, modern devletle başlar. Ancak egemenliğin meşruluk temeli önceleri gökyüzünde, Tanrı’da ve kutsal kaynaklarda aranmıştır. Ancak daha sonraları Avrupa’da mutlak monarşilerin kurulmasıyla birlikte kralların hükümlanlık haklarını meşru bir temele dayandırma zorunluluğu da kendini göstermiştir. Bu sebeple de iktidarın kaynağının tanrısal olduğu fikri üzerinde durulmaya başlanmıştır.¹ Sonuçta, kaynağını dine dayandıran bir hükümdar, egemenliğin manevi ögesini de koymuş ve böylelikle tartışılmaz bir duruma gelmiştir.

Zaman içerisinde egemenlik; günümüzde bir hukuk düşüncesine dayanması ve bireyler tarafından hukuk kuralları koymaya yetkili olarak kabul edilmesi açısından “hukuki”, egemen devletin egemenliğini başka bir otoriteden almaması anlamında “asli” ve egemenliğini kullanırken daha üstün başka bir otoriteye bağımlı olmaması yönünden ise “en yüce bir iktidar” olma özelliklerine kavuşmuştur.

¹ Minci KAPANİ, Politika Bilimine Giriş, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2010, s. 69

Egemen otorite olarak modern devlet, ekonomik kurallar, ölçü birimleri ve hukuk normlarını standartlaştırmış, toplulukları üzerinde güvenliğin sağlanması güvencesini vermiş; böylece ekonomik faaliyetlerin akışını kolaylaştırarak kapitalizmin önünü açmıştır.

Kapitalist ekonomi içinde devlet, ekonomik ilişkilerin belirli ticari kurallara uygun yürütmesini ve Pazar mekanizmasının düzenli işleyişini sağlayacaktır.² Bu nedenle devletin tek yetkin siyasal örgütlenme olarak görülmesi, temel kaygısı Pazar güvenliğini sağlamak olan kapitalizmin güç kazanması ile doğrudan bağlantılıdır.³

Ünlü düşünür Hobbes'a göre egemenliğin yetkileri arasında tezimiz açısından önem arz eden; "yargı ve uyuşmazlıkları karara bağlama hakkı"dır. Mutlak egemen güç, toplumda yasayı yapan ve değiştiren tek güçtür.

Egemenliğin yine tezimiz açısından en önemli özelliği, devlet içinde onun üzerinde veya ona denk başka bir gücün söz konusu olmaması"dır. Devlet içinde bir devlette, birden çok üstün otorite ya da egemen güç varsa yani başka güçler egemenlik iddiasında bulunuyorsa, böyle bir düzenin ayakta kalabilmesi mümkün olmayıp, bu durumda egemen bir devletin varlığından da söz edilemeyecektir.⁴

Egemenliğin diğer bir özelliği "paylaşılmaz" olmasıdır. İç egemenlik ise "devletin belirli bir coğrafi alan ve o alanda yaşayan halk üzerinde mutlak hükmetme yetkisi"dir.

Modern devletin yine tezimiz açısından önemine baktığımızda "yasa ve düzen" işlevi olduğunu görürüz ki bu görev tarihsel süreçte kapitalizmin yani pazar mekanizmasının gelişmesiyle uyumlu bir biçimde yürümüştür.

² İmmanuel WALLERSTEIN, **Modern Dünya Sistemi: Kapitalist Tarım ve 16. Yüzyılda Avrupa Dünya Ekonomisinin Kökenleri**, Çev: D. Boyacı, Bakış Yayınları, İstanbul, 2004

³ Michael MANN, "States, Ancient And Modern", İled John A. Hall, The State: Critical Concepts, Vol. 1 Routledge Pub. London, New York, 1994, s. 479

⁴ Oktay UYGUN, **Federal Devlet**, On iki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 116

Zamanla da ulus devlet ortaya çıkmış ve pazarın genişlemesi ve homojen bir üretim ve tüketim ortamının yaratılması gereği olarak şekillenmiştir.

Toplumsal ve tarihsel gereklilikler, Avrupa'da 1648 Westfalya Anlaşması ile devletler arasında yerleşmeye başlayan ortak düzenin, uluslararası hukuk düzeninin doğmasını zorunlu kılmıştır.⁵

Hal böyle olunca teorik olarak en üst hukuk kaynağı Anayasalar iken, uygulamada uluslararası anlaşmalar ve küresel aktörler tarafından uygulanan programlar çoğu zaman Anayasa'nın önünde yer almaya başlamıştır. Bunda tezimizin ikinci bölümünde açıkladığımız "küreselleşme" olgusunun etkisi büyüktür.

Son yıllarda taşımacılık ve haberleşme de yaşanan gelişmeler uluslararası yatırım ilişkilerinin artmasına ve üretim faktörlerinin dünya üzerinde hızla yer değiştirebilmesine imkan vermektedir. Böylece Dünya küresel bir köy olma haline dönüşme süreci yaşamaktadır. Bununda altında yatan hakim merkez sermayenin sıkışan kar hadlerini yükseltebilmek için kendisine yeni üretim ve tüketim merkezleri oluşturabilmek amacıyla yeryüzünü kaplaması meselesidir.⁶ Aslında küreselleşme, yeni bir olgu değil, sadece yeni bir terimdir. Emperyalizmin kendisidir. Terimin değişmesindeki amaç; emperyalizm karşısında çaresizlik yaratmaktır. Sermayenin girdiği ülkede üretimden pazarlamaya kadar hiçbir sınırlama ve denetimle karşılaşılmasının sağlanmasıdır. Bu serbestiyetin gerçekleşmesi de ülke ekonomisinden siyasasına kadar her alanda kurumsal ve kurumsal düzenlemeleri zorunlu kılmaktadır.⁷ Bu da ulus devletin sosyal devlet misyonundan uzaklaşmasını ve ulusal egemenlik olgusunun yeniden tanımlanmasını gerektirmektedir.

⁵ Hüseyin PAZARCI, **Uluslararası Hukuk**, Seçkin Yayıncılık , Ankara, 2011, S. 20

⁶ İzzettin ÖNDER, "Küreselleşme ve Ulusal Ekonomiler Açısından Egemenlik Sorunu", Der: Meryem KORAY, **Küreselleşme ve Ulus Devlet**, Yıldız Teknik Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, İstanbul, Yayın No: 1, 2001, s.61

⁷ Alan MACFARLANE, **Kapitalizm Kültürü**, Ayrıntı yayınları, 1993, s.260

İşte küreselleşme ulusal devletin ekonomik işlevlerinin ortadan kalkmasıyla dünyanın tek bir Pazar haline gelmesini içeren yeniden yapılanma öğelerinin en önemlilerindendir. Zira küreselleşmenin etkisiyle ulus-devletlerin egemenlik alanları da daralmaya başlamıştır.

Öncelikle küreselleşme olgusu daha çok ekonomik alanda, ekonomik ilişkilerin dünya üzerinde yoğunlaşması olarak ortaya çıkmaktadır. Günümüz küreselleşmesinin baş aktörleri Çok Uluslu Şirketler, finans kurumları ve mali sermaye kendi çıkarları konusunda hareket ederken, gerçek amaçlarını küreselleşmenin “insancıl ve uygar” söylemleriyle örtmeye çalışmaktadır.

Bugünkü ekonomik yapıda, gelişmiş ülkelerin ve ÇUŞ’ların etken, azgelişmiş ülkelerin ise edilgen konumda olduğu görülmektedir.

Uluslararası yeni işbölümünde, azgelişmiş ülkelere ucuz işgücü kaynağı, ucuz doğal kaynakları ve kirletilmeye hazır çevreleri ile katılmaları rolü verilmektedir.

Gelişmiş ülkelerin, teknoloji üretebilen ülke diye tanımlandığı günümüzde, azgelişmiş ülkelere teknolojiye ulaşmanın en makul yolunun, çok uluslu şirketlerin yatırımlarını çekmek olduğu telkin edilmektedir.

Küreselleşmenin sağlayacağı ileri sürülen bu insancıl projeler, eğer tüm ülkeleri ayırım gözetmeksizin bağlayacağı uygulama olanakları bulunacaksa elbette buna karşı durmak doğru bir tutum olmayabilir. Ancak yaşam bu iddiayı çürütmektedir. Küreselleşme en başta, hem zengin ülkelerle fakir ülkelerin arasındaki gelir dağılımını, hem de tüm ülkelerde yüksek gelirlilerle düşük gelirliler arasındaki gelir dağılımını, bozmaktadır.⁸ Tüm “insancıl” söylemlerine rağmen küreselleşme özellikle çevrede geniş halk kesimlerine daha çok yoksulluk ve yoksunluktan başka bir şey getirmemiştir.

Siyasal bakımdan küreselleşmenin getirdiği “Demokrasi İnsan Hakları” kavramları bir aldatmacadan ibarettir. Bu kavramlar ilk önce, iç dinamik

⁸ Coşkun ADALI, **Çıkış Hattına Doğru**, Sarmal Yayınları, İstanbul, 1999, s.228

sonucu ortaya çıkmadıklarından ve ithal kavramlar olduklarından dikiş tutmamakta, üstelik az gelişmiş ülkelerde hem azınlıklar ile çoğunluklar arasında hem de ülke içindeki gruplar içinde daha fazla çatışmalara yol açmaktan başka bir işe yaramamaktadır. İkinci ve daha önemlisi; Batılı bu kavramları az gelişmiş ülkelerin içişlerine müdahale etmek ve bu ülkelerdeki ulusal devleti daha da zayıflatarak amaçlarına daha kolay varmak için kullanmaktadırlar.

Günümüzde büyük şirket yöneticileri hükümet başkanları ile çok rahat diyaloga gerebilmekte ve istedikleri politikaların üretilmesi için devletlere baskı bile yapabilmektedirler. Bu şirketler artık ülke politikalarının belirlenmesinde etkin rol oynayan bir siyasal güç halini almışlardır. Çünkü onlar için geçerli olan sadece yatırım yaptıkları ülkelerin yasaları değil, aynı zamanda küresel sistemin işleyen kurallarıdır. Uluslararası tahkim, bu kuralların somut örneklerinden biridir.

Uluslararası şirketlerin, ulus devletlerin koruyuculuğu altında daha büyük pazarlar ve ekonomik faaliyet sahaları yaratma çabaları bakımından kritik bir eşiğe geldikleri söylenebilir. Hızlı küreselleşme süreci içinde, ulusal bağlılığını yitirmeye başlayan sermaye ekonomik avantajlar nerede bulunuyorsa oraya yerleşir duruma gelmiştir. Uluslararası şirketler, giderek, belirli bir ulus devlette yerleşik çok uluslu şirketlerden, hiçbir devlete bağlılık duymayan ulusötesi şirketlere dönüşmektedirler.

Birçok konuda önemli kararların çoğu ulus-üstü düzeyde alınmakta ve milli hükümetlerin etkisi giderek azalmaktadır.⁹

Böylelikle küreselleşme, devlet egemenliğinin artık bölünmez olmadığını ve uluslararası organlarla paylaşılmasının yolunu açmıştır. Bunu yaparken de çok uluslu şirketleri, IMF ve Dünya Bankasını, Dünya Ticaret Örgütü gibi aktörlerden yararlanmaktadır.

⁹ Davut DURSUN, **Siyaset Bilimi**, Beta Yayınları, İstanbul, 2006, s. 134

Tezimizin üçüncü bölümünde açıklamaya çalıştığımız uluslararası tahkimin egemenlik ile bağlantısına geldiğimizde ise; devletin, gönüllü bir şekilde olsa bile yasa yapma ve yasaları uygulama şeklinde somut tezahürünü bulan egemenliğini kısıtlamayı kabul ettiğini görmekteyiz.

Yerli mahkeme taraflı davranır diye kabul edilen tahkim kolaylığı, bu defa sermayeden yana taraflı hakemlik biçimine dönüşebilmektedir. Ulusal mahkemelerin sermaye önünde bir engel olmaktan çıkarılması amaçlanmaktadır.¹⁰

Tahkimin hukuki niteliğine baktığımızda, hakemlerin hukuk formasyonlarının olması koşulunun aranmamakta olduğu görülmektedir.

Uluslararası Tahkim de amaç yabancı yatırımları korumak, yatırımları geliştirmek ve arttırmak ve yatırımları serbestleştirmektir. Bu amaçla “Çok Taraflı Yatırım Anlaşması (MAI) ülkelere dayatılmaya çalışılmış ancak yürürlüğe sokulmamıştır. Zira MAI ile amaçlanan küresel bir hukuk oluşturmak suretiyle sermayenin önündeki engellerden birini kaldırmaktır. MAI, tek bir küresel ekonominin ortak Anayasası durumuna getirilmek istenmiştir.

Bu bağlamda MAI, küreselleşme sürecinde çok uluslu sermaye şirketlerinin kendi kar alanlarını hızla genişletmek ve başta ulus-devlet olmak üzere önündeki engelleri kaldırmak ve kendilerine küresel bir hukuk zemini geliştirmek için ortaya atmış oldukları bir anlaşmadır.

Uluslararası tahkim kuralları, egemenlik teorisyenlerinin yasa yapma ve uygulama noktasında mutlak saydıkları devlet iradesine yeni rakipler üretir ve bu yönüyle öncelikle iç egemenliği sınırlayan bir görüntü çizer. Bu durum ulus ötesi sermaye şirketlerinin yer küredeki toplumlara ve bu toplumların oluşturdukları ulus devlet yapılarına yönelik topyekün bir saldırıyı başlattıklarının açık bir göstergesidir. Yine bu şirketler sürecin argümanlarından biri haline gelmiş ve sermayenin hareket alanını

¹⁰ Yasemin ÖZDEK, **Şirket Egemenliği Çağı**, Nota Bene Yayınları, Ankara, 2011, s. 129-130

genişletmiştir. Ulus-devlet hukukunun yeterli ve hızlı olmadığını, bu durumun karlarına engel olduğunu ve kar transferlerinde problem yaşadıklarını iddia eden Ulus ötesi sermaye şirketleri, gelişmekte olan ve az gelişmiş ölkelere yatırım yapmalarının ön koşulu olarak ulusal yasalardan vazgeçilmesini, tüm yatırım ve işletme aşamalarındaki uyuşmazlıkların Uluslararası Tahkim yolu ile çözümlenmesini dayatmaktadır. Bütün bu gelişme ve dayatmaların özü Ulus ötesi sermayenin mevcut Ulus Devlete Sosyal Devlet yapısını kendi çıkarları için parçalamak, etkisizleştirmek ve en üst seviyede denetim altına alma çabasıdır. Son gelişmeler de ise, ölkelere tahkimi sorunsuz bir şekilde dayatabilmek için devletlerarası ikili anlaşmalar yolunun seçildiğini göstermektedir. Çünkü bu sayede Danıştay ön izni söz konusu olamayacak ve Anayasamıza göre devletlerarası anlaşmalar ulusal yasaların üstünde olduğundan, şirketler devleti dava ettiğinde toplumsal çıkarları korumak adına hiçbir merciye başvurulmayacaktır. Söz konusu bu anlaşmalar MAI ile aynıdır ve tabii ki tahkim şartını da içermektedir. Zaten ABD'nin OECD toplantılarına katılan temsilcisi de 23 Haziran 1999'da Paris'te yapılan bir toplantıda, ülkesinin MAI benzeri hükümleri devletlerarası ikili anlaşmalar üzerinden kabul ettireceğini duyurmuştur. Bütün bu gelişmeler Ulus ötesi sermayenin kararlılığının bir göstergesidir. Ulus ötesi sermaye için, Ulus Devletin mevcudiyetin neredeyse temeli olan “kamu yararının gözetilmesi” ilkesinden vazgeçilebilmesi ve kar oranlarının toplumsal çıkarlar yok sayılarak yükseltilebilmesinin önündeki en büyük engel ulusal hukuk kurallarıdır. bu nedenle Ulus ötesi Sermayenin bugünkü savaşı, Ulus Devletlerin Hukukunu ortadan kaldırmakta olup bu savaşın silahları olarak krediler ve yatırımlar seçilmiştir.¹¹

Yeni yasalarla ulusal hukuk düzenleri değiştirilmekte, kapitalist devletin kurumları yeniden yapılandırılmaktadır. Sermayenin sınırsız tahakkümünü sağlamaya yönelik hukuk düzenleri kurulmaya yönelirken, yönetişim anlayışına dayalı olarak yaratılan yeni “kamu” kurumları sermayenin

¹¹ Uluslararası tahkim nedir? Ne değildir?, <http://www.antimal.org/kitap/tahkim.htm>, Erişim Tarihi: 15.05.2012

temsilcilerine açılmakta, hükümetler siyasal iktidarlarını sermaye ile paylaşmaya başlamaktadırlar.¹²

Devlet egemenliği açısından Uluslararası tahkim kurallarının ikinci etkisi dış etki ve müdahalelerden bağışık olma ilkesinin ortadan kalkması, yani iç egemenlikten sonra dış egemenliğin de sınırlanması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Devletlerin geniş bir özerkliğe sahip oldukları coğrafyalarında sergileyecekleri hiçbir edim açısından dış baskı ya da müdahalelere maruz kalmayacakları fikri, uluslararası tahkim kuralları nedeniyle değişime uğramıştır. Bu açıdan günümüzde devletler, çoğunlukla gönüllü olarak uluslararası ticaret kuralları konusundaki yetkilerini ulus üstü ve uluslararası oluşumlar hatta diğer devletler ile paylaşmaktan kaçınmamaktadırlar. Bu da egemenlik anlayışının, çağın gelişmelerine göre değişmekte olduğunun açık bir göstergesidir.

İç egemenlik bakımından devletin her alanda topluma müdahalesinin giderek daha azaldığı, bireysel hak ve hürriyetlerin daha da genişlediği, dış egemenlik bakımından ise uluslararası hukukun ve kurumların geçerlik alanının giderek daha da genişlediği bir süreci yaşamaktayız.

Bu açıdan bakıldığında mevcut Anayasamız çerçevesinde, “Egemenlik hakkı kayıtsız, şartsız milletindir.” ve Dünyadaki bütün ulus devletlerin kökeninde yatan da bu egemenlik anlayışıdır. MAI ile Devlet ve Çok Uluslu Şirketler eşit durumda algılanmış ve böylece ulusal devlet egemenlik yetkilerinden ve hatta sosyal devlet anlayışından çok uluslu şirketler lehine vazgeçmiştir. Oysa, böyle bir vazgeçme yetkisi, hiçbir kurum ve kuruluşa tanınmamıştır.¹³

Hukuki ihtilafın çözümü için devlet yargısı dışında alternatif yargı olarak gösterilen tahkim, uygulamada sermayedar şirketlere üstünlük tanımakta ve sözleşme tahkimle güçlendirmektedir.

¹² ÖZDEK, 2011, s.161

¹³ Gökhan CANDOĞAN, “MAI, Çok Taraflı Yatırım Anlaşması MAI ve Özelleştirmenin Hukuki Boyutu “Türk Metal İş <http://metalworkers.tripod.com/> Zira bu durum idare hukuku sisteminin mahiyeti ve amacından ileri gelir. yayın/mai8.htm, Erişim Tarihi: 08.11.2010

3. Bölümde bahsetmiş olduğumuz uluslararası Tahkime yönelik 1999 Anayasa değişiklikleri büyük bir kamu hukuku krizi doğuracak ve en azından “kamu hizmeti” kavramı artık ölmeye bırakılacaktır. Sonuçta idare hukuku, kamu yararı çerçevesinde liberal talepler ile sosyal ihtiyaçların dengesini kurmaya çaba gösteren bir özel hukuk dalı haline gelecektir. Yine aynı değişikliklerle idari yargı da devre dışı bırakılmış olmaktadır.

Kamu hizmeti imtiyaz sözleşmelerinde tahkime gitmenin saikleri yabancı yatırımcı açısından yabancı bir ülkedeki mevzuatta zamanla söz konusu olabilecek değişiklikler ve o hukuk sistemindeki yargıya olan güvensizlik olduğundan ve bunun yanında idari yargı sistemine sahip ülkeler açısından idari yargının hep idarenin yargısı olarak görülmesi söz konusu olduğundan tahkim tercih edilir bir yol olmuştur. Ancak bu yanlış düşüncenin de yıkılması gerekmektedir. İdari yargıya idarenin yargısı şeklindeki bakış yani idari yargının ekseri olarak idareyi koruyacağı varsayımı yanlıştır ve bir önyargıdan öteye gidemez. Zira, idari yargı, birey ile idarenin çıkarlarını kamu yararı potasında eriterek kamu düzeni korunarak uzlaştırılması ile görevlidir.¹⁴

Kaldı ki; kamu ile devlet özdeş değildir ve idare hukuku kamu yararını koruduğundan “hakları korunmamış bireyleri koruyan kamu da sağlıklı” olamayacağından, idare tüm bu bahsedilenleri korur. Sonuç olarak, kamu hizmetinin görülmesine ilişkin kamu yararını en iyi o ülkenin milli mahkemeleri belirleyeceğinden, milli yargıya güvenin devam etmesi gerekmektedir. Ancak, idari yargı alanındaki aksaklıklar ile bunların neden olduğu güvensizliğe ilişkin ön yargıların düzeltilmesi hususunda herkesin çaba sarf etmesi gerekecektir.

Sonuç olarak tahkimle; küreselleşme sürecinde az gelişmiş ülkeleri tek bir modele bağlayıp bu yolla merkezi olarak yönetilebilir hale getirmek amaçlanmaktadır.

¹⁴ A.Ülkü AZRAK, “İdari Sözleşmeler ve Uluslararası Tahkim”, **Türkiye Barolar Birliği Panel**, 16 Temmuz 1999, Ankara, s. 26 vd.

Tüm bu açıklamalar ışığında; Thomas HOBBS'in ünlü eseri LEVİATHAN'dan bir alıntı yaparak konumuzu bağlayalım. "Egemen güçten yoksun bir devlet, boş bir sözdür ve ayakta kalamaz"

Çok sözü edilen "Yeni Dünya Düzenini'nin mimarları'nı görmek, geleceğin "küresel aristokrasi'sinin gerçek mahiyetini anlamak 'Derin Dünya Devleti' denen yapılanmayı kavramaktan geçmektedir. Bu yapı dünya çapında muazzam ilişkiler ağı kurmuş ve süreci 'Tek Dünya Devleti'ne doğru zorlamaktadır. O yüzden ulus devletler üzerinde oynanan oyunları, gerçekleşen bir dizi komplo ve provokasyonu mevcut 'Dünya Komplosu' örgütlemesini görmeden anlamak mümkün değildir. Bunun işaretleri ise çoktandır mevcuttur.¹⁵

¹⁵ Atilla AKAR, **Derin Dünya Devleti**, Profil Yayıncılık, Ankara, 2011, s. 27

ÖZET

Tahkim müessesesi hem ulusal düzeyde hem de uluslar arası düzeyde sürekli genişleme eğilimindedir dolayısıyla, uluslar arası tahkim devletlerin egemenlik ögesi bakımından çatırdamalara sebep olmakta devletin üç unsurundan biri olan "egemenlik" kavramı ile çelişmektedir ve ulus devleti derinden sarsmaktadır.

Anayasamızın 125'nci maddesinin 1'nci fıkrasında 13.8.1999 tarih ve 4446 sayılı kanun ile yapılan değişiklikten sonra kamu hizmeti imtiyaz sözleşmelerinden doğan uyuşmazlıkların milli ya da milletlerarası tahkim yoluyla çözümlenebilmesine olanak tanınmıştır. Bu değişiklik, Türkiye'de kamu hizmeti niteliğindeki yatırımları yapmak isteyen çok uluslu şirketlerin istemleri doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.

Bilindiği gibi Egemenlik; modern anlamda devletin üç ögesinden biridir. Jean BODİN' e göre egemenlik, öncelikle savaş ve barış ilan etmek, para basmak, vergi toplamak, kanun yapmak ve yargılamaktır. Bu durumda yasama yürütme ve yargı egemenlik yetkileri olup bunların hepsi devletin kendisine ait olan yetkileridir. Bunların hepsi tek bir egemenlikten kaynaklanmakta ve egemen devlet adına kullanılmaktadır. Egemenliğin en önemli özelliği "asli'liğidir yani egemenliğin kendisinden gelmiş olmasıdır. Egemenliğin başka bir güçten türememiş olmasıdır. Diğer bir önemli özelliği ise, bizim çalışmamız açısından, devredilmezliktir. Günümüzde yargı yetkisinin yargı organına ve dolayısıyla hâkimlere devredilmiş olduğu kabul edilmektedir. Ancak yargılama yetkisi, yargı organına devredilmiş olsa da, esas itibarıyla bu yetkinin bir egemenlik yetkisi olduğu ve dolayısıyla yargılama fonksiyonunun devletin tekeli altında bulunduğu kabul edilmekte olup bu şu anlama gelmektedir; Üniter bir devlette devletin tanıdığı mahkemeler dışında başka mahkeme olamaz.

Uluslararası tahkim müessesesinin egemenlik kavramıyla uyumlu olmadığı bu konuda ulus devletlere çok önemli misyonlar yüklendiği

gözlemlenmektedir. Şöyle ki; ulusal yargı güçlendirilmeli ve uluslararası tahkim müessesesine ihtiyaç hissettirilmemelidir.

ABSTRACT

Arbitration at the international level as well as the continued expansion of both the national level tend, therefore, in terms of international arbitration element in bringing about the sovereignty of states, one of three elements of the state "sovereignty" and contrasts with the concept of nation state is eroding deeply.

1st paragraph of Article 125'nci Constitution, the amendment made by Act No. 4446 dated 13.8.1999 after the public service concession contracts to resolving disputes arising from recognized national or international arbitration. This change in Turkey's public service requests have been made in the nature of multinational companies who want to make investments.

As is known, Sovereignty, in the modern sense of the state is one of the three-item. Jean Bodin, according to the sovereignty, first to declare war and peace, coin money, collect taxes, make laws and judgment. In this case, whether legislative, executive and judicial powers of the sovereignty of the state owned all of them authoritative. A rise from a single sovereignty and sovereign state on behalf of all of them are used. The most important feature of sovereignty that is substantive. Sovereignty that came to him. Sovereignty is not descended from any other power. Another important feature, in our study, inalienable. Today, judges have been transferred to the jurisdiction of judicial power, and hence is accepted. However, jurisdiction, transferred to the judicial power, though, in principle, and thus the trial function of this authority is the authority of a sovereign state, it means that is considered to be under the monopoly; unitary court in a State other than the state courts can not be recognized.

Institution of international arbitration is not compatible with the concept of sovereignty of nation states in this regard is very important missions installed observed. Namely, felt the need national jurisdiction need to be strengthened and international arbitration.

KAYNAKÇA

- ADALI**, Coşkun, **Çıkış Hattına Doğru**, Sarmal Yayınları, İstanbul, 1999
- AGNEW**, John “Sovereignty Regimes: Territoriality and State Authority in Contemporary world Politics” **Annals of the Association of American Geographers**, 95 (2), 2005
- AĞAOĞULLARI**, Mehmet Ali – **KÖKER**, Levent, **Tanrı Devletinden Kral-Devlete**, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara, 2011
- AĞAOĞULLARI**, Mehmet Ali “Halk ya da Ulus Egemenliği’nin Kuramsal Temelleri Üzerine Birkaç Düşünce **A.Ü.S.B.F.D**, C. XLI No. 1-4, Ocak 1986
- AĞAOĞULLARI**, Mehmet Ali ve **KÖKER**, Levent, **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, İmge Kitabevi, Ankara, 2011
- AĞAOĞULLARI**, Mehmet Ali, **AKAL**, Cemal Bali ve **KÖKER**, Levent, **Kral Devlet ya da Ölümlü Tanrı**, Ankara, İmge Kitapevi, 2009
- AKAL**, Cemal Bali, **İktidarın Üç Yüzü**, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 5.Basım, Mart 2012
- AKAL**, Cemal Bali , **Yasa ve Kılıç**, Engin Yayıncılık., İstanbul, 1995
- AKAL**, Cemal Bali, **Sivil Toplumun Tanrısı**, Engin Yayıncılık, İstanbul, 1995, 2. Baskı
- AKAR**, Atilla, **Derin Dünya Devleti**, Profil Yayıncılık, Ankara, 2011
- AKÇINAR** Necati, “Küreselleşme Üzerine”,
www.tutuneksper.org.tr/Bulten0500/KÜRESELLEŞME.htm, Erişim Tarihi: 18/02/2011

AKGÖNENÇ, Oya, **Küreselleşme, Etkileşme ve Dış Politika Oluşumu, Milli Kültürler ve Küreselleşme**, Türk Yurdu Yayınları, Ankara, 1997

AKIN, İlhan **Kamu Hukuku**, 7. Bası, Beta Yayınları, İstanbul, 1999

AKINCI, Ziya, **Milletlerarası Tahkim**, Ankara, 2007, Seçkin Yayıncılık

AKSOY, Bülent, Milli Kimliğin Kazanılmasında Coğrafyanın Önemi”, **Türk Yurdu**, Cilt:23, Sayı:194, 2003

AKTAN, Can Coşkun **Globalleşme Fırsat Mı, Tehdit Mi?**, Zaman Kitap, Yayın No:55, İstanbul, Nisan 2004

AKTAN, Can Coşkun ve **ŞEN**, Hüseyin , **Globalleşme, Ekonomik Kriz ve Türkiye**, TOSÖV Yayınları, Ankara, 1999

AKTAN, Can Coşkun, **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara, 2002

AKTEL, Mehmet, **Küreselleşme ve Türk Kamu Yönetimi**, Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti. Temmuz 2003

AKYOL, Şener, **Milletlerarası Tahkim (Sorunlar-Çözümler-Öneriler)**, M. Kemal Oğuzman’ ın Anısına Armağan, İstanbul, Vedat Yayıncılık, 2002

AKYÜZ, Yılmaz, “Küreselleşme, Kutuplaşma ve Kalkınma, **İktisat Dergisi**, Yıl: 2001, Sayı: 416, İFMC Yayınları, İstanbul

ALATLI, Alev, “Neo-Liberalizm”,
<http://www.alevalatli.com/kabusbasin/kabusbasin32.htm>,
Erişim Tarihi: 19.11/2010

ALBENİ, Mesut ve **EROĞLU**, Ömer, **Küreselleşme, Ekonomik Krizler ve Türkiye**, Bilim Kitabevi, Isparta, Haziran 2002

ALPTEKİN, Kamil “Küreselleşme Sürecinde Türkiye’ de Sosyal Devlet ve Sosyal Hizmetlerin Görünümü”,
<http://www.sosyalhizmetuzmani.org/kuresellesmesosyaldevlet.doc>
(02 Kasım 2011)

ALTINTAŞ, M. Ayhan, “Uluslar arası Yatırımların korunması, Temel Uyuşmazlıklar ve Tahkim Kuralları”, **Hazine Dergisi**, 10, 1998

AMİN, Samir, **Entelektüel Yolculuğum**, Çeviren: Uğur GÜNSÖR, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2000

AMİN, Samir, **Kaos İmparatorluğu**, Çeviren: Işık SEMER, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1993

AMİN, Samir, **Küreselleşme Çağında Kapitalizm**, Vasıf ERENUS (Çev.), 1.Basım, İstanbul, Sarmal Yayınları, 1999

AOKİ, Tomotsu,” Çağdaş Japonya’ da Küreselleşmenin Boyutları”, **Bir Küre Bin Bir Küreselleşme**, Editörler: BERGER Peter L. Ve Samuel P.HUNTINGTON, Çev: Ayla ORTAÇ, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2003

ARAT, Tuğrul “Topluluk Karar Alma Mekanizması Çerçevesinde 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararının Sergilediği Özellikler, İhtilafların Çözümü ve ATAD-Gümrük Birliği İlişkisi” Türkiye ve Avrupa Topluluğu Derneği İstanbul Şubesi, Seminer, 7-8 Ekim 1995, Esbank Yayınları, Yayın No:6, İstanbul, Mart 1996

ARİBOĞAN ÜLKE, Deniz **Globalleşme Senaryosunun Aktörleri**, Derin Yayınları, İstanbul, 2001

ARRIGHI, Giovanni “Globalization, State Sovereignty, and the endless accumulation of Capital”, **Satets And Sovereignty in The Global Economy**, Edited by A. David Smith, J.Dorothy Solinger and Steven C.Topik, First Published, Routledge, 1999

- ASLAN** Zehredin - **ARAT** Nilay, “Kamu Hizmeti imtiyaz Sözleşmelerinden Kaynaklanan uyuşmazlıklarda Tahkim Usulü”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, , Yıl:4, Sayı:8, Güz 2005/2
- ATEŞ**, Davut, “Küreselleşme Ne Kadar Tek Boyutlu?”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, 2006, sayı:7
- AYDIN**, M. Kemal, **Sermayenin Küreselleşmesi**, İstanbul, Değişim Yayınları, 2003
- AYDIN**, Mustafa, “Global değişim ve Genişleyen Türk Dünyası: Türkler ve Türkiler”, **Liberal Düşünce**, Cilt: 4, Sayı:13
- AYDIN**, S. Mehmet, “Küreselleşmeye Genel Bir Bakış”, **Küreselleşme**, Editör: Cemal Uşak, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2002
- AYDOĞUŞ**, İsmail, “Küresel Büyüme ve Kriz”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, Cilt III, sayı:1, Temmuz, s.29-47 2000
- AYTAÇ**, Zühtü, “Yatırımcının Korunmasında Neredeyiz?”, **Perşembe Konferansları (12)**, Rekabet Kurumu, 3-29, 2001
- AZRAK**, Ülkü, İdari Sözleşmeler ve Uluslararası Tahkim Paneli, 16 Temmuz 1999, **TBB Yayını**
- BAĞÇE**, H. Emre, “Küreselleşme, Devlet ve Demokrasi”, **Amme İdaresi Dergisi**, 1999, Sayı 32
- BALKAN**, Neşecan **Kapitalizm ve Borç Krizi**, 1.Basım, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 1994
- BARBER**, J. William, **İktisadi Düşünce Tarihi**, Metropol Yayınları, İstanbul, 2007
- BARNET**, Richard J. ve **CAVANAGH**, John, **Küresel Düşler, İmparator Şirketler ve Yeni Dünya Düzeni**, (Çev. Gülden ŞEN), İstanbul, Medya Holding A.Ş Tesisleri, Nisan 1995

BAŞGİL, Ali Fuad, **Türkiye'nin Siyasi Rejimi ve Esas Teşkilat Hukuk Dersleri-Birinci Cilt-Fasikül 1**, Baha Matbaası, İstanbul, 1957

BAŞGİL, Ali Fuat, **Esas Teşkilat Hukuku**, Baha Matbaası, İstanbul, 1960

BAŞKAYA, Fikret, **Az gelişmişliğin Sürekliliği**, Özgür Üniversite, Ankara, 2009

BAŞKAYA, Fikret **Sömürgecilik-Emperyalizm Küreselleşme**, Özgür Üniversite Kitaplığı, Ankara, 2005

BAŞKAYA, Fikret, "Küresel Kapitalizm, Neoliberalizm, Devlet", **Özgür Üniversite Forumu**, Sayı:16 (Ekim-Aralık 2001)

BAUMAN, Zygmunt, **Küreselleşme**, Çeviren: Abdullah YILMAZ, Ayrıntı Yayınları, 2010, İstanbul

BEAUD, Oliver, "Egemenlik", **Siyaset Felsefesi Sözlüğü**, Çev:İ. Yerguz vd.; İletişim Yayınları, İstanbul, 2003

BEN-AMITTAY, Jacob, **Siyasal Düşünceler Tarihi: Çağlar Boyunca Siyasal Düşüncenin Değişimi**, Çev: M.A. KILIÇBAY ve L.KÖKER, Savaş Yayınları, Ankara, 1983

BENOİST, Alain de, "What is Sovereignty", İng. Çev. J. Kostova, **Telos**, sayı 116, Summer 1999

BİNGÖL, Önder, **Küreselleşme Sürecinde Devletin İşlevi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2003

BİRSEL, Mahmut Tevfik, "Milletlerarası Tahkim Sözleşmeleri ve İki Taraflı Yatırım Anlaşmalarının Türk Tahkim Hukuku Üzerindeki Etkileri", **Prof. Dr. Ali BOZER' e Armağan**, Ankara, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1998

BİRSEL, T. Mahmut ve **BUDAK**, Ali Cem, Milletlerarası Tahkim Konusunda Türk Hukuku Açısından Sorunlar ve Öneriler-Türk Tahkim Hukuku ve UNCITRAL Kanun Örneği”, Milletlerarası Tahkim Konusunda Yasal Bir Düzenleme Gerekir Mi?, **Sempozyum Bildiriler Tartışmalar**, Banka Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Ankara, 11 Nisan 1997

BODİN, Jean, “Devlet Üstüne Altı Kitaptan Seçme Parçalar”, Çev: Özer Ozankaya, **Batı’ da Siyasi Düşünceler Tarihi-2, Seçilmiş Yazılar, Yeniçağ**, Derleyen: Mete TUNÇAY, Teori Yayınları, 2011

BODİN, Jean, “On Sovereignty”, **For Chapter From The Six Boks of the Common Wealth**, Ed. And Traslated By Julion H. Franklin, Cambridge University Pres, Cambridge 1992

BODİN, Jean, “Sovereignty is the absolute and a perpetual power of a commonwealth.”, **On Sovereignty**, ed. ve İng. Çev. D.H. Frankin, 6. Baskı, Cambridge University Pres, Cambridge, 2003

BODİN, Jean, **On Sovereignty**, ed. ve İng. Çev. J. H.Franklin, 6.Baskı, Cambridge University Press, Cambridge, 2003

BOLAY, S. Hayri, “Küreselleşme ve Milli Kültürler”, **Küreselleşme**, Editör, Cemal Uşak, Ufuk Yayınları,2002

BORATAV, Korkut , “Ekonomi ve Küreselleşme”, **Emperyalizmin Yeni Masalı Küreselleşme**, İmge Kitabevi, 1997

BORATAV, Korkut, “ Emperyalizm Mi? Küreselleşme Mi?”, E.Ahmet TONAK (drl.), **Küreselleşme: Emperyalizm, Yerelcilik, İşçi Sınıfı İçinde**, 2.Basım, Ankara, İmge Kitabevi, 2004

BORATAV, Korkut, **Ekonomi ve Küreselleşme, Küreselleşme Hikâyesi**, (Der.: Işın Kansu), Dost Yayınları, Ankara 1995

BOZER, Ali, Türkiye’ deki Yabancı sermayeli Firmalar, Sorunları, Gelişme Perspektifleri, Dünü ve Bugünü, I.Ekonomik Büyüme ve Yabancı Sermaye, Ankara TCMB Yayınları, 2001

BOZKURT, Veysel, Küreselleşmenin İnsani Yüzü, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000

BOZKURT, Veysel, “Küreselleşme: Kavram, Değişim ve Yaklaşımlar”, <http://www.stradigma.com/turkce/subat2011makale10html>, Erişim tarihi: 19.10.2011

BREWER, Anthony Marksist Emperyalizm Teorileri, Eleştirel Bir Analiz, Çev.Cansu AKSOY, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2011

BROWN, Wendy, Yükselen Duvarlar Zayıflayan Egemenlik, Metiş Yayınları, İstanbul, Ekim 2011

BROWNLIE, Ian , Principles Of International Law, Seventh Ed., Oxford, 2008

BUHR, Monfred ve KOSING, Alfred, Bilimsel Felsefe Sözlüğü, Çev: Veysi Bildik, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1999

BULUT, Nihat “Küreselleşme: Sosyal Devletin Sonu Mu?”, A.Ü.H.F Dergisi, 2003, Cilt:52, Sayı:2

BURĞİ Noelle ve GOLUP Philip S., “Küreselleşme Gerçekten Ulus Devletleri Lüzumsuz Hale Getirdi Mi?”, Türkiye Günlüğü Dergisi, (Çeviren: Abdülkadir ATALIK) , Sayı: 64, 2001

CABLE, Vincent, “The Diminished Nation-State: A Study in the Loss of Economic Power”, Daedalus, No: 2, Spring, 1995

CALVIN, Jean, “Hristiyan Dininin Öğretisi’nden Seçme Parçalar”, Çev. Ş. Alpay, der. M.Tunçay Batı’da Siyasal Düşünceler Tarihi

Seçilmiş Yazılar: Yeni Çağ. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011

CAMILLERI, A. Joseph ve FALK, Jim, The End Of Sovereignty: The Politics of Shrinking and Fragmenting World, Edward Elgar Pub, Hants, 1992

CANDOĞAN, Gökhan “MAI, Çok Taraflı Yatırım Anlaşması-MAI ve Özelleştirmenin Hukuki Boyutu”, Türk Metal İş, <http://metalworkers.tripod.com/yayın/mai8htm>. Erişim Tarihi:

CANDOĞAN, Gökhan, MAI ve Özelleştirmenin Hukuki Boyutları, <http://www.antimai.org/kitap/maitop/maitop8.htm> , Erişim Tarihi: 17.05.2012

CAPPER, Phillip, International Arbitration: A Handbook, London, LLP, 2004

CASSIRER, Ernst , Devlet Felsefesi, Çev:Necla ARAT, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1987

CEVZİCİ, Ahmet, Felsefe Sözlüğü, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2010

CHANG, Ha-Joon, Kapitalizm Hakkında Size Söylenmeyen 23 Şey, Çev. Belgin TUPAL, Say Yayınları, İstanbul, 2011

COHEN, S. Edward “Globalization and the Boundaries of the State: A Framework for Analyzing the Changing Practice of Sovereignty”, **Governance: An International Journal of Policy and Administration**, Vol. 14, 2001

COLEMAN, D.William and PORTER, Tony, “International Institutions, Globalization and Democracy: Assessing the Challenges”, <http://globalization.mcmaster.ca/wps/colemanporter.pdf> , s.1, Erişim Tarihi:21.09.2011

- COOPER**, Justin, "The State, Transnational Relations and Justice: A Critical Assessment of Competing Paradigms of World Order", ed. L.E.Lugo, **Sovereignty at the Crossroad**, Rowman & Littlefield Pub., Lanham, Boulder, New York, London, 1996
- COŞKUN**, İsmail, **Modern Devletin Doğuşu**, İstanbul, Der Yayınları, 1997
- COŞKUN**, Recai, "Küreselleşme Bütüncül Bir Yaklaşım", **Milenyum Armağanı** (Özel Sayı), Sakarya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayını, 2001
- COŞKUN**, Recai, **Küreselleşme-Türkiye Eksenli Analizler**, Beta Yayınları, İstanbul, 2004
- COŞKUN**, Vahap, "Küreselleşme ve Ulus-Devletin Geleceği" **Muhafazakar Düşünce**, Yıl 1, Sayı 1, 2004
- ÇAĞLI**, Elif, **Kolonyalizmden Emperyalizme**, Tarih Bilinci Yayınları, İstanbul, 2004
- ÇAHA**, Ömer, **Aşkın Devletten Sivil Topluma**, Plato Film Yayınları., İstanbul, 2007
- ÇAL**, Sedat, **Uluslararası Yatırım Tahkimi ve Kamu Hukuku İlişkisi**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2009
- ÇEÇEN**, Anıl, "Beş Yüzüncü Yıl Dönümünde Çaldırandan Çıldırana", <http://www.kemalistyaklasim.info>, Erişim Tarihi: 07.06.2012
- ÇEÇEN**, Anıl, "Demokrasi'den Kapitokrazi'ye", <http://www.kemalistyaklasim.info/>, Erişim tarihi: 10.06.2011
- ÇEÇEN**, Anıl, "Küresel Emperyalizm Eğitimi Ticarileştiremez", <http://www.kemalistinfo>, Erişim Tarihi: 07.06.2012
- ÇEÇEN**, Anıl, **Atatürk ve Cumhuriyet**, İmge Kitabevi Yayınları, 1998, Ankara

ÇEÇEN, Anıl, **Ulus Devlet Türkiye Cumhuriyeti**, Kilit Yayınları, Ankara, 2009

DAL, Kemal, Milli Egemenlik ve Temsili, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, cilt:2 Sayı 4 (Kasım 1985)

DEMİR, Fevzi, **KARATEPE**, Şükrü, **Anayasa Hukukuna Giriş**, İstanbul Evrim Basın Yayın, 1994

DICKERSON, O. Mark and **FLANAGAN**, Thomas, **An Introduction to Government And Politics**, Toronto, Thomson Nelson Publishing, 2005

DİNÇER, Oğuzhan Cevdet, Çok Taraflı Yatırım Anlaşması Üzerine Bir Değerlendirme”, **Dış Ticaret Dergisi**, 1998

DOBB, Maurice **Kapitalizmin Gelişimi Üzerine İncelemeler**, Çev. F. Akar, ek bölüm: İ. Üşür, Belge Yayınları, İstanbul

DOEHRING, Karl, **Genel Devlet Kuramı**, Çev: Ahmet Mumcu, İnkılap Yayınları, Ankara, 2002

DONNELLY, Jack, **Teoride ve Uygulamada Evrensel İNSAN HAKLARI**, Türkçesi: Mustafa ERDOĞAN-Levent KORKUT, Yetkin Yayınları, Ankara, 1995

DOST, Süleyman, **Yabancı Yatırım Uyuşmazlıkları ve ICSID Tahkimi**, Asil Yayın Dağıtım Ltd.Şti, Ankara, 2006

DPT, **Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler**, DPT:2375 ÖİK:440 Ocak, Ankara, 1995

DPT, <http://www.dtm.gov.tr/anl/DTO/TURLAR-DTO.htm>. Erişim Tarihi: 25/12/2011

- DUGUIT**, Leon, **Egemenlik ve Özgürlük**, Çev. Didem KÖSE – Sedef KOÇ, Devlet Kuramı Der. Cemal Bali AKAL, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2000
- DUGUIT**, Leon, **Kamu Hukuku Dersleri** Çev. Süheyp Derbil, AÜHF Yayınları, Ankara, 1954
- DULUPÇU**, M. Ali, **Küresel Rekabet Gücü, Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2001
- DURSUN**, Davut, “Küreselleşme ve Toplumun İnşasında Bilginin Artan Önemi”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı:20-21 Nisan 1998
- DURSUN**, Davut, **Siyaset Bilimi**, Beta Yayınları, İstanbul, 2012
- DURU**, Bülent, “Küresel Sermaye Birikimi ve Ekolojik Bunalım”, **Birikim Dergisi**, Sayı: 201, Ocak 2006
- EBENSTEIN**, William **Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri**, Çev: İ.Özel, 2.Baskı, Şule Yayınları, İstanbul, 2005
- ECKSTEIN**, Harry, “Devlet Bilimi Üzerine”, **Devlet ve Hukuk**, Der: Mehmet TURAN, Gündoğan Yayınları, Ankara,1996
- EKŞİ**, Nuray, “Yabancılık Unsuru Taşıyan Akitler ve Bu Akitlerin A.T. Roma Konvansiyonuna Göre Anlamı”, **Milletlerarası Hukuk Bülteni**, 2, 1-10, 1992
- ELMAS**, Ömer, Milletlerarası Hakem Kararlarının Tenfizi, www.hukukcu.com, Erişim Tarihi: 18.05.2012
- ELWOOD**, Wayne, **Küreselleşmeyi Anlama Klavuzu**, Çev: B.D.Genç , Metiş Yayınları, İstanbul, 2002
- EMEK**, Uğur **Ek Değişiklikler İle Yap-İşlet-Devret (YİD), Yap-İşlet (Yİ) ve Kamu Hizmeti İmtiyazı Mevzuatı**, Ankara: İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, DPT Yayını, Yayın No:2659,2002

EMEK, Uğur, **Uluslar arası Ticarete Tahkim Prosedürü**, İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Hukuki Tedbirler ve Kurumsal Düzenlemeler Dairesi Başkanlığı, Ankara, DPT Yayınları, 1999

ENTREVES, Alexandr Passerin D, **The Notion of The State: An State: An Introduction of Political Theory**, Oxford University Press, Oxford, 1977, s.102'den aktaran Selahattin Akkuş, **Modern Egemenliğin Doğuşu: Pratik ve Kavramsal Belirleme**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1995

ERBAŞ, Hayriye, "Küçük Sevimli Dünya: Küreselleşme ve Bazı Yanılgılar", **Doğu-Batı (iç.)**, Sayı:10, Şubat, Mart, Nisan 2000

ERBAŞ, Hayriye, Küreselleşme ve Ulus Devletin Aşınımı Sürecinde Toplumsal Eşitlik/Adalet", **Doğu-Batı (iç.)**, Sayı:13, Kasım, Aralık, Ocak, 2000-2001

ERBAY, Yusuf," Kavram Olarak Küreselleşme", **Yeni Türkiye**, 21.Yüzyıl Özel Sayısı, Sayı:19, 1998

ERDOĞAN, Feyiz, **Uluslar arası Hukuk ve Tahkim**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2004

ERDOĞAN, Mustafa, "Siyaset ve Hukuk Perspektifinden Küreselleşme", **Küreselleşme**, Editör: Cemal Uşak, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2002

ERDOĞAN, Mustafa, **Liberal Toplum Liberal Siyaset**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2000

ERDOST, Muzaffer İlhan, **Ulus, Uluslaşma, Demokratikleşme**, Onur Yayınları, Ankara, 1991

ERKAL, Mustafa, **Sosyoloji Sözlüğü**, Der Yayınları, İstanbul, 1997

- ERKIZAN**, Hatice Nur, “Küreselleşmenin Tarihsel ve Düşünsel Temelleri Üzerine”, **Doğu-Batı** (iç.), Sayı:18, Şubat, Mart, Nisan 2002
- EROĞLU**, Hamza, **Atatürk ve Milli Egemenlik**, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 1998
- EROĞUL**, Cem, **Devlet Nedir?**, İmge Kitabevi Yayınları., Ankara, 2002
- ERÖZDEN**, Ozan, **Ulus-Devlet**, On İki Levha Yayıncılık, 2008
- ERYILMAZ**, Bilal, **Kamu Yönetimi**, Okutman Yayıncılık, Ankara, 2010
- ESBANK**, **Euro’ nun Tarihçesi ve Akla getirdiği Sorunlar**, Esbank Yayını, İstanbul, 1999
- ESEN**, Oğuz, “Küreselleşme, Gelir Dağılımı ve Gelişmekte Olan Ülkeler”, **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt:8, Sayı:26, Son Bahar 1997
- ESER**, Uğur “Küreselleşme: Tehdit Mi Yoksa Fırsat Mı?”, **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt:6, No:17,1995
- ESGİN**, Ali, “Ulus Devlet ve Küreselleşmeye İlişkin Bazı Tartışmalar”, **Sosyal Bilimler Dergisi** (iç.), C.Ü, Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, Mayıs, Cilt: 25, Sayı:2, 2001
- ESGİN**, Ali, “Ulus-Devlet ve Küreselleşmeye İlişkin Bazı Tartışmalar”, **C.Ü Sosyal Bilimler Dergisi**, Aralık 2001, Cilt:25, No:2
- ESİN**, İsmail G., Julian LEW, Gerhard WEGEN, **Milletlerarası Tahkim Mevzuatı**, Beta Basım Yayın, 2003
- EŞKİNAT**, Rana ve **KUTLU**, Erol, **Dünya Ekonomisi**, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, Yayın No: 50, Eskişehir, 2005
- EŞKİNAT**, Reha, “Küreselleşme ve Türkiye Ekonomisi”, **Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları**, Haziran 1998

FEBVRE, Lucian, **Uygarlık, Kapitalizm ve Kapitalistler**, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2001

FEBVRE, Lucien, **Rönesans İnsanı**, çev. M.A. Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1995

FORTI, Augusto “Modern Bilimin Doğuşu ve Düşünce Özgürlüğü”, der. F.Mayor, A. Forti, **Bilim ve İktidar**, çev. M.Küçük, 6. Baskı, TÜBİTAK Yayınları., Ankara, 1999

FOX, Jeremy, **Chomsky ve Küreselleşme**, Everest Yayınları, İstanbul, 2002

FRANKLIN, H. Julian, **John Locke and the Theory of Sovereignty: Mixed Monarchy and the Right of Resistance in the Political Thought of English Revolution**, Cambridge University Press, Cambridge, 1981

FRIEDMAN, Thomas, **Küreselleşmenin Geleceği**, İstanbul, Boyner Yayınları, 2000

FUKUYAMA, Francis, **Devlet İnşası**, Çev: Devrim Çetinkasap, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2005

FUKUYAMA, François, **Tarihin Sonu Mu?**, Yusuf KAPLAN (Çev.),. Ankara, Vadi Yayınları, 2003

GEMALMAZ, Mehmet Semih, **Ulusalüstü İnsan hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2010

GIDDENS, Anthony **Modernliğin Sonuçları**, Çev: Ersin KUŞDİL, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2004

GIDDENS, Anthony, “Küreselleşmenin İklimleri”, **Sosyal Demokrat Değişim Dergisi**, Sayı: 12, İstanbul, 1999

GIDDENS, Anthony, **Elimizden Kaçıp Giden Dünya**, Çev:Osman AKINHAY, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000

GIDDENS, Anthony, **Modernliğin Sonuçları**, Çev: Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2010

GIDDENS, Anthony, **Ulus-Devlet ve Şiddet**, çev. C. Atay, Kalkedon Yayıncılık., İstanbul, 2008

GIDDENS, Anthony, **Üçüncü Yol**, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2000

GİDDENS, Anthony ve **PIERSON**, Christopher, **Modernliğin Anlamlandırılması**, Çev: Sehat Uyrkulak ve Murat Sağlam, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001

GİRAY, Filiz, “Çok Taraflı Yatırım Anlaşması (MAI) ve Alternatif Öneriler Üzerine Bir Değerlendirme”, **Mülkiye**, Cilt: XXVII, Sayı: 240, 2003

GLYN A. ve **SUTCLİFFE B.** , **Global But Leaderless? The New Capitalist Order**, Ralph Miliband ve Leo Panitch (Ed), Socialist Register, 1992: New World Order? Londra: Merlin Press, 1992

GOMBRICH, Ernst H., **Genç Okurlar İçin Dünya Tarihi**, Çev: Ahmet MUMCU, İnkılap Yayınları, 9. Baskı, İstanbul, 2009

GOYARD-FABRE, Simone, **Siyaset Felsefesi Sözlüğü**, Çev. İsmail Yerguz, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003

GÖZE, Ayferi, **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, İstanbul, Beta Yayınları, 2009

GÖZEN, Ramazan, “Küreselleşme ve Uluslararası İlişkiler”, **Liberal Düşünce**, Cilt:2, Sayı:7, Yaz, 1997

GÖZLER, Kemal, **Anayasa Hukukuna Giriş**, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2011

GÖZTEPE, Ece, **Avrupa Birliği’ nin Siyasal Bütünleşmesi ve Egemenlik Yetkisinin Paylaşılması Sorunu**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2008

GÖZÜBÜYÜK, Şeref, **Anayasa Hukuku**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2010

GRAMSCI, Antonio, **Selections From The Prison Notebooks of Antonio Gramsci**, Ed. Ve Çev. Q.Hoare, G.N. Smith, 4.Basım, London, Lawrence and Wishart, 1978

GÜÇLÜ, Yücel, “Yabancı Sermaye Çekimi, Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmaları”, **Uluslar arası Ekonomik Sorunlar**, Şubat 2003, Sayı: 8

GÜLER, Birgül AYMAN “Yönetişim: Tüm İktidar Sermayeye”, **Praksis**, Sayı:9, Kış-Bahar 2003

GÜNDAY, Metin, “İdari Yargının Görev Alanının Anayasal Dayanakları”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:14, 1997

GÜNDAY, Metin, “Uluslar arası Tahkim Alanında Türkiye’ de Gerçekleştirilen Yasal Düzenlemeler, Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye”, TCMB İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğü, Eğitim Müdürlüğü, Ankara, Şubat 2001

GÜNDAY, Metin, **İdare Hukuku**, İmaj yayınları, 10.Baskı, 2011

GÜNDOĞAN , Ali Solmaz, “Devlet ve Milliyetçilik”, **Doğu Batı**, Sayı: 21, Ocak 2003

GÜNEŞ, Zeynep, “Küreselleşme ve MAİ”, www.marksist.com, Erişim Tarihi: 22.09.2011

GÜRİZ, Adnan, **Kapitalist İdeoloji Üzerine Bir İnceleme**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1995

GÜRSEL, Özkan, “Avrupa Birliği Hukuku ve Egemenliğin Devri”, **2023**, Sayı: 16, Ağustos 2002

GÜRSES, Emin, **Milliyetçi Hareketler ve Uluslararası Sistem**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1998

GÜRSOY, Bedri, **MUMCU**, Ahmet, **KARAPINAR**, Engin, **SÜZEN**, Metin, **Milli Egemenlik ve TBMM**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu, Ankara, 1987

GÜZELCİK, Ebru, **Küreselleşme ve İşletmelerde Değişen Kurum İmajı**, Sistem Yayıncılık, No:222, Şirket Kültürü Dizisi, 1.Basım, İstanbul, Kasım 1999

GÜZELSARI, Selime, “ Küresel Kapitalizmin Anayasası”, **Praksis Dergisi**, Sayı: 9, Kış-Bahar, 2003

HABERMAS, J., **Küreselleşme ve Milli Devletin Akibeti**, Çev. Medeni BEYAZTAŞ, Bakış Yayınları, İstanbul, 2008

HABERMAS, Jürgen, “The European Nation-State: It’s Achievements and It’s Limits: On The Past and Future of Sovereignty and Citizenship”, ed. G. Balakrishnan, **Mapping the Nation**, Publisher: Verso, London & New York, 1996

HABERMAS, Jürgen,, **Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akibeti** Çev. Medeni Beyaztaş, Bakış Yayınları, İstanbul, 2008

HACISALİHOĞLU, İ. Yaşar, **Yeni Dünya Düzeni Arayışı ve Türkiye**, Çantay Kitabevi, İstanbul, 2002

HAGUE, Rod ve **HARROP**, Martin, **Comperative Government and Politics**, Published by Palgrave, Second Edition, New York, 2001

HAKYEMEZ, Yusuf Şevki **Mutlak Monarşilerden Günümüze Egemenlik Kavramı: Doğumu, Gelişimi, Kavramsal Çerçeve Dönüşümü**, Ankara, Seçkin Yayınları, 2004

HANÇERLİOĞLU, Orhan, **Ekonomi Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, Ocak 1999

HASANOĞLU, Mürteza, “Küreselleşmenin Devlet Yönetimine Etkileri”,
Sayıştay Dergisi, 2001, Sayı:43 (Ekim-Aralık)

HAZIR, Hayati, **Anayasa Hukuku (Genel Esaslar ve Siyasi Rejimler)**, Alter
Yayınları, Ankara, 2009

HELD, David , **Global Transformations: Politics, Economics and Culture**,
Polity Press, London, 1999

HELD, David, **Democracy and the Global Order**, Cambridge, Polity Press,
1995

HELLEINER, Eric **Sovereignty, Territoriality, and the Globalization of
Finance, States and Sovereignty in The Global Economy**,
Edited by David A.Smith, Dorothy J. Solinger and Steven C.Topik,
First Published, s. 1999

HILL, J. Michael, **The Sociology of Public Administration**., Great Britain:
World University, 1972, s.107

HILLIER, Timothy, **Principles Of Public International Law**, Rotledge
Covendish, Second Revised Edition, 1999

HINSLEY , F.H., **Sovereignty**, Basic Books, London, 1966

HIRST Paul - **THOMPSON** Grahame, “**Küreselleşme Sorgulanıyor**, Dost
Yayınevi, 3.Baskı, Ankara, 2003

HİSARCIKLIOĞLU, Rıfat, Küreselleşme ve Türkiye, **İktisat Dergisi**, Sayı:
416, İFMC Yayınları, İstanbul, 2001

HOBBS, Thomas, “Leviathan”, Çev. Kapadokya MYO Çeviri ve
Redaksiyon Heyeti, Der. Alev Alatlı, **Batıya Yön Veren Metinler II.
Rönesans/Protestan Reformu/Erken Modern Dönem/Bilim
Çağı (1350-1650)**, İlke Eğitim ve Sağlık Vakfı, 2010

HOBBS, Thomas, **Leviathan**, eds. Richard E. Flathman and David Johnston. New York: W. W. Norton&Company, 1997

HOBBS, Thomas, **Leviathan veya Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi, Kudreti**, çev. Semih Lim, 10.Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012

HOBBS, Eric, **Sosyal İsyancılar**, Çev: Necati Doğru, Sarmal Yayınları, İstanbul, 1995

HOFFMAN, John, **Sovereignty**. Open University Press, Buckingham, 1998

<http://mimoza.marmara.edu.tr/-asoyak/krizalit.htm>

<http://www.londonsummit.gov.uk/en> , Erişim Tarihi: 25.07.2011

HUNTINGTON, P. Samuel, “Batı Tektir Ama Evrensel Değildir.”, Çev: Fazıl Osman Yıldırım, **Türk Yurdu**, Cilt:17, Sayı: 119, Temmuz 1997

HUNTINGTON, Samuel P. **Üçüncü Dalga**, Çev: Ergun Özbudun, Kilit Yayınevi, Ankara, 2011

ICSID, ICSID Convention, Regulations and Rules, <http://www.worldbank.org/icsid/basicdoc/basicdoc.htm> , Erişim Tarihi: 12.05.2011

İÇDUYGU, Ahmet, Çok Kültürlülük, Türkiye Vatandaşlığı Kavramı İçin Toplumsal Bir Zemin, **Türkiye Günlüğü Dergisi**, Sayı:33, Mart-Nisan, Ankara, 1995

İNAN, Nurkut, İmtiyaz Hukukunun ve Uluslar arası Tahkim Kurumunun Özel Hukuk Açısından İncelenmesi, **Alt Yapı Projelerine Özel Sektörün ve Yabancı Sermayenin Katılımında İmtiyaz Hakkı ve Uluslar arası Tahkim Açısından Ortaya Çıkan Sorunlar ve Çözüm Önerileri Paneli Bildirisi**, Ankara Sanayi Odası, Ankara, 1998

İNCE, Murat, **Elektronik Devlet**, DPT, Ankara, 2001

İNCEOĞLU, Sibel, “Türkiye: AB’ nin Yetkileri Karşısında Nasıl Bir Egemenlik Anlayışı” <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/anyarg22/sibel.pdf>, 02 Mart 2012, s.1

İNSEL, Ahmet “Liberalizm, Muhafazakarlık ve Türkiye’ de Toplumsal Tahayyül”, **Birikim Dergisi**, Sayı:1, İstanbul, 1989

İNSEL, Ahmet, **Türkiye Toplumunun Bunalımı**, Birikim Yayınları, İstanbul, 2009

İYİBOZKURT, Erol, **Küreselleşme ve Türkiye ve Sorunlar ve Çözümler**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2004

JAMESON, Fredric , “Küreselleşme ve Politik Strateji”, **Birikim**, Sayı:139, Kasım 2000

JEAUNEAU, Eduard, **Ortaçağ Felsefesi**, çev. B. Çotuksöken, İletişim Yayınlar., İstanbul, 2006

JOHN, Salisburyli, “Devlet Adamının Kitabı’ndan Seçme Parçalar” , çev. N. Çolakoğlu, der. M. TUNÇAY, **Batı’da Siyasal Düşünceler Tarihi-1: Eski ve Orta Çağlar, Seçilmiş Yazılar**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010

JOSPİN, Lionel, ”Küreselleşme Siyasi Yapıda Bir Sorundur, Siyasi Bir Cevabı Gerektirmektedir”, **İdea ve Politika**, 2001

KALAYCIOĞLU, Ersin, “Milli Egemenlik ve Parlamentoların Gelişimi”, Milli Egemenlik 1989: Panellerde Sunulan Bildiriler, Milli Egemenlik Kavramı Paneli, (Erzincan), TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No:44, 1989

KALE, Nesrin, “Modernizmden Post Modernist Söylemlere Doğru”, **Doğu Batı**, Yıl:5, Sayı: 19, Temmuz 2002

- KALPSÜZ**, Turgut, İsviçre Hukukunda Milletlerarası Tahkim, Milletlerarası Tahkim Konusunda Yasal Bir Düzenleme Gerekir Mi?, **Sempozyum Bildiriler Tartışmalar**, Banka Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Ankara, 11 Nisan 1997
- KAPANİ**, Münci, **İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları**, Bilgi Yayınevi, 2011
- KAPANİ**, Münci, **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2010
- KAPLAN**, Ayşegül, **Küresel Çevre Sorunları ve Politikaları**, Mülkiyeliler Vakfı Yayınları, Ankara, 2000
- KAPLAN**, Yavuz, **Milletlerarası Tahkimde Usule Aykırılık**, Ankara, Seçkin Yayınları, 2002
- KARAÇOR**, Zeynep, **Küreselleşme Süreci ve İstikrar Arayışındaki Türkiye Ekonomisi**, Çizgi Kitabevi, 2002
- KARLUK**, Rıdvan, **Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş, İstanbul, 1999
- KARPAT**, Kemal, “Globalleşme ve Milli Devlet”, <http://www.da.com.tr/dergi/Dastore/sayi04/turkce/k9.htm>, Erişim Tarihi: 09.08.2011
- KAVİ**, Hüsamettin, “Küreselleşme ve Türkiye”, www.elegans.com.tr Erişim Tarihi: 12.04.2012
- KAYMAKÇIOĞLU**, Fatih, **Kamu Yönetiminde Uluslar arası Tahkim ve Enerji Politikaları**, Ankara, Paragraf Yayınları, 2005
- KAZGAN**, Gülten, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, Seçkin Kitabevi, Ekim 2011
- KAZGAN**, Gülten, **Küreselleşme ve Ulus Devlet Yeni Ekonomik Düzen**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009,

KAZGAN, Gülten, **Küreselleşme ve Ulus Devlet**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009

KAZGAN, Gülten, **Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen Ne Getiriyor? Ne Götürüyor? Nereye Gidiyor?**, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul, 2000

KELLNER, Douglas, “Toplumsal Teori Olarak Postmodernizm: Bazı Meydan Okumalar ve Sorunlar”, **Modernite Versus Modernite**, Derleyen: Mehmet Küçük, Say Yayınları, 2011

KENNEDY, Paul, **Yirmi Birinci Yüzyıla Hazırlanırken**, Çev: Fikret ÜÇCAN, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 2000

KEOHANE, R.O , “The Demand For International Regimes”, **International Organization**, Vol: 36, No: 2 Spring 1984

KETTLE, Donald, “The Transformation of Governence: Globalization, Devolution and The Role Of Goverment,” , <http://proquest.umi.com>, Erişim Tarihi: 17.11.2010

KEYDER, Çağlar, Globalleşme ve Devlet, <http://www.stratejik.yildiz.edu.tr/makale6.htm>, 09.08.2010

KEYMAN, E. Fuat, “Globalleşme, Özgürlük, Etik ve Siyaset”, **Sivil Toplum**, Yıl:2, Sayı:5, 2004

KEYMAN, E. Fuat, Globalleşme Söylemleri ve Kimlik talepleri: Türban Sorununu Anlamak”, **Global-Yerel Eksende Türkiye**, Der: E.Fuat Keyman ve Ali Yaşar Sarıbay, Alfa Yayınları,2000

KEYMAN, E. Fuat, **Türkiye ve Radikal Demokrasi**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001

- KEYMAN, E.Fuat, Küreselleşme, Devlet, Kimlik, Farklılık : Uluslar arası İlişkiler Kuramını Yeniden Düşünmek**, Simten COŞAR (Çev.), 1.Basım, İstanbul, Alfa Yayınevi, 2000
- KICKERT, M. J. Walter** “Anglo-Saxon Public Management and European Governance: the Case of Dutch Administrative Reforms”, **Public Sector Reform**. Ed. Jan-Erik Lane. Great Britain: Sage Publications
- KILINÇ, Ramazan**, “Küreselleşmeyi İnşa Etmek: Egemenliğin Dönüşümü Olarak Küreselleşme”, **Liberal Düşünce Dergisi**, Sayı:25-26, Cilt 7, 2002
- KIR, Adil**, **Globalizasyon, Küreselleşme Ulus-Devletin Sonu Mu?**, Eylül Kitap ve Yayınevi, Ankara, 2002
- KIZILÇELİK, Sezgin**, **Sefaletin Sosyolojisi**, Anı Yayınları, 2008, Ankara
- KIZILÇELİK, Sezgin**, **Atatürk’ü Doğru Anlamak**, Anı Yayınları, 2004, Ankara
- KIZILÇELİK, Sezgin**, **Küreselleşme ve Sosyal Bilimler**, Anı yayınları, Ankara, Ocak 2003
- KOCACIK, Faruk**, **Temel Toplumsal Kurumlar**, Dilek Ofset Matbaacılık, Sivas, 1999
- KOÇAK, Mustafa**, **Batı’ da ve Türkiye’de Egemenlik Anlayışının Değişimi: Devlet ve Egemenlik**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2006
- KOÇDEMİR, Kadir** **Küreselleşme ve Türk Kültürü**, KÖKSAV Yayınları, Ankara, 1999
- KONGAR, Emre**, **Küresel Terör ve Türkiye**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2003

KONGAR, Emre “Küreselleşme, Mikro Milliyetçilik, Çok Kültürlülük, Anayasal Vatandaşlık”, http://www.kongar.org/makaleler/mak_kum.php, Erişim tarihi: 19/03/2011

KONGAR, Emre, “Milli Egemenlik İrade ve Demokrasi”, (Erişim) <http://www.kongar.org/aydinlanma/2004/416> Milli egemenlik. Milli İrade ve Demokrasi php, 2 Temmuz 2011

KORAY, Meryem, “Küreselleşme İlerlerken Gerileyenler: Ekonomi Karşısında Sosyal, Sermaye Karşısında Emek, Piyasa Karşısında Siyaset”, **İktisat Dergisi**, Sayı:369

KORAY, Meryem” Küreselleşme Süreci ve ulus-Devlet, Ekonomi, Siyaset Tartışmaları”, (<http://www.stratejikyildiz.edu.tr/makale1.htm>), Erişim Tarihi: 23.10.2010

KÖMÜRCÜ, Güler, “Cin Nereden Çıktı?”, **Akşam**, 27 Aralık, 2003

KÖSE, Ömer, “Küreselleşme Sürecinde Devletin Yapısal ve İşlevsel Dönüşümü”, <http://www.sayistay.gov.tr/yayin/dergi/icerik/der49ml.pdf>, s.24-25 Erişim Tarihi: 14.08.2011

KRASNER , S. D., “Sovereignty”, **Foreign Policy**, January-February, 2001

KRASNER, D.Stephen, “Globalization and Sovereignty”, **States And Sovereignty In The Global Economy**, Edited by A. David SMITH, J.Dorothy Solinger and Steven C.Topik, First Published, Routledge, 1999

KRASNER, Stephen. D., **Sovereignty: Organized Hypocrisy**, Princeton University Press, New Jersey, 1999

KULAGİN, Vladimir, “The World Between Hobbes and Kant: A View from Russia”, **Contemporary Security Policy**, Vol. 20, No:2, August, 1999

Kurtuluş Cephesi, “Uluslararası Tahkim ve Emperyalizmin Yapısal Uyum Reçetesi”, http://www.kurtuluscephesi.com/kurcep1/kc51_5.html, erişim tarihi: 22/03/2012

KURU, Baki **YILMAZ**, Ejder, **ARSLAN**, Ramazan, **Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı**, Ankara, 2011

LAKE, A. David, “The New Sovereignty In International Relations”, **International Studies Rewiew**, 2003, Vol. 5, s.303 vd

LASZLO, Ervin, **Küresel Bakmak Evrensel Düşünmek, Küçülen Dünyanın Yeniden Biçimlenişi**, Çev: İbrahim CANBOLAT, Ankara, Nobel Yayınları, 2004

LENİN, İ.V, **Emperyalizm Kapitalizmin En Yüksek Aşaması**, Evrensel Basım Yayın, Ankara, 2006

LIPSON, Leslie, **Demokratik Uygarlık**, çev: Haldun Gülap ve Türker Alkan, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1984

LÜTEM, İlhan **Egemenlik Kavramı ve Devletlerarası Hukuk**, Sakarya Basımevi, Ankara, 1947

LÜTEM, İlhan, **Devletler Hukuku Dersleri**, Balkanoğlu Matbaacılık Ltd., 2.Baskı, Birinci Kitap, Ankara, 1969

MACFARLANE, Alan, **Kapitalizm Kültürü**, Ayrıntı Yayınları, 1993

MADRİD, H., “Foreword: National Sovereignty and Globalization (International Law In The Americas: Rethinking National Sovereignty In An Age Of Regional Integration)”, **Houston Journal of International Law**. Vol.19, 1997, No. 3

MAI ve Küreselleşme Karşıtı Çalışma Grubu,
<http://www.antimai.org/kitap/tahkim.htm>, s.4 Erişim tarihi:
27/04/2011

MAIRET, Gerard, **Devlet Kuramı**, Der: Cemal Bali AKAL, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2000

MAKLER, M. Harry and. **NESS**, L. Walter “How Financial Intermediation Challenges National Sovereignty In Emerging Markets”, **The Quarterly Review of Economics and Finance**. Vol. 42, 2002

MANDER, Jerry “The Dark Side Of Globalization”, <http://past.thenation.com/issue/960715/0715mand.htm>, s.6 Erişim tarihi: 09.09.2011

MANENT, Pierre, “Milletsiz Bir Demokrasi Düşünülebilir Mi?”, Çev: Sadir Karabekir, **Türkiye ve Siyaset**, Sayı:5, Kasım Aralık 2001

MANN, Michael, “States, Ancient and Modern”, ed. John. A. Hall, **The State: Critical, Concepts, Vol.1**, Routledge Pub., London, New York, 1994

MARCUSE, Peter, “Küreselleşmenin Dili”, Çev. Ali TARTANOĞLU, **Mülkiye Dergisi**, Cilt:XXV, Sayı:229, 2000

MARKO, Joseph, “Constitutional Aspects of Sovereignty and the Institutional Structures of States in Pluriethnic Countries”, Conference on “Constitutional Aspects of Sovereignty in the State Structure of Multi-ethnic States”, Chisinau, Moldova 22-23 September 2006, European Commission For Democracy Through Law, [http://www.venice.coe.int/docs/2006/CDL-JU\(2006\)038-e.pdf](http://www.venice.coe.int/docs/2006/CDL-JU(2006)038-e.pdf)

MARSHALL, Gordon, **Sosyoloji Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2003

MARX, Karl ve **ENGELS**, Friedrich, **Komünist Parti Manifestosu**, Tablet Kitabevi, 2010, Ankara

MC CONNACHIE, Alistair, “The Seven Princeples of Sovereignty”, February 2003 issue of Sovereignty, <http://sovereignty.org.uk/features> , Erişim Tarihi: 07.07.2011

MCLUHAN, Marshall, **Understanding Media: The Extensions Of Man**, New York, 1966

MERAY, Seha L., **Devletler Hukukuna Giriş**, Cilt 1-2, Ankara Üniversitesi Yayınları, 1959

MILNER, V.Helen,”Globalization, Development and International Institutions: Normative and Positive Perspectives”, <http://www.princeton.edu/hmilner/forthcoming%20papers/Review%20v5.pdf>, Erişim Tarihi: 12.09.2010

MINİBAS, Türkel “Küreselleşen Dünyanın Anayasası: MAI”, **İktisat Dergisi**, Sayı:381, (Ağustos 1998)

MINİBAŞ Türkel, “Önümüzdeki 1000 Yılın Anayasası”, <http://www.yeniortam.org/11ana3.html/> Erişim Tarihi 29/05/2011

MOR, Hıdır, “Küreselleşmeli Mi? Küreselleşmemeli Mi?”, **Dış Ticarete Durum Dergisi**, Sayı: 44, Nisan 2000

MORGENTHAU, H., **Uluslararası Politika: Güç ve Barış Mücadelesi**, Çev: Baskın Oran & Ünsal Oskay , Sevinç Matbaası, Ankara,1970

MORTAN, Kenan, **Dünya Ekonomisi**, Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir, 1998

MOUFFE, Chantal, “Radikal Demokrasi: Modern Mi, Postmodern Mi?”, **Modernite Versus Postmodernite**, Derleyen: Mehmet Küçük, 2.Baskı, Vadi Yayınları,1994

MURRAY, Robbin, **Fordizm ve Post-Fordizm-Yeni Zamanlar**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998

NAISBITT, John, **Global Paradoks- Büyüyen Dünya Ekonomisinin Güçlenen Küçük Oyuncuları**, Çev. S. Gül, Sabah Kitapları, İstanbul, 1994

NEW, John F. H., **The Renaissance and Reformation: A Short History**, 2. Baskı, Alfred A. Knopf, New York, 1977

NOMER, Ergin, **EKŞİ**, Nuray, **GELGEL**, Günseli, **Milletlerarası Tahkim**, 2.Bası, İstanbul, Seçkin Yayınları, 2003

NONNEMAN, Gerd, **Political and Economic Liberalization-Dynamics and Linkages in Comperative Perspective**, Colarodo, Lynne Rienner Publishers, 1996

O'RIORDAN, Tim and **JORDAN**, Andrew, "Institutions for Global Environmental Change", **Global Environmental Change**, 1997, Vol.7, No.2

OĞUZOĞLU, Cahit, **Roma Hukuku**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1959

OKANDAN, Recai Galip, **Umumi Amme Hukuku**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1976

OPPENHAİM, Lassa, **International Law – a tireatise**, Vol. II, Disputes, War and Neutralite (Seven Edition), Edinburg: Longman T.A Constable Ltd ,1952

ORAN, Baskın, "Hangi Küreselleşme", Meryem Koray (hızl), **Küreselleşme ve Ulus Devlet**, İstanbul Yıldız Teknik Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Yayın No:1, 2001

ORAN, Baskın, **Küreselleşme ve Azınlıklar**, Güncelleştirilmiş ve Genişletilmiş 5. Basım, Ankara, İmaj Yayınevi, 2009

- ORHAN**, Mehmet, “Ekonomik Küreselleşme”, **Akademik Araştırmalar**, Yıl:4, Sayı:15, 2003
- ORMANOĞLU**, Burhan “Yabancı Sermaye-Tahkim İlişkisi ve Türkiye’ de Yaşanan Gelişmeler”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı: 57
- ORMANOĞLU**, Burhan, **Yatırımlara İlişkin Uyuşmazlıkların Çözümünde Uluslar arası Tahkim**, Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu, Ankara, Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü Yayını, Mart 2004
- ÖKE**, Mim Kemal, **Küresel Toplum**, ASAM Yayınları, Ankara, 2001
- ÖKTEM**, Kaan H. **Reformasyon Dönemi Siyasal ve Dinsel Düşünce Tarihine Giriş**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2003
- ÖLMEZOĞULLARI**, Nalan, **Ekonomik Sistemler ve Küreselleşen Kapitalizm**, 5.Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2008
- ÖNDER**, İzzettin “Uluslarüstü Sermaye Anayasası: MAI”, **İktisat Dergisi**, Sayı: 381, (Ağustos 1998)
- ÖNDER**, İzzettin, “Küreselleşme ve Ulusal Ekonomiler Açısından Egemenlik Sorunu”, <http://www.stratejik.yildiz.edu.tr/makale3.htm> ,26.11.2010
- ÖYMEN**, Onur, Geleceği Yakalamak: **Türkiye’de ve Dünyada Küreselleşme ve Devlet Reformu**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000
- ÖZBEK**, Nadir, “Osmanlı’ dan Günümüze Türkiye’ de Sosyal Devlet”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı:92, 2002
- ÖZBİLEN**, Şevki, Globalizm Hegemonyası ve Global Demokrasi”, **Finans Dünyası**, Sayı:161, Mayıs 2003
- ÖZBUDUN**, Ergun, “Siyasi partiler ve Demokrasi”, **Siyasi Partiler ve Demokrasi**, TESAV Yayınları, Ankara, 1999

- ÖZDEK**, Yasemin **Şirket Egemenliği Çağı, Sosyal Devletten Ceza Devletine**, NotaBene Yayınları, Ankara, Kasım 2011
- ÖZDEMİR**, Mehmet, **Turizmin Türkiye' nin Sosyo Ekonomik Yapısına Etkileri**, KÖKSAV, Ankara, 1992
- ÖZKAN**, Abdullah **Küreselleşme ve Avrupa Birliği İle Bütünleşme Sürecinde Türkiye**, Tasam Yayınları, İstanbul, 2004
- ÖZTÜRK**, Yasemin, **Şirket Egemenliği Çağı, Sosyal Devletten Ceza Devletine**, Notabene Yayınları, Ankara, 2011
- ÖZYAKIŞIR**, Deniz, "Ulus-Devlet ve Milli Egemenlik Bağlamında Teorik Bir Küreselleşme Eleştirisi", **Jeopolitik Dergisi**, Ağustos 2006, Yıl: 5, Sayı:31
- PAKSOY**, Sadettin, **Ekonomik Bütünleşmeler ve Avrupa Birliği**, Nobel Akademik Yayıncılık, 2011
- PARKINSON**, C.Northcote, **Siyasal Düşüncenin Evrimi**, Çev: Mehmet HARMANCI, 2.Basım, Remzi Kitabevi, 1984
- PARLA**, Taha, **Türkiye' nin Siyasal Rejimi 1980-1989**, Deniz Yayınları, İstanbul, 2009
- PAZARCI**, Hüseyin **Uluslararası Hukuk**, 10.Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2011
- PAZARCI**, Hüseyin, **Uluslararası Hukuk Dersleri**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2009
- PETROCHILOS**, Georgios, **Procedural Law in International Arbitration**, Oxford, London, Oxford University Press, 2004
- PIERSON**, Christopher, **Modern Devlet**, Çeviren: Dilek HATTATOĞLU, İstanbul, Çiviyazıları, 2011

PIETERSE, Jan Nederveen “Globalization North and South: Representations of Uneven Development and Interaction Modernities” **Theory, Culture & Society**, vol. 17, no. 1, February 2000

PIETERSE, Jan Nederveen, “Globalization and Human Integration: We Are All Migrants”, **Futures**, 2000

PIRENNE, Henry, **Ortaçağ Avrupası’ nın Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, çev. U. Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010

POGGI, Gianfranco, **Çağdaş Devletin Gelişimi**, Sosyolojik Bir Yaklaşım, Hürriyet Vakfı Yayınları, Çev: Şule KUT-Binnaz TOPRAK, 1.Baskı, Ağustos 1991

PROKHOVNIK, Raia, “The State Of Liberal Sovereignty” , **British Journal of Politics and International Relations**, Vol.1, No: 1,1999

QUIGGIN, John, “Globalization and Economic Sovereignty”, **The Journal Of Political Philosophy**, vol. 9, no.1, 2001

RAMBERT, İgnocia, “Globaliter Rejimler-Başka Türlü Totalitarizm”, **İTÜ Vakfı Dergisi**, Sayı:29, İstanbul, 1999

RAWLS, John, “**Halkların Yasası ve Kamusal Akıl Düşüncesinin Yeniden Ele Alınması**”, çev. G. Evrin, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003

RİLLEY, Patrick, **Toplum Sözleşmeleri**, Blackwell’in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi, Haz. Dawid Miller, Ankara Ümit Yayıncılık, 1994

ROBERTSON, Roland, **Küreselleşme**, Çeviren: Ümit Hüsrev YOLSAL, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999

ROBERTSON, Roland, “Toplum Kuramı, Kültürel Görecelik ve Küresellik Sorunu”, **Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi**, Der. Anthony D.. King, , Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1998

- RODRIK**, Dani, **Küreselleşme Sınırı Aştı mı?.**, Çev. İ.AKYOL, F. ÜNSAL, Kızılelma Yayınları, İstanbul, 1997
- ROSS**, Robert J. S. ve **TRACHTE**, Kent C., **Global Capitalism: The New Leviathan**, State University of New York Press, New York, 1990
- ROUSSEAU**, Jacques, **Toplum Sözleşmesi**, çev. Vedat Günyol, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2010
- RUSSELL**, Bertrand, **Din ile Bilim**, Çev: Akşit Göktürk, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008
- SAAGE**, Richard, “Postmodernlik ve Aydınlanma”, Çev: Ahmet Arslan, **Yeni Forum**, Cilt 14, Sayı:287, Nisan 1993
- SABINE**, George **Siyasal Düşünceler Tarihi 2, Yeni Çağ**, Çev: A. Öktem, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Ankara, 1969
- SABİNE**, George **A History of Political Theory**, New York, Henry Holt and Company, 1961
- SADIKLAR**, Cafer Tayyar, **2000’ li Yıllar Dünya ve Türkiye**, T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998
- SANCAR**, Mithat, “Değişen Egemenlik Sürecinde Meşruiyet Sorunu ve Anayasal Düzen”, **Anayasa Yargısı 20**, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2003
- SANCAR**, Mithat, “Değişen Egemenlik Sürecinde Meşruiyet Sorunu ve Anayasal Düzen”, <http://www.anayasa.gov.tr/anyarg20/msancar.pdf>, Erişim Tarihi: 20.01.2011
- SARIBAY**, Ali Yaşar, “Kültürel Bir Olgu Olarak Küreselleşme”, **Küreselleşme**, Editör: Cemal Uşak, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2002

- SARICA**, Murat, **100 Soruda Siyasi Düşünce Tarihi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 2000
- SASSEN**, Saskia, **Losing Control? Sovereignty in an Age of Globalization**, New York, Columbia University Press, 1996
- SATLIGAN**, Nail, “Küreselleşme, Ulus Devlet ve Kimlik, **İktisat Dergisi**, Sayı: 362, Aralık 1996
- SAYIN**, Önal, Batı, Kültürel Merkezîyetçiliği ve Etkileri”, **Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1997
- SAYMAN**, Yücel, “İdari Sözleşmeler ve Uluslar arası Tahkim”, **TBB Dergisi**, 1999
- SCHILLING**, Kurt **Toplumsal Düşünce Tarihi: Birey-Topluluk-Toplum**, Çev. N. Önel, Varlık Yayınları, İstanbul, 1971
- SCHMITT**, Carl, **Siyasi İlahiyat: Egemenlik Kuramı Üzerine Dört Bölüm**, çev. E. Zeybekoğlu, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2010
- SELAMOĞLU**, Ahmet, **Küreselleşmenin İnsani Yüzü**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000
- SEYİDOĞLU**, Halil **Uluslar arası İktisat Teori Politika ve Uygulama**, 15.Baskı, Seçkin Yayınları, 2009
- SEYİDOĞLU**, Halil, **Uluslar arası İktisat**, Seçkin Yayınları, İstanbul, 2009
- SKINNER**, Quentin **The Foundations of Modern Political Thought- Volume One: The Renaissance**, 5. Baskı, Cambridge University Press, Cambridge, 1990
- SMITH**, Adam, **Ulusların Zenginliği**, (çev.A.Yunus ve M.Bakırcı), Alan Yayıncılık, İstanbul, 2004

- SMITH, Anthony D., Ulusların Etnik Kökeni**, Çev: Derya Kömürcü, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003
- SMITH, Herbert , Milletlerarası Tahkim Mevzuatı**, Beta Basım Yayım, Ankara, 2003
- SOMEL, Cem, Azgelişmişlik Perspektifinden Küreselleşme, Doğu-Batı Düşünce Dergisi**, Yıl:5, Sayı:18, Ankara, 2002
- SOMER, Murat, “Demokratikliğin Politik Ekonomisi: İnanılır Demokrasi, Düzenleyici Devlet ve AB’ li Küreselleşme”, Doğu Batı**, Yıl 7, Sayı:28, Ağustos-eylül, Ekim, 2004
- STACY, Helen “Relational Sovereignty”, Stanford Law Review**, vol. 55
- STEWART, Frances, Renee PRENDERGAST, Piyasa Güçleri ve Küresel Kalkınma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995
- STIGLITZ, Joseph E., Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı**, Çev. A. TAŞÇIOĞLU, D. VURAL, Plan B Yayınları, İstanbul, 2004
- STIGLITZ, Joseph, “Unraveling the Washington Consensus An Interview with Joseph STIGLITZ”, Multinational Monitor**, April 2000, Volume 21, Number 4,
<http://multinationalmonitor.org/mm2000/00april/interview.html>,
Erişim tarihi:20.06.2011
- STRAWS, Leo, Natural Right and History**, New York, Henry Holt and Company, 1989
- SUNAY, Reyhan, Tartışılan Egemenlik**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2007
- SUNDARAM, K.Jomo, “Ekonomik Küreselleşmenin Hoşnutsuzlukları”,**
<http://www.tesev.org.tr/martoz/tl.html>. Erişim Tarihi: 05.06.2010
- SUNKEL, Osvaldo , “Big Busines and Dependencia: A Latin American Wiev”, Foreign Affairs**, 90(3), 1972

- ŞANLI**, Cemal, “**Yatırım Uyuşmazlıklarının Hallinde Tahkim Usulü ve Karşılaşılan Sorunlar**”, Alt yapı Projelerine Özel Sektörün ve Yabancı Sermayenin Katılımında İmtiyaz Hakkı ve Uluslararası Tahkim Açısından Ortaya Çıkan Sorunlar ve Çözüm Önerileri Paneli, ASO, 1998
- ŞANLI**, Cemal, **Uluslararası Ticari Akitlerin Hazırlanması ve Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları**, Ankara, Beta Basım Yayım, 1996
- ŞAYLAN**, Gencay, “Küreselleşmenin Gelişimi”, **Emperyalizmin Yeni Masalı Küreselleşme**, Ed: Işık KANSU, İmge Kitabevi, Ankara, 1999
- ŞAYLAN**, Gencay, **Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi**, 2.baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2003
- ŞEN**, Y. Furkan, **Globalleşme Sürecinde Milliyetçilik Trendleri ve Ulus Devlet**, Yargı Yayınevi, Ankara, 2004
- ŞENEL**, Alaeddin, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, Bilim ve Sanat Yayınevi, Ankara, 2011
- ŞENEL**, Alaeddin, **Siyasal Düşünceler Tarihi: Tarihöncesinde İlkçağlarda Ortaçağda ve Yeniçağda Toplum ve Siyasal Düşünüş**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara. 2011
- ŞENSES**, Fikret, “Neoliberal Küreselleşme Kalkınma İçin Bir Fırsat Mı, Engel Mi?”, **ERC Working Paper in Economic (iç.)**, Ağustos 2004
- ŞİŞMAN**, Nazife, “Akıl ile Kalbi Buluşturan Bir Tavrın Gerekliliği”, <http://www.zaman.com.tr/2011/07/28/yorumlar.default.com.htm>, Erişim tarihi: 10/11/2011
- T.C Resmi Gazete, Anayasanın Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun (Tahkim Kanunu İle Uyum İçin), 14.08.1999, No:23786

T.C Resmi Gazete, Kamu Hizmetleri İle İlgili İmtiyaz Şartlaşma ve Sözleşmelerinden Doğan Uyuşmazlıklarda Tahkim Yoluna Başvurulması Halinde Uyulması Gereken İlkeler Dair Kanun, 22.01.2000, No:23941

TABB, William K **Ahlaksız Fil**, Çeviren: Ercüment ÖZKAYA, Epos Yayınları, Ankara 2002

TAGRAF, Hasan, “Küreselleşme Süreci ve Çokuluslu İşletmelerin Küreselleşme Sürecine Etkisi”, **Çukurova Üniversitesi, İİBF Dergisi**, Cilt:3, Sayı:2, 2002

TANİLLİ, Server, **Devlet ve Demokrasi**, Alkım Kitabevi, İstanbul, 2007

TANNENBAUM, Donald, **SCHULTZ**, David, **Inventors of Ideos: Introduction To Western Political Philosophy**, Ontario, Thamson Wadsworth, 2003

TANRIVERDİ, GERMEÇ Ezgi “Giddens ve Küresel Demokrasi,” **Uluslar arası İnsan Bilimleri Dergisi**, Cilt:6 Sayı:1 Yıl:2009, Erişim: <http://www.insanbilimleri.com>, Erişim Tarihi: 20.06.2010

TEZİÇ, Erdoğan, **Anayasa Hukuku**, Beta Yayınları, İstanbul, 2009

THOMAS, Aquinum’lu , “En İyi Yönetim Biçimi Krallıktır”, çev. M. Tunçay, der. M. Tunçay, **Batı’da Siyasal Düşünceler Tarihi-1; Eski ve Orta Çağlar, Seçilmiş Yazılar**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları İstanbul, 2010

THOMPSON, W.D ve **CARGILL**, J., “Martin Luther ve “İki Krallık”, der. D. THOMPSON, **Siyasi Düşünce Tarihi**, Çev. Kurul, Ed. David Thompson, **Siyasi Düşünce Tarihi**, Şule Yayınları, İstanbul, 2000

THUROW, C.Lester, **Kapitalizmin Geleceği**, Sabah Kitapları, İstanbul, 1997

TİKVEŞ, Özkan, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Şerhi ve Uygulaması**, İstanbul, Sulhi Garan Matbaası, 1969

TİMUR, Taner, **Küreselleşme ve Demokrasi Krizi**, İmge Kitabevi, Ankara, 2001

TİNBERGEN, J., “Do Communist and Free Economies Show Converging Patterns?”, **Soviet Studies**, April 1961

TİRYAKİOĞLU, Bilgin , “Doğrudan Yabancı Yatırımlara İlişkin Uluslar arası Düzenlemeler” **Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye**, TCMB İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğü Eğitim Müdürlüğü, Ankara, Şubat 2001

TOKOL, Ayşen, “Çokuluslu Şirketler ve Endüstri İlişkilerine Etkileri, İş, Güç”, **Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, Cilt: 3, Sayı:2

TOULMIN, Stephen, **Kozmopolis: Modernitenin Gizli Gündemi**, Çev: H.Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2002

TÖZÜM, Haluk, “Küreselleşme: Gerçek Mi? Seçenek Mi?”, **Doğu-Batı** (iç.), Sayı:18, Şubat, Mart, Nisan 2002

TUNA, Ender,” Yeniden Yapılanma ve Sendikal Politikalar”, **İktisat Dergisi**, Sayı: 355

TUNÇAY, Mete (der), **Batı’da Siyasal Düşünceler Tarihi**, Cilt II: Yeni Çağ, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Düşünce Tarihi Dizisi, 2011

TUNÇAY, Mete, **Batı’da Siyasal Düşünceler Tarihi**, Cilt I: Eski ve Orta Çağlar, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Düşünce Tarihi Dizisi, 2011

TURHAN, Mehmet, “Değişen Egemenlik Anlayışının Hak ve Özgürlüklerinin Korunmasına Etkileri ve Türk Anayasa Mahkemesi”; **Anayasa Yargısı 20**, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2003

TURHAN, Mehmet, “XII. Milli Egemenlik Sempozyumu”,
http://www.tbmm.gov.tr/kultur_sanat/milliegeemenliksemp13.htm,
Erişim Tarihi: 6 şubat 2012

TURHAN, Turgut **Ticari Tahkimi Düzenleyen Temel Metinler: İç Tahkim ve Milletlerarası Tahkim**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002,

TUTAR, Hasan, **Küreselleşme Sürecinde İşletme Yönetimi**, Hayat Yayıncılık, İstanbul, 2000

TÜRCAN, Talip, **Devletin Egemenlik unsuru ve Egemenlikten Kaynaklanan Yetkileri**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2001

TÜRE, İlknur, “Küreselleşme, Kapitalizm ve Ulus-Devlet”,
<http://www.gapmyo.edu.tr/dergi3/2%20kuresellesme.pdf>,
02.07.2008

TÜRKAY, Mehmet, **Sermaye Birikimi, Kalkınma, Azgelişmişlik (Türkiye ve Dünya Üzerine Notlar)**, Sosyal Araştırmalar Vakfı/Sosyoloji Dizisi, İstanbul, 2009

TÜRKÖNE, Mümtazer, “AB Güzergahından Yansımalar”, **Türkiye Günlüğü**,, Sayı: 59, Ocak-şubat 2000

ULAGAY, Osman **Qua Vadis? Küreselleşmenin İki Yüzü**, İstanbul, Doğan Kitapçılık, 2000

ULAş, Erk Sarp, **Felsefe Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2002

ULUÇ, Güliz, “Küresel-Yerel Kùltürler Üzerine Yeniden Düşünmek; Mekan-Kùltürler”, **Liberal Düşünce Dergisi**, Sayı:27, Ankara, 2002

Uluslararası tahkim nedir? Ne değildir?, <http://www.antimal.org/kitap/tahkim.htm>,

ULUSOY, Ali, **Hukuk ve Ekonomi Perspektifinden Uluslararası Tahkim ve Kamu Hizmeti**, Liberte yayınları, Ankara, 2001

United Nations, Human Development Report 1999, New York:Oxford University Press,

URAS, Güngör, “Sorun Tahkim’ de Değil İmtiyaz’ da”, **Milliyet**, 30.07.1999

UYGUN, Oktay, “Üniter ve Federal Devlet Açısından Egemenliğin Bölünmezliği İlkesi” **Cumhuriyet’in 75. Yıl Armağanı**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1999

UYGUN, Oktay, “Küreselleşme ve Değişen Egemenlik Anlayışının Sosyal Haklara Etkisi”, Anayasa Yargısı Dergisi, Cilt: 20, s.5-6, www.anayasa.gov.tr/eskisine/anyarg20/uygun.pdf , Erişim Tarihi: 23.07.2011

UYGUN, Oktay, “Ulusüstü Siyasal Birlikler ve Küreselleşme”, <http://www.stratejikyildiz.edu.tr/makale7.htm>, erişim Tarihi: 01.02.2012

UYGUN, Oktay, “Üç Büyük Küreselleşme Dalgası”, <http://www.stratejik.yildiz.edu.tr/makale7.htm>, Erişim Tarihi: 07.07.2011

UYGUN, Oktay, **Federal Devlet**, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2007

ÜLMAN, Burak, “Uzun Süreçte Küreselleşme: Bir Sihirli Kavramı Tarihteki Yerine Koyma Denemesi”, **Küreselleşme ve Ulus Devlet**, Derleyen: Meryem Koray, YTÜ Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, İstanbul, 2001

ÜLMAN, Burak, “Uzun Süreçte Küreselleşme: Bir Sihirli Kavramı Tarihteki Yerine koyma Denemesi”, <http://www.stratejik.yildiz.edu.tr/makale4.htm>, Erişim Tarihi: 06.12.2011

ÜNAL, Şeref, **Uluslar arası Hukuk**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2005

WALLACH, Lori ve SFORZA, Michelle DTÖ: Kimin Ticaret Örgütü? Şirket Küreselleşmesine Direnmek İçin Nedenler, Deniz AYTAŞ (Çev.), İstanbul, Metis Yayınları, 2002

WALLACH, Lori, "Multinational Madness", **Tikkun**, Vol.13, Issue 2, Mayıs-Haziran 1998

WALLACH, Lori, "A Dangerous New manifesto For Global Capitalism", **Le Monde Diplomatique**, February, 1998, http://mondediplo.com/1998/02/07/mai?var_s=capitalism+and+globalization, Erişim tarihi: 23.01.2011

WALLERSTEIN, Immanuel "Humeyni Mi? Saddam Mı? Göç Mü?", Çev: Levent Cinemre, **Medeniyetler Çatışması**, Derleyen: Murat Yılmaz, Vadi Yayınları, 2005

WALLERSTEIN, Immanuel, "Medeniyetler Niçin Gündemde?", Çev: Mustafa Özel, **Medeniyetler Çatışması**, Derleyen: Murat Yılmaz, Vadi Yayınları, 2005

WALLERSTEIN, Immanuel, "Ulusal ve Evrensel: Dünya Kültürü Diye Bir Şey Olabilir Mi?", der. A.KING, **Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi: Kimlik Temsilinin Çağdaş Koşulları**, Çev. G.Seçkin-Ü. H. Yolsal, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1998

WALLERSTEIN, Immanuel, **Amerikan Gücünün Yükselişi**, Çev: Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul, 2004

WALLERSTEIN, Immanuel, **Modern Dünya Sistemi: Kapitalist Tarım ve 16. Yüzyılda Avrupa Dünya Ekonomisinin Kökenleri**, çev. L.Boyacı, Bakış Yayınları, İstanbul, 2004

WATKINS, Kevin, "DTÖ Meşru Mu?", **Foreign Policy**, Sayı: 21-22 Eylül-Ekim, 2002

- WINTGENS**, J.Luc, "Sovereignty and Representation", **Ratio Juris**, Vol. 14, No:3, 2001
- WOLF**, Martin "Ulus-Devlet Küreselleşmeye Karşı Durabilecek Mi?" Çev: Doğan ERGİN, **Türkiye ve Siyaset**, Sayı:5, Kasım-Aralık, 2001
- YAĞMUR**, Emre, "Seçim sonuçlarının Analizi İçin Bir Çerçeve", **Türkiye ve Siyaset**, Sayı: 11-12, Kış, s.51-55, 2003
- YALÇINTAN**, Murat, **Üçüncü Yol Arayışları ve Türkiye**, Buke Yayınları, İstanbul, 2000
- YAVİLİOĞLU**, Cengiz "Kalkınmanın Anlambilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri", **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt:3, sayı:1, 2002
- YAYLA**, Atilla," Liberalizm Nedir?", **Diyalog Dergisi**, Sayı:1, Ankara, 1996
- YAYLA**, Atilla, **Liberal Bakışlar**, Liberte Yayınları, Ankara, 2000
- YEĞENGİL**, Rasih, **Tahkim**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1974
- YELDAN**, Erinç, "Küreselleşme Denilen Tılsımlı Sözcük", http://www.bilkent.edu.tr/yeldane/Yeldan10_2Sub05.pdf (11 Aralık 2011),
- YELDAN**, Erinç, "Neoliberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler" **Praksis Dergisi**, Sayı:7, (Yaz 2002a)
- YELDAN**, Erinç, "Neoliberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler", <http://www.bilkent.edu.tr/-yeldane/Praksis-2002.pdf> Erişim Tarihi: 08 Aralık 2011
- YELDAN**, Erinç, "Neoliberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler" **Praksis Dergisi**, Sayı:7, (Yaz 2002)

YENİÇERİ, Özcan, "Küreselleşme ve AB Sarmalında Egemenlik Sorunu ve Türkiye", **2023**, Sayı 16, Ağustos 2002

YENTÜRK, Nurhan – **KEPENEK**, Yakup, **Türkiye Ekonomisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2010

YILDIRIM, İbrahim, **Demokrasi, Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2004

YILDIZ, Nilgün, "İnsan Hakları ve Küreselleşme", http://www.isguc.org/insanhaklari_kuresellesme.php (16 Kasım 2011),

YILDIZOĞLU, Ergin, **Globalleşme ve Kriz**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1996

YILMAZ, Aytekin **Modernden Postmoderne Siyasal Arayışlar**, Vadi Yayınları, Ankara, 1996

YILMAZ, Aytekin, **İkinci Küreselleşme Dalgası; Kavram, Süreç ve Sorunlar**, Vadi Yayınları, Ankara, 2004

YILMAZ, Gaye "Kapitalizmin Son Yüzyılı: Küresel Yapılanma", **Özgür Üniversite Forumu**, Sayı:16, (Ekim-Aralık 2001)

YOFFE, Norman, "Context and Authority", **State Formation and Political Legitimacy**, Edited by: Roland COHEN-Judith D. TOLAND, Transaction Books, New Brunswick (USA)-Oxford (UK), 1998

YOUNGS, Gillian, "Political Economy, Sovereignty and Borders in Global Contexts", ed.L.Brace, J.HOFFMAN, **Reclaiming Sovereignty**, Printer Pub., London, Washington, 1997

YÜKSEL, Mehmet, **Küreselleşme, Ulusal Hukuk ve Türkiye**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2001

ZENGİNGÖNÜL, Oğul, **Küreselleşme (Yoksulluk, Gelişmişlik ve İşgücü Piyasaları Ekseninde)**, Adres Yayınları, Ankara, 2004

21.06.2001 tarihinde kabul edilen 4686 sayılı Milletlerarası Tahkim Kanunu
Genel Gerekçesi